

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

ITT ÉS MOST

VERSEK, ESSZÉK,
TANULMÁNYOK,
DOKUMENTUMOK

1994

Január-április

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
LVIII. évfolyam

Fő- és felelős szerkesztő:
Bori Imre

Szerkesztő:
Toldi Éva

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bordás Győző
Gerold László (kritikai rovat)

Műszaki szerkesztő:
Maurits Ferenc

TARTALOM

- Felkérőlevél 1
Koncz István: Kasszandra-levél 2
Bányai János: Két kisebbségi (nemzetiségi) magyaróra 3
Utasi Csaba: Aki nem lép egyszerre . . . 22
Juhász Erzsébet: Veszélyeztetettség és érdekvédelem rövid és hosszú
távon 28
Pap József: Válaszoljanak a verseim 33
Böndör Pál: Akár a nagy kínai fal 35
Papp György: Jelen- és jövőképünk – esélyekkel 36
P. Keceli Klára: Rendhagyó gondolatok – (s)írás helyett 44
Kalapis Zoltán: Egyre vékonyodó cérnaszálon függünk . . . 48
Toldi Éva: A naplemente érdekében 58
Bori Imre: Hagyomány, azonosságtudat, migrációk 62

FELKÉRŐLEVÉL

Kedves Barátom,

a Híd szerkesztősége úgy látja, hogy megérték azok a gondolkodásbeli föltételek, amelyek lehetővé teszik, hogy józan, tárgyilagos fölmérés segítségével megkíséreljük meghatározni a jugoszláviai magyarság jelenének s a szerzett tapasztalatok és fölismerések nyomán jövendőjének kérdéseit. Ne vezéreljenek gondolkodásunkban szenvedélyeink, előítéleteink, közhelyszámba menő sztereotípiáink, ellenséges vagy rokonszenvező indulataink. Soha nagyobb szükségünk nem volt a tisztánlátásra, mint éppen most, 1993 végén és 1994 elején, itt, Jugoszláviában!

Ezért fölkérlek, hogy fejtsd ki nézeteidet a jugoszláviai magyarság mai helyzetéről és jövőbeni lehetőségeiről, hogy a legcélravezetőbb utakat, az életet biztosító viselkedés- és gondolkodásmodellt segítségünk megtalálni. Az Itt és Most munkacím alá próbáljuk rendelni gondolkodásunkat, tehát szabadon, és ha lehetséges, sine ira et studio fejtsd ki álláspontodat akár a lehetséges komplexitás igényével, akár egy-egy részletkérdés ki- illetve felnagyításával az esz-szerű értekezés műfajának keretei és lehetőségei között.

Gondolkodjál lelkünk állapotáról, társadalmi, történelmi körülményeinkről, viszonyunkról a világhoz és önmagunkhoz!

Szeretnénk, ha a Híd 1994. január–februári számát teljes mértékben e kérdéseknek szentelhetnénk, ebből következően kéziratodat 1993 végén, illetve 1994 első hetében várjuk!

A Híd szerkesztősége nevében

Bori Imre

Újvidéken, 1993. november 19-én

KASSZANDRA-LEVÉL

KONCZ ISTVÁN

Egyedül maradtam.

Minden múlt emléke sötétül,
hunyó lélek sápad, s mint
ősállapotba,
sivatag-éjbe merül.

Jövőt kísért, valóban lidérces
fényt követ
talmi ideál, amely minden mást
s másikat egyaránt kizár,
s az a másik, az – az utolsó
alkalom volt talán.

Nem balsors, de bűnös
öncsalás hoz pusztulást
s teljesít végzetet
a vak dac felett,
s többé már nem remél
a rettegéstől terhes
utolsó pillanat, amikor választ
az önzésben fogant ordas
szabad akarat.

Csak végtelen, pusztító háború
minden igazság, amely süket –
más igazságok ellenében.

KÉT KISEBBSÉGI (NEMZETISÉGI) MAGYARÓRA

B Á N Y A I J Á N O S

1. Újvidék, 1993. augusztus 20.

SZÁZ ÉVVEL EZELŐTT SZÜLETETT SZENTELEKY KORNÉL

Harminc vagy még több évvel ezelőtt, számomra, és – lehet, illetéktelenül veszem fel a többes számot – nemzedékem számára, amely éppen azokban az években alakította szellemi és érzelmi világképét, Szenteleky Kornél neve az irodalomban, az irodalom történetében, az irodalmi kritikában elképzelhető minden „rossz”-nak a mintája volt. Megmondom nyomban, igazságtalanok voltunk. De amivel akkor szemben álltunk, a tespedt mozdulatlanlás és bezárkózás, a vidékies színvonaltalanság, az idegen földről származó gondolat és érzés visszautasítása, a banalitások, a provincializmus, a por és a hagyománytalanság, a sár és a disznóólszag mind mintha Szenteleky irodalmi programjának idejétmúlt, a „helyi színek” elméletének következménye lett volna. Mert a mi szemünkben Szenteleky akkor ennyi volt: a „helyi színek” teóriájának felkent papja. A mi akkori gondolkodásunkban óriásira nőtt Szenteleky felelőssége mindazért, ami „a mi irodalmunkat” és a „vajdasági írást” – ezek is az ő szavai –, a vajdasági irodalmat, meggyőződésünk szerint, ósdi tartalmaival és elnyűtt formáival, silány nyelvvel, ódivatú beszédmódjával együtt elfogadhatatlanná tette. Hiába szóltak felénk bölcs vagy kevésbé bölcs, nemegyszer éppenséggel rosszindulatú figyelmeztetések, hogy nem egészen így áll se „a mi irodalmunkkal”, főként nem Szentelekyvel, meg hogy a „helyi színek” elmélete önmagában még nem teremt dilettantizmust és vidékiességet – hajthatatlanok voltunk mind Szenteleky, mind a „vajdasági irodalom” megítélésében, hiszen mindazt, amit Szenteleky örökségének véltünk, közönséges „tópartiságnak” tekintettük, s amit Szenteleky nyomán ez az irodalom akár önmagáról, akár a világról gondolt, legfeljebb a templomtorony távlatából láthattuk érvényesnek. Ha hajlandók lettünk volna felkapaszzkodni a templomtoronyba. De nem kapaszkodtunk

fel; Szentelekyvel ijesztgettük egymást, ha egyáltalán szánkra vagy esetleg tolnunk hegyére vettük a nevét, mert ami akkor éppen nem kellett nekünk se az irodalomban, se az életben, mind Szenteleky neve foglalta össze számunkra. Durvák voltunk és türelmetlenek. Most már tudjuk – tudom –, a durvaság és a türelmetlenség mindenkor igazságtalanság is. Am ha ezt beláttam és tudom, akkor ma már mást jelent Szenteleky, és mindaz, ami a nevéhez fűződik? Valami elmozdult minden bizonnyal. Elszakadt egymástól Szenteleky és mindaz a „rossz”, aminek mintája volt. Kiderült, hogy a minták személytelenek. Hogy amit akkor Szentelekyről gondoltunk, gondoltam, azt ma is gondoljuk és gondolom, ám ma már Szenteleky nélkül. Tőle, alakjától és művétől függetlenül. Miért lehet megtenni ezt a szétválasztást? Azért, mert Szenteleky műve és szerepe kivonható a mintából anélkül, hogy a minta, a sekélyesség és banalitás, a provincializmus és bezárkózás, a tópartiság és a dilettantizmus mintája megváltozna. Maradt tehát „ellenfélnek” továbbra is mindaz, amivel szemben akkor megteremtettük kritikái és írói világképeinket, s maradt nekünk Szenteleky Kornél is, akinek tisztelettel járunk el a sírjára, akit szívesen olvasunk. Megértjük őt, bár semmit, az ég világon semmit sem értünk másképpen, mint akkor.

Végül is erre készültünk, e rétegezett és osztályozó megértésre. Mostanáig talán beérett ez a készülődés. És nem menekülünk többé az alkalomtól, hogy szembenézve akkori önmagunkkal, mostani gondolatainkat írjuk le irodalomról, művészetről, az életről, kudarcokról és csődökről.

Sinkó Ervin tanítványai lévén az akkoriban alapított Magyar Tanszéken elég sokat tudhattunk már költészetéről és történeleméről. Sinkóban a forradalmárt, a világpolgárt tiszteltük; a dogma minden változatának könyörtelen visszautasítóját, aki mindig valami egészen mást mondott nekünk költészetéről és életről, mint amit az akkori irodalmi folyóirat, az akkori gyér könyvtermés és könyvbehozatal felkínált. S valami egészen mást a Halotti beszédről, Csokonairól és Kazinczyról, a történelemről és Adyról, a múltról és a jelenről, mint amit az irodalomtörténetek, az akkor érvényes irodalomszemlélet kívánt elhíttetni velünk és másokkal. Sinkó előadásai kulcsot kínáltak a világhoz és az irodalomhoz, mértéket az emberi méltósághoz, szellemi és érzelmi tapasztalatot közlőnközé és magatartásunkhoz. Kevés idő maradt akkor a meditációra, annyira sürgetett bennünket a szókimondás kényszere, még kevesebb idő beszélgetésre és toleranciára, annyira meg kellett mondani – oda kellett mondani, keményen és kalapáccsal – közvetlen környezetünknek, hogy mi ebből, a provinciából, a „helyi színekből”, a porból és a sárból, a realizmusból és a realizmus különféle, hatalmilag is hirdett változataiból nem kérünk . . .

Ezért vált előttünk Szenteleky elviselhetetlen irodalmi helyzetünk jelképévé; visszatérő lélek volt, akinek rég kimúlt szavai és ítéletei ismétlődtek szerintünk az akkori irodalmi igénytelenségben, a fércművekben és távlattalanságban.

Keveset tudtunk volna Szentelekyről? Keveset a vajdasági irodalom múltjáról? Keveset az elmúlt évtizedek, a két háború közötti időszak kisebbségi iro-

dalmáról, az akkori küzdelmekről és vitákról? Nyilván minderről nagyon keveset tudtunk, egészen egyszerűen azért, mert nem is érdekelt bennünket, fontosabb dolgaink voltak, merészebb szárnyalásokra kívántunk vállalkozni, távolabbra akartunk látni, nem akartunk elmerülni a helyi színekben, sem a tópartiság édes mocsarában. Eszünk ágában sem volt a templomtornyot megmászni. Ezért iktattuk ki irodalmi világgépünkéből Szentelekyt, vele együtt „a mi irodalmunk” múltját; nem az ő örökségét választottuk magunknak, mert féltünk a szellem elgazosodásától, az érzelem gyors kihűlésétől. Más tüzek fűtöttek bennünket, messzibbre vonzó csillagokat követtünk, olyan tájaira merészkedtünk a képzeletnek és az álomnak, amelyeket nem e világi növények nőttek be, és amelyeket nem a dűlőutak szeltek át. Szenteleky ákácós világa, az ákácfa hűvöse nem vonzott bennünket; angyalok szárnyán repültünk és angyalok árnyékában pihentünk, a tengert láttuk, a hullámozást, ami a világ felé vitt bennünket, bár egyetlen percre sem hittük, hogy a rejtély – az irodalom és az élet titkának – kulcsát éppen a mi kezünkbe tette le a gondolat és az értelem istennője.

Nem értettünk volna akkor valamit? Valami nagyon fontosat? Amit aztán később csak beláttunk?

Dehogynem értettük. Hiszen éppen azért lázadtunk fel, mert értettük jól, hogy Szenteleky és az ő nyomán létrejött irodalom nem nyújt nekünk vigaszt, és nem is vihet pokolra bennünket. Végül mi magunk hirdettük, hogy nem a Szenteleky megfogalmazta „a mi irodalmunk” állt az utunkban, mert dehogyan állt az utunkba, hanem az, ahogyan „a mi irodalmunk” feladatként és értékrendként – Szentelekynek és követőinek köszönhetően – megmutatkozott. A partikuláris ellen lázadtunk, a kultúrát részkérdésre és így részfeladatra, az író *rész-szellemre* és *rész-érzelemre* redukáló – kisebbségi – intellektus ellen, mert úgy képzeltük, hogy a kultúra – a kisebbségi meg a többségi kultúra is – csak *teljes* kultúra lehet. Az irodalom meg különösképpen. Nem kisebbségi verseket írtunk, se kisebbségi novellát, se kisebbségi regényt, és igyekeztünk nem kisebbségi esszét, kritikát írni. Úgy gondoltuk, hogy nincs se többségi regény, se többségi vers. Regény van és vers van, és ezek vagy önmagukban értelmezhetők, vagy nem tekinthetők se regénynek, se versnek, bár regényes és versszerű a formájuk. Nem tagadtuk ezzel a kisebbségi helyzetet. Ellenkezőleg. Nagyon is jól átéreztük, és a saját bőrünkön tapasztaltuk a kisebbségi helyzet minden súlyát és nyomorát, azt, hogy könnyen állítottak félre bennünket, azt, hogy örökösen fel akartak használni bennünket valamire, azt, hogy nekünk mindig minden többbe került, a tudás is, a kenyér is, a könyv és a szerszám is, mint másoknak. És nagyon jól ismertük a kisebbségi helyzet történelmi alakulásgörbjét 1918-tól kezdődően a hatvanas évekig, a földosztás visszasságait, a cselédsorsra ítéltesség érzését, az örökké mellünknek szegezett bűnrészesség fenyegetését, a hangosabban kimondott szó után következő veszedelmet, az elvárt és kikényszerített öngazolásokat és önvizsgálatokat terhét, az isten és király

előtti egyenlőtlenség súlyát, azt is, hogy elődeink bőségesen fizették meg a nem létező adósságokat.

Hogy nem erről beszéltünk, nem a kisebbségi helyzetről? De miről beszélünk volna másról, amikor a kétélűeket írtuk, meg a Joábot, amikor a makró nyelvét vizsgáltuk hosszú-hosszú vitáink során, amikor rovarházat telepítettünk, és arról írtunk, „látszik rajta, hogy nem őslakó”, amikor a gerilla-dalok születtek, amikor szegény Skatulya Mihályt kísértük el tengerparti útjára, amikor a tanárszociográfiák, a laskói esték írásai születtek, amikor az első esszék meg az első kritikák íródtak mélyen átértzett indulatokra hallgatva inkább és nem a megértő bölcsességre. Hogy ezek a prózák és versek telve idegen vagy idegenül hangzó nevekkal, távoli színterekkel, amit oly szorgalmasan számoltak ránk egyforma vehemenciával régiek és újak, az égvilágon semmi mást nem bizonyít, csak versünk és prózánk nyitottságát, meg legfeljebb még azt, hogy mások voltak az olvasmányaink, távolabbról értek bennünket a hatások, az irodalmiak és a történelmieket egyaránt. Nem a régió helyi színeit olvastuk, és nem ragaszkodtunk se a libát őrző Örszéhez, se a port felverő Janihoz. Mert nem arról a kisebbségi helyzetről beszéltünk, amelyben a libák sorakoznak, se arról, amelyben esténként, alkonyatkor, a lebukó nap és a kocsizőrej nyomán felszáll a por. A kisebbségi helyzet a helyi színeknél keményebben mutatkozott meg nekünk, s nemcsak abban, amiről, hanem abban is, ahogyan beszéltünk, abban leginkább, hogy az irodalmat, a kisebbségi irodalmat is, ki akartuk menteni a közvetlen használhatóság nyűgéből. Nem hagytuk az irodalmat másra használni, mint arra, amire és amiért ősidők óta van. Más szóval, komolyan vettük azt, hogy *esztétikum*, hogy *irodalmi érték*, törődünk azzal, hogy *irodalmi forma* és *irodalmi stílus*, sokat adtunk az irodalmi tájékozódásra, arra tehát, hogy otthon legyünk az irodalomban. És ezt bizony az átélt kisebbségi helyzetben, a kisebbségi helyzet ismeretében.

Úgy tettünk, mintha ismertük volna azt, amit csak nemrégiben olvastunk el, s most is kerülő úton. Cs. Gyimesi Éva idézi az erdélyi magyar irodalom ideológiai értékjelképeit vizsgáló *Gyöngy és homok* című könyvnyi terjedelmű tanulmányában Kuncz Aladár 1928-ban közölt Tíz év című írásából a következő két mondatot: „A kisebbség csak a politikában kisebbség, irodalmában és műveltségében maga az egyetemesség. Csak az egyetemesség széles látókörében tudja nemzeti értékeit megőrizni és megvédeni, csak ezen az úton veheti fel az érintkezést többségi népe irodalmával és műveltségével, s végül csak így tudja biztosítani, hogy (a törzs) szellemi életétől el ne szakadjon.”

Erdemes ennél a gondolatnál megállni egy pillanatra. Valóban nem ismertük Kuncz Aladár világos beszédét, de tudtuk a gondolatot, és megkíséreltük képviselni is. Az a szellemi energia, amit Szenteleky ellenében és nagyrészt a vajdasági irodalom őt követő irányának ellenében is kifejtettünk, annak gondolatnak a belátásából fakadt, hogy a kultúra, a műveltség minden rétegében és minden megmutatkozásában *teljes* kultúra. Minek következtében nem szorítható be a politikai helyzet partikularitásába. Mindig túlmutat az adott politikai

körülményeken és feltételeken. Nagyon is jól átérettük a kisebbségi léthelyzet alkalmasságát a manipulációra is. Semmivel sem lehet jobban manipulálni, jobbról is és balról is, mint éppen a kisebbségi helyzettel, amely mindig a többségi nép demokratikus képzettségének vagy tudatlanságának – miként Kuncz Aladár mondja –, a törzs, vagyis az ún. anyanemzet politikai és történelmi önismeretének, valóságtudatának, nyitottságának függvénye. Csakhogy mi nem az irodalom és a műveltség „egyetemességéről”, hanem *teljességéről* beszéltünk. Az egyetemes túl erős fogalomnak tűnt akkor, s a nemzeti irodalom vonatkozásában kompromittálódott is, míg a teljesség elsősorban irodalmi igényt jelentett, az alkotás és a kutatás lázát, magas mércét, a távlatok és a távolságok megismerését. Teljességgel a partikularitás ellen, de a partikularis ismeretében – nagyobbára ezt hirdettük irodalmi gondolkodásunkban. A teljesség iránt éreztünk honvágyat, mintha elődeinktől – leginkább pedig Szentelekytől – a teljesség igényének feladását kaptuk volna örökségbe „a mi irodalmunk”-kal, a teljesség beáldozását a „helyi színek” oltárán. A teljességgel és egyúttal a világban való tájékozottsággal, a világból szerzett információk felhasználásával és alkalmazásával igyekeztünk – hangsúlyozom, kisebbségi helyzetben – megőrizni és megvédeni a nemzeti értékeket (is), még ha ezekről kevés szót ejtettünk is, ám tudtuk, hogy a jó regény, és nyomban hozzáteszem, a jó *modern* regény, meggyőzőbb pajzs a nemzeti (kisebbségi) érték megvédéséért vívott harcban, mint a helyi színekből fakasztott vagy a populizmus kocs-májából kihallatszó zajongás és jajveszékelés.

A kisebbségi – lényegében mindig köztes, mert kettős meghatározottságú – helyzetet emeltük több és kevesebb sikerrel az irodalom és a műveltség teljességének szintjére. Közben azt is beláttuk, hogy „a mi irodalmunk” az ún. kis népek irodalmánál is kisebb, mert kisebbségi irodalom lévén, leginkább a „befogadásra” van ítélve, s csak nagyon ritkán, legfeljebb ha egzotikumot jelent, juthat kezdeményező szerephez. Az a tény, hogy a kisebbségi irodalom és műveltség, szinte természete szerint, de történelmi szerepe szerint is mindenképpen, befogadó irodalom, kialakította bennünk az önvédelem gesztusait is. Ha helyzetünk szerint könnyen manipulálhatóak vagyunk, és ha irodalmunk meg műveltségünk, befogadói jellege szerint, piacot jelent, és nem értékkeremtő, meg értékeket kibocsátó szellemiséget a kultúra bőbeszédű kereskedői szemében, akkor nyilvánvalóan önértékeinket tudatosítva kell kivédeni magunkat mindenféle degradáló szándéktól és programtól. Hogyan lehet felépíteni az önmegőrzés védőgátját az irodalomban és a műveltségben? Semmiképpen sem elzárkózással, se beolvadással, se odasorakozással akár a többségi nemzet, akár a törzs műveltségéhez.

Itt aztán újabb nehézségek kezdődnek. Szenteleky is fellázadt a törzs kultúrkereskedőinek gyarmatosító szándáka ellen, és hirdette a vajdasági irodalomnak az erdélyihez, de a szlovákiaihoz sem mérhető gyenge „önállóságának” az elvét, ám ezt az elvet ő a vajdasági irodalmi élet megeremtésének lázában rövidre fogta, a régióba, a tájba erőszakolta be, mert így látta lehetőségét a

kallódó tehetségek, írók és költők, tollforgatók és művészek felfedezésének és érvényesülésének. Hogy rossz lóra tett volna Szenteleky? Dehogy tett rossz lóra. A húszas években, amikor „a mi irodalmunkat” irodalmi mellékletek szerkesztésével, folyóirat-kezdeményezésekkel, a könyvkiadás megszervezésével konstituálni igyekezett, csak annyi tehetséggel sáfárkodhatott, ahány tehetséggel rendelkezett, és ezek, írogató vajdaságiak, hölgyek és urak, parasztok és cselédek, papok, hírlapírók, tanítók és kétkeziek, többségükben valóban a „helyi színek” nyomán láthattak maguk előtt hevesen óhajtott irodalmi pályát. A mi szemünkben azonban rossz ló volt Szenteleky lova, mert mi azt hirdettük, az irodalom és a kisebbségi kultúra teljességének, monumentalitásának elvét, amit ő is tudott nyilván, sőt talán sokkal jobban, mint amennyire mi tudhattuk, de az irodalomalapozás taktikája mást tenni kényszerítette. Arra azonban nem kényszeríthette, hogy mást is gondoljon. Ezért gondoltuk úgy, hogy rászolgált a bírálóinkra. Még akkor is, ha tudtuk róla, ismerte a modern művészet törekvéseit és irányait, sőt a művészetben azt az elvet hirdette, miszerint „nem úgy kell festeni, ahogy látunk, mert ez mégiscsak másolása a természetnek. Úgy kell festeni, ahogy érzünk, s azt kell festeni, amit érzünk”. Az irodalomban ugyanis, több finomító kísérlete ellenére, mégis a „látottat” hirdeti. A „látott” ábrázolása érvényességének teremt teret elméletében és szerkesztői megkritikai gyakorlatában egyaránt. Ezen mit sem változtat az a bagatellizáló elméleti kényelmesség, amely Szentelekyt mentegetvén önelégülten hirdeti, hogy az egyetemes felé az egyszerűtől, a helytől, a földtől, a látottól vezet az út. Ezen az úton azonban nem járnak írók, csak gondolkodni rest teoretikusok és kritikusok. Fából vaskarika, hogy a régiót az egyetemes magasságába emeljük, mert mért volna az egyetemes fönt, a régió pedig lent, miért állna az egyes alacsonyabban, mint a teljes? Az egyetemes és a régió között nincs „szintkülönbség”. Az egyetemes nem szól *le* a régióhoz és a régió sem szól *fel* az egyetemeshez. Egyszerre szólalnak meg, s az irodalmi műből vagy kihallatszik ez a szólam, vagy nem. Ez bizony nem a teórián múlik. Éppenséggel azon az írói képességen, hogy tud-e a költő szavakkal úgy festeni tájat, tudja-e a festő úgy vászonra vinni a helyi színeket, ahogy érez, vagy csak úgy, ahogy lát. Ehhez a képességhez természetesen bőven járulnak az irodalmi megformálás eszközei, de ezekről itt most mégsem kell szót ejteni.

Amikor fellázdunk Szenteleky öröksége ellen, nem vettük figyelembe azt, hogy Szenteleky enyhén tiltakozott egy irodalmi lexikon – Benedek Marcell nevezetes *Irodalmi lexikon*ának – minősítése ellen, hogy ő „vajdasági író” volna. A méltán híres, 1927-ben írt Levél D. J. barátomhoz a „vajdasági irodalom”-ról című írásában így kérdez Szenteleky: „És ki akarja közülünk, akik a Vajdaságban betűket rovunk a magunk gyönyörűségére, a vajdasági jelzót kiérdemelni?” És így válaszol: „Bizonyos vagyok benne, hogy senki.” Majd hozzáteszi még: „Mi, akik itt írunk, álmodunk, csüggedünk, tervezünk és elkókadunk, sohasem gondolunk arra, hogy bennünket majd nem tud beosztani az irodalomtörténet.” Néhány mondattal később így beszél: „Sorsunk, helyzetünk

arra kényszerít bennünket, hogy egyéni utakat tapossunk. Lehet, hogy így szét-hullunk, elkallódunk, mint bitang jószág, de azért büszkén és szabadon járjuk a magányos csapásokat. Elbukunk, vagy célhoz érünk, de nem húzunk olyan igát, amelyet magunknak kellene megformálnunk szürke művészetlenséggel.” A „vajdasági író” Szenteleky szemében ekkor még – 1927-ben – értékhány, szinte megbélyegzés, ezért nem fogadja el az ugyanebben az évben kiadott, Benedek Marcell szerkesztette *Irodalmi lexikon* minősítését. Később, 1928-tól kezdődően, irodalmi viták során át, kritikáiban és elméleti alapozó írásaiban enyhít a „vajdasági író” megfogalmazást elutasító gesztusán, de sohasem sűped bele e minősítés andalító szürkeségébe. Hogy eközben a „vajdasági író” elképzelt arcképén mégis a szürke – más szóval, a közepes – az uralkodó színárnyalat: ezt bizonyítják a korabeli antológiák, irodalmi mellékletek és folyóiratszámok közleményei, ezért nem Szenteleky az önmaga számára, belső használatra megfogalmazott irodalmi és művészeti igényének feladásával felelős, mert önmagával szemben ezt az igényt mindvégig megőrizte, hanem azért, mert nem vette észre, hogy a közösségbe való kivetítése ennek az irodalmi igénynek mélységes tévedés, mert „törzsvív” válva megkopik, az általános érvényűség keresésével pedig kicsorbul kritikai éle.

A „kétarcú” Szenteleky áll tehát előttünk. Az a Szenteleky, aki az irodalom és a művészet, az alkotás nagy, életre és halálra menő küzdelmére vállalkozik, aki egyéni utakat tapos, és magányos csapásokon jár, és vállalja ennek a kalandnak a személyre nehezéd terheit. Meg az a másik Szenteleky, aki „irodalmat” teremt – „a mi irodalmunk”-at, a vajdasági irodalmat – és az önmagával szemben támasztott irodalmi és művészeti igényeket az általánosra csökkent, elszűrki a közösség oltárán, mert miként már 1928-ban, az *Ákácok alatt* antológia előszavában írja, aki a vajdasági novellaírók e gyűjteményét kézbe veszi, „a földnek ízét, színét, lelkét várja ezektől az elbeszélésektől”. A föld ízét, színét, lelkét, nem irodalmat várna az olvasó az elbeszélőtől? Szenteleky ezt bizony komolyan gondolja. Julien Benda nevezetes értelmiségkritikáját hozza fel tanúnak azon megállapítása mellett, miszerint „az írói elhivatottság nemcsak művészi kérdés már, hanem erkölcsi is”. Az ilyen igénybejelentésekben, feladatkiírásokban mindig a második tagra esik a hangsúly, Szenteleky gondolatában is az „erkölcs”-re, nem a „művészi kérdés”-re. Mintha lehetséges volna – az irodalomban, a művészetben! – bármilyen erkölcsi érték megfogalmazása a művészi kérdés megoldása, például a formaprobléma kidolgozása nélkül. Mintha elég volna kiérezni az elbeszélésből a „földnek ízét”, és félre lehetne tenni azt a nem is annyira mellékes körülményt, hogy ez bizony „elbeszélés”, irodalom és művészet, nem prédikáció.

A szerep és a mű kettősségét, az egyre jobban kiütköző kétarcúságot a „helyi színek” kritériumának meghirdetése és értelmezése is megmutatja. Ugyanebben az előszóban utasítja vissza az őt ért vádak, hogy a „helyi színeket” többre becsüli az „írói kiválóságoknál”, és hogy ezáltal „korlátok közé” szorítja „a teremtő képzeletet, az írói szabadságot”. Azzal védekezik e vádak ellen, hogy

hangsúlyozza „a sokat emlegetett couleur locale-t nem szabad szó szerint értelmezni. Nem az a fontos, hogy a történet Bácskában vagy Bánátban játszódik le, hogy a környezet színei megfeleljenek az idevaló táj színeinek. A szellem a fontos. A szellem, amit az író a színeken túl megérez, s amivel az író némi közösséget érez”. A vád visszautasítása mentegetőzésnek látszik. A „szellem” túl általános és parttalan ahhoz, hogy érvelni lehessen vele a korlátozás, a képzelet és a szabadság korlátozásának vádjá ellen. Ő maga – verseiben és kisprouzáiban, de regényében is – a szellem és a képzelet útját követi, távoli tájak és álomképek vonzásában él, még akkor is, amikor a bácskai éjszakáról, a vasútállomásról, az álom helyett horkolásról beszél. Úgy kell ezt tehát érteni, hogy a feladat, amit Szenteleky a „helyi színek” elvével, a „művészi kérdés”-sel szemben az „erkölcs” hangoztatásával hirdet, az *irodalomra* vonatkozik, „a mi irodalmunk”-ra, a vajdasági irodalomra, amely kisebbségi irodalomként épp-hogy talpra állt a húszas évek végén, ám nem vonatkozik az íróra, a „vajdasági író”-ra sem, mert ha az irodalomra feladatokat lehet kiszabni, az írókat nem lehet se képzeletének, se szabadságának jogaitól megfosztani, attól sem, hogy álmodjon, hogy csüggedjen, hogy tervezzen, hogy elkókadjon. Így mutatkozna meg Szenteleky „kétarcúsága”? Vagy itt nem is csak Szentelekyről van szó, nem csupán az ő egyéni sorsa ez a kétarcúság, nem az ő magánügye a szellem és értelem eme ambivalenciája, hanem a kisebbségi íróság, a „vajdasági” író sorsszerűen beteljesülő létformája? Amit Szenteleky egy másik írásában „a kultúra mindenesei” sorsának nevez, mert szerinte „a mi kultúránkban” a szükség „mindeneseket terem”. „A lírai költő kritikus lesz vagy esztétikus, esetleg népműveléssel foglalkozó író, ha a szükség úgy kívánja. A verbeli novellista verset ír vagy fordít, mert annak szükségességét érzi. Az elhivatott regényíró nyelvészeti problémákkal foglalkozik, a hivatásos szociológus esztétikai értekezést ír, ha az események ezt tőle megkövetelik.” A kettészakadt lélek, a kétarcú író könnyen veszi fel a további szerepeket – „ha a szükség úgy kívánja”.

Így fest a „vajdasági író”. Nem akarja, hogy vajdasági íróknak mondják, megkísérli túllépni a körülmények által számára kiszabott létet és a létezés korlátjait, ugyanakkor napról napra feladatokba botlik, félreteszi az igényeit, és teljesíti a felvállalt feladatot, „ha az események ezt tőle megkövetelik”. Hát ezt sem akartuk harminc évvel ezelőtt. Se a mindenességet, se azt, hogy – miként Szentelekynek – a szükség nekünk feladatokat adjon. Nem akartuk a körülményekből származó leckét, nem hirdettünk erkölcsöt az irodalmi kérdés helyett, mert azt gondoltuk, és én ma is azt gondolom, hogy a regényíró akkor teljesíti népe és kultúrája iránti kötelességét, ha regényt ír, és nem is akármilyen regényt. Ha nem ad ki a kezéből fércművet. Ha a költő a verset tűzi a zászlajára, és nem a csoport, a „törzs”, a kollektivitás ilyen vagy olyan érdekeit. S nem is lehet a regényírón mást, mint a regényt, és a költőn sem mást, mint a verset számon kérni. Tehetett volna-e mást a Kormányeltörésben költője népéért, népének irodalmáért és műveltségéért, mint éppen azt a legtöbbet, amit a

Kormányeltörésben megírásával tett meg? De nem válaszolok a kérdésre, mert ha válaszolnék, azt a látszatot kelthetem, hogy én is – a megrótt Szenteleky nyomán – azt mondom, hogy „az írói elhivatottság nemcsak művészi kérdés már, hanem erkölcsi is”. Pedig dehogy akarom ezt mondani. Inkább azt mondom, amit Kuncz Aladár írt 1928-ban, hogy „A kisebbség csak a politikában kisebbség, irodalmában és műveltségében maga az egyetemesség.”

S itt véget ér a kisebbségi magyaróra. Szabálytalan magyaróra volt, semmi képpen sem centenáriumi, mert hiányzott belőle – szándékosan – az ünnepélyesség retorikája, és annál több volt benne a szorongás, a féltés, a kulturális és szellemi katasztrófa állandó fenyegetésének árnya. A magyaróra ilyen értelmezése pedig Siegfried Lenz 1968-ban kiadott *Deutschstunde* című regényéből származik, mégpedig Radnóti Sándor közvetítésével, aki nemrégiben azt kérdezte: „Adott-e magyarórát az elmúlt évtizedek magyar irodalma, adott-e történelmi tapasztalatunknak gazdagságot, dimenzionáltságot, tagoltságot?” Azt mondom: a jugoszláviai magyar irodalom Szenteleky ambivalens örökségével együtt, művekben és vállalkozásokban, világképpen és sorskérdésben bizony adott ilyen – kisebbségi – magyarórát.

Szentelekyt olvasva, újraolvasva, szerepét és gondolatait rekonstruálva múltunkba nézünk, és onnan, ha van hozzá még bátorságunk, erőt és reményt is meríthetünk. De kell-e még erő és remény? Mire jutunk vele?

„Kiterítetek úgyis.”

2. Tóthfalu, 1994. február 25.

Babits Mihálynak Az írástudók árulásáról 1928-ban írt tanulmányából tudjuk, hogy „minden nagy téma egyúttal kényes is”. Mindannyian, akik eljöttünk erre a régóta tervezett beszélgetésre vagy értelmiségi kerekasztalnak keresztelt konferenciára, valójában mindegy, minek nevezem, azt is tudjuk, érezzük, benne van a levegőben, hogy „nagy” és „kényes” téma a „kisebbségi értelmiség ma” témája, és nincs arra semmiféle biztosíték, hogy akár ezen az értekezleten, akár az elkövetkező tanácskozássorozaton egyetértésről tanúskodó nyugvópontra vihető. Annál is inkább felmerül a kétely bennem, és talán mindannyiunkban, akik most körülültük ezt a különös asztalt, mert igazán „nagygyá” és „kényessé” gondolkodásunkban és viselkedésünkben huzamos és nyomasztó jelenlétével vált ez a téma, és azzal, hogy megítélése, végiggondolása, értelmezése, többszörös zászlóra tűzése megoszlásba, (most még) feloldhatatlan (nak látszó) konfliktusba sodorta a jugoszláviai – vagy mondjam inkább így, a vajdasági – magyar értelmiséget. Ezért érezzük hát (talán) mindannyian, hogy most „nagy” és „kényes” témában vállalkoztunk beszélgetésre és párbeszédre.

Ám azt is Babits Mihály hagyományozta ránk, ugyanebben az írásában, hogy „az ember, ha nagyon nagy a mondanivalója, önkénytelenül szerény lesz”. Nem tagadom, amikor elvállaltam a megtisztelő felkérést e beszélgetés bevezetőjé-

nek elmondására, még nem számoltam azzal, hogy a nagy és kényes téma kelte szinte elkerülhetetlen lámpaláz mellett félelem és szorongás is lesz majd bennem. Lámpalázasan és szorongva állok itt most, és bejelentem, előadás, értekezés, nyilatkozat helyett beszéd- és írásmódomnak a „szerény” *magyaróra* műfaját választom. *Nem mondom fel* a leckét, mert nem én felelek, és senkinek *sem adom fel* a leckét, mert nincsenek másokkal szembeni elvárásaim. Tanár módjára, szerényen, magyarórát tartok arról, ami a mai beszélgetés nagy és kényes témája, és amit e témáról én – egyes szám első személyben – e képzelt – ezért is szerény – katedráról előadhatok.

A szerénységre intő magyaróraműfaj nem kitérés a viták vihara elől, de nem is szolgál praktikus célt. Arra a felhívásra sem felel, hogy „színt kell vallani”. A babitsi Szellem princípiumának útját követem inkább, bár tudom, ez az út sem vezet a csillagokba. Felmutathatnék a csillagokra? Ha nem mutatnék fel, akkor követném el – Babits Mihály szerint – az igazi (írastudói) árulást. De ki vagyok én, hogy a csillagokra mutogassak?

1.

Nem a helyzet, a történelmi, a politikai jelen idő leírásából, a már említett és feloldhatatlan(nak látszó) konfliktusból indulok ki, erre is sor kerül majd később, ha erőm lesz folytatni, hanem egy *álomképből*, valamiből, ami után vágyakozhatunk, amit a fent említett csillagnak mondhatok, és amire nem felmutatni valóban igazi írástudói árulás. Nem a magam szavaival írom le ezt a csillagot és álomképet; idézettel mutatom meg, hogy hol áll e csillag Európa és a magyar csillagképben.

Konrád György a *Magyarnak lenni Európában* című esszéjében írta le: „Európainak lenni Magyarországon annyit jelent, hogy megtanuljuk a bibliai demokráciát, hogy valóban egyenrangúak vagyunk a többi emberrel minden élethelyzetben, munkahelyen, asztalnál, ágyban egyaránt. Európa számra és munkára nézve erősebb nyugati fele kialakította a liberális demokrácia politikai erkölcsét. Európai az az ország, ahol az egyén szabadsága sérthetetlen, ahol az emberi személy méltósága az értékelés alfája és omegája, ahol különös tulajdonságaiért, semmilyen közösséget nem üldöznek. Felebarátaink megfélemlítése, korlátozása vagy akár elpusztítása azért, mert ilyen vagy olyan sokasághoz tartoznak, a faji, nemzeti és osztálygyűlölet Európában visszatekintve is, hagyományként utálatossá vált éppen azért, mert az európaiak tanultak a saját történelmükből, és ma már tudják, hogy a diszkrimináció gyilkossághoz vezet. A gyengébbek megbántása, a fölényeskedés az egyenrangúak között, a csatlós alázat a nagyokkal szemben – olyan magatartás, amely az európai tekintélyuralmokban a helyén volt és van is mind a mai napig, de már nincs a helyén és szerencsétlen elmaradottságnak tűnik fel szabad nemzetek polgárai között. A peckes csatlós az alakuló-tanuló Európában panoptikumfigura. Lehetséges-e demokrácia demokratikus személyiségek nélkül? Utóbbiakat inkább azonosí-

tanám a játékosal, mint a harcossal. Zsarnokságok üledéke, ha a harc vérre megy, ha a játékosok valóban meg akarják sérteni és ki akarják készíteni egymást.”

Eddig a hosszú idézet, ami ama csillagnak és álomképnek a leírása. Talán nem is kell hozzá kommentár, legalábbis nem az én kommentárom hiányzik hozzá, hiszen tökéletesen érthető, amikor – képekben, mert író írta a fenti mondatokat – megjeleníti az *innen* valóban vágyalomnak tűnő Európa-képet, a liberális demokrácia politikai erkölcsét, az egyén szabadságának sérthetlenségét és az emberi személyiség méltóságát. És amikor visszautasítja a diszkrimináció minden változatát; a fajit, a nemzetit, az osztálygyűlöletet egyaránt. Meg amikor a demokratikus személyiséget *játékosnak* veszi, és nem *harcosnak*. Én ezt úgy értem, hogy a demokratikus személyiség, aki a liberális demokrácia politikai erkölcsét követi, aki az egyén szabadságjogát és személyisége méltóságát hirdeti mindennemű tekintéllyel és diszkriminációval szemben, derűs személyiség, tartózkodik a pátosztól és az elragadtatásoktól, inkább ironikus, mint próféta, és iróniájának élet gyakran fordítja önmaga felé, meg képes mások (a Másik) meghallgatására és megértésére, a megértés szó mindkét jelentésszintjén: megérti a Másik beszédét, és megértéssel van a Másik iránt. Játékos, derűs vitatkozó, aki iróniájával lázad és felháborodik, ítéletet mond minden jog sértés láttán, de nem követel fejeket, nem követel színvallást, se vért. Senkit sem akar kikészíteni. Még azt sem, aki mást gondol, és ezt, írásban vagy szóban, el is mondja.

A demokráciához kell az ilyen demokratikus személyiség. De hol terem meg? Azt mondta Konrád György, hogy Európa tanult a saját (véres) történelméből. A hangsúlyt nem em arra teszem, hogy a történelemből, azt is mondhatnám, hogy a természetből, hanem arra, hogy *tanult*. A műveltség termi a beszélgetni tudó, a megértés képességét fejlesztő, derűs és játékos személyiséget. Tehát nem örökölhető, nem származhat a múlt kódos mítoszaiból, és nem következhet a történelem mindig időszerűre (*félre*)írt nagy példaképeiből. A műveltség a termőtalaja a demokratikus személyiségnek.

Van még valami Konrád György esszéjében, amit szem előtt kell tartani. Azt is írja, hogy „az alapvető emberi és polgári jogok tiszteletének és a rájuk épülő logikának nincsen törvényes alternatívája. A szabadságcsorbítások minden fajtája, kisebbségek bármilyen diszkriminációja törvényszegés és szemben áll a választott, elfogadott és az európai parlamentek által is törvényerőre emelt politikai erkölccsel”. Látjuk a két mondat közti – derűs, majdnem ironikus – ellentmondást? Az első mondat azt állítja, hogy az alapvető emberi jogoknak *nincs törvényes* alternatívája, a második arról beszél, hogy a parlamentek *törvényerőre emelik* a politikai erkölcsöt. Miben látok én itt ellentmondást, kérdezhetik tőlem. Politikátörténeti olvasmányaim alapján állítom, hogy ellentmond egymásnak az első és a második mondat. Hannah Arendt *A totalitarizmus gyökereiben* az első világháborús békeszerződéseket követő sok nemzetközileg – az európai parlamentekben – nyomtatékosított kisebbségi és kisebb-

séggvédő rendelkezés és törvény – a törvényerőre emelt kisebbségi jogok – teljes gyakorlati kudarcáról beszél, valójában a törvények, a fogadkozások, a nyilatkozatok ellenében megmutatkozó cinikus történelemről. Arról, hogy a kisebbségek diszkriminációját semmiféle (akár nemzetközileg is hitelesített) kisebbséggvédő törvény vagy rendelkezés nem akadályozhatja meg. Hiába a törvények, ha betartásukhoz nincs *műveltségi fedezet*. Ha azok, akiknek be kellene tartani ezeket a törvényeket, nem tanultak saját történelmükből. Vagy rosszul tanulták meg a saját történelmüket. Konrád György két idézett mondatából következő *derűs* ellentmondás éppen ezt mondja. Derűje folytán nem kevesebb súllyal, mint a totalitarizmus gyökereit vizsgáló Hannah Arendt. Ezért oly fontos felfigyelni e mondatok (rejtett) súrlódására.

Még egyszer a műveltség, a kultúra! Úgy látszik – nem tagadom, szándékosan láttatom így –, a nagy harci kedvek, a nagy törvényhozói felbuzdulások ellenében csak a kultúra lehet hatékony és érvényes szabadsággvédő, személyiséget oltalmazó, emberi jogokat biztosító, a kisebbségek diszkriminációját enyhítő feltétel és körülmény. Mondjam ki még egyszer, hogy éppen ezért oly fontos és felelős az értelmiségi, ama ítélkezni tudó derű játékos szerepe a közösségekben. Különösképpen a kisebbségi társadalmakban.

2.

Nincs demokrácia, de nincs demokratikus kisebbségi közösség se demokratikus személyiségek nélkül. Aki inkább játékos, mint önfelelt harcos. Azért hangsúlyozom ezt ennyire, mert a gyakran hirdetett egység ellenére a kisebbségi közösség is, ha közösséggként konstituálódott, plurális, és nem homogén közösség. Ez azt jelenti, hogy a kisebbség sem akar, nem is akarhat csak egyet. Homogénné, egyet akaróvá és egységet hirdetővé akkor válik – mint minden más közösség –, ha a hozzá tartozó egyének szabadságjogait, enyhén szólva, „szabályozzák”. Ideig-óráig, leginkább válságos történelmi helyzetekben, félre lehet esetleg tenni az egyén szabadságjogát, de akkor sem lehet megfosztani tőle. Nagyon gyorsan vissza kell adni, hogy a közösség, demokratikus közösséggként, működőképes legyen. Még a nemes célok sem indokolhatják a szabadságjogok visszavonását. Az elmúlt rendszer nemzetiségpolitikája a példará, hogy az egyenjogúság, az egyenrangúság meghirdetése és viszonylagosított érvényesítése, akár törvényerőre való emelése sem teremthetett működőképes társadalmi és közösségi reményt és biztonságérzést tiltásokkal, tabuk hirdetésével, ilyen vagy olyan szankcionálásokkal, ha ezek az egyén méltóságát sértették, vagy az ember szabadságjogait vonták vissza. A tiltások felbontása, a korábban bűnnek számító cselekedetek – a tiltott érzések kifejezésre juttatása, a tiltott dalok éneklése, a tiltott (történelmi) nevek emlegetése, zárolt dokumentumok felfedése stb. – szankcionálásától való eltekintés azonban nem teremtett azon nyomban demokratikus környezetet, nem jelentette a szabadságjogok visszaadását vagy visszaszerzését. A korábbi tiltások felbontása itt háborút ho-

zott. Ez természetesen csak egyik oka a háborúnak, de nem mellékes oka. Borzasztó poklot teremtett hát a tabuk, elsősorban a nemzeti érzések és önki-fejezési formák korábban tiltott megjelenési változatainak felszabadítása; *közelbutulást* hozott, ha a nacionalizmust, Danilo Kiš szavát követve, egyszerűen ostobaságnak vesszük. Csakhogy ebből a szörnyű fordulatból egy percre sem következik, hogy meg kell tartani a tiltásokat és tabukat.

Akkor meg hogyan lehetséges az emberi szabadságjogok visszaszerzése és érvényesítése?

Leginkább (talán) a pluralizmus, a Másik jogainak, elsősorban a szabadságra való jogának és emberi méltóságának elismerésével, tehát a homogenitás elvének a pluralizmus elvére való átváltásával. A kisebbségi közösségekben is. Amelyek semmiképpen sem tekinthetők, súlyos történelmi helyzetükből következően sem, monolit társadalmaknak. Még a diszkrimináció örökös veszélye sem homogenizálhatja őket mozdulatlanlanná. És ez egyformán érvényes mind a belső – szellemi, társadalmi, vallási – rétegződés, mind pedig a kívülre – a többségi nemzet és az anyanemzet – irányában megnyilvánuló érdek- és kapcsolatrendszerekben. A belső és külső rétegzettség a kisebbségi közösségek plurális rendeződését illusztrálja és bizonyítja. Más szóval, nem hiszem, hogy van olyan eszme vagy (társadalmi) célkitűzés, ami mögé a kisebbségi közösség egyként felsorakozhatna. E század kihordott egy-két ilyen – „homogenizáló” – eszmét és pártprogramot, meg is kísérelték fenntartani és érvényesíteni azokat erőszakkal, az alapvető szabadságjogok korlátozásával, a primer emberi jogok: a lakhatás és a munkára való jog, valamint a szekunder emberi jogok: a saját kultúrához, nyelvhez, tájékozódáshoz való jogok visszavonásával. (Az emberi – és kollektív – jogok ilyen értelmű megkülönböztetéséhez lásd Hannah Arendt idézett könyvét.) Aligha kell akár a közelműltből, akár a jelenből vett példákkal bizonyítani, hogy az ilyen irányú, egyébként manipulációkra rendkívül alkalmas, egységesítő eszmék hová vezettek és hová vezethetnek.

A homogenizáció másik nagy „hozzáértéssel” végzett művelete, természetesen, a mindenkor kialakítható *ellenségkép*. Az ellenség akadályozza az eszme gyors és hatékony haladását, meghosszabbítja az elérhetőnek vélt szebb jövő felé vezető utat, visszatart és zavart kelt. Minden totalitarizmusra való hajlandóság létrehozza a maga ellenségképét, ellenségmodelleket és -mintákat dolgoz ki, leginkább napi használatra, de egyúttal önvédelmi reflexből is. A kisebbségi közösségek sem mentesek az ilyen tendenciáktól, amelyeknek lényege és alapja, ismét, az egyén szabadságjogainak, az ember méltóságának ilyen vagy olyan formájú visszavonása. Az ellenségképek (ki)kel(te)tése nem tekinthető másnak, mint a demokratikus folyamatok válságának.

Konrád György nyomán azt idéztem, hogy nincs demokrácia demokratikus személyiségek nélkül. A demokratikus személyiségek társadalma, amely a pluralizmusra, a liberális hagyományokra épül, nem hirdethet ún. homogenizáló eszméket és jövőképeket, és nem manipulálhat semmiféle ellenségképpel. Ebből következően ez a társadalom természete szerint nyitott, jól kifejlesztette a

párbeszédre való képességét, meg tudja és meg is akarja hallgatni a Másikat, és csak olyan döntéseket hoz, amelyek semmilyen formában sem veszélyeztet-
hetik akár a saját közösségéhez tartozók, akár a más közösségekhez tartozók
alapvető és másodlagos – emberi és kollektív – jogait.

3.

A demokratikus személyiség – a derűs játékos, aki toleráns, és felkészült a megértésre – a kultúrák együttélésének természetes folyamatait is akceptálja. Aligha kell hangsúlyozni, hogy éppen a kisebbségi társadalmaknak nélkülöz-
hetetlen minőségjegye a többműveltség, a multikulturális nézőpontok elfoga-
dása. Nem beszélhetek itt most bőven a multikulturális gondolkodás és érze-
kenység jellegéről, de annyit mindenképpen ki akarok emelni, hogy az Euró-
pához tartozásnak, egyúttal az önmegetartásnak, valamint a belső – a sajátos –
értékek teremtésének is alapvető feltétele annak megértése, hogy nincsenek
olyan – nemzeti – műveltségértékek, amelyek nem tartanának fenn, ilyen vagy
olyan formában, nemegyszer rejtetten és feltáratlanul, kapcsolatot más nem-
zeti kultúrák jelenségeivel és beszédformáival. A kisebbségi kultúra, történel-
mi helyzetéből következően, sokkal inkább felkészülhet ennek a kultúrfilozó-
fiai tényezőnek a megértésére, mint a zárt nemzeti közösségek kultúrája. Ezért
gondolom azt, és el is mondtam már több alkalommal is, hogy a kisebbségi
kultúrák alapvető tudományos diszciplínája és gondolkodásmódja a kompara-
tisztika. Amely nem pusztán az összehasonlítás gyakorlatát követi, és nem is a
bizonyítható kapcsolatok feltárására szorítkozik, hanem minden kulturális ér-
téket a kulturális értékek nemzetközi rendszerében helyez el és határoz meg.

Ez sem lehetséges, természetesen, tanulás és megértés nélkül, és el sem kép-
zelhető a demokratikus személyiségek társadalmán kívül. Ezért állítom, hogy
minden szeparációs kísérlet, minden elzárkózás, minden önkörünkbe való be-
zárkózás az alapvető kisebbségi érdekeknek mond ellent, hiszen a zártság el-
sorvadáshoz vezet, a nyitottság pedig magában hordozza a megmaradás és fej-
lődés esélyeit. „Nem rajtunk múlik” – mondhatnák, pragmatikus oldalról, jo-
gosan, e gondolat bírálói. A bírálatra viszont csak annyit válaszolhatok, hogy
a „nem rajtunk múlik” nem ok a gondolat feladására. Nem ok arra, hogy le-
mondjunk a műveltség értékeinek hirdetéséről, a demokratikus személyiség
szabadságjogainak védelméről vagy a multikulturális esélyek és a pluralizmus
tényezőjének fenntartásáról.

4.

Az értelmiségről, történetéről, szerepéről, típusairól – és áruulásairól –
könyvtárakat írtak össze a filozófia és politika művelői. Írók és költők, humán
és természettudósok egész sora állt meg egy-egy pillanatra, és nézett tükörbe.
A tükörből meg csak ritkán nézett rá vissza más, mint a kétely és a megkérdé-

zetség képe. Hogy mivégre a gondolat, amit művel, mivégre a szellem, amit szolgál; mivégre a Szó, amiben hisz, és aminek kimondása számára oly mérhetetlen erőfeszítés, gond és küzdelem. Azért a kételyek sora, mert a múltbéli tanítások és példázatok ellenére tudja a tükörbe néző írástudó, hogy a szó nem hatékony, főként nem gyorsan ható fegyver az iszonyatok és szenvedések világában. A szót csak kimondani lehet és meghallani. És gyakrabban mondják, mint ahányszor meghallják. De ha csak egyetlen fül hallja is meg, célba talál a szó.

Van-e nekünk most ilyen *kimondható* Szavunk?

Az értelmiségről írt könyvtárakban megtalálható-e vajon ez a Szó? Van-e rá valóban példa az emberiség múltjában, emlékeiben és hagyományaiban, hogy az egyszer kimondott szó elmozdította a hegyet, forrást fakasztott, tengert szelt ketté? Vagy csak a Szó keresése adatott meg nekünk a régi példázatok igazsága ellenére, és a hosszú távban való hit csalatkozást hozó reménye abban a gondolatban, hogy „lassan hat a Szó”?

Am aki ezt a szót keresi, az egyetlen követhetőt, a mindenre válaszadót, az abszolút tökéletest, az az értelmiségnek egy múltbéli, mostanra anakronisztikussá vált mintáját (példáját) látja maga előtt. Az „élen járó” értelmiségit, a „példát mutatót”, azt aki „követhető minta”. Akire felnéznek és akitől útbaigazítást várnak. Aki a csillagok felé vezeti népét. A váteszt, a fáklyavivőt, a zászlóbontót. Ha a Szó lassan hat, és ha a Szónak csak hosszú távon van és akkor is csupán csekély esélye a csörtető és csillogó fegyverrel szemben, akkor – engem – gyanakvással tölt el annak az értelmiséginek a hite, akire ama tükörből nem a kétely, hanem a példa, a minta, az élen járás szenvedélye tekint vissza. Sokkal kevesebb bennem az értelmiségi önbizalom, semhogy hitelesnek vegyem az élen járó értelmiségi szerepét. S ez nem egyszerűen alkati szkeptikusságomból és (ön)íroniámból, hanem főként olvasói tapasztalatokból, némi történelmi ismeretből következik. Az elmúlt korszaknak is sok gondja volt az értelmiséggel. Se szeri, se száma pártértekezleteknek, -plénumoknak és -tanácskozásoknak, ahol az értelmiség, a párt és az értelmiség viszonyának kérdését tették fel. S ezeken a nagyszabásúra tervezett, sokszor történelminek mondott gyűléseken se történt más, mint ami minden hasonló kérdésfeltevés-kor megtörténik: jól rápirítottak az értelmiségre, árulónak és kívülállónak minősítették, elitnek és kételkedőnek szidalmazták, privilégiumokra és pozícióra vadászónak mondták. Mit vártak (volna) el tőle? Azt, hogy az élen járjon, hogy azonosodjon a párt eszméivel, hogy vállalja fel a történelmi feladatot, akkor még az osztályért, később a népért. Amit minden totalitarizmusra berendezkedett hatalmi koncepció elvár az értelmiségtől.

Mindez nem más (akkor sem volt és most sem más), mint felszólítás a választásra, a színvallásra. Odaállsz-e a párt- vagy a nemzeti érdek mellé? Esetleg a kívülállást választod, a kétes értékű és tartalmú függetlenséget? Az elsőt választva minta leszel és példakép, az utóbbit választva áruló, megbélyegzett, kilövéésre ítélt, üzött vad. Az előbbi bizonyosan az értelmiségi, vagy – mondom

a korábbi szót – demokratikus személyiség szabadságjogainak visszavétele és önkéntes visszaadása, az utóbbi viszont nem biztos, hogy az értelmiségi, tehát a demokratikus személyiség szabadságának megőrzése. Az előbbihez legalább valamit garantál a szervezet, az utóbbira semmiféle garancia a fővesztés esetleges veszedelmén kívül. (Se akkoriban, se most.)

Am a helyzet leírása nem oldja fel a választás kényszerét. Sőt fokozza az a körülmény, hogy itt és most a kisebbségi értelmiségnek választani kell. Mégpedig nem akármilyen történelmi helyzetben. Az értékek válságát éljük, és ez egyaránt érvényes a Szellem és az Élet értékeire. Világok és látszatvilágok omlanak össze körülöttünk, szimbólumok kerülnek lebontásra, jelképek válnak csúfolódás tárgyává. Fegyverek dörögnek és könyvmáglyák készülnek. Múltak, életrajzok és szülőfölkök önkéntes vagy kényszerű felszámolását látjuk, láthatjuk, ha körülnézünk. Közben meg könyörtelen leszámolásokat és megbélyegzéseket. Napról napra a kikészítés szándékának sok variánsát.

Ebben a „valódi” helyzetben kényszerül választásra a kisebbségi értelmiségi.

S minthogy elkerülhetetlen a választás, megszületnek a konfliktusok; ebből a megoszlás. Minél inkább súlyosodik körülöttünk a válság, annál inkább elmélyülnek a választóvonalak, annál több a konfliktus és megoszlás. A vajdasági magyar értelmiség korábbi történetében is voltak konfliktusok, mélyek és hosszan tartók, olyanok is, amelyeket mostanáig sem lehetett feloldani, de *azokkal* – a „vajdasági írás” jellegét, a „helyi színek” elméletét és gyakorlatát, a nemzedéki súrlódásokat kiélezőkkel – valahogy együtt lehetett élni, elviselhetők voltak, és még ha megnyugtató zárszó nélküli vitákat hoztak is, akkor sem teremtettek válságot. Legfeljebb személyes válságot, amit mindenki megpróbált így-úgy túlélni. A mostani konfliktus minden eddiginél súlyosabb; hosszan tartó és már nemcsak személyeket érintő válságot hozott, hanem meghozta az intézmények válságát is. Más szóval egész – nemzetiségi, kisebbségi – kultúránkra kihatott. S ebből a válságból most alig látható kiút. Sőt, most mintha fokozódna. Intézményeink romba dőlt vagy rombolásra ítélt falai mellett állunk, és továbbra is konfliktusban élünk, továbbra is mélyül köztünk a megoszlás vonala. Mintha valakinek éppen ez felelne meg. Hiszen közben múló kis perpatvarokat produkálunk mellékes és jelentéktelen ügyek vagy kitalált botrányok körül.

Az álmoképről beszéltem, a csillagokról. Miközben ülünk e konfliktusok közepében, lehet még álmodni, fel lehet még nézni a csillagokra szégyenkezés nélkül?

5.

S itt vagyunk most e kisebbségi (nemzetiségi) kultúra történetének (talán) legmélyebb válságában. Ülünk értelmiségiek, írástudók és más csepűragók e konfliktusos és megoszlásos válságnak a mélyén, néhányan még, és némák vagyunk. Megszólalunk is néha, egy-egy tárca, cikk, ritkábban szépirodalom vagy tanulmány ad hírt rólunk, de ezzel nem vágunk fel a nyelvünket. Mert ez a

beszéd nem fejezi ki és nem közli azt a némaságot és szorongást, ami betöltötte e válsághelyzet (akna)tölcsérének csöndjét. Vagy csak közvetve fejezi ki. Nem veszett még ki belőlünk az írás- és beszédkényszer, de a kimondott és a leírt Szó, mintha nem volna az igazi. Mintha nem lenne „valódi”. Mert azt a szót, amit itt-ott még elejtünk mi mondjuk ki, ilyen vagy olyan szándékkal, és nem a Szó mond ki bennünket. Elnémultságunkban és elrejtettségekben nem mutatkozunk meg. Nem tárulkozunk fel. Ha a szó mondana ki minket, akkor (talán) kiléphetnénk a konfliktusokból és megoszlásokból.

Mondtam, mélységes és (most még) feloldhatatlannak tűnő ellentmondást látok e némaságban és válságos helyzetben. Egyik oldalon a kor kényszere, sürgetése, a magasabb feladat vállalásának parancsa. Itt most valóban a kisebbség megmaradása forog kockán. Hogy leszünk-e még az ezredfordulón, és hogyan leszünk? Van-e még bennünk erő a reményre és hitre? És tehetünk-e valamit? Valami értelmeset és racionálisat. S azt, ami még megtehető, vajon éppen az értelmiségnek, az íróknak és tudósoknak kell megtennie? Az ellentmondás másik oldalán a remélt Mű, a megírásra váró dolgozat és vers, a tudós eredménye. Hová sodródjunk ebből az ellentmondásból? Ha választani kell, és miként fennen hirdetik, színt vallani.

„Az Alkotás örök, a Cselekedet időszerű” – írta Babits Mihály már többször idézett tanulmányában. Ez a különbségtétel Alkotás és Cselekedet között ma mindennél súlyosabb dilemmát rejt magában, és a dilemma mindenképpen konfliktusaink (egyik) forrásának vehető. A válság, a veszedelem, amiben élünk, Cselekvést követel. Egyik írónk azt nyilatkozta: ez most nem a novellaírás ideje. A másik meg azt, hogy ég felettünk a tető, mi meg a fehér papírlapot bámuljuk. Mindkettőjük szerint most cselekedni kell. De mit tehet az értelmiségi, ha cselekvésre fogják, ha a cselekvést vállalja? Beáll mozgalmakba, pártokba, szervezetekbe és mozgalmi, párt- és szervezeti munkát végez. De hiszen ez a politikusok dolga. És ezt is tudni kell csinálni. A politikát a politikus tudja csinálni, ha jól kitanulta a szakmáját. S ha ez a dolguk, ha a politikus dolga az „időszerű”, akkor nyilván jobban is csinálja, jobban csinálhatja, mint akárhány író, költő vagy tudós, akinek nem az időszerű a szakmája. Az író, a költő, a tudós, a színész cselekvés helyett üljön le inkább „alkotni”? Mert őneki az „örök”-kel van dolga? Milyen léhán hangzik ez. Kint emberek halnak és éheznek, népeket mozdítanak el évszázados helyükről, fegyverek dörögnek és mítoszoktól hangos az éter, az író meg írjon, novellát, verset, a tudós oldjon meg tudományos problémát? Lessék mindannyian az „örök” szoknyájának csalfainta suhogását? Szándékosan, nem véletlenül élezem ironikusra ezeket a mondatokat. Holott én valóban azt gondolom, hogy az író írjon, hiszen azt tudja legjobban csinálni, és ne kérjenek rajta számon mást, mint a művet. A tudós meg kísérletezzen, ne várják el tőle, hogy kísérletét váltsa fel az időszerűre. A tudós kísérletezni tud, ahogy az író írni, s ahogy a politikusnak politizálni kell(ene) tudnia. Ebben „szakemberek”. És ha jól csinálják, amit csinálnak, ha

magas szinten végzik a munkájukat, akkor szolgálják igazán a közösséget is. A nemzetit és kisebbségit egyaránt.

Ha ilyen egyszerű, akkor honnan a válság, honnan a megoszlás, honnan a konfliktus? A feloldhatatlan(nak látszó)?

Mert nem akarjuk megadni az egyszerű választ? Vagy mert mást *is* akarunk? Az írók politizálni, a tudósok képviselni, a politikusok tudomány és művészet ügyében illetékeskedni? Mert összekeveredtek a dolgok és kompetenciák?

Ha összekeveredtek a fonalak, akkor üljük körül az asztalt, bogozzuk ki. Ez megint túl egyszerű. És csak azért látszik megoldhatatlannak, mert nem akarunk beszélgetni, nem készültünk fel a párbeszédre.

6.

Balassa Péter, aki a Töredék a korszellemhez című írásában szintén Babits Mihálynak az írástudók árulásáról szóló tanulmányára hivatkozik, leginkább pedig arra a mondatra, miszerint „Az árulást akkor követi el (az írástudó), ha nem is mutat többé a csillagokra”, felteszi a kérdést: „híhetünk-e abban, hogy értelmes még egyáltalán ez a kijelentés?” Híhetünk-e tehát még mindig az értelmiség – az írástudók – örökölt szerepében, vagy ezt is, mint annyi minden mászt ezekben az években, újra kell fogalmazni? És ha újra kell fogalmazni, akkor milyen irányban kell keresni a megoldást és a kiutat? A kiutat a válságból, a kiutat a megoszlásból és konfliktusból.

Talán útmutató lehet e keresésben Balassa Péter zárójelbe tett „utólagos magyarázkodás”-a: „. . . nem hiszem, hogy az írástudó, a szó embere még mindig kitüntetett személy volna, hogy meg kéne mondania, mi igaz, mi nem, mi volna a helyes és helytelen cselekedet az »alant állók« számára. Magam is, mások is, sokan egy olyan kétezer–kétezeröttszáz éves kultúra neveltjei vagyunk, amelyben értelmes volt, sőt nagyszerű az írástudó Babits emlegette csillagokra mutogatása. A korszellemhez, a kor lelkéhez globális erkölcsi kérdéseket lehetett intézni, például írástudás által. Számomra azonban ma már kérdéses, kétséges, hogy amiben élek, az kor-e a szó régi, történeti értelmében, s így az is, hogy az erkölcs-e a kérdés, pontosabban leírhatók-e pusztán erkölcsi kategóriákkal életben maradásunk feltételei? S mit is jelent ez: *életben* maradni? Az írástudók felelőssége/árulása számomra pontosan ugyanannyi, mint egy erdei favágóé, vagy egy bioenergetikusé, vagy egy analfabétaé.”

Ennyit arról, miféle kép néz vissza ránk és rám, ha írástudóként és értelmiségként ma, éppen ma, ebben a korban, mely tényleg nem kor többé a szó régi, történeti értelmében, tükörbe nézünk és tükörbe nézек.

Talán a konfliktusainknak is (egyik) forrása éppen a megváltozott tükörkép?

7.

Mondtam, nem vállalok praktikus, sem pragmatikus feladatot, nem vagyok politikus, senkinek sem adom fel a leckét és senkinek sem mondom fel a leckét, mert nem vagyok erkölcsös; magyarórát tartok és nem kínálok fel semmiféle megoldást. De szívesen térek vissza e magyaróra elején idézett álmokképhez. Most másnak a szavaival.

Ha igaz, és Vajda Mihály filozófus elemzései alapján igaznak bizonyult, hogy az 1989-es rendszerváltozások után kiderült, más tanulságok mellett ez is: „a liberalizmusnak nincsen alternatívája”, akkor azt is el kell fogadni, hogy az „egyenlőség szenvedélyét” most a „szabadság szenvedélye” váltja fel. Így ír Vajda Mihály: „Az individuum szabadsága mint megkérdőjelezhetetlen alapérték, amiből azután a kisebbség jogainak elidegeníthetetlensége is következik, ez vált a modern társadalmak evidenciájává. Olyan evidencia határozza meg tehát a posztmodern korszak társadalmait, amelyben fel sem merülhet a kétség az értékek, a kultúrák, magatartási normák pluralizmusát illetően.” És az is evidencia, hogy semmit a „modernitásértékek közül” – „egyenlőséget, humanizmust, emancipációt, felvilágosodást, szabadságot” – nem valósíthatunk meg a „szabadság korlátozásán” keresztül.

Ha ezt valóban evidenciaként tudjuk kezelni, akkor hozzáláthatunk a beszélgetéshez.

AKI NEM LÉP EGYSZERRE . . .

UTASI CSABA

Hetvenöt esztendeje tartó különletünk során még sohasem volt oly kínzó és megalázó a kisebbségi púposságunk, mint manapság. A cinikusan körmönfont marxista-leninista hatalom a demokratikus rendszerváltás szükségességének szölamai mögé bújva az expanzív nacionalizmus démonait élesztgette éveken át, s rájuk támaszkodva végül is tért nyitott a véres mítosz tombolása előtt. Helyet adott a személytelennek, odaadta neki akaratát és képzeletét, létet adott a nemlétezőnek, felébresztette magában a sötét semmit, mint Hamvas Béla fejtegeti a testet ölteni és a történelemben kilépni nem tudó Antikrisztus kapcsán. S miközben tíz- és százezrek haraptak a fűbe, rokkantak meg vagy lettek földönfutóvá, miközben városok, falvak, műemlékek százai dőltek romba, a föltámasztott semmi nevében egy fordított értékrendet próbált mértékadóvá tenni. Erénynek kiáltotta ki a bűnt, méltóságosnak a rablást és az öldöklést, altruizmusnak a gyűlölködő önösséget, értelmesnek a totális értelmetlenséget.

A történelmi szkizofréniának egy olyan új helyi változata alakult ki így, amely válogatás nélkül, egyetemesen pusztít térségeinken, a púpját hordozó kisebbségit azonban külön is sújtja. Hiszen föllazulásunk, szétszóródásunk, fogyatkozásunk nem a mostani háborúval vette kezdetét. Évtizedek óta vészesen öregszünk, a biológiai fáradtság tünetei ütököznek ki rajtunk, rekordokat döntünk az öngyilkosságban, többen közülünk oktalanul asszimilálódnak, vagy kisebb-nagyobb hullámokban valós egzisztenciális késztetés nélkül is vakon nekirágnak a nagyvilágnak. Ezek a kedvezőtlen folyamatok az utóbbi három évben fölgyorsultak, közvetlenül is érzékelhetővé váltak, mégpedig nem pusztán azért, mert az expanzív nacionalizmus drasztikus lépései nyomán ezrek és ezrek voltak kénytelenek akaratuk ellenére elhagyni szülőföldjüket, mert a háborúra eltékozolt javak híján a masszív nélkülözésen túl immár az éhezés küszöbén állunk, hanem mert a hatalom, noha papíron egyenrangúságot szavatol, a gyakorlatban tervszerűen, lépésről lépésre szűkíti jogainkat, leépíti intézmé-

nyeinket. Nyilvánvalónak látszik, hogy ebben a fölöttébb súlyos helyzetben sem a kisebbségi elsáncolódás, sem az anyaországtól várható segítség, sem a nyugati demokráciák erkölcsi bátorítása és támogatása nem elegendő ahhoz, hogy gátat lehessen vetni a további romlásnak. Igazi fordulatra csakis akkor számíthatunk, ha majd a szerbiai politikai színtéren olyan demokratikus erők jutnak túlsúlyra, amelyek ténylegesen is szavatolni kívánják a kisebbségek egyenrangúságát, ezen túlmenően pedig érzékelik azt is, hogy az életben elnyomó politikai intézkedések nélkül is egyenlőtlenség jön létre a kisebbségek kárára, amelyet csakis a pozitív megkülönböztetés eszközeivel lehet ellensúlyozni. Mint-hogy azonban ezek az erők egyelőre még az igazak álmát alusszák, vagy éppen csak csírájukban vannak jelen, föltétlenül vállalnunk kell a szellemileg teljesen nyílt, rokon törekvésekkel rezonálni kész önszerveződést. Ezt ma már külső tilalmak nem gátolják. Szerencsére túl vagyunk azon a korszakon, amikor a legszürkébb pártkorifeusnak is jogában állt ledorongolni mindenkit, aki a vertikális nemzetiségi szervezkedés szükségességét akár említeni merészelte, ugyanakkor azonban szembeötlő, hogy a teljes értékű együttműködést ma számos belső rövidzárlat, ellentmondás, meg nem gondolt gondolat nehezíti.

Induljunk csak ki a sokat emlegetett identitástudatból. A ránk szakadt jelenben megmaradásunk záloga identitástudatunk megőrzése, hangzott el többször is az elmúlt néhány évben, anélkül, hogy a fogalom mögöttesét megnyugtatóan tisztáztuk volna. Van-e ennek a több mint háromszázezer embernek identitástudata? Ha van, mely mozzanatok határozzák meg elsődlegesen? Egységes-e? Olyan kérdések ezek, amelyeknek megválaszolása nélkül a homályból kilépünk nem lehet.

Ha a más népekkel, népcsoportokkal való évszázados együttélésünk tapasztalatai és tényei alapján identitástudatunk teljesen irracionális biológiai vagy faji meghatározottságát elvetjük, s ebben, azt hiszem, többségünk egyetért, akkor napnál világosabb, hogy itt a szellemi tényezőknek van döntő szerepük. Erre hívta föl a figyelmet már 1939-ben Babits Mihály, axiomatikusan is ki-mondva, hogy a magyarság tartalma nem más, mint „maga a nemzeti hagyomány: azaz sorsemlékek s szellemi és érzelmi élmények összessége”. Ez az összesség azonban véletlenül sem mezei vadvirág, melyet alkalomadtán ki-ki a kalapja mellé tűzhet. Lelki érzékenység, tiszta eszmélkedés és mindenekelőtt kitartó, szívós szellemi munka nélkül nem érhető el, ami annyit is jelent egyúttal, hogy erősen egyedi karakterű, hiszen minden egyes esetben az összesség más-más elemeit foglalja magában. „Nem vagyunk egyazon palik / se fájdalom-ban / se halálban!” – üzenté háborgón Fehér Ferenc a Symposium-nemzedéknek bő három évtizeddel ezelőtt, s ez az alapigazság kisebbségünk identitástudatára is vonatkoztatható.

Van, aki megcsorbult, deformálódott, tartalmát veszített identitástudattal, szorongón vagy közönyösen, az asszimiláció útján halad, van, aki új divatú, egyigaznak hitt populista zászlók alatt menetel, s van, aki kisebbségi púpja ellenére magától értetődő, bizonyításra nem szoruló evidenciaként fogja fel

magyarságát, s cselekedeteit is ehhez igazítja. Szélső pontokat elérő magatartás-változatokkal kell tehát számolnunk, melyeknek összképét további eltérések is színezik. Gondoljunk csak azokra a különbségekre, melyek az identitás-tudat vonatkozásában népességünk rétegei között figyelhetők meg, illetve azokra az árnyalatokra, melyek az egyéni adottságok, a neveltetés, az autodiktikus tapasztalatszerzés függvényeként egy-egy rétegen belül is természet-szerűleg jelentkeznek. Mindez arra int, hogy az identitás-tudat bonyolult kérdéseit csak körültekintően, feltétlen toleranciával érdemes fölvetni. Különböző gondolatmenetünk óhatatlanul zavart, disszonanciát kelt, s a viszálykodás tüztét élesztgeti, amire éppen ma semmi szükségünk.

Az utóbbi néhány évben, sajnos, mégis az intoleráns kérdésfelvetés uralkodott el erre felénk. A VMDK néhány aktivistája, úgyszólván az érdekszervezet megalakulásának pillanatától fogva, hadjáratot folytat értelmiségünk egy része ellen, nem kevesebbet bizonygatva, mint hogy identitás-tudat-zavarokkal küszködik, gyáva, sőt áruló. Nem véletlen, hogy a leleplezőnek szánt hadmozdulatokra, melyeket néhány Magyarországra távozott honfitársunk is buzgón támogat, nemigen érkezett válasz. Ha valaki a hozzá hasonlóan gondolkodók körében mások diszkvalifikálása révén óhajt fölmagasodni, ha folyvást általánosít („pozicionált értelmiségeink”, „Symposion-nemzedék”, „csúcsertélmiségünk” stb.), s ebből következően ítéleteinek meghozatalakor kerüli a konkrét, ellenőrizhető nézetekkel, elképzelésekkel, eszmékkel való konfrontálódást, akkor a vitának, legalábbis a dolgok tisztázásához hozzájáruló vitának szükségképpen el kell maradnia.

Van azonban e hadjáratnak egy olyan szegmentuma is, amelyet vétek lenne megkerülni, elhallgatni. A hadviselők újra és újra meg próbálják határozni a jugoszláviai magyar irodalom alapvető ismérveit, s eközben olyan megállapításokra ragadtatják magukat, melyeknek tükrében katasztrofálisnak látszik irodalmi helyzetünk. Egyikük úgy véli, hogy egyes „irodalmi tudorok” „mindenáron eredeti, önálló entitásjegyekkel bíró jugoszláviai magyar irodalmat akartak felkutatni 1918 és 1945 között, irodalomtörténetet fabrikálni abból, ami sohasem volt” (Hász Róbert, *Magyar Hírlap*, 1992. IV. 21.). Másikuk a közelmúlt jelenségeit fürkészve leszögezi, hogy „pozicionált értelmiségeink – összhangban a politikai és ideológiai elvárásokkal – megteremtették az anyanemzettől eltávolító önálló vajdasági magyar kultúra koncepcióját” (Dudás Károly, *Magyar Szó*, 1993. VIII. 28.), de szerencsére a „különutas vajdasági magyar irodalom és művelődés nem vált be” (*Magyar Szó*, 1993. VIII. 17.). Harmadikuk viszont, akárha az iménti gondolatot kívánná befejezni, már a definitív következményről is tudósít: a „jűgőmagyar koncepció értékrendszere végérvényesen a múlté” (Gubás Jenő, *Napló*, 1993. X. 17.). Szépen vagyunk. Amiről számosan azt hittük eddig, hogy van, arról most kiderült, hogy nincs, nem is volt soha. Ami eszünk ágába se jutott volna, legkuszább pillanatunkban sem, az most bizonyossággá súlyosodott. Kártékony, félrevezető eszméknek mekkora csődtömege a pozicionált ügybuzgalom ténykedése nyomán!

Látszatra, persze, hiszen a vádak légből kapottak. Hadd vegyem sorra őket. Csakugyan különutas lett volna irodalmunk? Hogyne, úgyszólván kezdettől fogva. Amikor Szenteleky Kornél élesen kikelt ama pesti írók ellen, akik nem tudnak kikecmeregni kávéházi odújukból, nem látnak túl annak mómárvány falain, ám ennek ellenére feladatokat rónak a kisebbségbe szorult magyar íróra, akkor kétségkívül a különutasság igényét hirdette meg. Amikor a Tájékoztató Irodá-s hercehurca után pozicionált íróink legjobbjai meredeken szembe fordultak Révai „gondolkozdájának” tantételeivel és gyakorlatával, a különutasság igényét hirdették meg. Amikor az Aczél-féle puhább, fehér kesztyűs szellemi parancsuralom ellenében folyóirataink szerkesztői tért nyitottak az odaát háttérbe szorított jeles írók művei előtt, a különutasság igényét hirdették meg.

Na jó, vélem hallani az ellenvetést, ne beszéljünk mellé, lássuk inkább, mi van az „anyanemzettől eltávolító önálló vajdasági magyar kultúra koncepciójával”. Semmi. Az égvilágon semmi. Képtelenség feltételezni is, hogy valamely irodalmi koncepció bárkit eltávolíthat az anyanemzettől, mint ahogy képtelen ráfogás az is, hogy a szellemi nyíltság elvét valló, az anyaország intézményeivel évtizedek óta produktívan együttműködő irodalmáraink épp a magyar kultúra előtt akarták volna leengedni a sorompót. Meglehet természetesen, vannak rá jelek, hogy a vád súlypontját nem is az *eltávolítás*, hanem az *önállóság* „vétké” képezi. Egyesek évek óta makacsul hangoztatják, hogy jogszláviai magyar irodalom valójában nincs, az egyetemes magyar irodalom korszaka köszöntött be, amely egységesen felöleli az anyaországi, a romániai, a felvidéki, a jugoszláviai, a kárpátaljai és a nyugati magyar írók munkásságát. Szép elképzelés, csak éppen problematikus, hiszen az egyetemes magyar irodalom, attól függően, hogy az *irodalom élete* vagy az *irodalmi élet* távlatából szemlélődünk, más-más képet mutat.

Az irodalom életének jelenségei tekintetében a világirodalom, illetve az európai irodalom történetét író Szerb Antal és Babits Mihály nézőpontja lehet segítségünkre. Az „igazi világirodalom” „elfér egy jól megválogatott magánkönyvtárban, kötetei elhelyezhetők egy nagyobb terjedelmű dolgozószoza falai mentén”, mondja Szerb Antal, s ezzel csaknem szó szerint rimel Babits észrevétele: „A világirodalomnak csak az *egészen nagyokhoz* van köze. Ezért fér el története egy kis könyvben.” Ha kettejük vélekedésének analógiájára, ugyancsak az esztétikai kiválóságot tartva szem előtt, magunk elé képzeljük az egyetemes magyar irodalom „dolgozósobáját”, azt fogjuk tapasztalni, hogy a könyvespolcon az értékeremtés arányában minden részirodalmunk képviselve van, és a felsorakozó könyvek függetlenül attól, hogy struktúrájukat a részirodalmak nyilván kisebb-nagyobb eltérésekkel határoznák meg, szabadon, disszonancia nélkül, tényleges egységet alkotón párbeszédnek egymással.

Merőben más a helyzet, ha az irodalmi élet adottságaiból indulunk ki. Az irodalmi élet a maga „befejezetlenségében” különféle eszmék és ízlések küzdőtere, s jövőre nyíló mindennapjait messzemenően befolyásolják azok a tár-

sadalmi, politikai és kulturális együttthatók, körülmények, amelyek között vagy amelyek ellenére, nap nap után léteznie kell. Éppen ezért a kisebbségi és a többségi léthelyzetből eredő különbségektől egyszerűen nem tekinthetünk el. Fölismerte ezt már Dettre János, aki hetven esztendővel ezelőtt a következőket vetette papírra: „Ami különbség letagadhatatlan a svájci francia és a párizsi francia, az elzászi német és a berlini német között, az a különbség fogja szétválasztani a budapesti és székelyudvarhelyi, félegyházi és zentai magyar lelki életének anyagát, akármennyire eleven marad is a közös nyelvhez és a közös kultúrához való szerelmes ragaszkodás.” Majd ehhez nyomban hozzáfűzi: „Ha a magyarországi magyar lelki tartalma más tényezőkből tevődött össze, mint a kisebbségi magyaré, akkor a nyelv megegyezése ellenére dogmatikusan is indokolva van a kisebbségi magyar irodalom hivatottsága.”

Dettre János „prófétikus” szavait a leírásuk óta eltelt évtizedek maradéktalanul igazolták. Amit az anyanemzet időközben megélt és elszenvedett, azt kisebbségünk csak távolról figyelhette, s fordítva: ami jó és rossz agyunkba és idegeinkbe égett, azt a magyarországi magyar csak közvetett úton ismerhette meg. A különbségeknek tehát a történelem adott súlyt, s meglétükkel annál inkább számolnunk kell, mert a szellem szabadságáért vívott küzdelem során, úgyszintén történelmi és politikai okokból, a magyar irodalom és a jugoszláviai magyar irodalom mindmáig sohasem lehetett szinkron szituációban. Irodalmunk épp ezért az „önálló entitásjegyekkel” nem bíró, talán nem is volt Szentteleky Kornéltól kezdve állandóan olyan gondokkal is szembesült, amelyekkel magamagának kellett megbirkóznia, anélkül azonban, hogy jelentős alkotói valaha is a csakugyan külön értékrendet feltételező irodalmi autarkia megalapozására törekedtek volna.

Mi vezérli hát hadviselőinket a közismert tények kiforgatására? Csakugyan az volna céljuk, hogy hathatósan hozzájáruljanak az öngazgatói szocializmus korszakában felgyülemlett, meg nem tárgyalhatott irodalmi problémák tisztázásához? Hogy az új helyzetben járhatóbb ösvényt mutassanak? Korántsem. Bár az irodalomra néznek, csapásaik mögött ideológiai és politikai intenciók húzódnak meg, amiről magatartásuk egy kiáltó paradoxona tanúskodik. Egyfelől a személyi, kulturális és területi autonómia megvalósításáért szállnak síkra, következetesen, tiszteletet parancsolón, az expanzív nacionalizmus szitkaival és megújuló fenyegetőzésével is dacolva, másfelől azonban „republikájukból” eleve számúznék az irodalom autonómiáját. Kulturális autonómia az irodalomnak mint *par excellence* autonóm tevékenységnek autonómiája nélkül? Csakugyan így képelnék? Nem, persze hogy nem. Szavatolnának ők egyféle autonómiát, de csakis annak, aki osztja a nézeteiket, aki az „esti rétes” reményében hajlandó egyszerre lépni velük. Magyarán: aki a halottaiból feltámadóban levő, viszonylagosságot nem ismerő „haladó” értelmiség előhírnöke.

Mindaddig, amíg a kirekesztőleges hadmozdulatok, beszámolók, röpiratok, vitacikkek síkján zajlanak, bármekkora legyen is a füst és a lárma, nincs ok aggodalomra. Bizonyos jelek azonban arra utalnak, hogy hadviselőink a hosszú

ideológiai tüzéségi előkészítés után most már a mindennapi életben is realizálni kívánják fölényüket. El nem vitatható politikai legitimitása révén a VMDK vezetősége máris megszabhatja, hogy mely szerkesztőségeink részesüljenek a magyar kormányzat anyagi segélyében, s melyek ne. De tudunk arról is, olvashattunk róla mindnyájan, hogy ha a VMDK megkapná a *Magyar Szó* alapítói jogát, akkor bizony nem mindenki publikálhatna a lapban. Mi készül itt? Mi lesz, ha egyszer, ki tudja, mikor, a VMDK-nak csakugyan sikerül megvalósítania a hármasonautonómia-tervét? A kettős púp terhe várna ránk? Majd meglátjuk, ha meglátjuk.

Addig viszont személyes felelősége tudatában ki-ki igyekezzon helytállni azon a poszton, ahova az élet állította. Oktasson, szervezzon, alkosson, még ha összeszedettségét jelenünk pokla jócskán megbolygatta is. S közben gondoljon néha Kosztolányi Dezső kaján, de nagyon igaz szavaira is: „Eddig a földön minden rendetlenség abból származott, hogy egyesek rendet akartak teremteni, minden piszok abból származott, hogy egyesek sörögettek is.”

VESZÉLYEZTETETTSÉG ÉS ÉRDEKVÉDELEM RÖVID ÉS HOSSZÚ TÁVON

J U H Á S Z E R Z S É B E T

„Nincs más örök élet, csak ez: ha igyekszünk, míg élünk, megélni a magunkéval együtt az elődök életét is, abban a reményben, hogy a mi életünket szintén megélik majd az utódok – így fogva ki a halálon” (Szabó Gyula: *A romlás útjain – történelmi tudósítások*).

A fenti idézet Lipp Tamás *A sátán körzője* című könyvéből való. Ő is mottóul írta az *Egy korszak mint műalkotás* című tanulmánya elé. Hogy nem állom meg, s magam is mottóként idézem, azért van, mert a kötet egésze is, de mindenekelőtt ez a mottó indította el bennem azokat a gondolatokat, melyek itt következnek.

Olyan időket élünk mostanában, amikor mind kétségesebbé válik megmaradásunk folyamatossága szülőföldünkön. Határhelyzetnek nevezném ezt a helyzetet, hisz valamennyien itt(hon) maradtak pőrén állunk nyílt színen és szemtől szemben a saját sorsunkkal. E határhelyzet lényege épp annak a folyamatosságnak a mind mélyebb veszélyeztetettsége, amelyről a mottóul választott idézetben van szó, mint az örök élet legreálisabb illúziójáról; arról a tér- és időbeni folyamatos jelenlétről, ami az otthonlétet, a hazát teszi, szemben a hazátlansággal, hontalansággal. Arról a térbeli otthonosságról, amikor, ha nehezen is, de kinyomozható elődeink élete, s az utódok révén a miénk is talán elképzelhető, földélezhető lesz valamikor.

Nem szeretnék túlozni, bármilyen hiteles lehet is lelkileg abban a helyzetben, amikor óránként mérhető sebességgel húzódik ki lábunk alól a talaj, az a leghétköznapibb, amelyben a legminimálisabb önfenntartáshoz szükséges feltételeket kell megteremtünk. Egyre kevésbé vannak meg ezek a feltételek itt, a zsíros földjeiről messzi földön híres Bácskában, Bánátban, hogy egyéb javakról említést se tegyek ezúttal, pedig nemcsak kenyérrel él az ember. Amikor veszélyeztetettségünkről beszélek, mindenekelőtt erre az elementáris veszélyeztetettségre gondolok, amely bennünket, vajdasági magyarokat éppúgy érint, mint akármelyik itteni többségi vagy kisebbségi nemzetet. A mi veszélyezte-

tettséünk azon a ponton válik sajátosságossá, amikor számbeli megfogyatkozásunkat vesszük tekintetbe. Itt már lényegi a különbség a többségi nemzetekkel összevetve. Akik innen elköltöztek vagy elköltöznek, azok helyébe csak olyanok jöhetnek (s jönnek is bőséggel), akik sohasem fognak bekapcsolódni a mi sajátos vajdasági magyar kultúránk áramkörébe. Akik elmentek vagy elmennek, megannyi szünetjelet hagynak e kultúra képzeletbeli partitúráján, mely így lassacskán az ütések, kopások, rések hálózatrendszerévé fogyatkozik. Üres vázzá, melyet eleven tartalmak helyett csak a szél jár át, mint huzat a lakatlaná lett házat. Gondolom, elég magától értetődő, hogy mindenekelőtt kultúránk veszélyeztetettségét hangsúlyozom, hisz a kultúra egy közösség kezdete és vége. Bundula István pontos megfogalmazásával élve (ez alkalommal is): „A kultúra nem más, mint az adott közösség identitásának koncentrációja és tükröződése a szellemi értékekben.” S azt is mindjárt idézném, a magam folyamatosságképzetét kiegészítve, hogy: „Ebben a folyamatban különösen felértékelődik a múlt, hiszen egy közösség múltja egyúttal a közösség emlékezete is, a történelmi folyamatosság kollektív tudata: élet- és gondolkodásmód.”

Nem szeretném, ha bárki is burkolt szemrehányást olvasna ki e sorok közül azokkal szemben, akik megelégtették szülőföldjük nyomorát, s a férfiak azt a legkonkrétabb veszélyeztetettséget, hogy hosszú évek óta egyetlen éjszakájuk sem múlhat el úgy, hogy biztosak lehetnének benne, senki sem akarja őket többé háborúba kényszeríteni. Napnál világosabb volt már az első pillanatban, hogy a jugoszláv térség bármelyik csatatere nemcsak a magyarok számára téves, hanem a szerbek, horvátok, bosnyákok stb. számára is az. Bennünket csak attól a sátáni téveszmétől kímélt meg a sors, hogy azt hittük volna valaha is: léteznek nem téves csatateretek is, s a kijózanodás, föleszmélés iszonyú szegénytelenül alkonyuló századot, szorítkozzunk csak az utóbbi tíz évre: nem található olyan eszme, etikai, erkölcsi érték, amelyet ne romboltak volna szét, amelyet ne becstelenítettek, gyaláztak volna meg, ne tapostak volna bele a hűvös anyaföldbe. Mindezek után vajon elvárható-e bárkitől is, hogy szikrányi bizonyossággal is higgye, van értelme az önmagunkhoz való hűségnek, a nehéz helyzetben való férfias helytállásnak, a következetességnek, az emberi tartásnak, az (ittthon)maradásnak? Ki hiheti, hogy hazamehet még Vukovárba, Dubrovnikba, Szarajevóba vagy Travnikba? Ki hiheti, aki elment innen, Vajdaságból, hogy visszatérhet valaha is arra a Szabadkára, Újvidékre, Zomborba vagy Verbászra, amelyet itt hagyott? Pedig ez utóbbiakat (eddig még legalábbis) nem érte egyetlenegy bombatalálat sem. A rombolás nem fejeződik be a falak lerombolásával. Sőt, akkor is képes a mindenhatóságra, ha a falak még állnak.

Olyan időket élünk, amikor kisebbségünk önmagáról való tudása csak veszélyeztetettségének tudatában összegeződhet. Természetesnek, sőt elkerülhetetlennek tűnik, hogy a védekezés formái elsődlegesen a politikai eszközök kell hogy legyenek. Lévén, hogy a jugoszláv térség egésze is drasztikusan politizálódott, a kisebbségnek sem maradt más megoldása, mint hogy politikai eszkö-

zökkel is vívja harcát a megmaradásért. S ez így van rendjén, mert a jelen körülmények között mellőzni a politikai fellépést, az áldozati bárány szerepének vállalását jelentené. E gyilkos idők közepette mellőzni a politikai szerveződés formáit, azonos lenne a teljes önfeladással: itt a nyakam, vágjátok el. Mindeközben azonban, úgy tűnik, megfedkezünk egy nagyon lényeges mozzanatról, nevezetesen arról, hogy ahol olyan övön aluli módszerekkel folyik a politizálás, mint e térségben, ott nincs olyan politikai párt, ha hangot akar kapni e gyilkos párbeszédben, amely egészen megőrizhetné tisztességes eszközeit. Ahol a szemet szemért, fogat fogért elv van érvényben, ott nem lehet pusztán a szorongatott, megnyomorított, de nagy és patyolattiszta nemzetiségi lelkünket dobni be csupán a játszamába, ott az ennél jóval politikaibb eszközök használata is elkerülhetetlen. Ne áltassuk magunkat, hogy nem. S ez, tetszik – nem tetszik, elkerülhetetlen. Ám általa felvetődik egy alapvetően fontos kérdés. Az, hogy vajon megengedhető-e, pontosabban célravezető lenne-e, ha önmagunkról, kisebbségi esélyeinkről és veszélyeinkről, s a bennünket körülvevő világ zajlásairól e párt programjának prizmáján át tájékoztatnák a vajdasági magyarságot. Aligha. Minden élményem, tudásom és tapasztalatom berzenkedik és tiltakozik ez ellen a beszűkítés és beszűkülés és egysíkúság ellen. E programosság okán tartom nagyon veszélyesnek érdekvédő pártunk azon törekvését, hogy fönnhatósága alá vonja mindenestül a sajtót (mindenekelőtt egyetlen napilapunkat) és intézményeinket.

Felmerül ugyanis a nagyon időszerű kérdés: milyen önmagunkról való tudást propagálna az ilyen újság, az ilyen intézmények? Magától értetődően arra összpontosítaná tájékoztatásunkat, élet- és világszemléletünket, amiért a politikai küzdőtéren száll síkra: a pusztá megmaradásunkra, mintha az, hogy vagyunk, már önmagában elegendő volna. Az, hogy magyar kisebbségi vagyok: adottság. Identitásomat azonban nem adhatja meg pusztán ez az adottság. Identitás nincs önmagában, csak az általam, általunk teremtetett szellemi értékekben fogalmazódhat meg: az általam, az általunk létrehozott kultúrában tehát. És még valami. Amikor azt mondtam, hogy egy kisebbségi érdekvédelmi párt ma éppúgy nem válogathat a politikai meggyőzés eszközeiben, mint ahogy azok a pártok sem válogatnak, amelyek partnerei e küzdelemben, akkor az a kérdés is szükségszerűen megfogalmazódik, hogy önnön veszélyeztetettségünk tudata vajon szükségszerűen vezet elvakultsághoz? Hisz mi más, ha nem elvakultság az, ha miközben érdekeinkért szállunk síkra, legkíméletlenebb üteéseinkkel épp önmagunkra sújtunk. Vajon nem feltűnő-e, hogy érdekvédelmi szervezetünk – mintha a többségi nemzet uralkodó pártjának stratégiáját tekintené irányadónak, sőt példaértékűnek, legalább akkora vehemenciával küzd saját kisebbségének azon személyiségei és intézményei ellen, akik tagságilag nem sorakoztak fönnhatósága alá – mint ahogy kisebbségi érdekeinkért száll síkra. Hogyan? Veszélyeztetettségünk ide, fogyatkozásunk oda – csak azokért kell küzdeni, akik a mi kutyánk kölykei? A többi meg vesszen, ha a vajdasági magyarsághoz tartozik, akkor is? Nem tudom, elhangzott-e, leíródott-e a vajdasági magyarok

bizonyos intézményeire és jeles személyiségeire vonatkozóan, hogy árulók, vagy csak körülírás formájában mondatott ki, de kisebbségi érdekvédelmi pártunk stratégiája pontosan ezt a megbélyegzést végzi útközben, ám szinte úton-útfélen. Vajon nem ismerős-e e stigma, ha a térség politikai csatározásai egészének keretében vetünk rá pillantást. Vajon nem unos-untig ismerős-e? Mint-hogy: intézményeink, vezető személyiségeink a félmúlt rendszerben a hatalom szolgalelkű kiszolgálói voltak, s nem tettek eleget küldetésüknek, nem szolgálták a vajdasági magyarság ügyét. Mindenekelőtt azért nem, mert óvakodtak – gyáván, meghunyászkodva attól, hogy idillikusnak festett kisebbségi létünk felszíne mögé nézzenek, s fölfedjék múltunk fehér foltjait, s a jelen problematikusságát. Hadd ne részletezzem, hányan és hányan voltak kisebbségi érdekvédelmi pártunk jeles tagjai közül az egypártrendszer idején annak az együgyűn-azon pártnak a tagjai, mint akiket árulással perelnek. Hadd ne részletezzem. S talán épp ezért illene emlékezniük saját tulajdon tapasztalatukra, hogy a rendszer fennmaradásának ára épp az a bizonyos kordábaszorítotttság volt, amely e térség valamennyi nemzetére és nemzetiségére érvényes volt. Mi volt az a sátáni mozgósító erő e térségben, ha nem a benne élő többségi nemzetek nemzeti elfojtódásának, elnyomatásának, megcsonkítotttságának az eszméje. Vajon nem ez a szellem szabadult-e ki a palackból, s változtatta véres csatatérré az egész néhai országot? Hogyan lehetett volna kivétel bármelyik itt élő kisebbség? Ne áltassuk magunkat. Még akkor sem, ha tudjuk, hogy kisebbségünk esetében az érdekeink védelmére rendelt politikusok kisebbségüket szolgalelkűségük sokszor nem is kért megnagyobbításával kompenzálták folyamatosan, s így ha már kisebbségi, akkor legalább a szervilisségben igyekeztek túlnőni önmagán. Hogy erre a beidegzett kisebbségi reflexekben is lelhető némi magyarázat – mit sem változtat azon a helyzeten, amely megeremtődött, s nagyobb károkat okozott, mint hihettük volna. Vajon nem a populizmus egy kisebbségi megnyilatkozásformája-e, ha mindezt ütőkártyaként használja fel úton-útfélen az a kisebbségi párt, mely érdekeinkért, mindannyiunk érdekeiért száll síkra, minthogy ezért szerveződött. Mi szükség erre? Vajon nem hamis kishitűség-e? Nem elég reális és meggyőző valós veszélyeztetettségünk ténye? Avagy kisebbségi érdekvédelem ide, vajdasági magyarság-ügy oda, mégiscsak a hatalom megkaparintásáról van szó? Nem szeretném ezt hinni.

Író lévén én a kultúrát tartom elsőrangú fontosságúnak mai, fokozott veszélyeztetettségünk idején éppúgy, mint tegnap, s ha lesz holnapunk, holnap is. Igyekszem kultúránk folyamatosságát biztosítani. Úgy gondolom, ez a dolgom. Nem tartom vitásnak, még kevésbé – valamiféle vélt elefántcsonttoronyt építve magam köré – alantasabbnak a politikai eszközöket közösségünk megmaradása érdekében. Sőt nélkülözhetetlenül fontosnak tartom a politikai eszközöket is, ha célravezetőek, nem pedig vaktában csatározást végeznek. Meggyőződésemmé lett, hogy itt maradni és csökönyösen a kultúrára tenni fel az életünket, maga is politikai tettnek minősül jelen körülményeink közepette. Nem élvonalbeli politikai tettnek, hisz nem helyettesítheti a tisztán politikai tetteket, a maga módján mégis az. Csak nem a napi politika mértékegységei szerint szá-

molódik, hanem hosszabb távon. Kultúrát fenntartani, folyamatos elevenségét biztosítani, azt a célt szolgálja, hogy kisebbségünk ne váljék provinciálissá, hanem megőrizhesse és gazdagíthassa a maga lényege szerinti sajátosságát: regionális voltát. Abból indulok ki, amit Esterházy a következőképp fogalmaz meg: „Nem a műveletlenség a provincializmus (az csak segít), hanem a figyelmetlenség. Az értelmiség dolga volna mindenre figyelni. A szellemi ellenfeleire is. S nem csak kukorékolni, ki-ki a saját szemétdombján. Abban a pillanatban, ha csak magunkra figyelünk, veszítettünk. Ez egy országra is igaz. Ha csak magunkat látjuk, vége.” Nyilván nem kell részletezni, hogy fokozottan igaz egy nemzeti kisebbségre vonatkozóan, mely önmagát igazából csak a tulajdon regionális voltában tételezheti. Legalább két kultúra határmezsgyéjén. Kívül lenni az anyaország határain mindenképp nehéz tapasztalat, az önfenntartás, a megmaradás békeidőben sem egyszerű, s bőven tapasztaljuk, mennyire nehéz háborúzások idején. A bennünket körülvevő nemzetek életébe, kultúrájába beilleszkedni békeidőben sem egyszerű, háborúságban pedig a lehetetlenséggel határos. Ám regionális voltunknak mégiscsak ez az egyik alapfeltétele. Ez adja meg regionális voltunk legfőbb sajátosságát, azon túl, amit az anyaországtól szívnunk, illetőleg e kettő sajátos ötvözete.

Olyan időket élünk, amikor a környezetünkből szívható nedvek forrása szinte teljesen elapadt. Úgyszólván csak az összeférhetetlenség mérgei szívódhatnak belénk, mert ami a sokféleségből adódó másságot érvényesíthetné, azok a törekvések az egész térségben bűvópatakokként csörgedezhetnek csupán, mélyen a fecsegő felszín alatt. Csak magunkra szorítkozni azonban még így is, e nehéz helyzetben is, „enyelgő látványossággá”, afféle „sujtásos nemzeti kisebbséggé” silányítana bennünket. Csak a kultúra számolhatja fel kisebbségünket, mely eredetileg mindössze számbeliségünket jelöli. Csak kultúránk szívós gyarapítása juttathat hosszú távon minőséget is jelölő kisebb voltunk felszámolásához.

Még akkor is, ha mostanság Isten kezében vagyunk, s e nehéz időben a számok döntenek.

VÁLASZOLJANAK A VERSEIM

P A P J Ó Z S E F

Ötven éve írok verset, vagy ahogyan mondani szeretjük: ír engem a vers. Ötven év! Óriási idő! Térben tornyosul eléem: őserdők, óceánok, Szaharák, Himaláják, Tibeti-fennsíkok állják el utamat, ha újra be akarnám járni. S még ha nem voltam is folytonosan a szavak kegyeltje (mert hát közben élni is kellett), ennyi idő leforgása alatt nem lehetett nem bevetni s kipróbálni valamennyi költői készségemet az indulatokból, eszmélkedésekből, látomásokból, a fel- és ráismerésekből táplálkozó telhetetlen folyóba, amit életnek nevezünk. A zsákmány megtalálható versköteteimben vagy kötetben még meg nem jelent, egyebütt közölt verseimben.

Más irodalmi vagy közírói műfajban úgyszólván meg se szólaltam.

Annál jobban meglepett, hogy hűséges költőjét (értelmiségivé léptetve elő – vagy kitüntető szándékkal inkább?) most vallomásra szeretné bírni anyafolyó-iratomban, mégpedig olyan ügyben, amelyről eddig is bármikor vallottam a magam módján. Meglehet, hogy nem elég erőteljesen, világosan, egyértelműen, de hát az a folyam is hol megárad, hol lepad, és be is áll télvíz idején, s csak nagyritkán történik meg, hogy kivirágzik. Abban biztos vagyok, hogy nem a Szerkesztőség kíváncsi folyó napjainkról kialakult nézeteimre, hiszen azt már rég kiolvashatták s meggyőződéseim szerint ki is olvasták a verseimből. Nyilván azért szólított fel, hogy vélekedésemet mások (mondjuk, a napjainkban divatba jött türelmetlenek, sürgetők, hovatovább számonkérők) elé tárhassa.

Balgaság volna részemről, vélem én, ha könnyelműen besétálnék a csapdába, ha vitába bocsátkoznék, ha egyáltalán vitára adnék alkalmat olyanok számára, akik hajlamosak egyetlen, az általuk szajkózott témára szűkíteni le az ember világlátását, létkérdéseit. Költő barátom valamikor az ötvenes évek derekán egyik versében így berzenkedett: „A költőt zárjátok ki / a konferenciákról.” Mert „a költő nem való konferenciákra”. A költőt hagyni kell, „hadd szője fura versét”. Osztom nézetét, de nem egyértelműen a mai fontoskodók, akiknek új kódolású fegyverzetük van. Egészen más az én horgászó készségem, mint a

potenciális vitapartnerck kerítőhálója. Bizony, látványosabb s rövid távon hatékonyabb fegyverrel vannak felszerelve. Én még a verseimet sem tudnám megvédeni egy furfangos támadással szemben. Az én verseim jobbára arról a bizonyos gyenge vagy ingó nádszárról vallanak, ami az ember, így hát maguk sem valami robusztusak, de sebezhetők, összetörhetők.

No, lám, most már ott tapogatózom, a körül a pont körül, amiért mégiscsak érdemes volt tollat ragadnom. A nagy szellemi visszaesés, leépülés (az anyagiakról beszéljenek az illetékesek!) a különben is kétségek közt élő – mert a dolgában sosem biztos – költőt (hiszen mondtuk: a vers írja őt, csak látszólag van fordítva) megfosztotta harciasságától, hogy vélt igazának érvényt is szerezzen, amellet hogy felfokozta felelősségérzetét. És most már nem a stílus ilyen vagy olyan megnyilatkozásán támad aggodalma, hanem embertársai pusztá létének megőrzése lett a gondja. Eszmék vagy eszmények helyett a túlélés módzatain töri a fejét, s legbölcsebb gondolatának azt tartja, hogy ne menjen se ő, se senki más emberfia fejfel a falnak. Különben is lidérces álmok gyöttrik: torkán, meztelen horpaszán a penge hidegségét érzi. És nincs remény a védekezésre, mert egyetlen fegyvere a fegyvertelensége. Ezt tette vele, ide juttatta a vers, a fél évszázados versközelen letöredezték a szarvai, az egy lépéssel megtoldható rövid kard is kihullott a kezéből. Valamiféle virág-kard jár az eszében, Ady „ma is virág és kard is a virág”-ja, mert virágok szelídségét, madarak ártatlanságát, kertek derűjének képzetét oltotta belé a vers, s az erős hajlamot, hogy a borzalmak óráiban se tagadja meg ilyen-önmagát.

S ha tovább erősödne, netán elviselhetetlenné válna a számonkérők hangja, a Szerkesztőségre, költői alma materére apellál a költő, hogy az értők álljanak ki a mű mellett, ami az ötven év sodrásában mégiscsak létrejött. Nem úgy int majd feléjük a költő, mint ahogyan a minap egyik mindentudó politikusunk: „Ha a műbírálatnak és az irodalomkritikának egyáltalán van valamilyen szerepe, akkor az éppen az, hogy az írók figyelmét felhívja a rejtett társadalmi problémákra, az ismeretlen társadalmi jelenségekre, formai és tartalmi lehetőségekre és elvárásokra.” Így fedd ő, a tudós politikus (félő, holnap majd egy nála okosabb!) egy rossz emlékü eszmei arzenálból kölcsönözve szótárát.

Én nem ilyen „útmutatást” várok esztétáinktól, irodalomkritikusainktól. És szabad kezét adok nekik, bogozzák ki verseimből, ha hordoznak valami üzenetet általában és különösképpen a mához, és adják közre. Az is egyik válasz lehet a felvetett kérdésekre. Helyettem adott válasz.

AKÁR A NAGY KÍNAI FAL

B Ö N D Ö R P Á L

Mit akarsz? Mondjam neked azt hogy légy jó mindhalálíg?
Vagy mondjam azt hogy ne tanulmányozd többet – dia-
filmkockákról s fotókról! – Kína Japán s India
buddhista kegyhelyeit emeletes pagodáit?

Nem tudom eredménynek tkp. mi számít.
Megörülünk amikor becsúszik egy kis hiba
az aktuális hatalom számításaiba
pedig helyükbe lépni ugyanaz a fajta vágyik.

A barbárok előtt sincsen komolyabb akadály
legnagyobb még az úgynevezett költői homály
e satnya térdig érő vége-hossza nincs sövény.

A remény mint Buddha: kövér. Vagy mint Jézus: sovány.
Az embert tette ihleti az isteni tökély
babrál vele lazít vagy szorít egyet az övén.

JELEN- ÉS JÖVŐKÉPÜNK – ESÉLYEKKEL

P A P P G Y Ö R G Y

Az esély – állapítja meg a szó egyik jelentését taglalva *A magyar nyelv értelmező szótára* – olyan kritikus helyzet, állapot, amelyben valami, bármi megeshet, bekövetkezhet, amelyben valami többféleképpen előlölhet. Az esély lehetőség, de fordulópont is tehát.

Itt és Most – fogalmazza meg munkacímet is ajánlva nekünk a *Híd*-levél – „megértek azok a gondolkodásbeli föltételek, amelyek lehetővé teszik, hogy . . . megkíséreljük meghatározni a jugoszláviai magyarság jelenének és . . . jövőjének kérdéseit”.

Fordulóponton, netán kritikus helyzetben lennénk tehát, ahonnan és amikor előre-hátra nézhetünk, de a talpünk alá is közben, vagy esetleg valamivel szembe is kényszerülünk nézni? Van még esélyünk? Esélyeink vannak és nem kényszerpályáink? De mire is vannak esélyeink: szemlélődésre, néhai játszmák utóelemzésére, döntésekre, átértékelésre, vagy ennél többre is?

Könnyű a *Híd*-levélnek – mondhatnánk mi –, hiszen csak egy tér- és időkoordinátát kellett egymásra vetítenie, metszéspontjukban pedig egyetlen optimista pöttyöt elhelyeznie nem kis eleganciával. De hol a többi? Itt már minden csupa hiány, üres képlet. Egy idő- és helyhatározóból kell egy rólunk, általunk és velünk szóló mondatot alkotnunk. És még nem is olyan rossz, mert tiszta képlet, a hiány. Helyette, mellette van a mi terhes, sokértelmű múltunk, nekünk, itt élő magyaroknak és – adys tagadással fogalmazva – nem magyaroknak. A múltunk, amelynek koloidos állományai úgy áramlanak a mába, mint a gyanta pászmái a vizek felszínén, megállíthatatlan, ellenőrizhetetlen buzgással. Egy dinamikus Rohrschach-folt, mondhatjuk immár pszichológiai metaforával (noha már régen nem hiszük, hogy rajtunk segítenének a metaforák), amelynek képzettársításos interpretációjában szinte szétválaszthatatlan, mi vetítődik a tényekből a tudati világba, s mi sugárik bentről a külső világ felé.

Valójában a *Híd*-levél eleganciája nem hanyag, egy alapállást, lehetséges programot fogalmaz meg visszafogottan, de világosan. Igéinek, igei származékszavainak szemantikája is éppen ezért sajátos: *tárgyilagos fölmérés, fölismerés,*

tisztánlátás, gondolkodás. Mindez legfeljebb a ráismerésig, megismerésig, az objektív analízisig elmenő stratégia, és, mondjuk így: óvatos teleszkópkezelés, amely jövőképünk kontúrjait olyan reflexiók, összbenyomások horizontjáig élesíti ki, mint a *jövendő kérdései, lelkünk állapota, társadalmi, történeti körülményeink, viselkedés- és gondolkodásmoddelljeink.*

Ez lenne hát minden, amit tehetünk, az a pont, ameddig elmehetünk?

Időközben a jövőképünkhöz, sorskérdéseinkhez közelítésnek egy másik mintája is egyre harsányabban, közhangulatot korbácsolóan rajzolódik. Folynak az értelmiségi kerekasztal-tanácskozás előkészületei, és napvilágot láttak az első vélemények, megírt referátumok, amelyeknek láttán, hallatán szomorúan kell kérdeznünk: ez minden, amit tehetünk? Egészen eddig el szabad mennünk? Szinte a „gyilkos testvér botja zuhanásáig”? Hát ha még, mondjuk, a Forum és *Magyar Szó*, illetve sajtóház körüli vitákat is ideszámítjuk. Az egyeztetendő, tehát exponálást igénylő témák még nem igazolják mind azt, ami itt és most felszínre került: hogy a máról és holnapról a tegnap jól, szinte egyértelműen megjelölt pozícióiból, érdekeiből folynak a viták, talán nem is tárgyakban, érvekben, hanem emberekben gondolkodva, olyan kérdések nyomán, ki mit tett, gondolt, mondott öt-tíz évvel ezelőtt, ki sorsunknak igazi „hőse”, ki az árulója, akit bizony már „odaát” is bepanaszoltunk, pellengérré állítottunk, de hamut továbbra sem hord a zsebében. Másrészt csak tanakodhatunk, honnan „uszultak ránk” egész gondolatáriák, amelyeknek egyetlen íze, eleme, pragmatikus kötődése sem nálunk termett, csak az, akinek a neve fölējük, alájuk került.

Ko(ó)rképünket még számos jelmondat jellemezhetné: „Ha X. játszik (ezt mondtuk gyerekkorunkban), én nem játszom, meg sem jelenek”; „Kérem, miniket nem hagytak érvényesülni!”; „Mi, egyedül mi (sőt néha: én) igazán megtettünk mindent, másokkal ellentétben.” Folytathatnánk még, de minek? Nem hiszem, hogy sok olyan ember van körünkben, akinek valamilyen sérelme nincs. Aki azonban a jövő hőse, ágensé szeretne lenni, egy befejezetlen mondatot fel kellene vállalnia: volt, ami volt . . .

Másrészt mit is akarunk mi igazán? Finom mívű szavakból a magunk, személyiségünk tornyait rakosgatni, kritikát írni, párt-, vagy csoportkonceptiót mindenáron érvényesíteni, vagy pedig párbeszédet folytatni, eszméket azonosítani, ütköztetni a jó közérzetért, érvényesülésért, a jugoszláviai magyarságért, esetleg a feladatok felvállalásáért. Az utóbbi esetben viszont aligha a vitában felmerülő érvek között a legmélyebb a szakadék. Hamarább teljes körük és a semmi között.

Abban a *Híd*-levélnek mindenképpen igaza van, jelenkép nélkül nincs jövőkép, az előbbi pedig múltunk ismeretében, vágvainkkal össze nem keverhető valós helyzetünk felismerésében gyökerezik. Önismeretünkben tehát, amelynek közéleti szinten némiképp híjával vagyunk, igaz mások is sokszor, akik sorsunk meghatározásában illetékesnek vélik magukat. Hét évtizede próbál a köztudat itt (és máshol is) azzal a ténnyel megbirkózni, hogy magára maradt, kisebbséggé vált egy közösség, és hogy ez a tény igen makacsnak bizonyult, nem ideiglenes. És vajon elmondható-e, hogy megképződött a tehetőknek, teendőknék

valamilyen mintája, *egyensúlyt, belső integrációt, közösségteremtést* biztosító stratégia? Aligha! Van-e ilyen egyáltalán? Nekem legalább tíz nyelvi vonatkozású kisebbségi tanácskozás után, ahol végighallgattuk egymás panaszait, a magyarországi nemzetiségeket is, az a meggyőződésem, hogy nincs boldog kisebbség, csak különbözőképpen boldogtalan, mint Tolsztoj családjai. Itt és most Finnországgal szokás példálózni, de amikor Hannu Kantinkoski, a Magyar Tanszék finn lektora erről tartott előadást legutóbbi tudományos tanácskozásunkon, jó, ha tízen hallgattuk. Nos, a feltételezettnél jóval borongósabb a kép.

Sajnos, ez az előadás, a többi tényfeltáró társával együtt azóta sem látott nyomdafestéket. Legutóbb sem tartották fontosnak valamilyen döntés valamilyen urai.

A nemzetiségi lét, ezt jól kell tudnunk nekünk, akik itt magyarnak, nemzetiségi magyarnak, jugoszláviai magyarnak születünk, és mondjuk, Miloš Crnjanskihoz, de a kurdokhoz is hasonlóan több a hazánk – kettős, többirányú kötődéseinél fogva *szüntelen erőfeszítés, folytonos egyensúlyi törekvés* a tegnapi és a ma, az itt és az ott, kisközösségi környezetünk és a saját és más nagyobb összefüggéseink között. Egyensúlyi törekvés, védekezés, kettős felzárkózás – ki ne érezte volna közülünk, akiknek a mások által „kiműveletlenek” lefitymált jugoszláviai magyar nyelvi kód adatott – tehát különleges helyzet és állapot. Lehet-e, van-e az egyensúlyozásnak terve, stratégiája, a szélsőség, a magával rántás veszélye nélküli. Ha volt, lett volna is, mondjuk, a két háború között, elfeledtük bajnokaival, képviselőivel együtt. Aki nem hiszi, lapozzon bele a régi *Kalanyákba*, s talál ott nemzedékünk által felfedezettnek vélt magvas gondolatokat.

Közben, persze, ezer és ezer változandó megváltozott, változik szüntelen. Azóta, gondolom, túl vagyunk 45 utáni vonatkozásban is Voltaire Panglos mesterének optimizmusán, hogy az volt a lehető világok legjobbika. A lehetséges megoldás, az „áfium ellen való orvosság” azonban még várat magára. Ehhez a stratégiához akár együttesen is csak elemeket, mozzanatokat villantathatunk fel, s valamit abból a hitből, hogy ilyennek kell lennie, mert az az esélyünk.

Már szinte hónapok óta téma az értelmiségi kerekasztal, hetek óta pedig már intenzíven jelennek meg hozzászólások, írások is. Nekünk ennek ellenére sincs még olyan *programunk, taxonómiánk* sem, miről kellene egyáltalán beszélgetnünk, főleg pedig arról, mit kellene tennünk.

En két vonatkozásban szeretném néhány gondolatomat kifejtetni, a meglátott problémákat legalább felvetni, körülhatárolni. Egyrészt az *itt és most teljesebb keresztmetszetében*, másrészt a *nyelvészet, nyelvtervezés, nyelvpolitika* dimenziójában, amely a szűkebb szakterületem.

A vitatandók és a teendők programjának homályjaiból eredően a kifejtés rendjében is kétségek merülhetnek fel. Nyilván csak bajaink, nézeteltéréseink tisztázásának menetére támaszkodhatunk:

Én nem hiszek abban, hogy a *Most* valamilyen látványos fordulat pillanata lenne, mi most az egészséges nullapont helyett is legfeljebb a mínusz kettőn állunk. Korábban voltak a kritikus, (pál)fordulásra is alkalmas időink.

A jugoszláviai, vajdasági magyarság demográfiai, ha úgy tetszik lélekszámdinamikája már az 1961. évi népszámlálás tanúsága szerint megtorpant, s onnan kezdett szinte szabályos lépcsőfokokban zuhanni. Ehhez képest tragikusan későn kezdett működni bármilyen elemző, feltáró szenvedély, a visszahatás szándékai, mechanizmusai szinte ma sem tapinthatóak. Van némi kivétel is, nevén nevezve dr. Burány Béláé, akinek gyarapodásunkhoz való közelítése sajátos és eredeti, de talán nem is a közelítéseknek voltunk mi híjával a szó kinezikus értelmében, hanem a minimális lélekállapotú biztonságnak, az egzisztenciális távlatoknak.

A másik „fordulópont-sorozatra” szinte négy évtized állt rendelkezésünkre, hogy külső és belső viszonyainkat ki- és átértékelve az én, te, ő, mi, ti, ők összességéből valamiképp integrált, önismerettel, indentitással rendelkező közösséget gyúrjunk. Egy szóval az integrálódásra. Enélkül most a vízen próbáljuk ki a terv nélkül eszkábált hajó eresztékeit, amelyben ülünk, a tüzek láttán alakítjuk a tűzoltótestületet. Nyilván az időnként épp ezekért az ügyekért kiálló, egzisztenciáját veszítő viadorunknak is jólesett volna valamilyen közösségi kiállítás, ami elmaradt, például Adán, a nyelvművelők háza táján is nemegyszer, akiknek teljes küldöttsége előtt taposta jelképesen a földbe a nemzetiségügyi titkár azokat a magyartanárokat, akik az egyesület programját megvalósítva rendeztek nyelvművelő versenyeket. Közben egy sóhajtás sem hallatszott. Másoknak megírt dolgozatát tépték ki a bekötött könyvekből. Súlyos batyuk ezek a jövőnk felé vezető úton.

Eljött, eljöhett volna még egy jelentős fordulat 1988 táján. Annyi minden részletező érvelés nélkül is nyilvánvaló volt már ekkortájt, hogy a nemzetiségeket istápoló művelődési, társadalmi, szellemi infrastruktúra, védőháló már kiépítésénél sem volt éppen kifogástalan, de abban a pillanatban, a megváltozott viszonyok folytán alkalmatlanná is vált. Egymagában talán mindkét akkor tapasztalható reakció hasznos lett volna: az egy kis kivárás, erőgyűjtő tanakodás, illetve a gyors, gyakori pályakorrekciókkal folyó szerveződés, ám nagyon károsnak bizonyult a kristályosodás (kissé siettetett) pillanatában kettősségük, mert a még amorf tartalmak két póluson csapódtak ki. Az egyik mozdulatlan-ságában, a másik első mozdulatában rögzött meg? Egyikünk azt várja talmi reménnyel, hogy a néphangulat konszenzust teremjen a Duna vagy Tisza jegén (vö. Mátyás királlyá választása), a másikunk pedig azt, hogy minden a fehér lapra felvitt első szín szerint színeződjék? Egyre markánsabbá válik pedig a köztes igazság: megkerülhetetlen a politikai érdekvédelem, de az csak egy tényező lehet az integrálódás irányában hatók között.

Eljöttek aztán azok az idők is, hogy egyszerű embereink körülnéztek, támpontokat, véleményvezéreket kerestek, vagy igény nélkül is tanácsokat kaptak, mit tegyenek magukkal, családjukkal, gyermekeikkel válságos helyzetekben. Ekkor már csakugyan nem segítették a metaforák és szólamok. Kiderült az is,

hogy ugyan az esszé szép közlési műfaj, de eredeti jelentése, a *kísérlet, kísérletezés* nagyon veszélyes közösségi iránymutató magatartásként, mert a tétova tanácsot ezrek és ezrek hallgatják meg, visszafordíthatatlan lépésre szánva el magukat. Egyszer aztán változik a jelszó és a felállás, sőt épp a látnok lép ki váratlanul a keretből, melyet a reményeknek, gondolkodásnak megszabott.

Már most csak egy szerény, keserves fordulópont esélye maradt meg nekünk, az újraértékelésé, gyors döntéseké, hajónk irányáról és állapotáról, amelyen utazunk, természetesen nem egyedül. Az araszolgotó megoldásoké, az egyensúlyozás korlátozott dinamikájáé, mindenekelőtt a *közösségi egészségünkért folytatandó párbeszédé*, sok nehéz témával, címszóval.

A baj már ott kezdődik, hogy az *Itt* sem már nemcsak itt van, hiszen „kitantorogtak” fiataljaink és nem egészen fiataljaink, például Magyarországra, köztük nekem is sok szakmunkás tanítványom a régi időkben, és a helybeliek béérének negyedét, felét kapják azonos minőségű és mennyiségű munkáért. Értük még érdemes lenne latba vetni bizonyos köreink kitűnő és gyakori kapcsolatait. Hálások lennének érte.

A másik nagy baj az, hogy közéletünkben, közvéleményünkben viták folynak, dúlnak magyarjaink bajairól, amelyeket csak töredékesen ismerünk. Nagyon tanulságos lenne elvégezni hírközlő eszközeink évtizedes viszonylatában az ún. tartalomelemzést, milyen témák, milyen földrajzi pontok, környezetek milyen gyakorisággal bukkannak fel. Elszomorító statisztikát kapnánk. Györe Kornél 22 éve írt egy globális tanulmányt a magyarság táji, demográfiai, műveltségi, foglalkozási megoszlásáról. Hol van ennek finomítása, pl. mai körülményekre vetítése? Ki követte figyelemmel a tízezres nagyságrendű nyelvmegtartó és nyelváltó migrációkat észak, illetve dél felé, ami mondjuk, a közép- és dél-bánáti lakosságot illeti. Kinek van igazi képe a magyar iskolák valós állapotáról, területi összefüggésben vagy térképre vetítve, hogy hol milyen igények vannak, milyen szakosok hiányzanak, hol tartják csak templomban a magyar nyelvápolást stb.?

Jó lenne már, ha tárcát, elismerő írást olvasnánk azokról a fiatalka tanárnőkről, akik éjt nappallá téve, a fizetésüket is elköltve fénymásolnak, kis újságokat szerkesztenek, hogy megtartsák nyelvközösségünkben azt a tanulót, akinek már kisiparos szülei is környezeti nyelven beszélnek, hogy meg ne sértődjön a „mustéria”.

Talán a könnyű, a minap olvasott kézlegyintő vélemény tárgyában is lenne még mit keresni pszichológusoknak, szociológusoknak, pedagógusoknak, hogy hát hiába, kishitű a magyar, visszafogja gyermekét a továbbtanulástól.

Ezeket a kérdéseket fel kell(ene) vállalnia valakinek, s következik a varázsszó, az *értelmiségnek*, amely azonban – mondják – hanyag, sőt „áruló”, nem mutat példát stb. Ha valahol, akkor itt el kellene már oszlatni a részben múlt századi mítoszok ködeit. Egy másik tanulmányt kitevő érvelés helyett csak néhány megjegyzés: bizonyos hivatások vonzzák ezt a bélyeget, mások örök és teljes immunitást élveznek. A tanár, humán tudós, újságíró például az első kategóriába esik, de már a természettudományi, műszaki érdeklődésük a má-

sikba, noha egyetlen tanulmányt magyarul soha meg nem írtak, jogászként, közgazdászként mindig „vonalon maradtak”, vagy építészként totálisan tönkretették, mondjuk, egy magyar kisváros képét, életterét, esetleg boldogult politikus korukban elpusztították a magyar műkedvelő és művelődési egyesületeket. Számos kérdés érdemelne e vonatkozásban tárgyilagos értelmezést, az is, ki értelmiségi a szó mai viszonyaiban. Ezt végiggondolva lepődünk meg igazán, milyen kevés valóságos instrumentum van ezek kezében, hiszen bármilyen hatásfolyamat társulásokat, testületeket, együttműködéseket feltételez. Ez az a vonulat, a közösségteremtésben betöltött szerep az, amellyel foglalkozunk kell, akár mint magatartásformával, akár mint megoldási modellel.

A nemzetiségi lét többszörös felzárkózási kényszeréből ered az, hogy az értelmiségi nem elégedhet meg a maga „futtatásával”, piciny madáchi széklábcsiszó munkával, még ha a másik oldalon a mindenesség dilettáns rémei leselkednek is. (Sajnos, riasztó példáit látjuk ezeknek is. Nem elég csak modern regényt alkotnunk, tanulmányt írunk a Tisza jobb partjának moháiról, a „fajgalambok beceneveiről”, „az írók nyakkendőiről” [az utóbbiak hivatáscsúfólóként vannak forgalomban]). Nem az a fő problémája szerintem a nemzetiségi tudományosság, kultúrának, hogy nincsenek csúcsteljesítményei, hanem az, hiányzanak köztes rétegei, közvetítő közegei, azaz a *közéleti dimenziói*, amely egy homogén nyelvi közösség alkotóját érzékenyen, kifinomultan körülveszi. Bizonyos, hogy van írónk, tudósunk, de van-e olvasónk, befogadónk, s eljut-e hozzá, ami kell?

Az érzékeny, erős sodrású, törmelékeinktől, állóvizeinktől megszabadító *magyar közélet*, ami nekünk régen és nagyon hiányzik. Az alkotó műhelyek kisközösségeiben is, globális méreteiben még inkább.

Jelentősen kellene változtatnunk kollegiális magatartásunkon, illetve munkaszervezési szokásainkon, de akár célkitűzéseinken is.

Félelmetes tapasztalat akkumulálódott a magyar tudományosság, tudósok adatainak gyűjtése közben, arra a kérdésre például, hogy a megkérdezett melyik kollégáját ajánlaná a gyűjtők, adatfeldolgozók figyelmébe. A válasz 80 százalékban az volt: nincs ilyen, amit a tények számtalanszor cáfoltak. Sajnos, a magyar tudományosság, művelődés érdekében összeállt igazi csoporttevékenység, tudományos munka alig van, csak egyéni teljesítmények laza együttese.

Jó lenne egyszer már azt is egzakt módon megfogalmaznunk, melyik tudományos, művelődési terület milyen vonatkozásai lehetnek magyar jellegűek, rendeltetésűek. Bizonyos körökben nagy itt a fanyalgás.

Szinte már tüneti, kóros jelenség sajtónkban, hogy bizonyos tudományos-cikkek képviselői másokon kéri számon saját területük magyar nyilvánosságát, annak hiányát, mondván, hogy bizonyos agresszív ágak, mint az irodalom, elvették az éltető levegőt, a sajtónk, közéletünk pedig nem törődik velük. Ez, kérem, valóságos probléma, abszurd tálalásban. Az kétségtelen, hogy magyar fizikusainknak, közgazdászainknak, biológusainknak stb. nincs magyar tudományos közéletük, s még kevésbé van a biokémikusoknak, szűnyogkutatóknak

például. Ez azonban nem annak a tünete, hogy túl erős volt az irodalom, human tudomány (bár a nemzetiségi művelődés gyermekbetegségeként csakugyan csak ezek az erősek), hanem annak, hogy két fizikusunk nem tudott magyarul tudományos kérdéseket megvitatni, vagy – és ebben sok az igazság – nem tartotta érdemesnek, mert ők csak saját tudományos köreikhez kívántak felzárkózni.

Helyettük, nélkülük viszont senki sem teremthet magyar tudományosságot, közéletet. A sajtó csak kivetítheti valaminek a hiányát, tükrözheti, ami van, de meg nem teremtheti, ami nincs.

Következő nagyságrendet valamilyen integrálódás útján társaságaink, egyleteink képeznének, képeznek is, ám működésüket a múltban, jelenben vizsgálva, minduntalan egy sarkalatos problémához érkezünk: a centrumhoz, centrumokhoz és . . . ami rajtuk kívül van, tegyük fel, a vidékhez. Ki tudja, miért, de ezek csak fejre nőnek, fejükben léteznek, mint a dinnye, nagyon gyenge, satnya indákkal, még hozzá valós súlypontjukban, területi kötődésükben távol a magyarság életterétől. Köreinkben még alig él a felismerés, de a területi kiterjedés, átfogás létünk egyik kulcskérdése, elhanyagolása eddig is megbosszulta magát. Meg aztán centrumaink közigazgatási, politikai hátterében is változott egy s más.

Elő, eleven, ütköztetve csiszoló közéletünktől várhatjuk el a nemzetiségi környezetekben mindig ott kísértő *rezervátumtünetek* kiküszöbölését is. Nehéz, többirányú kötődésekkel viaskodva sok, kívülről nézve tűrhetetlen jelenséghez hozzászoktunk, sokszor a minőség, a felzárkózási késztetés hiányához, kényelméhez, és még inkább a közélet hitbizományi alapú felosztásához, monopóliumaihoz, a klikkekhez, jól záródó érdekszövetségekhez, a kizárólagos szerepekhez. Hiába tudjuk, hogy ezt a szerkezetet máshol, nem is mindig a mi érdekekben konstruálták, álmodták meg?

Az előzőekben már felsejlett, hogy egyéb közéleti tényezők gyengesége folytán *sajtónk* nyilvánosságának abszolút szerepet tulajdonítanak, tulajdonítottak régebben is. Az ilyen fölfogás igazságának java részét nem lehet elvitatni, de túlzásait igen. A látszatra mindenható sajtó más törődés pótanyagául szolgáló gyámkodásról, salamoni attitűdjéről már évtizedekkel ezelőtt írt Hankiss Elemér, de sokszor ma is valami csak akkor, úgy esemény, amennyiben, ahogyan írnak róla lapjaink, tehát nem valós hatásközegükben, kommunikációs összefüggéseikben. Bennem itt is a természettudósainknak szánt tanulság fogalmazódik meg: a sajtó nem teremtheti meg, ami a közéletünkből, belőlünk hiányzik, csak bevetítheti, ami magáértvalóan létezik. A hogyanban rejlik a nagy hatalma. Feladata itt és most a teljesség lenne, ami nehezen követhető nyom, például a Forum által (is) kiadott támogatással megjelent 30–40 című szép ténye mellett az, hány jutott el könyvtárainkba vagy a terjesztési forgalomba egyáltalán.

Egy nemzetiség esélyei nyelvének esélyeivel, állapotával, változási mutatóival jól mérhető, előrejelezhető, mert ez a végső és legfőbb integráló, azonosító tényező. Mi hát a helyzet a mi „kódunkkal”, a sokak által (el)vitatott

vajdasági magyar nyelvvél. Érte és miatta már régen a vész, sőt a lélekválság harangjai szólnak, közben „orvosai” a diagnózison tanakodnak. Leginkább az egészségtelen körülményekre (lásd nyelvhasználati törvény) a szomszédokból terjedő kórokra (idegen nyelvi hatás), illetve a lelkiismeretlenségre (a használókéra) gyanakodnak. Terápiaként többnyire az elkülönítést, a gyógyítgató nyelvművelést javasolják. Eredménytelenül. Közben olyan „klinikák”, vizsgálati módok váltak lehetetlenné, mint a korábban is gyengélkedő nyelvészeti kutatások.

Nos, azt hiszem, az mi híján ötven év jó intő jel lehet Mohamednek, hogy nem mozdul, sőt sülyed a hegy, bár szóláshősünk ezt a hegyet nem is ismeri, mert mindig a tetejét nézi csupán. Fordítsuk konkrét vonatkozásokra a szót: publicisztikánk, irodalmunk, közéleti megnyilvánulásaink nyelvére, amely nem ok, hanem következmény, a gyenge nyelvi készségek fokozott próbatétele, a környezeti nyelv hatásaihoz hasonlóan.

Amit ezért tehetünk, az visszautal többször hangoztatott tételünkre, az élő közösség és magyar közélet megteremtésének szükségére. Nem a közéleti nyelv teremti meg a közéletet, az élő, adott nyelven nyugvó közélet teremti meg a belső normaként ható köznyelvet. Ennek feltételei nálunk alig adottak, területileg sem egyformán adottak. Kis kutatócsoportunk a jugoszláviai magyar regionális köznyelv kialakulási lehetőségeit kutatva, a már érintett magyar lakossági migrációk nyomába eredve, eljutott egészen új, a nyelvtervezést, -politikát, a tennivalókat befolyásolható felismerésekig: Vajdaság térképére e vizsgálatok adataiból egy, északon még igen széles, Becse, Topolya magasságában már keleten, nyugaton is nagyon összeszűkülő tölcsermodell rajzolható a magyar nyelvhasználat elevevége, minősége tekintetében. A modellel szinte vonalszerűen megegyeztek akkor (1988 táján) a magyar lapok, hetilapok, folyóiratok olvasottsági, vásárlási adatai.

Mi a teendő a „tölcserben” és azon kívül? Az első közegben már-már a közélet, a köznyelvűsödés feltételei lennének adottak, ha művelődési, kulturális történéseket gyorsítani, sűríteni, intenzifikálni tudnánk. Hát a körülötte terjedő, szigetekkel tarkított fehérségben: Közép- és Dél-Bánátban, Délnyugat-Bácskában? Nem ott kellene a tanyaszínház, az ajándékkönyvek, a magyar nyelvtanulás hatékonyságának elemzése, befolyásolása?

Ezek a mi kutatásaink, a hasonlókkal együtt (vö. a finnországi valós helyzet) nem kellenek senkinek. Sőt, parafrázáljuk József Attilát: még az ördög sem veszi meg.

Ennyit erről, s zárószóul annyit még, amit néhány elszomorító alkalomkor, legutóbb az író tábor szervezésekor átéltem és megfogalmaztam: kevert, bonyolult nemzetiségi világunkban nagy érték a már körüljárta, ritkán látványos, de a dinamikához is idomulkozó egyensúly, egy ozmózis (nem asszimilációhoz) hasonlítható környezeti szervülőképeség, amely felveszi, beépíti a gyökerek életető nedveit, de érintkezési elvű anyagcserére is alkalmas. Doroszló és Sztapár legendás egymás kapujába állása tán a legszebb jelkép, amit a ragadós fekete bácskai föld termett. Magvát az éppen lépésben levőnek kellene elvetnie.

Con ira et studio

RENDAHGYÓ GONDOLATOK – (S)ÍRÁS HELYETT

P. KECZELI KLÁRA

Hogyan írni, ha az alapkövetelmény teljesíthetetlen? Sine ira et studio? Harag és részrehajlás nélkül? Itt és most? Hogyan? Évtizedekre visszamenőleg aligha emlékezünk érzelmekkel jobban, ilyen csordultig átítatott korra. Hogy csak az alapérzelmet, a félelmet vegyük kiindulópontként. Itt már egy ideje mindenki fél. Félelem szorítja a rekeszizmot, hogy minden lélegzetvételnél sípoljon a tüdő, hogy hangos zihálásunk elől, önmagunk elől se rejtőzködhessünk. Félelem motoz éjszakánként agyunk legmélyebb, rejtett szögleteiben, erre a neszezésre riadunk fel, hogy tágra nyitott szemünkben az éjszaka sötétjével forogjunk egyazon rögeszmés gondolat körül. Félünk éhezéstől, betegségtől, haláltól. Rettegünk attól, hogy holnapra a foghíjas, egyre foghíjasabb vajdasági széksorokból újabb embereket kap fel és sodor magával a forgószél. Mert ahogy fogyunk, egyre könnyebben és hevesebben süvít át közöttünk a szél, s viszi magával az eddigi fogadkozókat, mindmáig fogódkodóinkat. És nem is fogyatkozásunk tragédiája a legtragikusabb, hanem az, hogy itt és most, ezen a balkáni szelektől korbácsolt tájon a tragédiák – ahogy egyre fájdalmasabbakká válnak – egyre inkább törpülnek is. Pitiáner kis tragédiák csálnak könnyet a szemünkbe, az például, hogy eltörött egy bögre, kiömlött a tej. A halálfélelem, a távozók fájdalmas hiánya, a gyógyszerek nélkül viselt nyavalyák gyötrése még adhatna talán némi előkelő mázt a könnyekhez és a szenvedéshez, adhatna valamiféle tartást, amikor gyászosra vett, visszafogott hangon, szordínósan felpanaszoljuk a bennünket ért méltánytalanságokat, de azt, hogy egy cserepeire hullott bögrébe, tócsává szélesülő reggeli tejadagba hogyan sűrűsödhet életünk minden tragédiája, azt senki sem tudja megérteni, csak mi, itt és most.

Haraggal és részrehajlással, bizony, mert tegnapi jugoszlávságunk, európai-ságunk, kozmopolitizmusunk, nagyvonalúságunk és szellemi szabadságunk tulajdonosaiból mára liliputi drámák szereplőivé váltunk, liliputi „szellemi nagyságok” akarják ügyeinket intézni; percemberkéik oktatnak ki, mit kell hinnünk,

tennünk, gondolnunk; konjunktúralovagok jelentik ki: felvállalták helyettünk a sorsunkat, és – intézik is, folyamatosan. S eközben magunkra hagyatva, magunkban motyogva körbejárunk kínzó gondolataink szűk ketrecében, s úgy érezzük, azzal a csorba bögrével együtt minden összetört bennünk és körülöttnünk.

Harag és részrehajlás nélkül? Rokon- és ellenszenv nélkül? Aligha fog menni, ha másért nem, hát azért, mert évek folyamán lassanként belefárad az ember (a gondolkodó) a középszer fülhasogató lármájába, a folyamatos kontraszelekciók újabbnál újabb díszpéldányaiba, akik feladatuknak érzik elmagyarázni azoknak, akik itt évtizedekig tettek – becsületesen – a dolgukat, hogy sem ők, sem munkáik nem érnek semmit, hogy itt és most mindent újra kell kezdeni, mindent át kell értékelni, merőben más értékrendet kell felállítani. Amelyben – nyilván – tettek és munkák nélkül is az új kor új emberének kovácsai kapnak majd helyet. Vadonatúj nemzeti Makarencók. Mert ez a legújabb kori történelem szemmel láthatóan velük kezdődött. Hogy közben mindenünk, amink volt, egy szálig elpusztult, és tönkrement? Sebj. Spongyát reá!

Ebben a konsternációban csak a legnagyobbaknak, a kivételeseknek adatott meg, hogy hideg fejjel, józan logikával mérlegetjenek, tervezzenek. Az írott szó gyalogjainak gondolatait érzelmeik irányítják, nyilván ezért is kerülnek le oly könnyen a szellemi sakkjátszmák csatateréről. Mert képtelenek megérteni a manapság egyre gyakrabban tapasztalt minőségáldozatok céljait és igazi értelmét. Lévéen, hogy az ígéretek szerint ezek a minőségáldozatok a távoli, ma még elképzelhetetlen jövőben hozzák meg gyümölcseiket. Hogyisne! Mi meg addig halkan és udvariasan kihalunk tehetségünkkel vagy tehetségtelenségünkkel, kisebb-nagyobb teljesítményeinkkel, nagy horderejű alkotásainkkal vagy szerény kis elaborátumainkkal egyetemben. A fő, hogy nemzeti ideológusaink megmaradjanak, bizonyítékául annak, hogy mi is léteztünk valaha.

Valóban liliputi méretű és jelentőségű ez a mi körülbelül háromszázezer szereplőt mozgató, földszintes tragédiánk. S az benne a legszomorúbb, hogy még csak az újdonság erejével sem hat. Kiírt téma, körüljárt cselekmény, lerágott csont. Az irodalom több évezrednyi történetében nagy és közepes írók félelmetes hadserege foglalkozott vele. Félő, hogy mi nem fogjuk tudni olyan tömören, megrendítően, naturalisztikusan, utópisztikusan, ironikusan vagy posztmodernül megírni, mint ahogyan megtette előttünk Orwell és Hrabal, Camus és Kundera, Szolzsenyicin és Kafka. Meg mindazok még, akikről itt nem esett említés. Nyilván azért, mert mi itt túlságosan közlőről szemléljük azt, ami velünk történik. Behajol az ablakon a szomszédasszony, és sírva kérdi: „Most mondja meg, mi lesz velünk?” Egy nagyító-torzító tükörbe nézünk: az arcvonások eltorzulnak, az óriásira nőtt szem mintha ki akarna folyni, a száj szegletében a gond ráncai kanyonok mélységét idézik. Mi lesz velünk? Előbb-utóbb nyilván kihalunk, mint az etruszok. Európaiságunkkal, kozmopolitizmusunkkal, azokkal a fenenyagy akarásainkkal együtt. Maradnak azok, akiknek a nyájszellem megfelel. Mások lesznek majd; ha feltámadnánk, nem ismernénk

rájuk és bennük önmagunkra. Ha a tragédia karnyújtásnyira van, lehetetlen megelni benne a tiszta irodalom magaslatait. A fennkölséget. Nyúlunk-torzulunk, szembenézünk anyánk nyűszító réműlettől elferdült arcával: „Kislányom, mi lesz velünk?” Most mit mondhat az ember, ha tudja, hogy ő fél évszázaddal ezelőtt már átélte egyszer egy félliternyi tej kiömlésének súlyos tragédiáját. Mit mondhat az ember azoknak, akik a mindennapi „pótolhatatlan” veszteségek mérföldkövei mellett gyalogolnak a véget nem érő szürkeségbe? Hogy Kafka, Orwell, Szolzsenyicin, Camus és Kundera már írt erről? S hogy az igazi művészetben nincs happy end? Legyen az ember pitiáner illúzióromboló a nagy illúziógyártók árnyékában? Abba döglünk bele, hogy egyesek néhány éve itt illúziókkal etetnek bennünket.

Mit kellene, mit lehet tenni? El kell ismét olvasni Camus-t. A pestis korszakát éljük, vesztésgár alatt. Egyenként feltűnnek a színen egy pestises, körülzárt világ tipikus és atipikus figurái. A bűnözők, csalók, nyereszkesedők, akik ebben a közegben úgy érzik magukat, mint hal a vízben. És biztonságuk, szabadságuk a kór, a járvány végéig tart, addig, amíg a jogrend felbomlása is. Mindenki más a maga egyéni módján szenved meg a kikerülhetetlen bajt, s ki-ki a maga egyéni módján igyekszik egyfelől túlélni, másfelől segíteni. A camus-i modellek változatosak. Lehetünk Grand-ok, akik egyetlen tökéletes mű megalkotására teszik fel egész életük. Még csak egy mondat van meg, s abban szinte minden szót egy szebbre, tökéletesebbre kell majd felcserélni, de a lassan elfolyó idő ad még némi lehetőséget a csiszolásra: „Egy szép májusi reggel egy karcsú amazon káprázatos pej kancáján ülve végiglovagolt, virágok között, a Bois fásorain . . .” Majdnem jó, talán csak „az egy szép” nem a helyes kifejezés . . . (A tökéletes lehet felesleges, de a tökéletlen egészen biztos, hogy káros. Az akármilyen színház nem helyettesítheti *a* színházat, a bármilyen iskola *az* iskolát, a csak legyen napi- és hetilap *a* jó és szükséges sajtót, az akármilyen, csak könyv legyen *az* irodalmat és tudományos munkásságot.)

Lehetünk persze Rieux doktor, aki szerint a pestis elleni küzdelemnek egyetlen módja van, a becsületesség. „Nem tudom, általában mi. Az én esetemben azonban tudom, az, hogy csináljam a mesterségemet.” A sakkjátszmák gyalogjainak becsületes taktikája ez. Világot megváltani nem lehet vele, de néhány apróságon javítani, azt igen.

És lehetünk, persze, Tarrou-k is, akik egész életüket a pestis elleni küzdelemnek szentelik, s kezdik a küzdelmet önmagukkal, mert: „. . . mindenki magában hordja a pestist, mert senki, de senki a világom nem érintetlen tőle. És hogy szakadatlanul ügyelnünk kell magunkra, nehogy egy önfeledt pillanatban másnak az arcába leheljük, és ráragasszuk a fertőzést.”

Tarrou rájött az igazságra: „. . . az emberek szerencsétlensége onnan ered, hogy nem világos a nyelv, amelyen beszélnek. Elhatároztam akkor, hogy világosan beszélek és cselekszem, s így majd a helyes útra térhetek . . .” Igen, világos beszédre itt és most nagyobb szükség van, mint valaha. A pestis még dühöng Oran falai között.

„Sok új moralista a mi városunkban azt hirdette ekkor, hogy nem használ itt semmi, s a legjobb meghunyaszkodni. Bármit válaszolt is erre Tarrou vagy Rieux vagy a barátai, a következtetés mindig ugyanaz volt, amit előre tudtak: így vagy úgy, de küzdeni kell és nem meghunyaszkodni. Egyetlen kérdés létezett: a lehető legtöbb embert megóvni a haláltól, s attól, hogy végleg elszakadjanak egymástól. Ennek csak egyetlen módja volt: megküzdeni a pestissel. Ez az igazság nem volt csodálatra méltó, csak következetes” – így Camus. És az igazság az, hogy itt és most sincs másképp. Az értelmiség, elsősorban a csúcserntelmiség feladata a küzdelem. De nem a percmemberkék, nem Liliput „szellemi óriásainak” a feladata. Hanem azoké, akik eddig is, ezután is tették/teszik a dolgukat. Ha másként nem, hát rieux-i becsületességgel.

Csoóri Sándor, a költő-politikus egy megrendült pillanatában a magyar értelmiség szereptévesztéséről, önnön politikusi/emberi/lelkiismereti drámájáról vallva azt írta: „Kik voltak a gyűlölség-meggyökereztetésének a misszionáriusai? Sajnos mi voltunk, politizáló magyar értelmiségiek . . .”

Vannak ennek a gyűlölség-meggyökereztetésnek misszionáriusai, politikuserntelmiségi képviselői itt, a mi tájainkon is. Persze nagyságban és jelentőségben e térdig érő vajdasági tájra méretezve. Mit tudnék üzeni nekik? Nem eredeti gondolatokat, hanem Szigethy Andrásnak a Csoóri-vallomásra írt s a *Népszabadságban* megjelent eszmefuttatásának egy töredékét. Hisz itt és most mi magunk is csak töredék vagyunk:

„Nem csúsztatni kívánok, és nem mentegetni olyan bűnöket vagy bűnösöket, amelyeket és akiket a jogállamiság mintája és elvei szerint el kell érnie az igazságszolgáltatásnak.

Csupán jelezni szeretném, hogy a rossz típusú igazságkeresés, a múlt bűneinek politikai célú felhasználása egyrészt elfordította és elfordítja a jövő kritikus elágazási pontjainak helyes értelmezése, elemzése és ebből következően a megoldás módozatainak keresése felől az erre hivatott politikai műhelyeket. Továbbá a felparcellázott és visszamenőleg kisajátított, egyirányúsított múlt akarva-akaratlanul is tudathasadásos állapotot gerjeszt a lakosság nem csekély hányadában . . .” Tegyük hozzá: tájainkon a szkizofréniába kergetett értelmiségiek egy nagyobb hányadában is.

Attól tartok, nagyon távol vagyunk mi még a kíméletlen politikusi-értelmiségi lelkiismeret-vizsgálatoktól is, az önbírálattól is, a kétszer kettő józanságtól is. De ha ki-ki lépne arrafelé egyet, lassanként azért csak sínre kerülénk.

Addig azonban csak rendhagyó gondolatokra s rendhagyó írásokra futja. Amelyekben a mottó – rendhagyó módon – az írás végére csúszik, valahogy így:

Mottó: „Prágában a Vencel téren egy ember áll és hány. Valaki egy pillanatra megáll mellette, szomorúan bólogat, és azt mondja: – Ó, ha tudná, mennyire megértem magát . . .” (Kundera: A nevetés és a felejtés könyve)

EGYRE VÉKONYODÓ CÉRNASZÁLON FÜGGÜNK . . .

KALAPIS ZOLTÁN

Már máskor is elsóhajtottam, hogy nálunk, a nemzet testének déli peremén – akárcsak a nyugati, északi és keleti végein – a magyarság nem magától érteendő faktum, nem természetes állapot. Ha történetesen itt valaki magyarként jön a világra, egyáltalán nem biztos, hogy azzá is válik, ha pedig vegyes házasságból származó fél magyarként születik, akkor az esély fele annyi, vagy még ennél is kevesebb.

Némi szabadsággal fogalmazva: minden sarok mögül veszély leselkedik rá, a körülmények, a környezeti adottságok szinte „összeesküdtek” ellene, s ha nincs résen, majdhogynem észrevétlenül elvész nemzete számára, azzal, hogy a legnagyobb vesztes mégis csak ő maga lesz. Ez persze nem máról holnapra játszódik le, évtizedek kellene hozzá, annál a bizonyos harmadik nemzedéknél teljesebbé.

Ezt nem tanulmányaim, olvasmányaim, vagy valamilyen tudományos felmérés alapján mondom. A családi, rokonsági és ismeretségi köröm tapasztalata beszél belőlem.

A nehézségek, a megpróbáltatások, vagy nevezzük ezt bárminek, már a csecsemőkorban jelentkeznek: az anyakönyvben a kis emberke azon nyomban, még mielőtt eljuthatott volna tudatába, elveszti nevének ékezetait, írásmódja rendszerint elferdül, kiejtése úgyszintén. Így aztán, mondjuk, egy Török András nevű kisbaba mindjárt az induláskor Andrija, a jobbik esetben Andraš Terek lesz. Elrettentőbb esetek is lehetségesek. Egy Gyilkos-tavi menedékház falán olvastam, hogy az üzletvezető Martin Cont, azaz Koncz Márton, ahogy később, felszolgálás közben, személyesen fejtette meg a rébuszt.

Márpedig a matrikula, tudjuk, közhitelű nyilvántartókönyv lévén, majdhogynem olyan változhatatlan, mint a szentírás. Én még akkor sem tudtam – még zárójelben sem – visszacsempészni személyazonossági okmányomba a nevemről lekerült ékezetet, illetve levakarni azt, ami hívatlanul felkerült, amikor a

nyelvi egyenjogúság még úgymond hivatalos politika volt, s amikor – urambo-csá! – még kétnyelvű személyi igazolványokat is nyomtattak.

Tegyem ehhez hozzá, régi beidegződésekre hallgatva, hogy a vezeték- és keresztnév kiforgatásának veszélye talán valamivel enyhébb ott, ahol a magyarság nagyobb tömbben él, de ahol csak tíz-húsz százalékát teszi ki a lakosságnak, ott törvénytörő, nem beszélve a szórványokról, a szigetekről.

Ez azonban csak a sor legeleje – mondjam így: az első pofon, az első bélyeg? –, a bajok később is csödtül jelentkeznek, az emberi élet minden szakaszában jelen vannak: a diák- és katonaévekben, a munkahelyen és a közéletben, a művelődés, a pihenés, a szórakozás perceiben, a családi körben és azon kívül, az öregkorban, vagyis a zsebpénzes időktől egészen a nyugbépig.

Az akadályok, a szenvedések, a hátrányos megkülönböztetések tehát – de nevezhetjük ezt ezúttal is bárminek, mondjuk szorongásnak, rossz közérzetnek, borongós állapotnak, távlatlanságnak, érzékenységnak (soroljam tovább?) – egy életen át kísérik a kisebbségi embert, egészen a koporsóig. Magárahagyatottságának, gyámoltalanságának, kiszolgáltatottságának további részletezésétől akár el is tekinthetek, kevés szóval is szót érthetünk, utóvégre kisebbségi életünknek már 75 éves – meg nem írt! – története van, csupa keserű egyéni és kollektív tapasztalattal, úgyhogy bárki összeállíthatja a képet a maga kockáiból.

Csinálja azonban ezt bárki, ettől még nem lesz sokkal vigasztalóbb a látvány.

Még akkor sem lehet megnyugtató a benyomás, ha történetesen valamelyik sorstársunk a kisebbségi ember két tagból álló fogalmának értelmezése közben az utóbbira teszi a hangsúlyt. Valóban, az ember élete, még ha kisebbségi is, nem csupán görcsökből áll, s az sem következik belőle-automatikusan, hogy értéktelenebb, netán tartalmatlanabb lenne. Nem csodabogár tehát, aki előtt olykor a többségi nemzet délebről idevetődött tagja értelmetlenül áll, nem tudja hová tenni, jóllehet különök is vannak közöttük. Mondjam azt, hogy ő is egy közönséges halandó, egy kétlábú, több-kevesebb értelemmel bíró lény, aki szeret és szeretkezik, nevet és sír, pénzt keres és költ, alkot és rombol, pályája is emelkedésekből és bukásokból áll. Ennek folytán a kisebbségi létet is csak úgy foghatjuk fel, mint egy gubancos fonalat, amely az életnek egyébként is tarka szőnyegét hol színéről, hol visszajáról szövő át, így aztán néha élenken virít, néha pedig láthatatlan. De akár pótbatyunak is tekinthetjük, amelynek terhe azonban nincs egyenletesen elosztva: olykor elviselhetetlenül nyomasztó, olykor játszva elviselhető.

Egy azonban bizonyos: ha látszik, ha nem, ott van. Mint púp a háton.

Ez a kis kitérő sem oszlatja el a leírt sorok kapcsán felmerülő kételyeimet, amelyeket a belém plántált óvatosság, a lojalitás, a szerb barátaim iránt érzett tisztelet diktál. Vajon nem túl sötét, ennek folytán torz is az a kép – aggodal-maskodom újfent –, amelyet az imént néhány futó vonással felvázoltam? Talán csak nem bennem is az a lelkiileg károsult kisebbségi ember szólalt meg, akinek

reagálásait, belső ingereit olykor gyerekes siránkozásnak, kicsinyes nyafogásnak, közönséges nyavalygásnak lehet minősíteni?

Lehet, bizonytalankodom el egy pillanatra, de ezzel most nincs kedvem foglalkozni, ezért, némi magyarázattal ugyan, de elengedem a fülem mellett a lehetséges jóindulatú vagy rosszmájú magyarázatokat.

Nem tudom, miért lenne csak siránkozás, ha tényként elmondom – változtatni ezen már úgysem lehet –, hogy Vajdaság etnikai képének részben erőszakos, illetve kényszerű, részben tervszerű megváltoztatása mennyire meghatározta az itteni magyarság helyzetét, kedélyállapotát, de jövőjét is. Röpke fél évszázad alatt az itt élő népeiségek egymás közötti aránya teljesen felborult, egy oldalra billent. A két világháború között a szerbek, németek és magyarok még megközelítőleg azonos számban éltek egymás mellett, jóllehet akkor is volt optálás, névelemzés, ki- és betelepítés, kiutasítás, kivándorlás, s ki tudja még, mi minden. És ma?

Az sem kvalifikálható, érzésem szerint, csupán nyavalygásnak, ha néha riadtan adok hangot annak a felismerésemnek, hogy fogyatkozásunk állandó, talán megállíthatatlan is, függetlenül attól, hogy békében élünk, egyenjogúságunk proklamált, vagy viharok tombolnak körülöttünk, mellettünk és bennünk.

Mert hát az a békésnek mondott korszak sem volt nyugodt, amely már mögöttünk van. Retorzióval, a kollektív bűnösség hangoztatásával kezdődött, s egy ellentmondásos időszakkal folytatódott, amikor intézményeink felvirágoztak, amikor úgy tűnt, hogy minden rendben van, miközben – lassú víz partot mos alapon – a beolvadás kíméletlen erővel ritkította népességünket, meg hát a csendes elszállingózás is apasztotta sorainkat. „A kisebbség a szocializmusban is kisebbség”, mondta ki a szentenciát egyik újságíró kollégám, és kivándorolt.

Ehhez még tegyük hozzá, hogy ha válságos idők törnek ránk, akkor minden lemeztelenedik, felgyorsul, az egzisztencia, a biológiai fennmaradás is kérdésessé válik. Általános lesz a bizonytalanság, az irhamentés szabállyá válik. A kilencvenes évek legelején, tudjuk, a szétszóródás látványosra fordult, mint áradáskor a folyópart, úgy vált le nagy tömbökben népünk testéről az életereő.

A menekülés nyugtalanító gondolata nem új keletű ezen a tájon, ellenkezőleg: ismétlődő jelenség. Családomban is többször fölmerült. Először enyhébb formájában, a kivándorlás képében jelentkezett a húszas évek derekán. Másodszer 1944-ben tört ránk: lázrohanként, hisztériás hangulatként. Oltalmat és biztonságot remélve, felhevülten készülődtünk nekivágni a nagyvilágnak. Özvegy anyám két suttyó legénykéjével az oldalán napokig tépelődött, alighanem Kosztolányi strófájának szellemében kérdezgette önmagától: „Ijedve futnék, ámde hová lehet?” Az országútra, földönfutónak? Végül is maradtunk, pedig bátyám már kerített egy kétkerekű taligát. Nem vezett kárba, mert később ezen szállítottuk haza az elhagyott német katonai raktárakból a marmeládésládákat. Harmadszorra nem is olyan régen bukkant fel, de ez már csak

afféle fejem körül zümmögő piaci légy volt, amelytől egy csapásra megszabadtam.

Megismételhetem ezek után, alighanem nagyobb nyomatékkal is, hogy nálunk a magyarság nem természetes állapot, semmilyen körülmények között nem az, s kevés az esély – mondjam azt, hogy semmilyen –, hogy esetleg azzá váljon. Ha csak egy vékony cérnaszálon valahogy mégis meg nem kapaszkodunk . . .

A társadalmi környezet egyszerűen nem ad, talán nem is adhat immunitást. Nincs öröklött védettségünk, nincs burokhártyánk, mint az anyaméhben. Tegyük ehhez hozzá, hogy nem nyújt biztos oltalmat az intézmény, a szervezet, az iskola, de még az egyház sem, a család sem, jóllehet szerepük pótolhatatlan, nélkülük talán már nem is lennének.

Közben a következményeket tekintve nem sokat nyom a latban az sem, hogy békés korszakban élünk-e, avagy válságosban, hogy a toleránsabb szemléletek kerülnek-e némi túlsúlyba a társadalomban, vagy a türelmetlenséget szító elvek, az ezeken alapuló gyakorlat. Ha valakinek a háza dűlőfélben van, egyre megy, hogy a csendesen munkáló talajvíz málasztja szét, vagy az ár sodorja el.

Minden időben nehéz tehát ezen a tájon magyarnak lenni és megmaradni. Amikor ezt mondom, erre gondolok: nehéz tartósan megmaradni, nemzedékeken át. Nem lehetetlen persze, de túl sok a kísértés, és nagyon kevés az ellenállóképesség.

A bánáti katolikus bolgárságból (palyénok, pavlikének) származó apám földműves családjában hatan voltak testvérek, az ugyancsak torontáli eredetű anyám családjában pedig – egy régi dohánykertész família sarjaként – hárman. Valamennyien a századforduló gyermekei voltak, nem sokkal a sokat ígérő XX. század beköszöntése előtt és után jöttek a világra. Elődeik 100–150 évig túrták a földet, s fölverekedtek magukat a középparasztság sorába. „Felvitte az Isten a dolgukat” – mondták róluk azok, akiknek kevesebb volt, ámbar ők maguk is megmaradtak az eke szarva mellett. Fajtájukat, nyelvüket sem cserélték.

Századunk első két-három évtizedében, ha nem is mindnyájan, de zömmel kikerültek az egynyelvű, zárt falusi közösségekből, s a kisebb-nagyobb városokban telepedtek le, ahol a szociális rétegződés törvényszerűségeinek engedve iparmesterek, szakmunkások, kiskereskedők, tanítók, vasutasfeleségek, háztartásbeliek, házbérből élő járadékélvezők lettek. Anyagi helyzetük évtizedek múltán sem javult lényegesen, de mivel az életkörülmények általában növekedtek, ez őket sem kerülhette el. Szorgalmukkal, kemény munkájukkal érvényesültek, közben ide-oda pofozta őket az élet.

Nem voltak iskolázott, olvasott emberek, lényüket a népi hagyomány, a kollektív tapasztalat formálta, részben még a városi hatás egy problematikus rétege is, így aztán az impériumváltással bekövetkező változásokkal szemben teljesen védtelenül álltak, az oly nélkülözhetetlen műveltség, a kultúra támpillérei, összekötő kapcsolatai nélkül.

Megijesztett nyájként, mondhatnám némi fenntartással, akárcsak az egész közösség, amelyhez tartoztak.

Ami elkezdődött 18-ban, folytatódott 44 után is, más feltételek között, de ugyanabba az irányba. Most is ott érte őket legjobban a környezet átfedő hatása, ahol a leggyengébbek voltak: magyarságukban, bolgárságukban. Azok az éltető nedvek, amelyek esetleg táplálhatták volna egyébként is hiányos történelmi, nemzeti és nyelvi tudatukat, már korábban egyszerűen máról holnapra elapadtak. Azt a kevéskét pedig, amit régebben vagy esetleg menet közben magukba szívtak, nem tudták sem megóvni, sem átadni. Előbb némi megütközéssel hallgatták gyermekeik kevert nyelvét, majd fásult beletörődöttséggel, tehetetlenségüknek engedve, s nyilván kényelmi szempontok miatt maguk is átálltak a szamoposzluga, a boloványé és más kölcsönszavak ezreinek használatára. Ha valaki netán nyelvtisztaságról, nyelvápolásról, az anyanyelv páratlanul gazdag szókészletének tiszteletéről és óvásáról beszélt nekik, akkor ezt vegyes érzelmekkel fogadták, olykor büntudattal is, de másnap már ismét makarónnyelven érintkeztek egymással. Nem azért mert nem akartak szebben és szabatosabban beszélni, hanem mert nem tudtak.

S mi lett a vétkes nemtörődömség következménye? Az történt, ami a természetben: ha nem gondozzák a védőerdősávot, az ártó szelek kiszikkasztják a termőföldet, áthordják a humuszt a szomszédos földekre . . .

Ők kilencen – anyám és apám mellett a nagynénik, nagyábcsik hada – kezdetben még álltak valahogy a sarat, a második nemzedék viszont már elbizonytalankodott, botladozott, egyikük már a rajtvonalnál rogyant térdel összecsuklott. A nagy szóródás, mint általában lenni szokott, a harmadik és a negyedik nemzedéknél következett be, a beolvadás ténye itt már a maga teljességében mutatkozott meg: nevükkel, nyelvükkel, érzésvilágukkal messze estek a magyarságtól. Náluk a nagymama, a dédanya már csak a folklorizált, az irodalomban is kiadósan kiaknázott „maďarica” képében jelenik meg, „vajdasági” színfoltként. Amelyik még él közülük, az teljesen hozzáidomult környezetének nyelvéhez, szokásaihoz, ízlésvilágához, s megvan a maga kedvence is a népinek csúfolt zenevilág csillagai között.

Amit eddig elmondtam, nagyobbreszt a család anyai ágára vonatkozott, ott volt legpusztítóbb az erőzió. Az asszimiláció, persze, nem kerülte el az apai ágat, a bánáti bolgársághoz tartozó részt sem, szinte valamennyien lemondtak a valamelyest a csángókhöz hasonlítható palyén mivoltukról. Ha széttekintek a vert hadon, láthatom, hogy magyarországi magyarok, bulgáriai bolgárok, szerbiai jugoszlávok, németországi magyarok és szerbek lettek, ezeknek az utóbbiaknak a németiségbe való beolvadásába aligha kellene kételkednünk. A végeredmény tehát azonos, csak a kiindulópont volt az eltérő. Ők már 250 éve kisebbségi sorban éltek, sorsuk az országhatárok megváltoztatása nélkül is meg volt pecsételve: csak a társadalmi folyamatok gyorsaságától függött, hogy népcsoportként mikor tűnnek el a színtérről.

Sorsuk beteljesedése tüzetes vizsgálódást érdemelne, mint ahogy az anyai ági rokonság romlásáról is töviről hegyire kellene beszélnem, de erre most se idő, se tér. Egyszer, ha megérem, majd megírom családom beolvadásának elhallgatott történetét.

A számba vett apai és anyai hozzátartozók utódai közül – nem számítva azokat, akik Magyarországra költöztek – csak mi ketten, bátyám és én maradtunk meg úgy-ahogy magyarnak mind a megboldogult régi és az új Jugoszláviában, mind a boldogtalan kis Jugoszláviában.

Két megtépzott törzsbeli, két utolsó mohikán.

Nos, az elmúlt 75 esztendő ilyen kimenetellel járt a mi vérségi vagy a házasság révén keletkezett családi körünkben (eredménynek, hozadéknak csak nem mondhatom!), ilyen foghíjas lett háznépem mozaikképe, ilyen sok benne a vakablakszerű üreg . . .

Ha valakinek a fülét netán sértené a szenvelgő hang, amely, magam is érzem, olykor mintha kicsengene a tárgyilagosnak szánt mondatok háttéréből, azok számára megismétlem, hogy jómagam is – akinek pedig az írás, a magyar írás a kenyere –, csak a véletlenek közrejátszása folytán lettem magyar. Megírtam már ugyanis, hogy születésem színhelyétől fogva lehettem volna spanyolul beszélő – esetleg magyar származásúnak mondott – argentin állampolgár, vagy a visszatérés után egészen könnyen válhattam volna magyarul is dadogó jugoszlávvá, kevert nyelvű jugómagyarrá. A sors keze, némi családi indítás és sok-sok akarás segített át az útvesztőkön. Úgy is mondhatnám, hogy önszorgalomból lettem magyar, saját akaratomból tértem vissza a bolyba.

A családi történetnek, a mesének itt még nincs vége. Bátyámékra, életüknek alkonyodó felében, hatalmas szerencsétlenség szakadt: meghalt egyetlen fiuk, utód nélkül maradtak. A baj nem jár egyedül, mondhatnám, a fonál ebben az esetben biológiai okokból szakadt meg . . .

Némi emelkedettséggel a hangomban szögezhetem le – amit, őszintén remélem, senki sem vesz hatásvadászatnak –, hogy most már egy szál magamban állok a vártán, s próbálok megfogalmazni valamilyen módon, lehetőleg visszafogottan, raportomnak folytatását. Dióhéjban talán így: a másodízigleni leszármazottaim esetében a magyarság majdhogynem természetes állapot, úgy is mondhatnám, hogy fix pont, amelyből már nehezen lehetne őket kimozdítani.

A jövő többé-kevésbé belátható: a kritikus harmadik nemzedék is már a magyarrá válás göröngyös ösvényére lépett. A tizenhat éves újvidéki unoka a sülő lányok nyüzsgő életét éli, miközben sok szálon át kötődik fajtájához: dolgozatot ír a magyar történelem és irodalom nagyjairól, s mondatai is egyre gördülékenyebbé válnak; magyar költők verseit adja elő a versenyeken, a rádióban, a tévében: sűrűn forgatja a magyar könyveket, most már azzal a felismeréssel is, hogy egy tekintélyes részük – a segéd- és szakkönyvek, az ismeret- és adattárak – minden téren eligazíthatja; kiismeri magát a magyar újságok között, megtalálja az őt érdeklő közleményeket. Szabad idejében zsúrokra jár,

álarcosbálra, pesti kiruccanásra készülődik, télen a művelődési egyesület folklór együttesében ismerkedik az ének- és táncagyománnyal, nyáron néprajzi táborokban nemezeli, korongol. Mint a szivacs, úgy szívja magába anyanyelvünk zamatait, műveltségünk nedveit. Öröömöm telik benne . . .

Családom másik szeme fénye, egyetlen egyenes ági leszármazottja, a hároméves zágrábi fiúunoka tartogatta számomra öreg napjaim egyik legnagyobb élményét. Nemcsak arra a „belső boldog fényre” gondolok, amely már az unoka látásakor átítatja a nagyapákat. Én ennél sokkal többet kaptam. Valamelyest megnyugtatót, letompítottat aggodalmaimat, kételyeimet, gyanakvásaimat: talán még sincs minden veszve, talán még nem késő . . .

Az történet ugyanis, hogy a nem régi első és ez idáig az egyetlen találkozásunkkor (még egy átok azokra, akik sok egyéb bűnük mellett még a nagyszülők, és az unokák találkozását is lehetetlenné, illetve módfelett körülményessé tették), egy kimondottan egynyelvű közegben, velem magyarul beszéltem, minden unszólás nélkül, azon a nyelven tehát, amelyen csak ők ketten – apja és ő – közlekednek a családban. Még véletlenül sem tévedett közben. „Adjál mákoszt” – állt meg előttem a kis lebegő hajú, örökmozgó motolla, amikor ráéhezett a nagymama küldte süteményre.

Kis nyíló eszével beilleszkedett a családi rendbe: az anyjával és hozzátartozóival horvátul, azaz anyanyelvén beszél, apjával és hozzátartozóival pedig „apanyelven”.

Ezzel az utóbbival ugyan, Zágráb kellős közepén, nem sokra megy, ezt tapasztalhatja is, ha kilép az utcára, ha elmegy az óvodába. A nagyszülőkkel és az anyanyelvi közeggel való gyakoribb találkozás talán hozzájárulna ahhoz, hogy a további érlelődés során ráébredjen: az „apanyelv” nem kettőjük tolvajnyelve, ez néhol az emberi kapcsolatok fenntartásának, úgymond, normális eszköze. Micsoda felismerés lesz majd az is, ha rádöbben, hogy a világ egyik csücskében az emberekkel csak az „apanyelvel” lehet szót érteni, akárcsak Zágrábban a horvátokkal. Ha ugyan egyáltalán eljut odáig, ha a kis szigetecskét nem nyeli el a tenger . . .

Miért részleteztem, olykor bonyolítottam is ennyire a mégiscsak szűkebb körre tartozó családi ügyeimet? Miért „teregettem ki” olyan eseteket, amelyek szigorúan vett magánügyként is kezelhetők, illetve miért „kérkedtem” olyasmivel, ami valójában nem is dicséretes? Hát csak azért, hogy annak, amit most leírok, minél nagyobb súlya és hitele legyen: itt nálunk, ahol töredezik az anyanyelvi közeg, és foszladozik a természetes nemzeti háttér, a magyarság elsősorban a választás és a vállalás kérdése. Itt is ugyan magyarnak születnek a csecsemők, de később csak azok válnak azzá, akik ezt valamilyen oknál fogva akarják, s ennek érdekében tesznek is valamit – önképzéssel, tájékozódással, ragaszkodással, az oly nélkülözhetetlen igénnyel.

Itt ugyanis nincs természetes állapot, nincs repülő sült galamb: a magyarsággért meg kell küzdeni, úgy is mondhatnám, hogy mindenkinek, külön-külön,

meg kell hódítania magának. Ez persze nem kis erőfeszítést követel meg, sőt, olykor még szenvedéssel, lemondással is jár.

S éppen itt, az egyéni elhatározások szintjén, az indolencia gyakori jeleivel kezdődnek az első bajok. Persze senki sem deklaratív módon válik meg magyarságától, nem úgy történik az, hogy valaki nagy hangerővel bejelenti: én máig ez voltam, holnaptól kezdve pedig az vagyok, s egyszerűen átbújik azon a foghíjas léckerítésen, amelyik az egyik nemzetet a másiktól elválasztja. Nem ilyen egyszerű az ügy, az első nemzedék még érzi egy ilyen esetleges magatartásnak a fonákságát. Az ő „bűnlajstromuk” sok-sok „apróságból” áll. Előbb, akárcsak a korrózió esetében, külső sérülések érik, majd a rongálódás befelé halad, a tudat legmélyebb rétegeihez. Ennek a folyamatnak ezerféle megnyilvánulása van. Nem óvják nyelvük tisztaságát, könnyen ráállnak a kölcsönszavak használatára, nem vesznek maguknak fáradságot, hogy szakmájuk, foglalkozásuk szakkifejezéseit anyanyelvükön is megismerjék, a másik oldalon viszont már a kóbor kutyához is államnnyelven szólnak. Ennek folytán gyermekeiknek sem tudnak segíteni, egy olyan helyzet alakul ki, amelyre azt szoktuk mondani, hogy vak vezet világtalant. Könnyedén és könnyelműen elfelejtik, honnan jöttek, kik voltak az elődei, fogalmuk sincs arról, példának okáért, hogy van egy aracsni Pusztatemplom, vagy rosszabb esetben: még csak nem is érdekli őket. Különbéféle okokból nem olvasnak magyar újságokat, így könnyebb nekik, a zsurnalisztika fogalomkörében is otthonosabban tájékozódni a többségi nyelven, mint sajátjukén. Ha a szülő szerepében kényszerülnek döntésre, szinte játszi könnyedséggel irányítják gyermekeiket a többségi nyelvű iskolákba, mert erről már kialakult véleményük van („könnyebben érvényesülnek majd az életben” – fogadták el korábban a ravasz érvelést). Vagy ha erre mégse készek, s magyar középiskolába iratják őket, akkor elnézik, beletörődnek abba, hogy némely tantárgyat ne az anyanyelven adjanak elő, elfogadják a magyarázatokat, nem tiltakoznak ellene. Megtanulták a leckét: ne szólj szám, nem fáj fejem.

A kisebbségi ember, mint minden más halandó, „főállásban” az egzisztenciális gondokkal küszködik, „másodállásban” pedig – kondíciójától függően – még akadályversenyt is kellene futnia egy másfajta fennmaradásért. Nos, nem kevés azoknak az embereknek a száma, akik ezt az iramot nem győzik szusszal, gyorsan kifulladásnak, a próbakövek egyikében felbuknak. Csak az erősek állnak talpra, és folytatják a küzdelmet. Sokan megtorpannak, félrehúzódnak, hagyják magukat sodortatni az árral.

Olykor a küszködésnek még csak az értelmét sem látják. „Miért legyenek magyarok, mi haszon abból” – kérdezte inkább magától, mint tőlem egy tanító, akinek két leánya a zentai gimnáziumban érettségizett, az életben viszont „levizsgázott”: sem az egyiknek, sem a másiknak a gyermekei nem tudnak magyarul, vagy csak a környezeti nyelv szintjén beszélnek. Ismerek néhány magyar újságíró is, akinek gyermeke csak tőri az anyanyelvét.

Mit mondhat erre a szerencsétlen közíró? A fenti kérdésre alighanem csak kérdéssel lehet válaszolni: miért ne legyen az ember magyar, ha már annak született? Mi hasznuk lett abból, hogy elvesztették énjük egyik nemes részét? Lelki rokkantak lettek, otthontalanok.

Az elmúlt 75 évnek rengeteg a sérültje és sértettje, a kárvallottja és traumatizált betege. Hogyan lehetne segíteni rajtuk: a középnemzedéken, hogy visszataláljon, a fiatal nemzedéken, hogy oktalanul ne tévesszen irányt, ne vesszen el az útvesztők sokaságában?

Perdöntő lehet a többség magatartása, a kisebbséghez való jóindulatú, toleráns viszonyulása, a pozitív diszkrimináció alkalmazása. Nincs valami jó tapasztalat ezen a téren. A többség általában érzéketlen a kisebbségi „nyavalygásokra”, minden másságot, különállást is gyanakvással vesz, hát még a nemzeti jellegűt. Saját gondjaival van elkeveredve, s ez még mindig a jobbik eset annál, amikor saját nagysága és küldetése foglalkoztatja. A többségnek ezt a „lelkiállapotát” akár általánosítani is lehetne. A magyarság is, amikor ezeken a tájakon többségi nemzet volt, elnézte, hallgatólagosan egyetértett a magyarosítással, az állameszme egyedüli üdvözítő voltával. 1872-ben a budapesti tanügyi hatóságok egy „szerb tannyelvű állami főgimnázium” megnyitásáról hoztak határozatot, de mire ez létrejött Zomborban, „magyar és különösen szerb tannyelvű” lett. Valamilyen hasonló intézkedések ma is születnek, mintegy kései visszacsapásként. Nemcsak a kisebbségre lehet tehát azt mondani, hogy minden rendszerben megmarad kisebbségnek, hanem a többség is, minden körülmények között, a maga törvénye szerint viselkedik.

És a kilátások, tekintettel a mai áldatlan állapotokra, azok milyenek? Egy demokratikus, az emberi jogokat tisztelő, a kisebbségeknek önkormányzatot adó állam megteremtése adhatna némi esélyt. A légies határok, a kettős állampolgárság gondolata is reménykeltő. De hol vagyunk még ettől? Civil társadalom a Balkánon? Ugyan, kérem! Persze nem kell eleve elvetni egy ilyen lehetőséget sem, az események elmozdulhatnak ebbe az irányba is. De addig is valamilyen módon fenn kellene maradni . . .

Hogy ne tűnjünk el véglegesen a népcsoportok sülyesztőjében, támaszkodnunk kell a politikai és művelődési érdekszervezeteinkre, az anyaországra, az egyházra, a majdhogynem életmentőnek minősíthető iskolahálózatra, az intézményekre, társaságokra, egyesületekre, a tájékoztatási eszközökre, ezeknek pedig, együtt és külön-külön is az eddigiéknél jobb feltételeket, külső kereteket kell teremteniük ahhoz, hogy a családi és az egyéni döntések könnyebbek legyenek, a dolgok természetéből fakadjanak. Tájéolóval a kézben biztosabban lehet eligazodni . . .

Akkor is azonban, ha minden összejön, meredek hegyként áll előttünk több kérdés is: kell-e egyáltalán valakinek ez a segítség, van-e rá nagyobb igény? Tulajdonképpen meg lehet-e fékezni az asszimilálódás törvényének bomlasztó hatását, van-e ellene orvosság, ki lehet-e fejleszteni a természetes immunitást?

Tele vagyok kétkedéssel, családi tapasztalataim szüntelenül ezt táplálják. Fennmaradásunkat sok minden megkönnyítheti, de az égvilágon senki és semmi sem szavatolja. Ha magunk nem gondoskodunk róla, végképp elvesztünk. Nincs biztos garancia, mint általában semmire.

A magyarság itteni léte a család, de leginkább az egyed választásától és vállalásától függ, ezen áll vagy bukik, még akkor is, ha egyszer majd újra békés körülmények között élünk.

Zágrábban, amikor az unokámmal egy kicsit összelekedtem, kéz a kézben mentünk a fényképészhez, hogy a nagymamának ne csak szóban – a gondosan vezetett jegyzetek alapján – számoljak be az „egyszem” emberke észbeli és fizikai gyarapodásáról, hanem kézzelfogható módon is: egy színes fotográfiával. Tükör nélkül is láttam magunkat: a vén csatalovat, az „önszorgalomból” lett magyart és a serdülő bikficut, akire még mindaz vár, amiről az imént oly vége-hossza nélkül beszéltem.

A választás és a vállalás kérdése, ha ez egyáltalán felmerül majd benne. Egy zacskó pattogatott kukoricával „kenyerezem” le, s közben azon töprengök, hogy lám, már csak ilyen cérnaszálon függünk, egyre vékonyodó fonálon . . .

A NAPLEMENTE ÉRDEKÉBEN

TOLDI ÉVA

*Minden mulandó, az örök élet is. Ezért
kell a művészet, hogy mégis legyen valami,
ami ellenáll az idő múlásának.*

(B. Szabó György)

Néhány évvel ezelőtt, amikor a Sinkó-díjat vettem át, s ez arra késztetett, hogy újfent átgondoljam és írásba foglaljam gondolataimat saját helyzetemről és irodalmunk állapotáról, még úgy hittem, hogy az írók és az irodalom szerepéről hallott-olvasott megjegyzéseket csak valamiféle félreértés hívhatta életre. Megrökönyödésembe az őszinte fölháborodás mellett egy kis nevetgetnék is vegyült, amikor arról olvastam, hogy az író álljon népének szolgálatába, méghozzá szó szerint, mert az a feladata, hogy okítsa, tanítsa, mi több, vezesse a tudatlan és oktalan népet. A ragyogó Kosztolányit idéztem, a sziporkázó elmét, hogy rámutassak ennek a nézetnek a fonákságára:

„Tudom, van egy közhit – írja Mit tegyen az író a háború ellen? című esszéjében Kosztolányi Dezső –, mely szerint az író a benne lakozó isteni szikra folytán mindent jobban tud, s ösztönével, sugallatával, hatodik érzékével azonnal rátapint a bajok rejtett kútfejére, akár a forráskutató. Ezt a regényes és émelegős felfogást semmi se támogatja. Elöttem legalább merőben érthetetlennek tetszik, hogy a kifejezés e művésze miért lásson világosabban az élet, az emberi teendők és követelmények, a politika, a közigazdaság szövevényes és nagy szaktudást igénylő kérdéseiben, mint bárki, mondjuk egy értelmes csizmadia, vagy egy értelmes állatorvos. Nyugtalanul aludnék, ha a világ sorsát az író kezére bíznák. Sok kitűnő alkotót ismerek itthon és külföldön is. Akadnak köztük eszesek, de akadnak olyan buták, mint a tők, és olyan hiúk, akik azonnal átnyújtának az ellenségnek egy egész gyarmatot, mihelyt az hivatalos átíratban megdicsérné egyik hasonlatukat. Ha van valaki, aki nem született vezérnek, az író az.”

Nem hittem és nem hiszem, hogy életünket teljességében képesek lennénk átlátni. Ez a kiváltság csak a kiválasztottaknak adatott meg, századonként is csak a néhány legnagyobbak. De azt gondoltam, hogy az irodalommal kapcsolatos legalapvetőbb kérdéseket már nem kell újra és újra megvitatni. Hogy léteznek evidenciák. S mi történt az irodalomfelfogás terén 1991 óta nálunk? Mindez idáig köztisztelőben álló költőnk, aki addig mit sem törődött a nép szolgálatával, ma valósággal ostorozza önmagát régi „bűneier”, s örömmel vállalja a párt hivatalos írójának szerepét. Úgy gondolva, hogy a konfesszió egyben mindenki szemében bűneinek bocsánatát jelenti. S egyre inkább hallani, mennyi mulasztása volt íróinknak, még a kollektív nemzetárulás vétkét sem kerülhetik el mostanság. Azt olvastam nemrégiben, hogy irodalmunk legnagyobb alkotása „a szélesebb rétegeket” nem rázza föl, s ezért akkor is megvetés illeti, ha egyébként „kisebbségi létünk drámáját mindmáig talán legmeggrázóbban” fejezi ki. Mert csak növelte a „szakadékot” írók és olvasók között. Már vártam ezt! Az érthetlenség vádját! Ez még hiányzott a bűnök palettájáról.

Számtalan helyen olvasható, és mára, úgy hittem, köztudomású, hogy az irodalom s az író szerepe koronként más és más, s azt is, hogy századunkban igencsak háttérbe, peremre szorult. Jellegzetesen múlt századi, elavult szerepfelfogás az, mely az író fontosságát hangsúlyozza. Talán Petőfi lehetett az utolsó, aki joggal hitte, hogy képes megváltoztatni a társadalmat. Bár ebben huszadik századi író társa, Kosztolányi Dezső – akiről mi, itt élő magyarok szeretjük elmondani, hogy a miénk – eretnek módon kételkedik: „Petőfi az 1848–49-es szabadságharcban viharadár volt. Mégis csaknem bizonyos, hogy ez a forradalom nélküle és versei nélkül is éppúgy kitör és lezajlik, mint vele, hiszen ezt Párizsban, Bécsben és Pesten egyaránt világpolitikai körülmények tették szükségessé. A kakas azért kukorékol, mert feljött a nap, és megfordítva.” Mit akarok mondani? Sajnos, ma nálunk az író hangja egyébként is kevésbé messzire hallatszana el, mint a politikusé, hát még ha magyar pártunk politikusai és közírói állandóan azt hangoztatják, hogy nem is kell rájuk figyelni. Mert úgysem hozzájuk szólnak, úgysem érthetőek, úgyis elárulták a népet . . . Néha nem tudom eldönteni, csak a politikai hatalomszerzés elvakultsága vagy a nemtudás mondatja velük mindezt. S nem látják, hogy ha múltunkat, hagyományainkat – melybe az irodalom is beletartozik, sőt sajátos kisebbségi helyzetünkénél fogva elsősorban az irodalom tartozik bele – nem létezőnek tüntetjük fel, azzal kárt okozunk. Így válunk majd igazán gyökértelenné. Ha nem hirdetjük a múltismeret fontosságát, ha nem végzünk irodalom-népszerűsítő tevékenységet, az nemhogy nem használ, hanem egyenesen árt közösségünknek. Azt kellene éppen tudatosítaniuk végre politikusainknak, hogy az író akkor is a népet szolgálja, ha elvont, avantgárd alkotásokat hoz létre, meg akkor is, ha cselekményes regényt mond el a paraszti életből. Mert nem ezen múlik. Mindkettőt lehet csapnivalóan művelni, s mindkettőt kiválóan is. A jó irodalom, szóljon bármiről is, valljon bármilyen politikai nézetet is az írója, mindig a népének a megmaradását, fennmaradását szolgálja. Vajon milyen politikai

célnak felel meg ennek az ellenkezőjét hirdetni? Kinek az érdekét védi az ilyen kijelentésekkel érdekvédelmi szervezetünk? Az íróét? Netán a népét? A kisiparosét vagy a parasztemberét, netán a tanulóifjúságét, azzal, hogy kultúrájának értéktelenségét hangoztatja, és meg nem ismerését sugallja?

Úgyhogy ma már nem lepődöm meg, csak szomorú vagyok. Mert mintha az idő kerekét látnám visszafelé forogni. Azt hittem, az is evidencia, hogy az irodalmon nem lehet számon kérni nem irodalmi dolgokat. Nem lehet rákényszeríteni semmiféle ideológiai hámot vagy párthovatartozást. Sőt, az irodalmi művek megítélése során eleve áthullik a rosta lyukán az ideológiailag megtalált munka. S amikor az író a függetlenségét hangoztatja, csak a pártidiktátumtól akar független lenni, nem a „nép”-től, hiszen annak ő is egyik „fia”. S írás közben nyilván felidéződik benne egy virtuális olvasó képe, aki majd elolvassa vagy nem olvassa el, megéri vagy értetlenül szemléli a művét. S amikor az író tiltakozik, az előírások, a diktátumok ellen lázad. Nem lehet megszabni, hogy miről írjon az író, mit vállaljon vagy ne vállaljon. Még a kisebbségi íróknak sem. Thomka Beáta kiváló Danilo Kiš-esszéje jut itt eszembe a Híd 1989. novemberi számából. Danilo Kiš, aki gyakran foglalkozott esszéiben a homo politicus és a homo poeticus kérdésével – e felől a kettősség felől szemlélte például a magyar irodalmat is –, egy helyen a világnyelvek és a kis nyelvek íróinak helyzetét ecsetelve mondta ki, hogy ne szabják meg az íróknak, miről írjon. Az ellen tiltakozott, hogy a kis népek íróinak kötelező legyen „politikai-egzotikus-közösségi” témákkal foglalkoznia. „Tehát csak homo politicusok lehetünk – interpretálja Thomka Beáta az író gondolatait –, a naplementék sem érdekelhetnek bennünket, hisz azokat az irodalomtól és költészettől elragadtatott turisták birtokolják, akik tehát elragadtatással és nyugodt lelkiismerettel szemlélhetik a napnyugtát.” Javasolom Danilo Kiš nyomán: ne fosszuk meg mi sem a kisebbségi írókat a naplementétől!

Az író természetesen más szerepet is vállalhat, mint ami az íróságából adódik. De nem kötelező vállalnia, politikussá lennie. Sőt, a tapasztalat azt mutatja, hogy mihelyt az író politikai funkciót vállal, megszűnik íróknak lenni. Azzal, hogy érzéseit, gondolatait szavakká, szavait alkotássá formálta, s alkotását közzé tette, nyilvánosságra hozta, megjelentette, bőven eleget tett közéleti feladatának. A művekből természetesen kiolvasható a kor is, melyben keletkeztek, még akkor is, ha a hiányvonatkozásait regisztrálhatjuk. „Nem azért leszünk íróvá – állítja Danilo Kiš –, ahogyan Sartre mondaná, hogy szép szavakat írjunk. Ha az ember az irodalomnak kötelezte el magát, ez az elkötelezettség már önmagában, ezen elkötelezettség eredendően okai nélkül is teljes választás, s ebben az értelemben s csak ebben az értelemben *elkötelezettség*. Az írás ugyanis humánus *cselekvés*, az író részt kíván venni az eszmék világában, akár közvetetten is, hogy könyveivel, saját életével, saját részvételével átgondolja saját létezését, saját vokációját. Itt jelentkezik azonban egy veszélyes *circulus vitiosus*: az irodalom minden ilyen elvárásnak meg akar felelni, s az író számára nyilvánvaló, vagy nyilvánvaló kell legyen, hogy az öröklétre fogadni

haszárjáték, legalább olyan mértékben, mint ahogyan veszélyes haszárjáték a pillanatra fogadni. És ki, teszem fel a kérdést önöknek, ki nyerte még meg ezt a játékot? Ki lehet elégedett? Vagy humanisztikus üzenetű, műimmanens könyveket ír, vagy publicisztikával foglalkozik? Vagy mindezt egy időben gyakorolják hol az irodalmat, hol önmagukat hagyva cserben? Sartre még egyetlen utolsó önkéntes rabja e kettősségnek, az utolsó olyan író, aki megkísérli megőrizni az irodalom arculatát. Szolzsenyicin azonban áldozat . . . E nagyvilágon nem létezik harmadik esély . . . Szolgáljon ez példának, milyen nehéz ma saját elvárásainknak eleget tenni, s az irodalom maximális elvárásainak; milyen nehéz írónak lenni. Mert ha az irodalom szabadság, akkor az írónak kötelessége, hogy ezért harcoljon saját eszközeivel, »minden eszközzel, még ha a nevetségesség árán is«, amint Satre mondja. Ha nem ezt teszi vagy nem teheti mindenkor és minden helyen, minden alkalommal, még az irodalmon kívüli alkalom esetében is, ami azt jelenti, hogy publicisztikusan, nem elégítette ki és elégíti ki saját funkcióját.”

Nem véletlenül említettem, hogy a múltat látom visszatérni. Érdekes párhuzamokat lehetne vonni század eleji és mai kijelentések között. Például az író helyéről, szerepéről. Babits Mihály írta 1932-ben: „Korunk szeret kollektív jelszavakat hangoztatni, s felejtí azt, hogy minden kollektív jelszó voltaképp szétválasztó, valamely nemzet vagy párt vagy világnézet nevében elrabolja az emberiséget. Az egyetlen kollektívítás, amelyhez minden ember hozzátartozik: az emberi egyének közössége. Goethe ennek a legnagyobb közösségnek a dalnoka, a legnagyobb és legdemokratikusabb hadsereg zászlaját lobogtatja. Aki igazán és mélyen önmaga tud lenni, az mindenkivel testvér.” S hasonlóan szép paradoxonba sűrítí gondolatait a mottóként feltüntetett B. Szabó György-ídézet is. Talán csak paradoxonokban lehet erről gondolkodni? Nem birtokoljuk a végső választ?

Persze, én is tudom, hogy napjainkban talán nem a legfontosabb kérdés az irodalom kérdése. Megélhetési gondjaink vannak, naponta aláznak meg benünket emberként, s hiába szeretnénk azt hinni, hogy magyarságunk természetes állapot, ha nap mint nap megbizonyosodunk másodrendűségünkről. Szellemi szabadságunk feladására azonban önként nem kellene vállalkoznunk, hiszen egyáltalán nem mellékes dologról van szó. Az írói szabadságjogok kétségbevonása ugyanis egyúttal az emberi szabadságjogok kétségbevonását is jelenti.

HAGYOMÁNY, AZONOSSÁGTUDAT, MIGRÁCIÓK

B O R I I M R E

Szenteleky Kornél műveivel foglalkoztam az elmúlt hónapokban, érthető, ha ezeket az alább következő fejtegetéseket is az ő gondolatára való hivatkozással vezetem be. A vers a Vajdaságban nevezetes és sokat idézett szöveghelyére hivatkozom, melyben gyönyörködve és egyszerre irigykedve arról beszél, hogy Erdélyben ezer éven át formálódik egy mese- és regivilág, hiszen évszázadok óta mesélnek az emberek Csaba királyfiról, Szent Lászlóról, Görög Ilonáról, színes és nagy történelmi alakokról. Meséire, dalra ösztönző körülmények jele a történelemnek az irodalomban élése, az, hogy „mindenütt a . . . múlt zeng és zenél”. Ezt és az ilyen típusú történetiséget-történelmiséget előbb a francia világban fedezte fel, majd itthon nézett körül, hogy magyarázza, milyen sanyarú a sorsa a versnek a Vajdaságban, azaz hogy a vajdasági magyar irodalomnak sanyarú körülmények között kell élnie. Kézenfekvő volt, hogy el kellett jutnia a történelmi tudat kérdéséhez, ennek nyomán az erdélyi példához, de ahhoz is, hogy szembesítse a vajdasági életet amazzal. Összevetése, tudjuk, lesújtó eredménnyel járt, egyetlen kérdésbe és állításba foglalhatta. A kérdés: „Ki mesélt valaha ezen a tájon?” És az állítása: „Íme, a környezet hatása az emberek eszmevilágára.” A történelmi tudat irodalmi megnyilatkozásait hiányolta tehát, és azt nehezítette, hogy a vajdasági magyar költő tradíciók nélkül létezik, tehát csak a jelenben tud élni!

A történelmi tudás kisugárzási köre, általában produktív működésének hatása az identitástudat szerves része, akárcsak a szülőföldkultusz is. E kettő nem a kinyilatkoztatásszerű felszínen, hanem a hallgatag tudatmélyben található. Elképzelhető-e, hogy ezek hiányával, illetve csökkent, csonka voltával is szilárd, ellenálló, hajlékony identitástudat alakulhat ki? Aki a jugoszláviai magyarság múltjával és jelenével néz szembe, ezt a kérdést meg nem kerülheti, ha valóságos voltában akarja értékelni és érzékelni az elmúlt kétszáz év történéseit, és főképpen azt, ami ma *van*.

Szenteleky Kornél a nincsenek számbavételével kezdett gondolkodni ezekről a kérdésekről. Nincs semmi szép ezen a „lapályon”, ahol élünk – írta. És nincsenek történelmi emlékek sem! Ősi kolostort, kollégiumot, lovagvárat, legendás dómot, templomot, könyvesboltot, erdőt nem találunk. Nem talált „történelmi embert” sem: igríctet, humanistát, hitvitázót, ötvöst, kurucot . . . Az előtte járó Papp Dániel kegyesebb volt ítéletében nem egészen három évtizeddel előbb, 1899-ben, amikor a *Tündérlak Magyarhonban* című elbeszéléskötetének bevezetőjében írta: „A mi otthoni mezőinket sem szakasztják meg ódon városok, és haragos fenyőket sem látni a Telecska alján, csak épp kalász meg puha dombvidék mosolyog a tájon.”

Az elmúlt évtizedekben megtanultuk, hogy állt vár és templom, volt könyvtára érseknek és kolostori barátoknak, kardok és szavak is összecsaptak . . . Ne mondjuk fel a művelődéstörténei leckét most azonban! De tudjuk, jött a török, hatalmas serege vonult Mohácsig és fel Budáig, majd vissza a Duna–Tisza közén özönlött győztesen, és szisztematikusan rabolta ki, perzselt fel a falvakat és a várakat-városkákat. A nép? A nép vagy rabszíjon vonszolta magát őrei kíséretében dél felé, vagy menekült vagonkájával kelet, nyugat, észak felé, oda, ahova még nem ért el a török. Váradai Péter bácsi könyvtárából könyv jutott egészen Itáliáig, a becsei kolostor könyvei közül egy bizonyosan Gyulafehérvárra került, a szerémségi-szlavóniai Zayak a felső-magyarországi Ugrócon vetették meg lábukat, a karomi-karlócai Kakas István Kolozsváron állt meg. A névteleneket azonban nehéz számon tartani, hiszen nem számolták meg őket négyyszázötven évvel ezelőtt sem!

Ezután kezdődött meg az emlékezéspusztulás, az a megmagyarázhatatlan károsodása az egykor éltek tudatának, amelynek hatásait ma is mérhetjük és érzékelhetjük. Nem találni nyomát ugyan annak sem a történelemben, sem a népi emlékezetben, hogy azok, akiknek vidékeinkről sikerült elmenekülniük, emlékeztek-e elhagyott és pusztává lett és tett világukra, őrizték-e, ápolták-e eredetükről a tudásukat? Egy Szerémi György és egy Zay Ferenc még igen, ám kérdés, mikor, melyik nemzedék kezén veszett el ez a bizonyos „tudás”, mert a török kiűzése után, a restaurációs időkben az egykori vármegyékre sem emlékeztek már, elannyira, hogy szinte tragikomikus volt, ahogy keresték és találgatták egyik-másik megyének területi elhelyezkedését, és hogy milyen nehezen szilárdult meg a világ, bizonyosság talán az, hogy csak az 1800-as évek legelején kapta meg kontúrjait például Bács-Bodrog megye. Már-már tragikus ugyanakkor, hogy azok, akik kétszáz évvel ezelőtt útra keltek, hogy benépesítsék a bácskai és bánáti „puszta ország” térségeit, igen gyorsan, talán már az újonnan letelepült második nemzedék emlékezetében fakulni kezdett a múlt, az a világ, ahonnan új hazát és házat indultak keresni. Nem valamiféle neofita buzgóság rádírozta ki a lélek térképéről ezeknek a megtett utaknak az emlékét, de ma is töprenghetünk, miért ez az oly feltűnő feledés, ez a múltnak háttal fordító dac. A közelmúlttól való elfordulás és a távolabbi, a középkort idézővel szembeni közömbösség ez, hiszen az új letelepülők nem vették birtokukba a

magyar középkor akkor még álló, regényes emlékeit! Talán mert a telepések nem egy helyről indultak, s nem ugyanazon az egy helyen állapodtak meg, és ilyen módon az egyéni emlékezetre való hagyatkozás kevésbé időálló és ellenálló: ott, ahol a kollektív emlékezet is közrejátszott, ez a feltételezett és elvárt „eredet-tudat” betölthette megőrző szerepét, elég ha az al-dunai székelyek ilyen öntudatára hivatkozunk. Ilyen módon gyorsan eltűntek a különbségek, gyorsan egyneműbb faluközösségek formálódtak nyelvben, szokásokban, gondolkodásmódban, amivel a múlt felejtése is együtt járt. A népköltési gyűjtések hallgatnak, egyelőre mindenképpen. Nem találni a székelyeknél gyűjtött néhány szövegen kívül olyan népi eredetű alkotást, amely felemlegetné az elhagyott „őshazát”, és nem találni olyan szöveget, amely a kirajzókat, elvándorlókat siratná, nem találni szemet, amely a déli vidékek felé kocsizók után pillantott volna!

Azután meg a letelepedés sem volt egyszeri „honfoglalás”! A belső migrációk a mai vajdaságinak nevezhető magyarság körében folyamatosak voltak. Éppen hogy megtelepedett egy-egy falu lakossága, rajai továbbmentek, csoportjait tovább vitte a földesúri, kincstári parancs vagy a gazdasági kényszer. A továbbmenők, újból útnak indulók friss gyökereiket tépik föl, és mennek tovább és keletkeznek új és új „Maradékok” – még századunkban is! A mindig útra kész mikroközösségek az elvárásokkal ellentétben nem az egységesülést vitték előre, noha egy-egy falunak telepei képződtek ilyen módon, hanem a tradíciók születését, fejlődését, lombosodását akadályozták. Miközben ezek a széttagolódási folyamatok játszódtak, az éppen hogy újraképződött jobbágyfalut – amely a közösségi tudat inkubátora –, újabb megrázkódtatás érte a szabadságharc után – a horizontális irányú osztódást-távolodást egy függőleges irányú rétegződés követte. A XX. században már valóban társadalmilag tagolt a magyarok lakta falu is: nagygazdák, középparasztok, kisgazdák, napszámosok, kereskedők, iparosok, értelmiségiek rétege a szempontunkból releváns tradíciókérdésben sem egyformán viszonyult, mint ahogyan nem volt azonos a termelésben elfoglalt helyük sem. Muhi János 1942-ben a *Kalangyában* megjelent jegyzeteiben a faluval kapcsolatban két olyan mozzanatot is említ, amelyek felett az identitásról elmélkedő is elgondolkozhat. Az egyik a termelést érinti. „Érdekes – írta –, hogy a mezőgazdasági fejlődés hordozói nem a nagy- vagy a középbirtokosok, hanem a kisgazdák. Azok a kisgazdák, akiknek csak olyan kevés földjük van, hogy tökéletes kihasználása nélkül nincs biztosítva a megélhetésük, nyugtalanul keresik a jobb megélhetés lehetőségét. Ők teremtették meg a virágzó kertgazdálkodást is.” Muhi János még a hagyományos falut látta, amelynek értékrendjét igazán akkor még nem kezdte ki a történelem. A másik idézendő mozzanat tanulmányában éppen e kérdést célozta meg: „A falu a maga évszázados életét éli s a mai élete csak annyiban különbözik a dédapák és nagyapák életétől, amennyiben azt a falu természetes fejlődése külső behatásokra magával hozta. . . . Lényegében csak a falu fia tud változtatni, az értelmiség hatása legfeljebb külsőségekben nyilvánul meg, jórészt az öltözködésben. Ennek tulajdonítható, hogy a falu sajátos viseletét elhagyta, öltözködése

városiassá lett, s ha néhány öregnek van is még a falu régi viseletét őrző ruhája, nem hordja, mert a gyermekei szégyenlik a »paraszti« ruhát.”

Nem kerülhet meg mindezekon kívül az a tény, amit Szenteleky Kornél már a halálos ágyán írt utolsó vitaszövegében. Amikor Havas Emil azt írta, hogy a „jugoszláviai magyarság a volt Nagy Magyar Alföld népének történetileg, néprajzilag és kulturálisan is összefüggő, integrális része”, ezzel kapcsolatban Szenteleky nemcsak azt bizonygatta, hogy az Alföld geopszichológiai szempontból sem egyszemű, „más északon, mint délen, amely televényes és nem szikes”, hanem azt is hangsúlyozta, hogy az itteni magyarság „etnikailag tarka, s délszlávok között, délszláv hatás alatt” él. Ha ebből a szempontból nincsenek is pontos felméréseink, nyilvánvaló, Szentelekynek ezt az állítását azzal kell kiegészíteni, hogy nemcsak délszlávok között élt, de együtt németekkel, szlovákokkal, Bánátban bolgárokkal, románokkal is. Elég, ha Erős Lajos plébános úr *Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskereki Egyházmegye történetéhez* című könyvét nyitjuk fel, hogy kitessek, még ugyanabban a templomban is két-három nép imádta és imádja az Istent a maga anyanyelvén! Szenteleky összevetette az akkor együvé tartozott négy nagyobb táj: Bácska, Bánát, Baranya, Szerémség vélt vagy valódi jellegzetességeit, amelyek a különbözőségeket mutatják, mondván, „nemcsak a levegő meg a tájkép változik, hanem az emberek is”! Taglalja, amit látott vagy látni vélt, azért, hogy bizonyítsa, hogyan „alakulhat ki” ezek egymástól „sokban különböző szelleme”. Marad tehát az egyetlen stigma, az, hogy magyar, de jellemző tradíciók nélküli, e faji szinten kívül más létszinteken megmutatkozó jellemző közösségi jegyek nélkül. Elsősorban a népi közléstudat az, ami a szüntelenül bekövetkező megosztások ellenében az állandóságot jelentette és jelenti. Ebből a nézőpontból tekintve vissza egyrészt azt mondhatjuk, hogy a békeszerződések az elmúlt századokban több pusztítást vittek végbe, mint a háborús idők, másfelől úgy tartjuk, hogy nem elsősorban az a kérdés, hogy hol is születhetett meg a vajdasági magyar irodalom és szellemi élet, hanem hogy hogyan születhetett volna meg ennyi kedvezőtlen körülmény közepette!

Most, a második világháborút követően, elsősorban az 1950-es évekkel kezdődően ez a népi állandóság került a történelmi folyamatok sodrába: egyfelől megerősödése, vajdasági színezetű lokalizálódása, öntudatosodása játszódtott le, amikor a Tájékoztató Iroda politikájával kapcsolatban a magyarság Jugoszláviában e politika ellenében foglalt állást, s ennek a szövetkezesítés ellenzése volt első számú oka, és a magánparaszti gazdálkodás fennmaradása volt a két. Ugyanakkor az 1950-es években következett be a szociográfusi vizsgálódás szerint a négy holdnál kevesebbel rendelkező parasztgazdaságok krízise: tengődésre kényszerült, tehát a bomlás tünetei jelentek meg, ami a falu hagyományos rendjét kezdte ki. A városokba szivárgás, az életformaváltás első lépéseje után következett a másik, az Ausztráliába vándorlás, majd az 1960-as években Nyugat-Németország Eldorádójában a vendégmunkás-életforma megkívánása, hogy az utolsó pár esztendőben az elköltözés változataival élve hagyja el szülei

honát a vajdasági magyar. S még nem említettük a belső migrációs jelenségeket, amelyek sokáig a bánáti magyarok Bácskába, elsősorban Szabadkára való átköltözésében mutatkozott meg, ahogyan Kalapis Zoltán írásaiból megismerhettük.

E kedvezőtlen folyamatokkal mintegy párhuzamosan igen erőteljessé vált a tradíciók felé fordulás, a felfedezésnek, megismerésnek most már nem vágya, hanem parancsa – már-már a korparancs fokán! Érthető mindezek után, hogy az 1960-as évek második feléig és az 1970-es évek elejéig kellett várni, hogy a táj magyar történetét felfedezzük, és az elmúlt hétszáz esztendő műveltségi eseményeire fényt deríthessünk: szinte egyszerre kellett irodalomtörténetet, művelődéstörténetet írni, népköltészeti antológiában fedezni fel azt a gazdag művelődési értékvilágot, amely az élet és a történelmi események felszíne alatt húzódtott meg, és némaságra volt ítélve. A kutató e népnek önnön kincseit mutathatta fel, amikor kitalálta például a Hagyományaink, a Kövek, majd A jugoszláviai magyar népzene tára című könyvsorozatot, hogy lehetővé váljék e sokszínű hagyományanyag és helyismereti adat nyilvánossá tétele. Mondanom sem kell, az identitást próbálta aládúcolni és eresztékeit erősíteni velük, már középiskolás fokon, eltüntetve a már említett sok fehér foltot az egyetemes magyar művelődéstörténet térképéről, mert ezek a fehér foltok rendre ott voltak, ahol a jugoszláviai-vajdasági magyarságot kellett volna ezeken a térképeken jelölni. Nyilvánvalóan nemcsak az egyetemesség térképéről hiányzott az itteni magyarság, önnön tudásunk térképe is igencsak foltos volt, így nem is volt valójában belépője ebbe az egyetemességbe értékteremtő mivoltában, legfeljebb fogyasztóként, átvetőként. Paradox módon azonban éppen ezek a kutatói, felfedezői, megismerői munkálkodások kerültek szembe egy olyan „nemzeti” felfogással, amelyet unitaristának lehet csak minősíteni, mintha nemzeti érdekeket sértettek volna ezek a kutatások! Magyarországi barátaink a magyar nemzeti kultúra egységét féltették ellenünkben, s nem véletlen, hogy mostanában honi híveik a lehangosabbak a múlt megbélyegzésében.

Az identitásvizsgáló joggal néz rémülten szembe most a valóság képeivel, és azt kérdezi, ez a törékeny identitástudat, amit kialakulni hittünk és hiszünk, akár népi, akár nemzeti alakjában, a menni vagy a maradni elvét helyezi-e előtérbe, azt pártolja-e, és erősebbek-e a gazdasági megfontolások, mint az érzelmi megfontolások és tényezők életünk mostani hétköznapijaiban? Úgy tetszik, a közeljövő egyértelmű feleletet ad majd kérdéseinkre!

NÉHÁNY DOKUMENTUM, NÉMI KOMMENTÁRRAL ÉS KONKLÚZIÓVAL

BOSNYÁK ISTVÁN

„... a körülmények nemcsak korlátozzák a cselekvési lehetőségeket, hanem meg is szabják, hogy az emberek mit akarnak a gyakorlatban tenni. Az emberi kívánságokat, célokat, eszményeket körülményeik határozzák meg; az, amit igazán meg akarunk tenni, az mind azokból a körülményekből származik, amelyek között ez a kívánság megszületett.

... az emberek megválaszthatják és elhatározhatják, hogy adott körülmények között mit tehetnek, azt azonban már nem választhatják meg és határozhatják el, hogy milyen lesz cselekedetük hatása. Az emberek azzal a szándékkal cselekedhetnek, hogy bizonyos hatásokat idézzenek elő, az viszont, hogy ezek a hatások valóban megvalósulnak-e vagy pedig valami egészen más történik, az nem a cselekvési szándéktól, hanem magától a cselekvéstől és azoktól a körülményektől függ, amelyek között a cselekvést végrehajtották.
(M. Cornfort: *A nyílt filozófia és a nyílt társadalom, 1968*)

A *Híd* körkérdése arra a valószerű feltételezésre alapul, hogy immár megértek azok a gondolkodási föltételek, amelyek lehetővé teszik a jugoszláviai magyarság jelene és jövője létkérdéseinek meghatározását, mai helyzetének és jövőbeni lehetőségeinek számbavételét, társadalmi és történelmi körülményeinek s néplélektani állapotának átgondolását, s mindebből következően az ésszerű történelmi választás – „a legcélravezetőbb utak”, „az életet biztosító viselkedés- és gondolkodásmodell” – keresését.

E mindenképpen fontos és hasznos gondolati köztevékenység, értelmiségi közmunka azonban nemcsak mára lett égetően sürgető, hanem azzá vált valójában már jó fél évtizeddel ezelőtt is, a nevezetes „joghurtforradalom” évében. Igaz viszont, hogy az útkereső, az adottságokat transzcendálni igyekvő gondolati közmunkáinknak eleddig jobbra csak érlelődtek a pozitív előfeltételei, éretté azonban (ha nem túl éretté is?) csak mostanában váltak, miként erről a vajdasági magyar értelmiségi kerekasztal összehívása is tanúskodik.

Le nem tisztult, sok vonatkozásban konfúzus közösségi léthelyzetben természetesen nehezebb és egyénileg kockázatosabb is közügyekről nyílt szintéren gondolkodni, semmint a legalább valamelyest letisztult és egyértelműbbé vált adottságok közepette. Amikor is nem csupán a racionális helyzetfölismerésnek meg a (közel)jövő fatális félreismerésének a kockázata kisebb, de a másnapi bölcsesség, a postfestum-okosság és „vizionáriusság” lehetősége is jóval-jóval nagyobb.

Nos, mindezek ellenére úgy próbáltam eleget tenni a *Híd* megtisztelő fölkérésének, hogy visszamenőleg, a szóban forgó teljes fél évtizedre vonatkozóan újra „kitergeti”, időrendbe sorakoztatva, azokat a fontosabb írásbeli megnyilatkozásait, amelyek révén a mai körkérdés dramatikus témájáról igyekezett hangosan gondolkodni tegnap és tegnapelőtt is. Pörén, didergőn, olykor zavarodottan állva ki több ízben is a pannon-balkáni kisebbségtörténet majdani morális és politikai ítélopszéke elé.

1.

MERRE? TOVÁBB?

A „joghurtforradalmat” követően elsőként a Beszédes István szerkesztette *Új Symposion* szervezett hasonló körkérdést 1989 őszén *Merre tovább?* címen, egyebek közt arra kérve választ „a jugoszláviai magyar kultúra valamennyi jelentős képviselőjétől”, hogy „hogyan értékeled a jugoszláviai (vajdasági stb.) magyarság jelenlegi helyzetét? Melyek azok a gondok, amelyek sürgős megoldást igényelnek? Vannak-e pozitív alternatívák?”, és hogy „alkotó emberként, a magad tudományos, művészeti vagy közéleti szakterületén hogyan szembe-szűlsz ezekkel a kérdésekkel?” (Vö.: *Új Symposion*, 1989/9., 2. p.)

Kivételesen épp így: alkotóként, irodalmárként kíséreltem meg választ adni egy, a „joghurtforradalommal” kiprovokált versciklusával, a kisebbségi kérdést Ady Endre ún. magyarságversei révén aktualizáló parafrázisaival. (Vö.: *Merre? Tovább? Új Symposion*, 1990/1–2, 13–14. p.)

E tucatnyi Ady-variáció első darabja valójában az *Új Symposion* ankétjának első kérdésére, a vajdasági magyarság akkori helyzetére rímél rá „kegyetlen”, „adys” kriticzizmussal. Engedtesék meg az idézése:

A HÓKÖLÉS NÉPE

Ez a hókölő küzdelmek népe
s mosti lapulása is rávall
midőn a Megtörtént Nagyok kíméletlensége
rásuhintott ismét szijostorával.

Mindig is ilyen volt itt lenn a Délen:
 magának, másnak, minden ígának barma;
 sose harcolt még saját harcot végig,
 csak ha más is úgy akarta.

Erőt mutatnak neki: erő előtt kussol,
 vertnek született, meghunyászkodónak;
 önmagát feledi önvesztően egyre,
 sose szegez erőt az erővel szembe.

Pannon urai így nevelték mindig:
 nem rúgni vissza, csak sziszegni gyáván;
 ma is ezt teszi, mintha nem tudná:
 az a *szijostor* itt is csattant, az ő hátán!

A ciklus záródarabja viszont az ankét másik főkérdésére, a „pozitív alternatívák” kérdésére próbál szubjektív választ adni, a modellvers (*A magyar Mes-siások*) tömény, zárt székszísét nyílt, oldottabb kételyre, a teljes értelmiségi tehetetlenség diszkrét megkérdőjelezésére váltva át:

A PANNON VÉGVÁRIAK

ezerszer is meghalnak
 s üdve sincs itt a Keresztnek
 mert semmit se tehetnek
 – mert semmit se tehetnek? –
 a pannon végváriak

(A teljes ciklust, *Szép pannon sors* címen, vö.: *Kis éji Ady-breviárium*, JMMT, 1993; a „semmit se tehetnek?” *praktikus* személyi konzekvenciájának levonását viszont vö. a Jugoszláviai Magyar Írástudók Fóruma, azaz későbbi szóhaszná-lattal: a Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság létrehozására tett indít-vánnyal. In: *Önmagunk nyomában*. A JMMT évkönyve 1990–1993).

2.

RÉGIÓK EURÓPÁJA, AHH!

Az *Új Symposion*éhoz hasonló újabb ankétot a *Magyar Szó* szervezte 1991 de-
 rekán *Sorsunkról, magunkról* címen, ezt várva a résztvevőktől: „Sorozatunk révén
 választ szeretnénk kapni azokra a kérdésekre, mi a véleményük a jugoszláviai
 magyar értelmiségieknek az itt élő magyarság helyzetéről, sorsáról, annak alaku-
 lásáról, továbbá mit gondolnak és éreznek e tekintetben fontosnak.”

Erre az alábbi, a kérdést tágabb európai összefüggésekben firtató töprengéssel válaszoltam:

A jó öreg, megújulni készülő (vagy netán csak megújhodást mímelő?) kontinensünk alig kecmergett ki szépséges régi illúziójából, a két domináns társadalmi és államrendszer lehetséges békés koegzisztenciájának hitéből, s máris születőben az új, nem kevésbé szépséges illúzió: az európai régiók egyetemesen harmonikus, tartós koegzisztálásának hitvallása.

Egyféleképp természetes és szükségszerű is e két, önmagában egyaránt emberséges közhit fölcserélődése, egymást váltása, hisz nyilvánvalóan nemcsak az egyén, de a közösség sem tud meglenni újabb és újabb hitek és hitformák nélkül ma sem, az egyébként úgyszintén hitelemnek is tekinthető, jó előre mitizált Huszonegyedik Század előestéjén sem . . .

Az egymáshoz állítólag gazdasági, szociális, politikai, civilizatorikus, jogi, erkölcsi és minden más vonatkozásban közeledni és békésen együttműködni óhajtó régiók nagy része azonban köztudottan vegyes etnikumú. Márpedig, ha az egységesülés minden egyéb lehetséges gátló körülményétől, fékező determinánsától eltekintünk is, önmagában ez is eléggé ösztönző ok arra, hogy az intíme is oly szépségesnek talált új hit megvalósíthatóságával szembeni kételeyeink felmerüléseinek pillanataiban ismételten föltegyük a kérdést: Mik is a *valóságos*, nem csupán vágybeli kilátásai a tartós összeurópai etnikai harmónia kibontakozásának ott és akkor, ahol és amikor e harmónia valóra váltásának eddig vallott marxista-szocialista-internacionalista koncepciója, legalábbis jó időre, meddőnek bizonyult?

Ami e kilátással/kilátástalansággal kapcsolatban ma, az aktuális jelenben oly nyilvánvalóan látszik, hallatszik, s dörög és füstölög is, sajna, az együttvéve csakis annak a tanúsága lehet, hogy kontinensünk állítólag őszintén, humánusan, erkölcsösen stb. egységesülni óhajtó, tehát interetnikai vonatkozásban is békésen harmonizálódni kisebb-nagyobb régióin belül, saját önkörükben nem-hogy csillapulna, de vészes ütemben tovább folytatódik, sőt egyre hevül is a sok évszázados/évezredes demográfiai viadal.

S e küzdelem hevében – szűkebb és tágabb környezetünkben s a távolabbi, kelet-közép-európai és eurázsiai térségeken egyaránt – dicső régióink fanatikus hévvel újítják fel ősrégi interetnikai atavizmusaikat, tépik fel a kölcsönös történelmi sérelmek ötven-, száz- vagy éppen ezeréves sebeit, s adnak és kapnak is garmadával új sebeket a sokféle – publicisztikai, historiográfiai, pártpolitikai, gazdasági s egyre gyakrabban fegyveres – háborúikban.

Ahelyett tehát, hogy tényleges gazdasági, népjóléti, politikai, művelődési és egyéb megújhodásuk, általános társadalmi metamorfózisuk elodázhatatlan bokros teendőire összpontosítanának és legalább részben megújult létvalósággal sietnének az új földi Paradicsom, az egyelőre még csak mitizált formájában létező Új Európa felé, kontinensünk keleti, déli és középső régiói mintha csak versengnének abban, hogy felemás és áltreformjaik leplében s az egyre szemérmertlenebbül vállalt nyílt interetnikai konfliktusaikkal egyetemben kinek is si-

kerül előbb besurrannia, valósággal belopnia és áthazudnia magát – ama Új Európába! (Ahol, mellest, egy-két-három vagy egynéhány tucat interetnikai ősellentét egyelőre még ugyancsak hiába vár egy új hitvallás praktikus gyógyírjára . . .)

Ami a szóban forgó, demográfiai-interetnikai harmónia nem csupán idealizált-mitizált, de emberien viszonylagos, összeurópai távlatait tekintve is oly kétségbeejtően hitromboló, az annak a nyilvánvalósága, hogy dicső „újeuropéer” régióink olyan átfogó és gyökeres interetnikai környezetszennyezést folytatnak nap mint nap, hogy évtizedekre jó előre szinte fatálisan bemocskolják és megfertőzik saját vegyes etnikumú és soknyelvű kiskirályságaik éppen hogy csak megszületett vagy serdülő, ám eszmélés helyett máris nacionálszovinizmusokba révülő ifjúságát is. A fiatal nemzedékeket, amelyek még az esetben is, ha netán sikerül is Honatyáinknak a besurranás/belopakodás ama bűvös új-európai Aranykapun, egész életre szóló s aztán fira-unokára tovább hagyományozódó mételegyént viszik magukkal és magukban saját legterhesebb regionális örökségüket: az Ősellenség, a Történelmi Ősvétség, az Örökös Kizsákmányoltság, a Velünk és csakis Velünk, vagyis a Makulátlanokkal, az Igazakkal, az Ártatlanul Szenvedőkkel szembeni Genocídium és miegymás mítoszát.

Holott a régiók csakugyan közeledhetnek egymáshoz, s külső – politikai – valóságukban talán eggyé is válhatnak majd a jó öreg, megújulni készülő (vagy megint csak megújulást mímelő?) Európánkban is; de mit ér majd mindez, ha a belső, *emberi* együttlét egy-egy soknépű és többnyelvű régióban továbbra is nemcsak látszólagos, de elviselhetetlen is marad? (Vö.: Régiók Európája, ah! *Magyar Szó*, 1991. augusztus 2., 14. p.)

3.

MAGUNKRA MARADTUNK?

Nyílt levél Friedrich Annához

Kedves Anna, nagy érdeklődéssel és együttérzéssel olvastam múlt vasárnapi vezércikkét, amely helyzetünk drámájának elsősorban társadalmi és demográfiai vonatkozásait domborította ki. S közben ugyanennek a drámának művelődési dimenzióira is gondoltam, még közelebbről arra a Művelődési Társaságra is, amelynek Ön ugyancsak alapító tagja.

Emlékszik? Valójában mi már másfél évvel ezelőtt is *légszomjtól szenvedve* hoztuk össze ezt a virtuális szellemi közösséget, voltaképpen könnyűszerrel, különösebb előrelátás nélkül is ráérezvén, ráhibázzván arra, hogy a Muravidéket, Szlavóniát, Baranyát, Bácskát, Bánátot s talán még Szerémség egy-két nyelvszigetét is művelődéstörténeti meg anyanyelvi valóságában is még feszebben magunkhoz kell ölelni, mert – amint vezércikkében Ön elsősorban társadalmi értelemben s kétségtelen joggal állítja – *ez a mi szülőföldünk is. A*

miénk IS, kulturális, közoktatási, tudományos és művészeti múltjával-jelenével-jövőjével egyetemben úgyszintén. Mint ahogyan ugyanilyen vonatkozásokban – s nemcsak történelmi, etnikai és demográfiai szempontból – szülőföldje tucatnyi más nemzetnek és nemzetiségnek is, akiket velünk együtt ugyancsak Pannónia és a Balkán határtérsegeire sodortak a századok.

Nem tudom, hogy társadalmi, állami, pártpolitikai, tehát hatalmi szempontból hogyan is állunk a Maga vezércikkének számomra legdrámaibb alapkérdésével, a *magunkra maradtunk* kérdésével. S azt se firtatnám, vajon mi magunk is nem járultunk-e hozzá ehhez a közéleti szereplésünkkel.

Azt azonban elárulhatom így, nyílt szintéren is, hogy amikor alulírottat úgyszintén kísértik *a félelem suttogó rémképei*, akkor azzal próbálja magát talpon tartani, *kilátástalanságunk terhéől* legalább valamelyest mentesíteni, hogy akkurátusan ismétелgeti magában: a szellem, a szó, a betű, a vonal pillanatnyilag ugyancsak feldúlt régióiban talán mégsem maradtunk magunkra oly véglegesen és végzetesen. Hisz lehetetlen, hogy e háborgó és háborús ország szellemi szféráiban csak mi, itteni magyar írástudók, értelmiségiek, tanárok, művészek, publicisták dideregjünk fagyos létmagányunkban, fullasztó légszomjunk szorításában. Egészen biztosan ezrek és tízezrek s talán százvezrek is hasonlóképp élik meg e véres jelent a *maguk* inkognitójában, a *maguk* nyelvi, kulturális, művészeti és tudományos elszigeteltségében. Miközben talán ők sincsenek mindig a tudatában annak, hogy létmagányuk nemcsak őket szorongatja, de a feldúlt ország „bábelien” sokféle nyelvi régióiban élő szakma- és sorstársaik sokaságát úgyszintén. Leszükítve a szóban forgó akkurátus önvigaszt: vajon a Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság – micsoda romantikus fogalom! – macedón, szlovák, horvát, olasz, szerb, szlovén és más nemzetiségű alapító tagjai nem szenvednek-e maguk is a látszólag csak saját, voltaképpen pedig a miénkével is közös légszomjuktól? S vajon ők se tudnák – anyanyelvünk, kultúránk, irodalmunk kiváló ismerői és tevékeny kutatói, műfordítói –, hogy *más nyelven is lehet jó napot köszönni?*

Persze, hogy tudják, persze, hogy velünk vannak a virtuális szellemi közösségünkben.

Mint ahogy egészen biztosan Maga is tudja, érzi ezt, amiért is e pár sort valójában nem is csak kettőnk hangos bátorítgatására szántam. Hisz *nyílt szintéren* együtt dideregni, kilépve az egyedi létmagány légszomjas zárkájából: talán már ez fölér némi kis közösségi létmeleggel.

Ebben a reményben s megismételt egyéttérzéssel és együttérzéssel köszönti

Újvidék, 1991. november 28.

Bosnyák István

(Vö.: *Magyar Szó*, 1991. december 6., 15. p.)

4.

(EGY NYILVÁNOSSÁ NEM VÁLHATOTT DOKUMENTUM)

Napilapunk szerkesztősége annak idején gyorsankétot – az ötvenes években azt mondtuk volna: „villáminterjú” – szervezett Ágoston András nevezetes, nagy visszhangot kiváltott nyilatkozatáról, mellyel kilátásba helyezte a vajdasági magyarok tömeges kivándorlását. A válaszok helyett azonban – a nyilvánvalóan felborzolt közkedélyt csillapítandó – Göncz Árpád és Jeszenszky Géza közös (telefon-)interjúja látott napvilágot a *Magyar Szó* hasábjain. (Vö.: Európai megfigyelők a Vajdaságban is. I. h. 1992. szept. 6., 1. és 5. p.)

Szándékosan visszafogott, a személyi kritikát megkerülő, de talán így is egyértelmű válaszom ez volt:

Jól emlékszünk még a négy évvel ezelőtti nyárra, arra, hogy mivel söpört végig tájainkon a behozatali, agresszív, totalitárius, szélsőséges populizmus: a legnépesebb nemzet veszélyeztetettségének, sőt „végveszélyének” mitizált propagandájával. Időközben aztán megszülettek és fölnöttek Vajdaságban a kisebbségi, jóval szelídebb, önvédelmi populizmusok is, amelyek azonban egy valamit jól eltanultak szülőanyjuk-szülőapjuk politikai fegyvertárából: azt, hogy a homogenizálás leghatékonyabb néplélektani eszköze a veszélyeztetettség folyamatos, szívós hirdetése és besulykolása a tömeglélektan mélyrétegeibe. Most viszont, négy év múltán, amikor Vajdaság nemzetei és nemzetiségei jobbára elkülönült, befelé forduló, homogén nyájakként téblábolnak egymással szemben, a kölcsönös bizalmatlanság, gyanakvás, egymás általi „veszélyeztetettség” embertelen és emberellenes légkörében, talán ideje lenne már, hogy mi, értelmiségiek – írók, publicisták, tanárok, tudósok és más írástudók – anyanyelvre való tekintet nélkül egy *másféle* nemzeti, illetve nemzetiségi egységessülést szorgalmazzunk megnyilatkozásainkban, nyilvános föllépéseinkben. Nem a félelemben, űzottságban, kivándorlásra készüléshöz való egységességet, hanem a mindennemű totalitarizmusok és háborús hisztériák elleni egységességet, a dogmatikusan befelé és csakis befelé forduló, köldöknéző, „etnikailag tiszta” struccpolitikák helyett az interetnikus együtt küzdést, közös vajdasági antifaszizmust és demokráciát hirdető, s éppen ezzel a kölcsönös bizalmat s közös itt- és megmaradást, önazonosságban és békés együttélésben való megmaradást szorgalmazó együvé tartozást. Népközösségeinknek, melyekhez az anyanyelvünkötől függően tartozunk, éppen elég *reális* oka van manapság a félelemre; miért fokoznánk hát e félelmet mi, írástudók a magunk *ideologikus* űzottség-hisztériáival is? Hisz nem épp a többségi populizmus példázza ma a legdramatikusabban, hogy az efféle hisztériák előbb-utóbb véres bumcrángként csapnak vissza nemcsak értelmiségi hirdetőikre, de az általuk olyannyira védelmezni akart néptömegekre is?

5.

A KISEBBSÉGI TÖRVÉNY POZITÍV SZÁNDÉKÚ

Dr. Bosnyák István író, egyetemi tanár, a javaslat kidolgozásával megbízott munkacsoport tagja nyilatkozik a készülő dokumentumról

Várhatóan áprilisban kerül a szövetségi kormány elé a nemzeti kisebbségekről szóló törvény, amelynek kidolgozását a Panić-kormány idején kezdte meg a szakértői csoport. Dr. Bosnyák István író, egyetemi tanár is tagja a szakértői csoportnak, tőle kértünk nyilatkozatot arról, mit is tartalmaz a készülő kisebbségügyi törvény.

– A szövetségi állam azért hozza meg ezt a törvényt, hogy polgárainak és kisebbségeinek lehetővé tegye szabad fejlődését, nemzeti és etnikai különlegességeinek érvényre juttatását, hogy a szövetségi állam is demokratikus államként fejlődhessen, hogy a kisebbségek különlegességének tiszteletben tartását és fejlesztését szavatolja, és hogy maguk a kisebbségek és etnikai csoportok is a demokrácia fejlesztésének tényezői legyenek.

A szakértői csoportot, amely a törvényjavaslaton dolgozott, nem a jogtudorok csoportjaként kell értelmezni, hanem interdiszciplináris csoportként, ugyanis a jogászok mellett nyelvészek, irodalmárok, politológusok is részt vettek a munkában. A törvényjavaslat elkészült, s megítélésem szerint ez a készülő törvény maximálisan toleráns a kisebbségekkel, etnikai csoportokkal szemben. Egyfajta nyitottság jellemzi, ami azt jelenti, hogy több alternatívát kínál fel.

A minisztérium intenciója nyilvánvalóan nem az volt, hogy minél jobb színben tüntesse fel magát. A javaslatot végigkíséri az a szándék, hogy ne a mitikus balkáni vagy pannon múltba való visszatérés legyen ez a törvény, vagy a jelen véres eseményei között kialakult helyzet megőrzője, hanem hogy valami demokratikusabb felé törekedjen.

Alapjában véve a javaslat kerüli a törvénykezés fakultatív voltát, az úgynevezett lehet is meg nem is megoldásokat. Ha a javaslat alapintenciója megmarad végső formájában is, akkor köteleznék a szövetségi államszerveket a rendelkezések betartására. Ilyen értelemben tucatszintű törvény módosítást von majd maga után az elfogadása. A törvényhozó arra az alkotmányos reformra számít, amelyet államelnökünk is emleget. Ide tartozik, hogy a javaslat értelmében kötelező érvényű a rendelkezések végrehajtása.

Ha az új szövetségi államban újradefiniálódik a tartományok helyzete, akkor ez a javaslat megadja a lehetőséget arra, hogy demokratikusan rendezzék a kisebbségek és etnikai csoportok helyzetét.

A javaslat terminológiájából is kitetszik, hogy nem szűkíti le a kisebbséget a polgárra, hanem a nemzetközi porondon a kisebbségi kérdés rendezésében feljövő új hullámmal összhangban a kisebbséget mint közösséget szemléli. Ez a javaslat kéttucatszintű olyan nemzetközi dokumentumra hivatkozik, amelyek át

kívánják rendezni a kisebbségi jogok kérdését, s ezek a rendelkezések bekerültek a megfelelő cikkelyekbe.

Külön rész foglalkozik a kisebbségi közösségek szabadságjogaival. Alapvető jogként határozza meg a javaslat a politikai tevékenység céljából való társulás jogát, s hogy a kisebbségek részt vegyenek az államigazgatásban és a helyi önkormányzatban. Az önszerveződésre való jogot, az önfinanszírozásra, a sajtószabadságra és a nyilvános tájékoztatásra való jogot is ebben a részben tárgyalja a javaslat.

A kisebbségek és etnikai csoportok hagyományápolására, művelődési különlegességeire való külön jogát is szabályozza azzal, hogy különféle társulások alapítását teszi lehetővé. A magán- és hivatalos nyelvhasználatról is rendelkezik, a helységnevek és feliratok használatáról csakúgy, mint a személynevek megválasztásának jogáról, az oktatási intézmények alapításának a jogáról, a vallásgyakorlásról, a nemzeti szimbólumok használatáról, a külön pénzügyi támogatásra való jogról stb. Megítélésem szerint alapintencióját tekintve a törvény előremutató, s egy újra reformált jogállamiságban valóban a kisebbségek és etnikai csoportok létkérdéseinek megoldását szolgálhatja majd.

K-k

(*Magyar Szó*, 1993. március 11., 5. p.)

*

A KISEBBSÉGI SZABADSÁGJOGOKRÓL

A szakértői csoport tézisei egyrészt előíranyozzák a kisebbségi önszerveződés hálózatát, másrészt a meglévő törvények rendelkezéseit tartalmazzák

Várhatóan áprilisban a szövetségi kormány elé kerül a kisebbségek és kisebbségi közösségek szabadságjogairól szóló törvényjavaslat. A volt szövetségi kormány szakértői csoportja befejezte munkáját, s erről tájékoztatta is a nyilvánosságot, mert mint *dr. Dušan Janjić*, a szakértői csoport vezetője mondta, véleménye szerint a nyilvános vita hozzásegíthet a törvény anyagának demokratikus, színvonalas és hatékony megalkotásához. *Savović Margit*, az új szövetségi emberi jogi és kisebbségügyi miniszter azonban máris reagált a nyilvánosságra hozott tézisekre, mondván, a szövetségi kormány a kérdéses dokumentum anyagát még nem vizsgálta felül, így nem tekinthető végleges anyagnak a szakértői csoport munkája.

Hogy végül is mi lesz a sorsa a készülő kisebbségi törvénynek, nem tudni, mint ahogyan azt sem, hogy mi marad meg, illetve mi változik a szakértői csoport tavaly októbertől az idén februárig tartó munkájának eredményéből.

Ennek ellenére érdekesnek találtuk bekukkantani a tézisekbe, hogyan is kívánják rendszabályozni a kisebbségi jogokat.

Egyed helyett közösség

Az első szembetűnő dolog a szakértői csoport dokumentumában, hogy a kisebbséget nem csupán mint egyedet, de mint közösséget is definiálja, s kollektív jogokról is rendelkezik. Továbbá újdonságnak számít a kisebbségi jogok és érdekek intézményesítésének módja és az érdekvédelmi mechanizmus, amelyet a községi szinttől a szövetségiig előirányoznak ezek a tézisek.

A kisebbségi közösség meghatározásában több alternatívát sorol fel a dokumentum. Ezek lényege, hogy mindenki lehet kisebbségi. A meghatározás értelmében kisebbségi közösség az emberek azon közössége, akik a lakosság többi részétől nemzeti és etnikai különbözőségükkel térnek el, és egy meghatározott területen számbeli kisebbséget alkotnak. Ez a tézis végeredményben azt jelenti, hogy helyenként, például Kosovóban vagy egyes vajdasági községekben a többségi nemzet tagjai is lehetnek kisebbségek. A másik alternatíva szerint a kisebbségi közösség az, amely a JSZK területén, illetve a köztársaság területén számbeli kisebbséget alkot.

A kisebbségi közösségek tagjai más polgárokkal azonos jogokat élveznek. A kisebbségi jogokkal való élés, illetve azoknak ki nem használása szabad választás tárgya, és senki sem viselheti annak következményeit, hogy él-e ezekkel a jogokkal vagy sem.

Önszerveződés

A kisebbségi közösségek tagjai szabadon szerveződhetnek társadalmi-politikai szervezetekbe és egyesületekbe. A kisebbségeknek joguk van a képviseleti szervekben való részvételre, a választási eredményeknek megfelelően, de ha 0,25 százalék és 3 százalék között mozog részarányuk egy meghatározott területen, automatikusan joguk van egy képviselőre a képviseleti szervekben.

A kisebbségi közösségeknek jogukban áll megalakítani a kisebbségi önkormányzatot a községben, illetve annak egy részében. Ha a községben az illető terület egynegyede kisebbségi, kikiáltható a kisebbségi önkormányzat. A kisebbségi önkormányzat a dokumentum szerint jogi személy. A helyi önkormányzat köteles kikérni a kisebbségi önkormányzat véleményét a kisebbségi jogok gyakorlását, illetve védelmét érintő kérdésekben. Az illetékes állami szervek is kötelesek kikérni ezek véleményét, amennyiben a területrendezés politikai kérdéseiről, illetve a községi határok megváltoztatásáról vagy a szövözegységek kijelöléséről stb. döntenek. Az állami szervek kötelesek a kisebbségi önkormányzat véleményét megvitatni és írásos formában választ adni rá.

A kisebbségi önkormányzatok tanácsokba szerveződhetnek. Alakulhatnak a községitől a szövetségig minden szinten ilyen tanácsok, és külön törvénnyel kell majd szabályozni ezek jogkörét és tevékenységi módját.

Kisebbségi bizottságok szövetsége

Az oktatás, művelődés, tájékoztatás, valamint az anyanyelv használatának figyelemmel kísérése érdekében a kisebbségek külön bizottságokat alakíthatnak. Ezek a bizottságok viselik gondját az illető intézményeknek, hogy azok a megfelelő munkakörülmények között dolgozhassanak. A bizottságok indítványt tehetnek a közigazgatási és végrehajtó szerveknél, valamint keresetet nyújthatnak be a bíróságokhoz. Ez képviseleti szerv ezen esetekben. A bizottságok községi, tartományi, köztársasági és szövetségi szinten szövetségbe tömörülhetnek. Finanszírozásukat a kérdéses kisebbség járulékaiból fedezik. Az állam és a kisebbségi önkormányzat pénzügyi segítséget nyújthat a bizottságok és a szövetségek munkájához.

A szakértői csoport kisebbségi szábor megalakítását is előíranyozza. Ez a testület a kisebbségi közösségek képviselőiből állna össze, mégpedig a községitől a szövetségi szintig oly módon, hogy a képviselőket külön választásokon választanák meg. A választási szabályokat a kisebbségi közösségek határoznák meg. Ezeknek a száboroknak áll jogában a kisebbségi kérdéseket érintő állampolitikába való beleszólás, valamint ezek tehetnek javaslatot a kérdéses törvények módosítására.

Az állami szervek védelme

A felsorolt önszerveződési testületek mindegyike, valamint az egyén is kéréssel fordulhat az alkotmánybírósághoz kisebbségi jogvédelme érdekében. A bíróságokhoz ugyanígy fordulhatnak.

A szövetségi képviselőház bizottságokat alakít a kisebbségi szabadságjogok helyzetének megállapítására, vagy ankétbizottságot alakít egy-egy eset kivizsgálására. A szövetségi kormány kötelekeiben a kisebbségi kérdésekkel foglalkozó tanács megalakítását is előíranyozza a szakértői csoport. A tanács tagok a kisebbségi közösségek tagjaiból, a szövetségi képviselőház pártképviseleiből, a szövetségi kormány képviselőiből, valamint kiemelkedő értelmiségiekből áll össze. A tanács jogkörét, valamint tevékenységi módját a szövetségi kormány előírásai szabályozzák majd. A szövetségi parlament szövetségi kisebbségi jogvédőt (ombudsmann), kormányon kívüli érdekképviselőt választ.

Külön alap létesül a kisebbségi oktatás, valamint a tudományos kutatómunka pénzelésére, amelynek irányításában részt vesznek a kisebbségiek is. Az alap működéséhez nélkülözhetetlen pénzt a szövetségi költségvetésből biztosítják – áll a szakértői csoport téziseiben.

A nyelvhasználatról és az oktatásról

Az oktatás, a nyelvhasználat és a hagyományápolás kérdéseiben többnyire a jelenleg érvényben levő törvények rendelkezéseit alkalmazta a szakértői csoport. A nyelvhasználatról kimondja, hogy minden kisebbségi közösségnek jogában áll szabadon használni anyanyelvét és írásmódját a hivatalos és magánnyelvhasználatban. Ezt részletezve kimondja továbbá, hogy a törvénnyel összhangban ott, ahol többségben élnek a kisebbségek, joguk van anyanyelvüket hivatalos nyelvként használni. Az érvényben levő nyelvhasználati törvény pedig, mint ismeretes, a községi vezetőkre bízta, hogy hol melyik nyelv használatos hivatalos nyelvként.

A földrajzi nevek és feliratok használatában azonban ez a dokumentum már kimondja, hogy ahol többségben élnek a kisebbségek, az ő nyelvükön is és írásmódjukkal is kiírják a helységneveket, utcanévtáblákat, vállalatok feliratait stb.

Az oktatásról szólva szintén a meglevő oktatási törvény kereteit használták fel. Itt is kiegyenlítik az anyanyelvű oktatást a kétnyelvűvel, és kötelezővé csak az általános iskolában teszik az anyanyelvű oktatást. A tézisek egyik kitétele, hogy az állam köteles az anyanyelvű oktatásra való jogot biztosítani a tanulók létszámától és az anyagi lehetőségeitől függően.

A fent ismertetettek a szakértői csoport tézisei, amelyek alapján kellene majd a törvénytervezetet, utána pedig a törvényjavaslatot kidolgozni. Hogy erre sor kerül-e, és ha igen, mikor, az egyelőre még bizonytalan, mert máris megkezdődött a kérdéses dokumentum körüli vita, amelynek lényege, hogy kitől kapta a szakértői csoport a feladatot és kinek nyújtja be a végeredményt.

Kabók Erika

(*Magyar Szó*, 1993. március 23., 7. p.).

Miként e fenti dokumentumból és újságírói interpretációjából kissejlik, a szóban forgó kisebbségügyi törvény tervezete valójában a kisebbségi autonómiák több válfajának az elemeit kombinálja.

Az ún. *funkcionális* autonómiának főként azon elvét érvényesíti, miszerint a kisebbségi és etnikai közösségeknek joguk van a saját önkörükben való szerveződésre (pl. valamely művelődési, oktatási vagy tájékoztatási intézményük hatékonyabb működtetése és pénzelése céljából).

A *személyi* autonómia elvét a településekre és településrészekre vonatkoztatja, de biztosítja a tágabb térségeken való kisebbségi kapcsolatteremtést és -fenntartást is (egyebek közt a kisebbségi közösségek tartományi, köztársasági és szövetségi szintű, jogvédő funkcióval is fölrüházott *tanácsainak* révén).

E két autonómiatípus mellett – amelyek a mi elterjedt szóhasználatunkban főként a személyi és kulturális autonómia fogalmát merítik ki – a törvényter-

vezet előíranyozza a nem monoetnikumú *területi-adminisztratív autonómiát* is, ennek konkretizálását azonban egy új alkotmányos koncepció meghozatalától (gyakorlatilag: Kosovo és Vajdaság területi autonómiájának redefiniálásától) teszi függővé, és ezért nyitva is hagyja. Egyik cikkelyében azonban expliciten is leszögezi, hogy a kisebbségek és etnikai közösségek kollektív jogrendszere nem tartalmazza a szecesszióra való jogot.

E tervezet (mely dr. Momčilo Grubač emberi jogi és kisebbségügyi minisztériumának megbízásából készült, s a 20 tagú szakcsoport munkájában magyar részről, rajtam kívül hivatalból dr. Józsa László akkori emberi jogi és kisebbségügyi helyettes államtitkár is részt vett) egyfelől átmentette és egyetlen, koherens rendszerbe vonta be a második Jugoszlávia kisebbségpolitikai és jogi-normatív gyakorlatának legértékesebb, a fakultatív jellegtől megfosztott rendelkezéseit, másfelől kodifikálta a jelenlegi nemzetközi kisebbségvédelmi gyakorlat számos megoldását, harmadsorban viszont jogerőre akart emelni mennyi olyan kisebbségvédelmi instrumentumot is, amely a mai nemzetközi gyakorlatban sincs szentesítve még, esetleg csak ajánlásként vagy fakultatív lehetőségként szerepel. Mindebből következően a hisztérikus ellenállásba ütköző (s ezért a szakcsoport által – taktikai okokból – „tézisekké” lefokozott) törvénytervezet sorsa *logikusan* lett olyanná, amilyenné az akkori újabb hatalmi garnitúra tette, mindmáig nem kínálva föl helyette valami mást, valami – legálább a *saját* szempontjából nézve – jobbat . . .

6.

SZEMÉLYI POSTSCRIPTUM A VMDK ELNÖKÉNEK

Tisztelt Elnök Úr!

A JMMT intézőbizottsága fenti álláspontja szellemében engedje meg, hogy nem a Társaság tisztségviselőjeként, csupán vajdasági magyar íróként, értelmiségiként és újvidéki polgárként a saját egyéni véleményemet is nyíltan közöljem Önnel a hármas autonómia *egészével* kapcsolatban.

1. A hármas koncepció első elemével (a szórványban élő vajdasági magyarok helyi önkormányzatának indítványával), továbbá a másodikkal is (a személyi elvű, a magyar oktatásra, művelődésre és tájékoztatásra vonatkozó önkormányzati elképzeléssel) teljes elvi egyetértésemet fejezem ki – azzal a pontosítással, hogy e kétféle önkormányzati forma *gyakorlati* megvalósítását magam is úgy tartom a legcélszerűbbnek, miként arról a VMDK hivatalos közlönyének egyik közelmúltú cikke is vélekedett: „. . . a legelfogadhatóbb és konfliktusmentes[ebb], ha a többséggel leülünk (. . .) mert végeredményben meg kell állapodnunk abban, hogy abból a »közös zsákból«, melyben a szuverenitás lakozik, milyen jogokat vonhatunk ki a magunk számára”. Ehhez még hozzáadnám, hogy számomra – vajdasági viszonylatban – a „többség” fogalma nem-

csak az itt élő *nemzetek* (szerbek, horvátok, montenegróiak stb.) statisztikai többségét, hanem az egyéb (szlovák, román, ruszin, ukrán, roma stb.) *nemzeti kisebbségek* ugyanilyen többségét is jelenti. Hisz amennyiben mi, vajdasági magyar kisebbségek, ama „közös zsákból” igényt tartunk a szuverenitás bizonyos részére, ugyanezt az igényt nem vitathatjuk el a többi itteni nemzeti kisebbségtől sem.

2. Amennyiben viszont a hármás önkormányzat koncepciójának harmadik alapfogalmát, a *területi autonómiát* úgy kell értelmeznünk, mint nemcsak közgazdasági, de törvényhozói, jogszolgálati, közigazgatási, bírósági, végrehajtói, sőt rendőrségi funkcióval, egyes elképzelések és elvárások szerint pedig különleges státussal és saját Alkotmánytörvénnyel is bíró vajdasági magyar önkormányzati formát, amely Észak-Bánát, Észak-Bácska és a Tisza vidéke magyar többségű községeiből úgy jönne létre, hogy a szóban forgó községi képviselőtestületek döntést hoznának a magyar területi autonómiához való folyamatos kapcsolódásukról, s mint ilyen önkormányzati csúcsforma, e magyar területi autonómia rendelkezne – miként ugyancsak a VMDK-közlöny egyik közelmúlti cikkében olvashattuk – „az állam vagy régió szubjektivitásának részével”: akkor a hármás autonómia koncepciójának e betetőzését a sajátosan vajdasági – történelmi, demográfiai, kulturológiai, geopolitikai, hadászati és egyéb objektív – adottságok közepette irreálisnak, a horvátországi és boszniai hasonló modellek és szövegeknyvek nálunk kivitelezhetetlen, véres tömegkockázattal is terhes utáztatának kell tartanom.

3. Ennek a saját viszonyaink közepette irreálisnak tetsző, etnikai elvű területi autonómiának nézetem szerint aligha lehet *reális* garanciája „a carringtoni, hágai, brüsszeli és a többi békefolyamatok során beígért európai kisebbségi normák” papírhalmaza – ahogy a VMDK-közlöny másutt fogalmaz –, és szubjektív megérzésem szerint – ami természetesen lehet téves is – főnnáll a nagyon is valószínű veszélye annak, hogy *e területi* (etnikailag csaknem „tisztá”, vagy legalábbis túlnyomórész magyar többségű) autonómia létrehozásának csökönyös követelése a legjobb szándékok ellenére is bumerángxént csaphat vissza a vajdasági magyar lakosságra. Olyan értelemben tudniillik, hogy a magyar többségű községek tervezett csatlakozássorozata, a területileg is lehatárolt magyar autonóm körzethez való intézményes fölzárkózás kísérlete közel sem a vajdasági magyarok „megmaradásának és ittmaradásának egyik biztosítéka” lenne – ahogyan ezt Ön kétely nélküli meggyőződéssel állítja a kormányelnöknek címzett, f. é. árpilis 24-i keltezésű leiratában –, hanem épp ellenkezőleg: a közelmúltinál s a napról napra drasztikus méretekben tovább gyorsuló *tömeges* kivándorlásnál is *tömegesebb* elvándorlás kényszerű erjesztője és ösztönzője. Végző soron tehát az önnön, vagyis – a magyar *területi* autonómia makacsul következetes, reális garanciáktól mentes erőltetése tekintetében számomra elhibázottnak látszó – *saját* kisebbségpolitikánk „etnikai öntisztogást” is eredményező, tragikus kimenetelű ballépése.

4. Tisztelt Elnök Úr, engedje meg, hogy ettől a lehetséges, egyelőre előreláthatatlan kimenetelű politikai ballépéstől én – nem lévén politikus, ám e politikai (bal)lépés morális kockázatának terhelő súlyát régóta érezvén – ezúttal és ily módon is egyértelműen elzárkózzak. Mégpedig úgy, miként e személyi utóiratomban jó előre jeleztem is: íróként, értelmiségiként, polgárként, magánemberként. S ha netán azt kérdezné tőlem, az általam ilyen kategorikusan elvetett magyar *területi* autonómia helyébe milyen alternatívát látok reálisabbnak és vállalok emberként, íróként, értelmiségiként személyesen is, akkor arra az 1993. február 25-i keltezésű, a Jugoszláv Szövetségi Köztársaságban élő kisebbségi közösségek és azok tagjai szabadságjogairól szóló törvénytervezetre hivatkoznék, amelynek kidolgozásában alulírott mint vajdasági magyar író és egyetemi tanár, a VMDK képviselője pedig mint a szövetségi emberi jogi és kisebbségi jogi minisztérium helyettes államtitkára vett részt.

5. Abban a reményben, hogy Elnök Úr a JMMT intézőbizottságának hivatalos állásfoglalását s külön e személyi utóiratomét autentikus formában és hiteles fordításban fogja mellékelni a szerbiai kormányfőhöz címzett szándéknyilatkozathoz, maradok tisztelettel

Bosnyák István,
21000 Novi Sad, Subotička 67.

Újvidék, 1993. ápr. 24.

E magánlevél abból az alkalomból íródott, hogy Ágoston András 1993. április 13-i keltezéssel 24 vajdasági magyar intézmény, szerkesztőség és társulás igazgatójához, főszerkesztőjéhez és elnökéhez fordult egy körlevéllel, nyilatkozzanak a *perszonális* autonómia ügyében, hogy aztán a VMDK a megnyilatkozásokat is csatolja a szerbiai kormányelnöknek küldendő, a körlevél címzettjeihez is eljuttatott szándéknyilatkozathoz.

E szándéknyilatkozat egyebek közt leszögezi: „Úgy érezzük, eljött az ideje a perszonális autonómia létrehozatalának is. Meg vagyunk győződve arról, hogy a perszonális autonómia keretében nemcsak a vajdasági magyarok identitásának megőrzése válik lehetővé, hanem a művelődési, oktatási és tájékoztatási funkciók ésszerű, takarékos megvalósítása is. A kormányzat segítségével és támogatásával ki kellene jelölni azokat az intézményeket, ingatlanokat és pénzforrásokat, amelyekkel megalapozhatjuk a perszonális autonómiát.”

A JMMT intézőbizottsága az 1993. április 24-i ülésén a szándéknyilatkozatnak *ezzel a részével* egyetértett, ám nem volt hajlandó belebocsátkozni annak a többletkérdésnek a taglalásába, amelyet a VMDK szándéknyilatkozata – a szóban forgó, egy híján negyedszáz intézménynek, társulásnak és szerkesztőségnek megküldött körlevéllel *ellentétben* s annak tartalmát meghaladva és némiképp meg is másítva! – ugyancsak aktualizált: a *magyar területi autonómia* kérdésébe. Az intézőbizottság egyúttal úgy döntött, a JMMT elnökének saját elhatározására bizza, hogy e nagy horderejű, nemcsak a JMMT statutáris ille-

tékességébe is tartozó, ti. *művelődés*politikai, hanem azt jócskán meghaladó, ti. napi politikai és általános kisebbségpolitikai kérdéssel kapcsolatos egyéni véleményét is közli-e a VMDK elnökével, vagy sem. (Az intézőbizottság hivatalos leiratát a VMDK elnökéhez vő.: *Önmagunk nyomában*. A JMMT évkönyve 1990–1993, 132–134. p.)

7.

KONKLÚZIÓ, AVAGY HONNAN TOVÁBB? MIT? HOGYAN? KIVEL?

Honnan tovább?

Tovább a jelen nemzetközi adottságaitól. Amelyeknek egyik legfőbb jellegzettsége, hogy a nemzetközi etnikai harmónia létrehozásának és fenntartásának marxista-szocialista-internacionalista koncepciója – középpontban a munkásosztály etnikai viszonyokat is harmonizálni képes szerepével – az elmúlt fél évtizedben meddőnek bizonyult a kelet-, közép- és dél-európai térségeken is. A nemzetköziség, a nemzetek és nemzeti kisebbségek egyazon államon belül s az államközi kapcsolataiban is megnyilvánuló békés koegzisztálása letéteményesének tekintett *osztály* és *párt* szerepét a *nemzet* és *nemzetállam* vette át az ún. reál- és öngazgatási szocializmus országában egyaránt.

A nemzetállam újkori koncepciója az *uralkodó nemzet* koncepciójával lett azonos ismét, s az alakuló vagy újraalakuló kelet-, közép- és dél-európai nemzetállamok máris uralkodó vagy uralkodni kész nemzeteti a nemzetállami szuverenitásból egy jottányit sem hajlandók átengedni a kisebbségeknek: nem a demokratikus hatalmi koegzisztálásra, hanem a szubordinációra rendezkednek be a kisebbségi és etnikai közösségek fölött. Amely közösségek viszont – belecsöppenne a pártállamot felváltó nemzetállam újabb reneszánszának áldatlan adottságaiba – amennyiben egy-egy nemzetállami régióban netán a statisztikai többséget képviselik, egyelőre mintha maguk sem a helyi hatalomnak a statisztikai kisebbséget képviselő „többséggel”, többségi nemzetrésszel való toleráns megosztását szorgalmaznák, hanem a regionális hatalom etnocentrikus, jobbára egyeduralmi gyakorlására törekednek maguk is. Íme tehát a tegnapi pártállami társadalmak nemzetek és nemzeti kisebbségek közötti konfliktusainak, atavisztikus demográfiai viadalának, netán beháborúinak is újabb forrása.

Ez a megkerülhetetlen mai nemzetközi realitás, ez az alapvető adottság, mellyel a kisebbségpolitikákban is nyilvánvalóan számolni kell, függetlenül attól, intíme ígértesnek vagy netán újabb kisebbségpolitikai zsákcúcnak véljük-e a nemzet és nemzetállam mai hipertrofált szerepét.

Ami bizonyosnak látszik (számomra legalábbis), az az, hogy az európai régiók egyetemesen harmonikus koegzisztálásának, különösen pedig az új, Egye-

sült Európa közeli megvalósulásának lehetősége egyelőre – illúzió. Következésképp ugyancsak illúzió a tartós, szilárd összeurópai etnikai harmónia gyors, hamari kialakulása is. Erre, természetesen, a kelet-, közép- és dél-európai kisebbségek sem várhatnak ölbe tett kézzel, hanem a kisebbségi kérdés európai rendezésének feljövő „új hullámával” is számolva, de *saját* és *sajátságos* külön adottságaikat is állandóan szem előtt tartva, maguk is tevékenyen vesznek ki részüket kisebbségi léthelyzetük jobbításának kinkeserves folyamatából.

A kisebbségek ésszerű, mindennemű romantikus ábrándról eleve lemondó politikai irányvételének a szóban forgó *konkrét*, valójában minden kisebbség esetében bizonyos mértékben *sajátos* adottságok közepette mindenképpen van esélye arra, hogy ezeket az objektív geopolitikai, népességi, néplélektani és egyéb körülményeket *bizonyos mértékben* pozitív irányban befolyásolja. Ám csakis bizonyos, nem pedig abszolút mértékben, voluntarista vágyálmainknak, a kisebbségpolitikában is a pusztá szándékot, akarást, elvárást, szubjektív eltökéltséget abszolutizáló ideológiáinknak megfelelően. Hisz kisebbségpolitikai programjaink és akcióink tényleges hatása nem pusztán a jó, nemes, méltányos, demokratikus stb. kisebbségvédő szándékainktól függ, hanem mindenekelőtt azoktól az objektív mai adottságoktól, melyek e szándékokat nemcsak kiváltják, de egyidejűleg korlátozzák, determinálják is. Miközben a legjobb szándék, legnemesebb (csak esetleg irreális!) program is negatív következményt vonhat maga után, azaz a pozitív irányú hatás pusztá *vágya* drasztikusan negatív *visszahatássá*, „bumeráנגgá” is válhat.

A racionális kisebbségpolitikai *választás*, a kisebbségvédelmi politikai *irányvétel* etikai és politikai kockázata tehát mindenképpen főnnáll; egyetlen választásforma sem kockázatmentes ilyen tekintetben, s persze, hogy nem az a fenti dokumentumokból kisejtlő s az alábbi összezezésből következő egyéni választás sem.

Mit?

A szövetségi (jugoszláviai), köztársasági (szerbiai) és tartományi (vajdasági) jogállamiság gyökeres megreformálását. Éspedig annak érdekében (is), hogy a vajdasági kisebbségi kérdés újradefiniálásához és az itteni kisebbségek meg etnikai csoportok kollektív léthelyzetének pozitív megváltoztatásához megszülessenek a nélkülözhetetlen alkotmányjogi, kisebbségjogi és emberi jogi előfeltételek. Amelyek nélkül pedig alighanem bármely vajdasági kisebbségi kollektivitás státusának gyökeres módosítási szándéka csakis áthidalhatatlan akadályba ütköző, voluntarista szándék maradna.

Szövetségi kisebbségügyi törvényt. Olyat, amely a második Jugoszlávia kisebbségpolitikai és kisebbségjogi gyakorlatából átmentené az értékesnek bizonyultat, s kivetné az értéktelent, a szép szavakban és demagógiában megrekedőt, a feljövő nemzetközi kisebbségvédelmi „új hullámból” pedig átmentené mindazt, aminek valamicske reális esélye is lehetne arra, hogy a század utolsó évti-

zedében, a jelenlegi délszláv háború múltán *termékeny alkalmazást* is nyerjen térségeinken. Olyan kisebbségügyi törvényt tehát, amely nemzetközi viszonylatban is modern, kisebbségvédelmi rendelkezéseiben maximálisat nyújtó (ha nem is maximalista!), a közigazgatási és állami szervek számára a föderáció minden szintjén egyaránt kötelező érvényű s a kisebbségi kollektivitások érdek- és jogvédelmi mechanizmusának működőképességét nemcsak normatív, de anyagilag is biztosítja.

Általános vajdasági – minden itteni nemzet, nemzeti kisebbség és etnikai csoport kollektív léthelyzetére pozitívan kiható gazdasági, politikai, népjóléti, művelődési és egyéb – *megújodást*, általános *társadalmi reformot*, egyetemes, igazi *rendszerültást*, egy *modern posztindusztriális európai régió* megalapozását tartományunkban. Enélkül ugyanis alighanem a leggyökeresebb kisebbségjogi-normatív intézkedések sem hozhatnák meg egyetlen vajdasági népközösség – nemzeti vagy kisebbségi kollektivitás – számára sem a továbblépés és a tényleges fejlődés objektív előfeltételeit.

Vajdaság föderáción és köztársaságon belüli státusának redefiniálását. Természetesen nem a tartomány 1988 előtti, az államiság ismérveivel túlon túl felruházott jogkörének visszaállítása, csupán a jelenlegi „agyoncentralizáltság” lehetetlen közállapotainak túlhaladása céljából. Például olyképpen és olyan mértékben, ahogyan azt a Vajdasági Klub – a Vajdaságot származásukra, vallási, nemzeti és politikai hovatartozásukra való tekintet nélkül otthonuknak tekintő, a tartományban vagy azon kívül élő ilyen polgárok egyesülete – szorgalmazza. Tehát a tartomány területi-adminisztratív státusának olyan revíziója révén, mely abból indulna ki, hogy a vajdasági polgároknak „autonóm joga, hogy önmaguk rendelkezzenek a saját és a közös jövedelemmel, mely azt a célt szolgálja, hogy megóvja a Vajdaság Autonóm Tartomány már elért fejlődési szintjét és biztosítsa a további előrehaladást”; hogy az itteni polgárok „maguk rendelkezzenek a pénzeszközökkel, melyeket saját területük továbbfejlesztésére fordítanak és minden szinten, a községitől a tartományiig maguk döntenek mindarról, ami egy ilyen autonómia hatáskörébe tartozik”; hogy a mindenképp előtti gazdasági autonómiára alapuló tartományi önállóságnak nemcsak a javak létrehozása és a jövedelem elosztása terén kellene megnyilvánulnia, hanem „a közigazgatás . . . , a statisztika, a terület- és városrendezés, a közművesítési rendszer és az infrastruktúra, az egészségügyi és szociális védelem, a nyugdíj-biztosítás, a tanügy, a tudományos kutatás, a kultúra, a tájékoztatás és a polgárok nemzeti identitásának védelme” terén, valamint „a törvényhozó és jogvédelmi reszortok terén is oly mértékben, amilyen mértékben ez megilleti” Vajdaság autonómiáját Szerbia és Jugoszlávia keretén belül. Amely társadalmi közösség keretében „azon állami funkciók, melyek feladata az állam integritásának és szuverenitásának biztosítása, nem veszélyeztethetik a Vajdaság autonómiáját és fordítva.” (Vö.: a Vajdasági Klub 1992. szept. 29-én megtartott alakuló értekezletén elfogadott Alapítási Irányelvekkel.) Vajdaság szövetség és köztársaságon belüli státusának ilyen vagy ehhez hasonló újradefiniálá-

sa nézetünk szerint is – noha nem vagyunk tagja e klubnak – nemcsak hogy nem lenne akadálya a vajdasági kisebbségek státusa újraértelmezésének, de egyik nélkülözhetetlen pozitív előfeltételét is képviselhetnék annak.

Következésképp: *olyan státust valamennyi vajdasági kisebbség és etnikai csoport számára, amely garantálná, hogy e kisebbségi kollektivitások mint egyenrangú partnerek s nem mint másodrangú polgári egyedek vehessenek részt a szövetségi, köztársasági és tartományi hatalom gyakorlásában. Miközben minden itteni kisebbség és etnikai csoport maga alakítaná ki – a kötelező érvényű, mindenkire egyformán érvényes szövetségi kisebbségvédelmi törvény rendelkezéseivel összhangban – azokat a konkrét érdek- és jogvédelmi formákat és módokat, amelyek saját specifikus néppességi, kulturális, tudományos, tájékoztatói és egyéb adottságaikból természetesen következnek. Más szóval: intézményes mechanizmusaiiban közel sem unifikált, csupán általános elvi és gyakorlati megoldásaiban közös vajdasági kisebbségpolitikát és kisebbségvédelmet látnánk célszerűnek.*

Számunkra, vajdasági magyarok számára pedig: *autonómiákat, azaz autonómiatípusok ésszerűen kombinált megoldásait.*

Mindenekelőtt olyan redefiniált státusú, fentebb vázolt területi-adminisztratív autonómiát, melyben minden vajdasági nemzet, nemzeti kisebbség és etnikai csoport, így mi, magyarok is megtalálnánk a polgári és etnikai érdekek közös minimumát.

Ezen túlmenően pedig: számunkra az ún. funkcionális, személyi elvű, illetve kulturális autonómiák ötvözetének két alapformáját is. Nevezetesen: az anyanyelvhasználat, hagyományörzés, anyanyelvű oktatás és művelődés lokális adottságaira, konkrétumaira épülő helyi kisebbségi önkormányzatok autonómiáját népközösségünk szórványban élő polgárai számára, másrészt pedig a személyi elvű önkormányzat oktatási, művelődési és tájékoztatói intézményrendszerének autonómiáját tartományunk valamennyi magyar ajkú polgára számára.

És mit ne?

Különleges státusú, etnikai elvű magyar (magyar többségű) területi autonómiát semmiképp.

S miért ne?

Azért, mert ténykérdésnek, valós ténynek tartjuk magunk is, hogy a mai Vajdaság csakugyan „egy oszthatatlan természeti, kulturális és történelmi egységet képez, melynek sajátosságai földrajzi helyzetéből, természeti adottságaiból és a területén élő sokfajta nép és vallás évszázados együttéléséből erednek”.

Azért, mert ennek az egységnek etnikai elvű, területi lehatárolást is célzó megbontási kísérlete előreláthatatlan kimenetelű következménnyel járhatna bármely itteni kisebbség vagy etnikai csoport számára.

Azért, mert a területgyarapító, a többségi nemzetet végsőkéig homogenizált s közben Vajdaság demográfiai valóságát részben ismét megváltoztatott, alig-

hanem máris megnyert háború után s a győzelem eufóriájában az itteni, továbbá a köztársasági, szövetségi és krajnai többség militáns hatalmi propagandával följazott része tüzzel-vassal megátolna minden, a Vajdaság külső határait bármennyire is sértetlenül hagyó területi önállósulást.

Azért, mert ez a többségi hányad a fanatikus nemzetállami propaganda büvöletében egyelőre arra is alig(ha) kész, hogy toleránsan megossa a hatalmat bármely kisebbséggel, nemhogy egy-egy területrészen egészében is átengedje azt neki, nekik, nekünk.

Azért, mert az efféle parciális területi hatalomátvétellel és az önálló – a nemzetállami többség horvátországi és boszniai rendíthetetlen eltökéltségre emlékeztető! – hatalomgyakorlásra a vajdasági magyarok *önkörében* sem látszanak számunkra a néplélektani előfeltételek, szubjektív adottságok.

Azért, mert népünk messzemenően nagyobb hányada – ha nem csal a laikus tömeglélektani alapismeretünk – alighanem gondolkodás nélkül, csapat-papot itt hagyva inkább kivándorolna, semhogy pl. magyar (párt)milícia vagy egyéb karhatalmi szervezet gyakorlati létrehozására vállalkozna a magyar többségű községek csatlakozásával létrehozandó magyar autonóm körzet fenn- és megtartása érdekében.

Azért, mert a közvéleményünk győzögetése céljából oly sokat hangoztatott nemzetközi helyeslés, nagyhatalmi-önös vagy demokratikusan-önzetlen külpolitikai támogatás is igen-igen ingatagnak, üveglábakon állónak, máról holnapra alapjaiban fölruháthatónak tetszik számunkra, miként a vajdasági magyar területi autonómia koncepciójának tétjénél sokkalta nagyobb demográfiai és emberi jogi tétek esetében is annak bizonyult az elviharzott három-négy évben – egyebek közt tíz- és tízezreken elkövetett animális erőszakitételek, száz- és százezrek etnikai tisztogatással történő elűzése, több tucatnyi város és kisebb régió demográfiai térképének erőszakos megváltoztatása, országnyi javak etnikai elvű eltulajdonítása, gyermekek, kiskorúak és magatehetlen idősek iszonyatos tömegeinek lemészárlása és az ún. hadviselési fair play betartásával likvidált – lelőtt, felrobbantott, leszúrt vagy felkoncolt –, kétszáz(?)ezernél is több, különböző nemzetiségű boszniai hadiáldozat esetében. Miért képzelnénk hát be magunknak, hogy a nemzetközi erkölcsi presztízs és etikai autoritás teljes hiányában tébláboló nagypolitika majd épp minket, a területi autonómia, vagyis a magyar autonóm körzet létrehozásának kalandjába esetleg cselekvően is belesodródó vajdasági magyarokat fogja megvédeni az efféle lehetséges tortúráktól?

Hogyan?

Önszerveződéssel. Éspedig a kisebbségi élet minden szintjén, a gazdaságítól a művészetiig, lévén hogy a pártállam és egypártrendszer kisebbségek fölötti jó-rossz bábáskodása, a kisebbségi önazonosság megtartásának jó-rossz állami és pártpatronálása nálunk is megszűnt. S lévén hogy a nemzetállami (uralko-

dó) nemzetektől nemcsak szűkebb térségeinken, de Kelet-, Dél- és Közép-Európában is egyelőre naivitás lenne elvárni, hogy a kisebbségek létkérdéseivel is érdemben és gyökeres javító szándékkal foglalkozzanak.

A kisebbségi populizmus „radikális” áramlatainak mérséklésével, az egész kisebbségpolitika szélsőséges irányvételét szorgalmazó „nyomásgyakorlásainak” ellensúlyozásával. Ami azt is jelenti: a (leendő) kisebbségi civil társadalom ma még jobbára inkognitóba, vagy legalábbis „illegitim” helyzetbe visszaszorított szféráinak fokozottabb szóhoz-szerephez juttatásával.

A kisebbségi egypártideológia monolitizmusának fellazításával, az egy akol-egy pásztor-ideológia mérséklésével, a kisebbségi másvéleményűség megtűrésével (sőt tudatos ápolásával is a politikai érdekszervezeten és a kulturális, oktatási és egyéb társulásokon belül s rajtuk kívül egyaránt). Más szóval: a bel- és külpolitikai, kisebbségpolitikai, oktatás-, művelődés-, tudomány- és művészetpolitikai többszólalmúságunk programatikus élesztgetésével, fejlesztésével és teljes kibontakoztatásával.

A köldöknéző, végletesen etnocentrikus, dogmatikusan befelé forduló struccpolitikai tendenciák visszaszorításával. Például annak a stratégiai téveszmének és útvesztőnek a feladásával, hogy minket, vajdasági magyarokat kvázi nem kell hogy érdekeljen Jugoszlávia, Szerbia és Vajdaság demokratikus átalakulása, mi majd attól függetlenül és önmagunk fogjuk megvalósítani (a nagyvilági lordok, bárók, trónörökösök, hercegnők, hercegprímások, primások és nagybácsik irántunk tanúsított lángoló szerelmén sütogetve kisebbségi pecsenyéinket) a magunk többségi magyar (észak-)vajdasági demokráciáját, demokratikus édenkertjét, kánaáni oázisunkat. Függetlenül a tartományi értéktöbblet jelenlegi szupercentralisztikus elidegenítésétől, függetlenül a demokratikus és totalitarisztikus, a nemzetiségpolitikájukban viszonylag toleráns vagy intranzigensen kisebbségellenes szövetségi, köztársasági és tartományi pártok jelenlegi erőviszonyától, függetlenül a föderáció, a köztársaság és a tartomány(ok) államjogi reformjának késleltetésétől, függetlenül a nemcsak szóhasználatában, de rendelkezéseinek kötelező érvényénél fogva is európai mértékű szövetségi kisebbségi törvény meghozatalának elodázásától stb. stb.

Kritikai történettudattal, kritikai azonosságtudattal, kritikai kisebbségi önismerttel. Ami annak a tudatát és tudomásul vételét is jelenti például, amit a nemzetiség, nacionálsoviniszta populizmusok sem hajlandók tudomásul venni: hogy ti. a mai „saját etnikai térségeik”, „etnikailag tiszta saját tűzhelyeik”, „tulajdon nemzeti bölcsőik” etc. az évszázadok hosszú során át közel sem csupán az övékéik voltak, hanem más, gyakran ma is ugyanezen térségeken élő, ám statisztikai kisebbségbe került népeké úgyszintén. Ami pedig természetszerűleg zárja ki az etnikai elvű egyeduralom „jogát” s teszi méltányossá a politikumú társhatalom intézményének bevezetését. (Magyarán, magyarul: miként semminemű népességtörténeti fedezete nincs a „tiszta szerb Vajdaságnak”, úgy ugyanilyen történeti fedezet híján való a „tiszta magyar Észak-Vajdaság” is. Nem beszélve arról, hogy ha már e fura „demográfiai történeti jogot”

firtatjuk, akkor a magyar honfoglalás és a török hódoltság közötti századok okán a mai Észak-Vajdaság semmivel sem mondható „magyarabbnak” s ezért a fokozottabb kisebbségvédelmi jogokra is illetékesebbnek, mint Dél-Bácska, Dél-Bánát vagy a Szerémség. S hogy bizonyos többségi populizmusok manapság mégis épp e képtelen „demográfia-történeti jogok” alapján, valójában a népességtörténeti alaptények semmibe vételével hódítanak meg maguknak „saját” területeket néminemű etnikai tisztogatás előmunkálatait követően? – *Azok a populizmusok megtehetik ezt: van reguláris és irreguláris hadseregük, modern fegyverzetük, hadászatiilag eszményi területük, kellő néplélektani adottságokkal rendelkező háttországuk stb. stb.)*

És hogyan ne?

A nagynemzeti populizmusok jellegzetes eszköztárának átvételével, utánzásával, improduktív plagizálásával – semmiképp.

Például a kollektív (esetünkben: kisebbségi) végveszély mitizált-hipertrofált propagandájával, a valóságosan is létezői veszélyeztetettség közérzetére való unos-untalan rájátszással, az ideologikus üzöttség-hisztéria állandó, vége nincs fokozásával, az amúgy is (jórészt okkal) riadt vajdasági magyar néptömegek már-már szadomazochista riogatásával. Azaz végső soron, a nagynemzeti populizmusok számára a militáns homogenizálás jól bevált eszközének átváltásával – a kisebbségi (magyar) etnikai öntisztogatás eszközére! (Alighanem hálás interdiszciplináris, néplélektani-demográfiai közös projektumi kutatás tárgya lehetne máris, hogy a nem hadköteles, a sorkatonaság vagy tartalékoság személyi veszélyén formálisan vagy gyakorlatilag túlvető kivándorlók tömegében miként és mennyiben hatott a személyi választásra, a kivándorlás melletti döntésre a saját magunk terjesztette végveszélyhisztéria is?)

Meg például az interetnikai környezetszennyezés, etnopszichológiai légkörmérgezés, a térségünk népei körében amúgy is létező (jórészt „behozatali”) gyűlölködés, kölcsönös uszítás, általánosító mocskolódás, a szociológusok és néprajzosok által „etnikai sztereotípiáknak” nevezett minősítő jelzők könnyed osztogatása, a kölcsönös bizalmatlanság esztelen szítása és a többi efféle művelet ugyancsak a „hogyan ne” tárgykörébe tartozik, mégpedig nézetünk szerint a legelső között. Az effélék nyílt színtéri „bátor” odamondogatása – még ha a többségi populizmusok hasonló arzenálja ellen irányul is –, nyilván ugyancsak önmagunkra csap vissza mindenekelőtt, önmagunknak árt elsősorban, velünk szemben növeli az ugyancsak általánosító bizalmatlanságot és ellenszenvet, számunkra nehezíti a normális köznapi, magán- és közéleti együttélést azokkal a más ajkú vajdasági polgártömegekkel is, amelyeknek tagjait – minden külső látszat ellenére – a militáns uralmi propagandának még mindig nem sikerült s aligha is sikerül az efféle néplélektani légkörszennyezés reménytelen áldozataivá tenni . . .

Vagy például a *múlt sérelmeinek, az ötven-, száz- és ezeréves etnikai degradált-ságoknak, elnyomottságnak vagy atrocitásoknak egyoldalúan felnagyított, akkurátus fölhánytorgatása*, az együttélés történelmi századaiból nem a tolerancia, nem a békés koegzisztálás, hanem az intolerancia és összeférhetetlenség példáinak tervszerű kiemelése és lobogtatása nem tősgyökeres populista instrumentum-e? Olyan tömeglélektani tudatmanipuláló eszköz, melynek gyakorlati rendeltetése annak köztudatba sulykolása, hogy „velük” pedig nem lehet tovább együtt élni, „őket” etnikai karanténba kell zárni, „tőlük” el kell szigetelődni, vagy ami még célravezetőbb: „őket” az anyaországukba (vagy ha az nincs: a nagyvilágba) kell toloncolni, megtisztítva saját „ősi földjeinket” e nem kívánatos, „etnikai gényekben” csupán elnyomást, kizsákmányolást, asszimilálást, genocídiumra való hajlandóságot hordozó idegenektől . . . Mintha a vegyes lakosságú kelet-, közép- és dél-európai térségeken minden mai nemzet és minden mai kisebbség ősidőktől fogva és kivétel nélkül *más etnikumok* által lett volna kizsákmányolt, elnyomott, migrációkra és emigrációkra kényszerített, s véletlenül se *saját* uralkodó rétegeik, *saját* hatalmi politikájuk, *saját* osztályharcuk által is. (Tragikomikus kérdés: ha *minden* etnikumnak csakis a *más etnikumok* miatt volt ilyen sanyarú a történelmi múltja és közelmúltja a vegyes lakosságú mai régióinkban, akkor végtére is melyik volt közülük az elnyomó, a kizsákmányoló, az asszimilátor? S egy még közelebbi, vajdasági viszonylatban ma is időszerű, ám mindennemű komikumtól mentes, túlon túl komoly kérdés: vajon a titóizmusnak csakugyan egyik legfőbb interetnikai vétsége, főben járó bűne volt-e, vagy netán egyik taktikai és stratégiai erénye, hogy a második Jugoszlávia létrejöttékor nyomban „befagyasztotta” és tabu témává tette a délszláv népek és az első Jugoszlávia térségein élő nemzeti kisebbségek négy és fél éven át folyó egymást mérsárlásának szörnyű tényeit, adatait, „etnikai statisztikáját”? Hisz nem ez – ez is – volt netán a csaknem fél évtizedes, 1941 és 1945 közötti interetnikai vérengzéseknek s a velük kiváltott elviselhetetlen etnikai környezetszennyezésnek a valamelyest is tűrhető koegzisztálásra, majd a fokozatos – persze, hogy nem édeni! – interetnikai békességre való átváltásának egyik alapvető néplélektani előfeltétele? S vajon a mostani véres délszláv repríz befejezte után az emberileg (és animálisan) nagyjából hasonló hadviselési eszközöket alkalmazó szemben álló feleknek az lesz-e majd a legelső, tartós, vége nincs, örök időkre szóló történelmi és köztudatmanipuláló feladatuk, hogy könyvtárakra rúgó cikkekben és tárcákban, emlékiratokban és antimemoárookban, disszertációkban és ellendisszertációkban azt dokumentálják és „dokumentálják”, írják-írogassák és költsék-költögessék poétikus lendülettel, hogy milyen szörnyűségeket követett el e legújabb délszláv háborúban – a *másik fél*, és csakis az?)

Nem utolsósorban: *a mindent egy kártyára föltevés kisebbségpolitikai maximalizmusával* sem. Ami alatt azt értjük, hogy a „minden vagy semmi” házárdsztratégiája a kisebbségi létmodelltervezés és -követelés folyamatában sem látszik célravezetőnek, holott az elmúlt néhány évben a közéleti és zsurnalisztikai

megnyilatkozásainkban nem ritkán találkozhattunk ezzel is. Például olyan sarkított formában is, hogy hármass autonómia – vagy kollektív kivándorlás! (Elképzeltető, mennyire meghatódna és elérzékenyülne a kis- és nagyvilág egy ilyen „čarnojevići” maximalista gesztusunkon . . .) Mintha „csak” két elem realitása ama hármassból holmi bagatell vívmány lenne csupán az egyelőre mindenképpen illuzórikus, de a távoli-távoli jövőben is kérdéses harmadik – területi – autonómiaforma mellett. S mintha a mindenkori reálpolitikák mindig is nem rendelkeznének reálalternatívákkal, ésszerű pótcélokkal és tartalék megoldásokkal.

Kivel?

Önmagunkkal. A saját fejfel gondolkodó, egyéni érdekük, személyi azonoságtudatuk, tulajdon személyiség szerkezetük determináltságában élő vajdasági magyar polgártársakkal. Az érdekvédelmi szervezetbe és más demokratikus pártokba tömörülőkkel és a rajtuk kívül állókkal, a kisebbségpolitikai törekvéseinkkel rokonszenvezőkkel vagy azok iránt jobbra közömbösökkel, a magán- vagy állami szektorban dolgozó földművesekkel, munkásokkal, iparosokkal, tisztviselőkkel, a műkedvelőkkel, a műkedvelő, tanügyi, irodalmi, tájékoztatósi, tudományos, művészeti és egyéb intézményeinkben és társulásainkban tevékenykedő vagy azoktól teljesen függetlenül is igen hasznos, kisebbségi fontossággal is bíró egyéni munkát végzőkkel. Más szóval: önmagunk, etnikumunk messzemenően népesebb „jobbik énjével”, a mindennapi létformájában is (és nem csupán szószátyár módra) demokratikus magatartású, interetnikai toleranciára és békés, tevékeny, dolgos nemzeti-nemzetiségi koegzisztálásra is kész nagy többségével. Mindennemű párt-, osztály- vagy fachszektarianizmus nélkül, csupán egyetlen szigorú „kizárólagosság” érvényesítésével: az egyelőre még „vad” neokapitalizmusba, avagy a még alaktalan, formátlan, amorf poszt-indusztriális társadalmi formációba és a csupán derengő Egyesült Európába amolyan „vadpopulizmussal”, „vadnacionalizmussal” és „vadsovinizmussal” sielő, valójában máris történelmi zsákutcába tévelyedett polgártársaink kis hányadának együttműködését megköszönve, azt egyértelműen elutasítva.

A más ajkú v a j d a s á g i a s vajdaságiakkal. Nevezetesen tartományunk őshonos és meghonosodott, az itteni természeti és társadalmi milióbe spontánul beilleszkedett azon polgáraival, akik meggyőződésünk, tapasztalásunk szerint is rendelkeznek bizonyos közös regionális arculattal, táji-területi közös etnikai sajátosságokkal, azaz jobbra hasonló mentalitással is. Ami végső soron csakugyan e régió „földrajzi helyzetéből, természeti adottságaiból és a területén élő sokfajta nép és vallás évszázados együttéléséből” ered. S ami mindenekelőtt a Vajdaságban élő emberek évszázadok folyamán szakadatlan kölcsönhatásban álló kultúrájában és hagyományaiban, valamint a hosszú évszázadokon keresztül együtt élő, különböző vallású, nemzetiségű és más-más etnikai csoportokhoz tartozó emberek hasonló lelkiállapotában, mindenekelőtt toleranciájá-

ban, egymás kölcsönös megbecsülésében s a békés és termékeny együttélés készségében nyilvánul meg (miként a Vajdasági Klub már idézett dokumentuma is hirdeti). Hogy e legjobb értelemben vett „v a j d a s á g i a s vajdaságiság” nem kimondott jellegzetessége a „joghurtforradalmat” hathatós déli támogatással is véghez vitt, egy emlékezetes szociológiai fölmérés szerint főként újdonsült és a közelmúltban betelepedett vajdaságiaknak? S hogy ugyancsak nem a legelső néplélektani specifikuma a náluknál is újabb, a még mindig dúló délszláv háborúból ide sodródott polgártársak tömegeinek? S hogy a legjobb értelemben vett „vajdaságiassággal” bíró szerb, horvát, montenegrói, szlovák és más tartományi polgártársaink demokratikus, toleráns, további interetnikai együttműködést s nem csupán egymástól független egymás mellett élést szorgalmazó hangja ma még meglehetősen beleveszik a merőben más tartalmú hangzavarba? – Persze, hogy így van, persze, hogy jelenleg még ez az irreális „realitás”. De holnap és holnapután? Egy esetleges igazi demokratikus átalakulás, ösztársadalmi gazdasági, közjogi, kisebbségpolitikai stb. stb. megújulás után? Vagyis a modern európai régió ismerveivel bíró vajdasági civil társadalom objektív előfeltételeinek kibontakozása közben?

A hasonló gondolkodású délszláv és kisebbségi potenciális politikai szövetségeseinkkel. Mégpedig nemcsak tartományi, de köztársasági és szövetségi szinteken is. És közel sem csupán a hasonló irányultságú politikai pártok körében, de ugyanígy az alternatív politikai, művelődési és művészeti tömörülésekkel, a jelenleg még úgyszintén háttérbe szorított, demokratikus ellenzéki szorgalmazó szellemi műhelyekkel, a nemzetállami fanatizálásnak passzív rezisztenciával bár, de szívósan ellenálló vagy vele szemben legalábbis közönyösnek megmaradó, nem anacionális, ellenben az egyharmadnyi (?) nem délszláv állampolgárok jugoszláviai jelenlétét természetesen méltányló s a közös ittmaradást, az önazonosságban és békés koegzisztálásban való megmaradást szorgalmazó formális és informális csoportosulásokkal is. Meg természetesen: a munkahely, a szomszédság, az utca, a helyi közösség, a község – a legközvetlenebb társadalmi környezet – ugyanilyen beállítottságú polgár-egyedeivel úgyszintén. S mindebből következően mi lenne a gyakorlati teendő? – A magunkra maradást nem növelni különféle öntevékeny szélsőségességeinkkel, önelszigetelő és önmagunkkal szemben többletellenzenvet kiváltó megnyilatkozásainkkal, hanem igenis keresni a más ajkú természetes szövetségeseinket egyéni és közösségi létezésünk valamennyi szintjén, minden szegmentumában.

Nem csupán „mi és a demokratikus nagyvilág” s „mi és a demokratikus anyország”!

Azokkal együtt s nem kisebb fontosságudattal: „mi és a demokratikus kisvilág”!

Ami annyit tesz: „mi és az előbb-utóbb tovább demokratizálódó közvetlen – gazdasági, társadalmi, szellemi – életközegünk” együttesen is.

Újvidék, 1994. január 28.

A FELÁLLÍTÁSSAL LENNE ÉPPEN BAJ

J U N G K Á R O L Y

Hosszú idő óta óztkodom ettől a verstől;
Itt is, ott is; ha ott vagyok, ittenre
Halasztom, ha itt, egy virtuális ottanra.
Nem lehet ebből kimaradni – hallom –,
Közben éppen az egymást követő híradók
Ideje lenne – mert ez sem halasztható –,
Akárcsak a tornyosuló folyóirathalom, melyet
Hazacipeltem (a haza – még ha itt csak
Szösszetételes formában bukkan is fel –
Korántsem Heimat stb. értelemben értendő),
Úgymond tájékozódás céljából, pedig
Tájékozódhattam volna – éppen ma – eléggé,
Hisz megtudtam, hogy *felállításunkkal* lenne
Éppen baj (itt újra pontosítani kell:
Az idézett szakkifejezés az adai
Önkormányzati levélben nem *erectiónkra*
Céloz – amit egyébként jól is tesz –, hisz
Aligha győződhetett meg ilyen irányú áldásos
Tevékenységünkről), valahogy nem megy a
Becsatlakozás, eddig sem ment; kimaradtam
Szépen az irodalomból, valahogy nem lett
Belőlem nemzetmentő, hazafias költő.
Feltehetően nem is akartam soha lenni az.
Innentől kezdve pedig óvatosnak kell lennem,
Mert már zümmögni kezdenek bennem a
Kósza rímek, még majd megkörnyékez az az
Átkozott ihlet, különben pedig egyre jobban

Fázom, ki tudja: van-e még hazám és házom,
De: halt! – mondanám egy jeles költő
Modorában, akit már régen nem láttam,
Aki – ha sírni akar – elvonul a klotyóba,
Hogy senki se lássa, hisz zokogni férfinak
Mégse illik. S már *hazajönni* sem érdemes,
Amint hogy eltávozni sem, s végül maradni sem.
Főleg, hogy szarrá ment az élet, hovatovább a
Hogyan tovább is, s főleg az *itmaradhatóság*,
Bár ezt a szószörnyeteget csak nemrég
Hallottam, s szeretném elfelejteni, ám azt
Hiszem, *ennek már lőttek*, s nem is csak a szó
Átvitt értelmében. Mondom, ódzkodtam e
Verstől soká, sok ehhez hasonló, hurkatöltővel
Gyártott versszövegre akadtam mostanában a
Folyóiratokban (Istenem!, a pesti hurka-
Töltő, meg a Platón-összes, három kötetben,
Hogy derültünk ezen, sok évvel ezelőtt!),
Sorjáznak bennük egymás alatt a sorok, néha
Úgy tűnik, ami bennük van, mégis csak több,
Mint egy-egy anekdoton, több a nosztalgianál,
A kibeszélés kényszerénél; akad bennük
Valami, ami a hosszan kanyargó tölteléket
Földobja a telihold felé, az elárvult égre,
Ragyogni sebzetten is. Esélyeim latra vetni,
Átverve latrokat, miféle közakarát bágyatag
Virtualitása szövegeti itt hálóját –
Kérdezem magamtól –, miközben még jobban
Fázom, a hideg átjárja csontjaimat, ez az
Istenverte hideg még majd kikészít, mielőtt
Eldönthetném az *itmaradhatóság*, az
Eltávozhatatlanság vagy *visszatérhetőség*
Kérdését, ám e szószörnyetegek tovább
Osztódnak: miért ne lehetne például az
Itmaradhatatlanság, *eltávozhatóság*, *soha*
Vissza se térés! A *felállításunkkal* lenne éppen
Baj, mint hallom, az *itt-*, *el-*, *vissza-* stb.
Meg melyedlagos a közakarát szemszögéből?
Ezzel szemben a *-hatóság* és *-hetőség* már-már
A gatgetés gyakorítására van kihegyezve, a
Mindennapos gatgetés oly szépen kialakult,

Hogy a *-hatatlanság* és *-hetetlenség* szépen
 Üli már a nászát e táj felett. Nos, mi a
 Teendő, ha én nem lenni hazafias nemzeti
 Költő, s ebben a gatgető eufóriában egyre
 Inkább bekerít bennünket az *itt- -hatóság*,
 Nemkülönben a virtuális *ott- -hetőség*, ami
 Végeredményben tulajdonképpen *ott- -hatóság*,
 S nem csupán illetékek tekintetében. S akkor
 Végül valóban *felállításunkkal* lesz majd a baj,
 Hiába lesznek a nyugodt éjszakák, az áldott
 Csönd, a biztonság, nemzet- és lánytestbe
 Elképzelt visszatérés, a végleges nyugalom.
 S mivel *felállításunkkal* lenne éppen baj, mint
 Befolyásos körökben s helyen megállapított,
 E *felállítás* több helyütt és többszörösen is
 Problematikus lehet. Amint hogy az lett más
 Is. A *-hetőségből* hol lesz *lehetőség*, esetleg
 Csak *lehetőség*, ha a *-hatóság* másként dönt
 Esetleg, a *felállítás* akkor ismét csak
 Problematikus marad. Lám csak, lám, a nyelv
 Zordon korban fedi fel sajátos szerkezetét,
 Hajlítja a költő nyomorában, hajlik is,
 Hajlik is, aztán összeroppan a költővel
 Együtt, széthullik izzó üvegcserepeire,
 Itt-ott kilóg egy-egy kötőjel, egy-egy
 Közbeékelt mondat eleje vagy másik fele,
 Írásjelek feszengenek, pontosvessző keresi
 Elvesztett helyét, ám a lezáró pontok elpe-
 Regnek, akár a mákszemek, a menekülő után, s a
 Gonoszok loholnak utána, ha elkapják grabancát,
 Egy életre nyomorék marad. Miként a költő is:
 Bármely *-hatóságra* vagy *-hetőségre* voksol is:
 Végeredményben vesztes marad. Nem kétséges,
 Hogy itt valóban a *felállítással* lesz a baj;
 Vegyük akár ilyen vagy olyan értelemben.

ROKONSÁG TÉLI ÁGON

(GOMBROWICZ-SZEMINÁRIUM)

Regény, I.

BRASNYÓ ISTVÁN

– Ajjaj! – mondtam volt, már Akkor. Mert vajh ki Gondolta volna, hogy ez ily dupla Fenékű dolog. Nekem kellett volna hinnem Benne, mintha be lennék zárva a dupla Fenék közé. Hogy ebben a szellemi fedélközben majd én Bevitorlázok.

Merthogy telt ház van, fejtegette. – Telt ház, Brasnyó barátom! – De volt ott Költő is, meg Író is, aki ezt hallotta. Ám úgy tettek, mintha nem Hallottak volna semmit. A bácskai magyarok lelkiismerete egyszerűen Siketnek és Nagyothallónak tettezte magát. Nem voltak valami Kényesek a Becsületükre, inkább Hallgattak.

Hát akkor én Most mitévő legyek? Hogy így odalett a Helyem, és nációm lelkiismerete is így Kivet magából. Valami nem a helyes irányba Haladt, és hogy a jövőben velem halad-e tovább, vagy Nélkülem, az már nagyjából mindegy volt a Számomra. Ahogy ezek itt Szembehelyezkedtek, mielőtt még tudhatták volna Pontosán, hogy Mit is akarok. Egyedül csak azt tudták, hogy ők mit Akarhatnak. Ennyi előttem is világos volt, teljességgel Felfedte szándékukat.

Hihetetlen, mily mértékben Moderáltam magam, egy Rossz Szót nem mondtam, ők meg közben valami másra Összpontosítottak, talán arra, hogy Miként állják majd meg a Helyüket a kommunista párt meg a nép Ítélszéke előtt, amely gondolataik között máris üzemelhetett, ők meg máris vacogtak, ahogy lelki szemeikkel látták, hogy megjelennek ez előtt az Ítélszék Előtt, nyüszítettek valahol Belül, és ezért inkább készek voltak Fölcsattanni, hogy Ordításukkal ellensúlyozzák a Nyüszítésüket – tulajdonképpen ez máris pártalapszervezet volt, mind-mind egy szálig Kommunisták, vizslatva Egymásban a haladó gondolat funkcionálását, számon tartva a másiknak minden Porcikáját, hogy azt Akármikor föl lehessen vetni, mintha a Leviathán köpné ki, miután Fölfalta: így Sarkallta őket a karrier. Azt gondolták, Különben odalenne a Jódolguk, közben fittyet hányva a Gondviselésre, amely szerint Danas jesmo, sutra nismo, továbbá Heute rot, morgen tot usw.

Bevor . . . Nie! Nie!

Nagy láncos Eszmei kapu csukódott Csörömpölve: ez előtt aztán Fújhattam volna kürtöt, tülköt, akármit, amikor jól láttam belül Mindegyik szellemi Tulkot, rejtve bizonyára Vizenyőt eresztve, a földet Pisálva helytartójuk vagy Fölöttesük előtt, akiket a munkásmozgalom emelt föl Analfabétasorból, ám mindaddig még nem pótolták az iskoláztatásuk körüli Mulasztásokat. Szakadatlan Osztályharcot vívtak az Osztályellenséggel – és egyszerre csak magam is ott találtam Magamat: hogy egyik napról a Másikra Osztályellenség!

Itt most Fel kellene találnom magamat, Láttam, végzetesen megorroltak rám az osztályharc Szószólói, csupa Tehetős ember, pénzük, mint a polyva, pedig az Osztály igencsak szegény, mintha kizárólag nekik Kuporgatna. Talán az velem a Bajuk, hogy belőlem nincsen semmi Hasznuk, összevissza beszélek, és őket valamennyiüket Eléggé ostobának tartom, gondolatmenetüket Zagvának, egyet sem Helyezek közülük magam fölé, hiába is pesztrálja az Imádozt pártja meg a komité. Itt olyan Elvetemültek irányítanak, hogy az ember nemcsak szégyelli, hanem egyenesen Megalázva Érzi magát. Ezt kellene ország-világ előtt Véka alá rejteni.

De most csak Buffog rám ez a Hájás buldog, hátul, a felső Fogsorában látom is a Farkasfogát; és az Írók meg a Költők gazsulálnak neki, ideológiai Fonadék van köztük, meg rokonságban is Állnak egymással: most látom, mennyire Szennyes dolog az, ha valaki valakinek a Rokona. Itt meg mindenki mindenkinek rokona, elsősorban szinte Férj és Feleség. Valahogy túltengenek itt a Férjek meg a Feleségek, konyhaszag dül, Fülsiketítő házastársi Zörejek, egyszerűben unalmas Lesz minden, akár egy megalapozott házasság második Hónapja. És onnantól kezdve aztán Halott vagy!

Az kétségtelen volt már akkor, hogy Tornádó kell ide, hogy szétrázza ezeket a Fürtökbe gyűlt pormacsákát, kisodorja innen őket akár a Használt kotonjaikat, bár igazság szerint azon nyomban annak sem látszott valami Sok Értelme, úgy Nagy Általánosságban véve. És itt voltak még az Írók meg a Költők! Petőfi Sándor vándorbotját kellett volna megtáncoltatni a hátukon, hadd Érezék már egyszer Igazából is szarul magukat, ne csupán Papíron, amelyre szocialista szemforgatásból vetettek Csupa Szemforgatást. Szocialista művészet – erre rá kellett Hangolódni, illetve Mellé kellett guggolni, hogy az ember lásson is belőle Valamit. A tartós nyomor, ami Kiviláglik belőle, az a szellem Nyomorúsága.

Szóval, az Írók meg a Költők Hallgattak, gúnyt úztek magukból, a rokonságukból, feleségük frissen Kisült kalácsából. Szerencsétlen volt itt Mindenki, nem állt szándékomban Zavarni további Békés együttlétüket. Ha telt ház, hát telt ház! Vagy táblás? Felőlem lehetett akár Ostáblás is, én csupán annyit Éreztem, hogy itt csupa Mocsok és Fertő minden, és hogy ebből az életnek csak Alávaló formája eredhet! Idejekorán sikerült odébb állnom, ennek nem én leszek a szaporítója – ujjongtam szinte az előtt a kilátástalanság Előtt, ami várt rám. Ezen a napon vonultam ki az öngazgatású szocializmusból, a Kelleténél jó tíz esztendővel korábban. A visszamaradók ezt követően már csak az Alkal-

mat Keresték, hogy belefójtanak Tulajdon szellemi váladékukba. Én meg úgy gondoltam, egyen Meg a fene! Kellett nekem szocialista eszme? Kellett nekem kommunistákkal paroláznom? Innom velük, és Lassan az Alkohol Hatása Alá kerülni? Széttéptem közülük valaha egynek is az Arcátlan pofáját?

Enlényemben nem tudtam magamat Megtorpantnak, inkább könnyűség Kerített hatalmába, ahogy Lépkedtem végig a parkettán, a Parketta lécei nyikortogtak, s e nyikorgás már-már megzavarta a terem hajójának Végében folyó értekezletet, amelyet valaki szűk körnek Celebrált, mintha már akkor is nem lett volna Mindegy ennek a világnak, de itt mindenki rémisztő Mód Angazsálta magát, kegyet Óhajtott, ez után Sóvárgott, előrehaladást Szeretett volna, ha már így Iparkodott, és ki-ki mutatta is, Mennyire. Én meg Nyikorgatással fölrebentem vállukról az Eszme éppen csak megállapodott Madarát, mintha Lábujjukra tipornék Vascipővel, ahogy odébb megyek, Számkivetetten az ideológiából, mintha nem is a Paradicsomból, hanem az egész Bibliából Számúztak volna. Voltaképpen módjukban állt, mert nem Tartoztam a lelkes tagsághoz, Sehová sem tartoztam. Azt is láttam, hogy sem az Írók, sem a Költők közé nem Tartozhatom, mert azok még mindig Hallgattak, sokatmondóan és Egyhuzamban, mintha ihlet vagy Rossz előérzet kerítette volna őket Hatalmába, vagy csupán ezen a vonalon figyeltek amarra a kézzel Fogható hatalomra, miként a daimón szeme Sugarára. Hiába is vártam volna, hogy majd az Asztalfőre ültetnek, Foglalt volt az, Megvolt, hogy ki Ül az ő Asztaluknál a Főhelyen: kényelmetlen volt, hogy valamennyiüket Túlságosan is Jól ismerem, és tudtam, hogy mit várhatok Tőlük. Vagyis Semmit, semmi Jót sem. Valójában örülhettek, hogy Ide juttattam magamat, és Kisebbet fogok majd részelni a kultúrából, és az én Részem is ily módon rájuk fog Esni. Máris készítették a késsel író golyóstollukat, vegyirónjukat, hogy sebtében firkant-sanak valamit, nehogy Hiány mutatkozzon a kiesésem Miatt: Majd megírjuk mi! Majd Mi! És már írják is Sebtében, ahányan csak Vannak, annyi féltét, mintha egyszerre nyolc-tíz kezem nőtt volna, pedig csupán ott álldogálok a parketta Nyikorgásán, illetve magam Ütöm ezt a zajt, fölkavarva a Celebrálás Mikéntjét, mint aki magához akarná Édesgetni a papjukat attól a mellékoltártól, hogy vele Együtt hajózzon ki ebből a főhajóból, ivásra akarná Csábítani, még mielőtt végzett volna az eszmével – hogy majd én Ellátom a baját a te eszmédnek, gyere csak Bátran, de a többiek ne jöjjenek, mert Azoknak semmit sem Fizetek! De nem lehet, cudar szentfazekak ezek mind; hiába, meg is érdekelhetem a sorsomat, mert nekem az eszme Említésére eddig mindahányszor az Ivás jutott az eszembe, és a Kommunisták közül is egyedül a részegekhez és a nagyvonalúakhoz tudtam némiképp vonzódni: ez nyilvánvalóan olyan eszme lehetett, amely csak részegen szép, a Részeg távlat nyilvánvalóan egészen más lehet, mint a Józan perspektíva. Azt azonban nem értettem, hogy ennyi ember, mind Józan, és hogyan tűnhet föl egy olyan Részeg távlatban, mint a szocializmus ideológiája – de hát ezek sohasem csináltak semmit, és Sejtelmük sincs, milyen lehet valamit is csinálni, főként ha valaki a sarkadban az egész nyomban el is Lopja, még elszámolni sem lehet tisztességesen, pedig ezek is, ha nem

épp az eszme Sugallatára figyelnek, máris a pénzen Veszekednek, pedig az nekem sokkalta jobban tetszett, amikor egyszerre annyian kezdtek Helyettem írni, hogy már-már azt gondoltam, nekem soha többet nem is kell.

Egyszóval, még közelről sem voltam Alkohol Hatása Alatt, de máris kívül szerettem volna tudni magamat ezen az egészen, a hátam mögött éreztem a Magabiztos nagyképűségüket, amellyel Navigálni szerettek volna Nyugat-Európa Szküllája és Kelet-Európa Kharübdisze között, illetve szurkoltak Annak, aki itt Navigált, egyre inkább egy Részeg hajóval, és észre kellett volna venniük, hogy már régóta egy részeg Hajón élünk, de senkinek sem volt Bátorsága észrevenni, aki meg Biztos volt benne, nemigen merete Volna Szóvá tenni, mert abban a pillanatban föltűnik a kommunista párt, az a sok véres szájú Párttag, és azok vezényszóra fölfalják azt, akinek bármiféle észrevétele is van, és állambiztonságiak Kezére adják, és ezt követően meg úgy Tesznek, mintha ismét Semmi sem történt volna. Nem az Államgépezet meg a Rendőrség itt a legsötétebb, hanem a sok Beszari meg önmagát féltő kommunista, akiket öt-hat Vaskalapos irányít, magyar Létemre kételkedem abban, hogy ennek a népnek ilyen vezetéssel kisebbségként bármi jövője is lehetne: ezek mintha arra Fenekednének, hogy aki nem föltétlenül egyezik velük, azt nyomban börtönbe kell Vinni, ezt egy kis, Elhízott szlovén diktálja így nekik, akinek a tarkójánál kezdődik a segge Partja, és már kinézetével is Nevetségessé teszi az országukat, és az Ilyen még nem Atall egyenruhába Öltözni, amikor legföljebb barátságában lenne szabad mutatkozni, Kövér papként nem lenne annyira bántó, mint a területvédelem parancsnokaként.

És ez az egész egy végtelenre terebélyesedő társadalmi exhibicionizmus, ahogyan az egyik polcról a másikra rakosgatják egymást, mintha halotti urnákkal tennék, mivel sejtelmük sincs Arról, Mily sebesen el fog érkezni a Végórájuk; úgy tobzódnak, mint aki a Fejébe vette, hogy örökké Fog Élni. Számomra ebből ered minden gond: hogy én ezt miért nem tudom Elhinni, vagy legalább Egyetérteni vele!

Úgyhogy nem is jött velem senki sem Inni, az Írók meg a Költők a fülük Botját sem mozdították, mintha ott sem lettem volna csak a parketta Nyikorogása kísért, valahonnan a talpam alól, hát ezt most mire véljem? Mindenki nagyon Haragudott és Orrolt rám, az ördögbe is, mintha Beleköptem volna a Levesükbe. Bár Köptem volna! De nem Köptem, még csak valami távolságot sem tartottam, inkább Készséges voltam velük, eszembe sem jutott gyűlölködni, inkább ők Gyűlölködtek, mert valami nagyon bánthatta őket, bizonyára az, hogy nekem volt Valamim, ami nekik nem Volt, és ahogy futólag Búcsúpillantást vettem rájuk, már tudtam, hogy sohasem is Lesz. Kínos volt, kínos!

Utóbb azután úgy Okoskodtam, hogy rám nézve azért mégis sokkalta jobb lett volna, ha előbb kerülök az eszme, semmint a szesz Hatása alá, mert az eszméből Haszna lehet az embernek, a szeszből meg csak végtelen nagy kára, bár az eszmétől mindig is taszított az, amit pólyás koromtól tapasztaltam vele kapcsolatban: hogy jönnek és követelőznek és taszigálódnak, egyszer csak valamelyikük nagy Pofont ad egy gyereknek az udvar közepén, és folytatják a

követelőzést, pedig én tudom, hogy hiába, mert amit követelnek, azt már a múltkor mind elvitték, csak úgy látszik, elfeledkeztek róla, addig sem ér el az eszük, hogy legalább Emlékezni legyenek képesek, ehelyett pulykákat meg libákat hajtanak el, s a Baromfit még azon az estén közös vacsorán költik el, az Állam költségén, s másnapra erről is megfeledkeznek, s megint jönnek – a kommunistákat ez a rövid emlékezet jellemzi, ez róluk a legkorábbi Emlémem, meg hogy az állam Költségére élnek, s amit lehet, azt elhajtják, valahogy mindig készen kapnak mindent, ha kell nekik, ha nem; nincsenek tisztában a tulajdonjogokkal, csak a sajátjukat ismerik el tulajdonnak. Én pedig azután tulajdonellenességemben igyekeztem még rajtuk is túltenni, vagyis úgy néztem, hogy magamnak ne legyen semmi tulajdonom sem, ám ezt nem méltányolták, emiatt inkább tartottak Ügyefogyottnak, de nekem akkor sem kellett a Tulajdon, ez különben is már-már kommunista privilégiumnak számított. Mert más a kommunizmus Eszméje, és más a kommunista társadalom, legalább oly mértékben, ahogyan más a kereszténység, és más az egyház, ami a mocskosnak azért mégis egy Tisztességes ellentéte, habár majdnem azt írtam: változata. Egy pillanatra ugyanis felöltött elöttem a Történelmi Szerep. Ezek meg az önjelölt történelmi szerepükkel jöttek lépten-nyomon, amiben az első pillanattól kételkedtem – ha ezek csinálják a történelmet, akkor a Világtörténelem Fabatkát sem ér; mostanra már világos, hogy a Történelem Negatívumát állították elő, amelyet kiheverni azoknak, akiket sújtott, ezer esztendő is kevés lesz. És ahhoz is Pofa kell, hogy valaki az ilyesmihez még jó képet is Vágjon, miután kirántották alóla a Pokrócot, és a Fejéhez Csapták Tito összes műveit.

Tehát a Bácskában ez az eszme mintha sárba, a kocsitú kátyújába esett volna, ahonnan végeredményben sohasem tudott Föltápászzkodni, bárhonnan és Barmennyire is támogassák: síkvidéki Ólomfejtés – mondhatnánk némi iróniával, és végtére is mi más sorsra juthatott volna a fegyverrel terjesztett szovjet malaszt, mint Csúfságra, miként maguk a terjesztői is, akik most kétségbeesetten kutatnak politikai föltámadásuk lehetősége után. Mindez világos volt előttem már akkor, mert mentem volna különben oly elszántan Inni? Nyikorogott volna alattam különben oly elszántan a Komszentély parkettája?

Egy emelettel lejjebb odavágva magam a rezes kármentőjű söntés oldalába, Ímé, Barátaim! – tettem szóvá, ám azt nem volt Merszem firtatni, hogy, ugye, a Kegy, amit bírtam, mily rövid idő alatt elveszett, szertefoszlott, mert bíztam abban, hogy a Kezük onnan fönről úgysem Ér el mindenhová, ide például, meg oda, sőt, amoda, ahol csak meg szoktam volt fordulni, egészen késő estélig, hogy sápadt holdvilágnál ballagjak végül hazafelé, hiszen itt otthon vagyok, itt aztán Ismernek!

Odakinn Május és Verőfény . . . Én meg idebenn, a Táblás Házban épp most keveredek művészeti Vitába Szabadúszó és fiatal Költőkkel meg Írókkal, ahelyett, hogy beléjük önteném a maradék sörüket, és kikergetném őket a szabad ég alá: GyönyörködjeteK, Sátánfiak, amíg végleg be nem ültetnek Benneteket a Táblás Házba, valamely komolyabb Dögvészt követő üresedés után, és színvállásra nem kényszerítenek, hogy ki-ki esküdjön föl az eszmére, én ki-ki föl

is fog majd esküdni közületek az eszmére, mintha mindig is ez a Vágy sarkallta volna, pedig hova teszi az eszét, inkább térne madarak Hitére, hallgatná virágok Igéjét, minthogy egy életre meghempergőzzön e fekélyes morotvában – ugyanis nem errefelé lakozik a Dicsőség! Dülledt és Dágványos szemű Barátaim . . .

Ám ők csak Írók meg Költők maradnak, integrálódni óhajtván a Befutottak mellé, Megszorongatni őket kissé a Tudományukban, ami jószerével csak aféle Ösztönösség, vagy még az sem, jobbára csekélyke Utánérzés. A Nagy Költők annyi Energiát halmoznak föl a papíron, hogy még hosszú időn át képesek holmiféle utánérzéseket Működtetni Belőle, pedig már réges-rég halottak, az Utánérzés meg, bizony, még mindig egyfolytában Pulzál . . . Még csak oly Szapora eszme sem kell hozzá, amilyen a marxista Teória, amelyet akármikor föl lehet Önteni használt Agyvízzel, Százezrek élnek ebből, a marxi Elmélet Utánérzéséből, pedig az nem is Nevezhető Költészetnek, inkább mondható Hetvenkedésnek, amelyből Gyakorlatot fondorkodtak össze, s amikor láthatóvá vált, hogy Csodák Csodájára nem Omlik össze, a Forradalmi nevezettel illeték, s akkor megjelentek az irigylésre méltó Forradalmárok, akik ezt követően Ontották magukból a Forradalmat, hogy már félni volt tanácsos ettől a sok Forradalomtól, olyannyira, hogy már-már megnyilvánult bizonyos fokú társadalmi Szorongás is, hogy vajon Hová vezet majd Ez? Meddig futja a történelem folyamán fölhalmozott Tartalékokból? De a fiatal Költők meg Írók még roppantul igyekeztek, hogy esetleg Részselhessenek az ügyis veszendőbe menő Maradékból, még legalább Ők, és Vicsorogtak meg Acsarkodtak, és hiába is jött volna akárki olyan Békülékeny megállapítással, hogy nem jó ez az Agyarkodás, itt elsősorban a Szépségről van szó, nem ildomos a másik szemét Kivájni a szépség nevében . . . De ők csak Vájtak és Martak, ahogy az Éhes Farkasok tennék, és Ittak, és Ittunk, és akkor érkeztek Újabbak, akik ugyan-csak Ittak, és vártak az Alkalomra, pedig a világban kellett volna Nyitott Szemmel járniuk, de ők valahogy mind befelé Fordulók voltak, akár egy fordított Napraforgó, valahogy Fölborulóra állt bennük a tányérjuk, de többségükben mégis Egyensúlyban Tartották magukat, pontosan tudták, mit kell Cselekedniük, hogy az a forradalom Fülébe is eljusson, s Méltányolni tudja.

Tehát így Jártam én, vagyis csak ültem köztük, amíg csak Mind nekem nem Estek, Írók és Költők egyaránt, fölhánytorgatva a múltamat, kétségbe vonva a jövőmet, pedig a múltam csupa Kétségbeesett Körmölés, egymásba fűződő hosszú mondatok Láncolata, nyakamat szorongató Hurok, rám nézve Hosszú Versek Éjszakája; el nem Árultam semmit, bizonyára azért, mert nem is volt Módom rá, bizonyos szempontból Céltáblája voltam én mindig a Dogma Nyilainak, nem tudtam, végül már képtelen is voltam Megkedveltetni magam a kommunistákkal, ha csak rám sandítottak, máris Tajtékszani kezdtek, már-már kezdtem Büszke lenni rá, hogy ennyire Kirívok közülük, de az Írók meg a Költők közül is épp ennyire Kirítottam – hát persze, amikor mind egy szálíg Kommunisták voltak, messze földön ha volt két-három író, aki Véletlenül nem volt kommunistaszámba vehető. Volt itt olyan is, aki a Főideológusságig vitte,

legalább úgy Értette az elmélet meg a gyakorlat Összhangját, mint annak idején Lenin Értette; mindig nyiszálta valaki alatt az ágat, mintha a kommunisták Fán laktának, s amikor már jól elfürészelte, akkor föl hagyott vele, mert már elunta, s az Érintett kereshetett magának másik Ágat, ami még nem volt annyira Elnyiszálva, és ott, azon lappangott tovább. Csodálkoztam, hogy a pártjuk helyi történetében ez idáig még nem akadt egyetlen Férfi sem, aki legalább egy becsületes Nyaklevest lekevert volna neki, a Főideológusnak, de ha egyszer ilyen Puhányok voltak, leginkább attól tartottak, hogy Kizárják őket, ezzel úgy rájuk lehetett ijeszteni, a pártmegrovóval, az utolsó előtti meg az utolsó figyelmeztetéssel, hogy még azt is letagadták volna, miszerint egyáltalán a világon Vannak; hogy Kidobják őket a kommunista pártból, az annyit jelentett, hogy azontúl Számkivetettek lesznek, Megtűrték, Megbízhatatlanok, és onnantól Fuccs minden előrelépésnek, még Helyettesek sem Lehetnek, örökre csak Beosztottak maradnak, és nem részelhetnek első fokon a Nagy Osztozkodásból, csupán abból, amit amazok Meghagynak nekik, és miként a lakosság többsége, Másodrangú állampolgárok lesznek. Márpedig a valódi Költők és az Írók képtelenek ezt a sorsot Elviselni, nekik Vörhenyeges csillagösvényeken szükségeltetik röpödniük, Hadak, de még inkább Hadvezérek Útján szárnyalniuk, melyet a világon az Egyedüli hadtudományok doktora útmutatása alapján vittek föl a mennyei pallérok – csakhogy, kérném szépen, ez az ember már az első elemiben megbukott, akik meg beugrottak neki, azok most bukdosnak meg, habár a regényidő szerinti pillanatban olybá tűnik, hogy Sohasem. Kín lesz ennek a végét várni, Kínok kínja.

Egyszóval, aki csak volt kommunista, azt mind a pártból való Kidobás föl-emlegetésével lehetett sakkban tartani, vagy a fiatalabbakat azzal, hogy nem kapnak majd Hitbizományba semmiféle intézetet, intézményt, vagy legalább egy Áhítozott társultmunka-alapszervezetet a már meglévő pártalapszervezettel együtt, ami a Végső cél, Író ennél Többre sohasem viheti, meg minek is Vinné? Mindez könnyedén elirányítható, a fönmaradó Idejében az ember meg azt tesz, amit kedve tartja. Írhat akár Könyvet is, de minek ide Bármiféle könyv?

És az Írók meg a Költők egyetértésben engem martak, marcangoltak, miközben egy-egy nyeletet Ittunk, itt nem került most szóba Esztétika meg ehhez fogható Sallangos és Cicomás dolog, Politika járta, s annak a Bizonygatása, hogy a magamfajták irományai együttvéve vajh miért rúgnak a Végösszeget tekintve csupán egy nagy Nullára?

Ezt magam is szerettem volna Tudni – nem emlékszem, hogy hangot adtam-e a magammal kapcsolatos Kíváncsiságomnak meg Kételyeimnek, mindenestre úgy vették, hogy igenis, Adtam: és kezdetét vette Újfénti okításom, két korty között – egyik fülemen Be, a másikon meg Ki –, s amikor csillapodott, egy másik Valakit átkoztunk, most már egyesült erővel, majd egy Harmadikat, végül az egész Világot átkoztuk, még mindig együttes erővel, egyre inkább az Alkohol Hatása Alá kerülten, mígnem a sztálinistákat vettük sorra, mert Azokat egyaránt megvetettük, és jól Ismertük a Táblás Ház ilyen hajlamú hopmes-

tereit: úgy Tűnhetne, hogy kevesen lehettek, pedig az az igazság, hogy egyáltalán nem voltak Kevesen, az Ildomosnál jóval többen voltak.

Ezeket a nyár Eleji találkozásokat fiatal Írókkal és Költőkkel nem kedveltem különösebben, a Tél volt az én igazi Évszakom, a kora délutáni téli sötétség, amikor a szokatlanul korai időpontban nekilátnak gyújtogatni a Lámpákat, odakinn meg az elszánt alkonyat lobog, mintha Égő Erdőségek lángja és füstje Tükröződne a bíborló derengés kódében és Hideg Tombolásában, miközben lecsordul róla a fénytörés pirosa . . . Az egészben az volt az Érdekes, mintha sohasem azt teremteték volna a számomra, ami volt, hanem valami Olyat, ami a jelen pillanatban egyáltalán nem volt, a meglévőnek tulajdonképpen az Ellenkezőjét: hát ilyen Természettel nem is csoda, illetve aligha meglepő . . . Azaz miért az én természetemben Legyen mindig a hiba, miért ne vállalhatná egyszer valaki más is ezt magára; semmiképpen sem lehet kimondottan opportunus, hogy mindenki más Extra, velem meg kizárólag az történik, ami sohasem történik senki mással sem – csak ha végre egyszer sikerült ezt is megfogalmaznom! És mostantól majd ezen sem kell többé Sopánkodnom, ezentúl magabiztosan léphetek ki Nyárba-Télbe, szíromesővel a szívemben. És pont.

Mire pontosan lehetne tenni egy fölöttébb kiteljesedett Hangzavar végére, akkorra különben is egészen más kezd történni, ami amúgy is magához fogja vonzani a Hangzavart, akár egy esetleges égő Drapéria látványa, amely előtt az imént még ketten Beszélgettek, inkább együttérzőn, semmint kárörvendve, de bizalmasan, igen Diszkrétén:

– A Baj, hát a baj az az lett, abban nyilvánult meg, hogy nem tud Kefélni . . .

– Hogy nem tud Kefélni? Hogyhogy nem Tud Kefélni? Vagy úgy, hogy nem tud Kefélni . . .

– Nem Tökéletesen tud . . . Mert, ugye, Kefélni is tökéletesen kell Tudni.

– Á, nahát, Kefélni! He, Kefélni!

Ez igen sokrétűnek mondható Tárgyalás volt, valóságos Tanácskozás, lelki szerepekkel biztosan látták is a Tudás meg a Nem Tudás közti különbséget. A Tudás! A Tudás! Kétségtelen, hogy a Tudás pártján voltak, ám orcájukat azért nem Futotta el Pír, szóval, nem restellkedtek és nem is Pironkodtak, felvilágosodottan és Modern Módra viselték magukat, igaz, ami igaz.

Ők bizonyára Tökéletesen tudtak, vagy legalábbis úgy tartották magukról, hogy tökéletesen tudnak Kefélni, amott meg, az a Boldogtalan, akiről szó van, nem Tud.

Én még azt is tudtam, hogy Kiről beszélnek, hogy ily Nyíltan képesek a Szörös Töke körül matatni, és most fogalmat alkothattam arról, hogy minden mennyire Összefügg, miként áll össze a Szubjektív meg az Objektív egységes Világképpé, amelyre máris egy meghatározott Jövőt építettek, úgy vélvén, a Saját jövőjüket, a többieknek, e jövőn kívül levőknek pedig Pusztulását, miként az osztályharc Föltételei diktálták.

Azonban valahogy túl sok volt itt a Diktandó, és még több a Szűrő, mindenki minduntalan valamit Szűrni igyekezett, lecsapni rá és eszmeileg egyenirányítani, Százak voltak erre idomítva, s hogy én majd ezek közt átbújok a szavak

Fokán – erre csak egy mód lehet, Sejtettem, ha hihetetlen mennyiségben Zúdítom közibük, hogy ne gyózzék, hogy előbb-utóbb majd megcsömörlenek, elsősorban tőlem magamtól, azután önmaguktól, és inkább beteget jelentenek, vagy öregnek adják ki magukat, Szívszélhűdés kerülgeti őket a koholmányaimtól naphosszat, valamit előbb-utóbb úgyis ki fogok Agyalni, valami Messzemenőt, amit következtetésként lehetne levonni, mialatt még Ábrándozás folyik a Kefélés körül, így meglazulva tudom a figyelmüket, ahogy elméláznak egy Elméleti vagina fölött.

Barátaim eközben meg, amíg az agyamat futtattam, Amoda figyeltem, emin-nen, a közelemből szerterebbentek, elszéledtek, semmivé enyésztek – s mily váratlanul maradtam magamra! Egyszeriben ez lett az önmagamról alkotott valós kép, hogy bizonyos tekintetben mintha sarokba szorultam volna! Hogy én, még hogy én Sarokba Szorultam? És egyszeriben minden Kilátásom megvan arra, hogy Kutyaszorítóban fogom Végezni! Majd tesznek róla, hiszen ismerem a Fajtájukat!

Ám később, vagy Másnap, esetleg korábban – immár teljesen elveszítve tájékozódási képességemet az Időben, csak a hallásomra meg az Emlékezetemre hagyatkozva, Hallom:

– Nézd csak ezt a Kísértetet! – és megszeppenek, mert azzal vagyok, hogy ezt Máris épp rám értik, hogy én, szinte Átmenet nélkül, a Magam Valójában, egyszerre csak kísértet; hát nem lehet igaz, kutatok az Előzmények után, de kutakodhatok, amikor mégsem én vagyok az, miként Hamarosan látom: ez egy Másvalaki! Fíberbőröndöt lógat a kezében, ennyire Ódivatú, és Mosolyog, mint aki nyilvánvalóan a végét járhatja, Haldoklásról engedték el Röpke szabadságra, de Intelligens és Jóságos, ám mihez kezdetne ezzel itt, az ő Adott pozíciójából, mintha csodát várna, mert itt még sohasem történt Csoda, minden más történt, aminek történnie kellett vagy megtörténhetett, kinek-kinek a Kárára vagy a Hasznára, de csoda! No, azt köve hiszem!

És nem gyűlik gyülekezet a Kísértet köré, nők nem dugják oda pisze, fitos, beráncolt orrocskájukat, vagy amilyen épp van, nem kíváncsiskodnak, sem térülnek-fordulnak, inkább Meglepődve és Megriadva elosonnak a Halál Közeléből, pedig a Halál még akárkivel összeüthető egy verseskönyvet, Rendelésre, s ebből akárki, olvasván, tanulságot vonhat le, azaz mi lehet a Tanulság a Halál által megrendelésre íratott bármely verseskönyvből? Avagy mely verseskönyvet nem a halál Direkt megrendelésére írtak? – Legyen ez a tanulság, habár a halál aligha olvashat versesköteteket, inkább talán vonzóddhat a festészethez, elsősorban a gyorsabb áttekinthetőség végett, azon akár Szempillantás alatt végigfuttathatja kifolyt Szemét, sőt, eligazodhat Vonalai meg Árnyalatai között, amelyek megalkotójuk arcát is Körvonalazzák, mint valami Veronika-kendő, semmiből merített, ótvaras Lenyomat; ez a Dőzsölés a formák között, ez az, ami Valóságosan is vonz, magához ránt, szinte Beír, avagy Árnyal, arra sarkall, hogy Zilált valómban festőkkel vegyem magam egy Kalap alá, akik úgyszintén eléggé Ivóvak, habár Színjőzanon is hajlamosak akként viselni magukat, mintha Hatás alatt lennének – olybá Tűnik, miszerint a Hatás alatt

levést becsülik az evilági Állapotok közül a legtöbbre, és Józan állapotukban is ehhez tartják magukat, válják Becsületükre. A maguk elképzelése szerint Látni: ez lehet a Csemegéjük, és én már nem is a szesz, hanem az ő Hatásuk alatt Igyekszem szintén a magam Lehetőségei szerint, afféle Intellektuális Vakondként élni a Szemlélődés Mikéntjével, ám ez inkább táplálja a Dúltságomat, míg részükre ez csupán Alkalom, mint bármelyik más, valami Friss Szín, amit eredményez.

Habár egy ízben akkora kommunistát láttam Közöttük, hogy szinte Eljedtem magamtól, menten megdermedtem a saját Árnyékomtól; Micsoda nagy kommunista! – mondtam is, valóságos Teoretikus! Tartott is tőle Mindenki, mert oly elszántan Veszekedni embert kis pénzekért addig még nem láttak. Egy jobb ecset egyetlen szőrszála a sokszorosába kerül annak, Amennyiért ez kapható volt a Veszekedésre, és ezt még alá is Támasztotta Irányvonallal, nemzetközi téren mindenütt szocializmust Szimatolt, Olaszországban, Franciaországban, Spanyolországban, Angliában – ahogyan ezt szavakban Ecsetelte! Ám a Vásznon nem tudom, hogyhogy nem jutott Messzebbre, ott valami rövid pórázon járt körbe-körbe; nyilvánvaló volt, ekként fest az, amikor a Teória nem fedi a Gyakorlatot, s az ember hiába vedel, nem fog rajta, nem okosodik.

Míntha valami halászat folyt volna nagy papírfelületek sima Tükrén, sebesen meregették a Vonalakból fonott hálót, amíg csak ki nem emelkedett valami Látvány, hogy Megborzadjon tőle a szemlélő – ez a Szabály, a fantázia csücskébe szorult múlt idő, amely értelmezi a Jelen Pillanatot.

– Hamis beszéd! Ki az, aki így Beszél? – dobta fel a Gondolatot a szabadságot Haldokló, akinek különben sem lehetett valami sok Ideje hátra. (Egyáltalán, mily sokaknak mily kevés idejük volt itt már Hátra!) És ez most csak egy mosoly volt, egy valóságos halotti Maszk, de micsoda halotti maszk! Irigylésre Méltó valami, akár egy azon frissiben légből kapott, de tökéletes Verssor. Csak többet ért. Ez idő szerint vajon Mennyit Érhetett egy egészen sajátosra és Tökéletesre sikeredett verssor? A szocializmus egy adott történelmi pillanatában, amikor Újraértékelték a Verssorok Árát és Tartalmát; voltak erre is szakértők. Tudták, hogy mi fán terem az ihlet. Csak azt nem tudták, vagy nem is Akarták tudni, hogy mi ez a rezsim, ahol minden Oly Jól van, bár többször szóba került a majdani kemény kéz.

– Ugatnak összevissza! – és ezt sem én mondtam rájuk.

– Mint Gondol, ez a Helyzet Olaszországban – kezdte magas hangon dűnyögni a Fülemba a már Leírt teoretikus. – Milyen hatással lesz ez ránk?

– Fogalmam sincs – vágtam ki magam. – Én még sohasem jártam Olaszországban.

– Az eurokommunizmus sok mindent átvesz majd az itteni vívmányokból – folytatta.

– Spanyolországban sem jártam – siettem válaszolni.

– Nem kell azért ott lenni valahol, hogy az ember véleményt formáljon az eseményekről.

– Azért Illene, csak nekem sohasem volt ki a pénzem. Mindössze annyira futotta, hogy itt elüldögéljek, és igyak a világ Egészségére. Olcsó itt a szesz, a legolcsóbb Európában. Én ennek a ködén át Nézek és Látok mindent. Értelmes ember itt aligha tehet Másként – morfondíroztam még, mert tudtam, mennyire érzékeny a Pénzre, és hátha veszekedni támad Kedve.

Miként mondom, ez az egész május Hónapban történik, ömlik köröttem, mint valami Vidám májusi Zápor, beszélgetek itt valakivel, hogy múltjék az idő, amely a hátán hord, s mialatt Eszmét cserélünk, föltűnik egy Sofőr, de minden, ami rajta van, oly kifogástalan, s aki engem kezd Vizlatni, mintha meg szándékozna vívni velem, a Feje egyszerre csak ott verődik a kettőnk feje közt, mint valami Harmadik mit tudom én, Micsoda, s azt mondja, hogy most nem tudja, hogy nem én vagyok-e az ő Utasa, de ha netán Az vagyok, akkor most Hamarosán jaj lesz nekem, pedig én most látom őt először. Mondom, nem én vagyok, itt mi Békésen beszélgetünk Olaszországról meg Spanyolországról, szocialistákról, eurokommunistákról, de hát ezen ne múljon, inkább mondja meg, hová számítana vinni, én máris Benne vagyok. De hogy ő csak ezt azért mondja, mert még ilyet nem látott, itt az emberek mind Olyanok, akár a Sárkányok, az egész Táblás Házban olyanok vannak, s ez mindahányszor kizárólag így van, hogyha Italt látnak, Elmenekülnek, elbújnak, csakhogy lopva ihassanak, hogy ő már nem is tudja, kit lehetne ezért Felelősségre vonni, s az első pillanattól bennem Gyanítja az Utast, mert még mostanra sem sikerült egészen elterelnem magamról a Gyanúját.

– Hát, Bánom is én, menjünk – mondom, és kapom magam, rendezem a számlát, s közben gondolkodom, ugyan hová is Mehetünk; Remélem, magasabb helyre visz, s aztán majd útközben azt is Megtudakolom tőle, hogy milyen Célből.

És azután ott jön a tövemben, szorosan mellettem, hogy a Fülemen meg a Tarkómon érzem a leheletét, éppen olyan, mintha valaki el akarna Hurcolni, vagy netán épp Rabolni, én meg Hagyom magam, ahelyett, hogy a szeme közé Csapnék egyet, vagy legalább Ráordítanék, vagy esetleg valami kisebb tanújelét adnám az Ellenállásnak, de én nem teszek semmit, hiszen talán úgy kell tekintenem, hogy máris letartóztattak, és én még csak meg sem is vagyok Lepődve ezen, semmi gyakorlatom sincs még az ilyesmiben. Semmi, semmi, legyintek, és megyek, csoda, hogy le nem gurulok a lépcsőn, mert azért mégiscsak meg lehetek illetődve: Vajon kinek a Színe előtt esik majd Jelenésem? Ilyesmibe is csupán a hozzám hasonlatos Szűklátóköriűek keveredhetnek. Talán nem jól Szóltam a várható Olasz szocializmusról, vagy Bizony más Szavaimmal Foltot ejtettem a Spanyol ideológián, Santiago Carillo elvtárs Vörös pártkönyvecskéjén. Diszkreditáltam, Kompromittáltam őt a jugoszláv elvtársak, a jugoszláviai Magyar elvtársak háta Mögött, s ezért most informatív Beszélgetésre Hurcoltatom; azt még ugyan nem tudtam, hogy a Táblás Háznak vannak Bizonyos helyiségei, tehát akadnak itt olyan Szobák, amelyeknek közvetlen teleprinter-Összeköttetésük van az állambiztonsági Szervekkel, s az itteni Tetűpagony ennek révén informálódik és Informál – mármint Följelentéseket tesznek, ha

épp ez az Ötlet szakad a nyakukba, s egyből írásban adják, miképpen Írásban is kapják az Utasításokat. De ezt én, persze, akkor még nem tudtam, de majd meg fogom tudni, ez Tervbe volt már Véve. Hogy a vezető Beosztású magyar értelmiség Szíve a Magyar nemzetiségért zakatol, Zutyulódik és Sajg, egészen a párt legközpontibb bizottságáig, amelynek már Közülük is akadt, Aki tagja volt, lett, de nem Sokáig Maradt az, ám ez is megkülönböztetett Kitüntetésszámba ment. Akárcsak az, ha valakit Fülön fogtak, és mint Nyuszikát emelték ki a Tömegeből, illetve a Választók közül, akik Allítólag egy-egy főntről Kiválasztottat delegáltak maguk Közül, időről időre, magas Állami tisztségbe. Én vajon kit Delegálhattam? – jutott most eszembe. Ennek legalább Háborús kommunistának kellett lennie, már-már Mártírnak, aki azonban csodák csodájára Megúsztta a Mártíromságot. De hogy Mennyire visszatetsző volt az a rengeteg Megúsztás! Mintha szakadatlanul rossz háborús filmeket vetítettek volna, fekete-fejérből, az unalomig, és az újságok is Végetérhetetlenül közölték a Jelentősebb hőstetteket, persze, Utólag elmondva. Egyértelműen a számtalan Hetvenkedő Katona árnyékában folyt az élet, mintha Visszasírnák a Háborút, bizonyítani Vitészségüket.

Én meg ballagtam most a sofőr tövében, állami Fortélyal fogott utas, akit Furfangos módon épp most sétáltatnak be a Kelepcébe; Csakhogy miféle Kelepce lenne ez, címzetes Elvtársaim? Ette volna meg a fene, hát Kutyá legyek! Mert lengőajtót Érvén, amely majd kipenderít maga elé, viaskodván vele, Kivédvén felém csapó Ütését, egyszeriben csak Kiáltás harsan fölöttünk, messzi Magasságokból, lépcsőfordulókkal följebből Zuhan:

– Majstore! Majstore! – szölongatják Harsányan a sofőrt, akár valami Élettelent vagy Aléltat, mert szemmel láthatóan megkerült az Eredeti Utas; rá se Hederít, ám valami rondára sikeredett Hangyászsün, öltönyösen, Nyakkendősen, habár a Zakójának az uja aligha érné a Könyökömet, s ha magamra húzám, menten szétrepedne rajtam: nem mondom, alaposan szíven rúg, hogy egy ilyenel Tévesztenek össze – börtáska a kezében, s el tudom képzelni, micsoda Szeméthalom lehet abban papírból, és a fejében is nagy lehet a Zúr, büzlik az alkoholtól, miként a bűdösborz, ahogy fújkalja maga körül a szagát, Árasztja, talán azért, hogy utat engedjenek neki, Siet, Kapkod, de nagyon elégedett magával, hogy Na, végre! – erre ugyan egy cigarettacsikket sem lehetne bízni rendes Körülmények között, bizonyára azért kell Kocsival hordozni, hogy el ne Tévedjen.

És innentől Mily szabad vagyok! Csekély lámpalázam mostanra elpárologván, most akár hajlandónak mutatkozom Lelkesedni is a Rezsimért, amely, íme, megkímélt magától, az Egész mondanivalója csupán annyi volt a számomra, hogy Leráncigált a lépcsőn, ahova bizonyára Föl sem kellett volna Mennem, mert Mindenütt csak a Vita, vagdalózás Olyasmivel, ami sohasem fog Elkészülni, mindörökre tervbe Ágyazva marad, s egy napon majd azt mondhatjuk az egész korszakra, hogy nagyszerűnek vélt, ám Szerencsére félbemaradt tervek Összessége, vagyis hogy egy szerencsétlen ötletből miként lett végül egy Teljes szerencsétlen Társadalom, Kivitelezhetetlen ország, amelyben egykor oly édes-

deden Martak, s ezért utóbb senkinek sem Tördelték ki a fogát. Állítólag azért Tették, mert nem volt más Választásuk, és azt valamennyi érintett tudja, hogy nem igaz. Így nem igaz, mondom Múlt Időben, tekintve, hogy mostanra semmi Sem Igaz az Egészből. Egyetlenegy valaki sem Igaz, mára mindenütt csak Hamisítványok, pedig mennyire törekedtek eredetiként Elsütni magukat! . . . Mind egy-egy szakállas Vicc, Adomafigura, ásatag Lelet, Negatív bizonyíték, eredménytelen Cáfolat. Mire végig fölsorolnám, egészen Kifulladok tőlük, mehetek vissza, Fújtatva fölfelé a Lépcsőn, kapaszkodva a Korlátba, különben sem szeretem, ha Hatás alatt lévén, Járkáltatnak.

Miután a Nyálam, Elővigyázatlanságból stb., szóval, az a Folt, amit ejtett, észrevétlenül, Elmaszatólódott vagy fölszaradt, és már nem lehetett volna Rám bizonyítani, és többé már nem Kellett magamat oly riadtan Hajszolni gondolatban az Elvtársi mókuserékben, s Újfént elfoglalhattam immár Magányos helyemet, kénytelen voltam rádöbenni, hogy már a Szabadságolt haldokló is lemondott rólam, ekkorra egészen megfordult Köröttem vagy Velem a világ, itt időközben egy új Leosztás kezdődött, ahol már nekem nem fognak Lapot adni: bizonyára attól tartanak, hogy Eszményiségét Összemocskolom, a peremét Kikezdem, megint vitát Provokálok, ami elől máris Elzárkóztak, Elhatárolták magukat, vajon tőlem? Eszmeietlenségemtől? Eszmétlenségemtől? Esméletlenségemtől? Föleszmélhetetlenségemtől? Annyi minden lehetett a Számlámon, hogy úgyis képtelen lettem volna mindent Nyilvántartásba venni, meg erről végeredményben úgyis csak Gondoskodott valaki, volt nekem személyes Nyilvántartóm, csupán azt nem tudtam, hogy ki lehet Az? Még csak nem is Gyanakodtam senkire sem, még Anyyra sem, ahogyan a sofőr Gyanakodott énrám az imént, valahol azonban számon tarthatták sziporkáimat, amelyeket az ideológián Pattintottam, valahol föl volt az Írva, mint, az utolsó szóig, s bizonyára még most is ott lehet, valamely nyilvántartóban, s akinek kézre esik, az jóval Többet tudhat a Dologról, mint én, és föltehetőleg Él is ezzel a Tudásával, azzal, ahogy szorgos Számtartóm pórázát tartja.

– Egyöntetőség és Pluralizmus! – szakad föl kebelemből a Sóhaj, amelyet elnyomni Igyekszem, hogy legalább ne tükröződjék magatartásomon netán még a Lelkiállapotom is, mivel Gyűlölöm az érzelmeket, még Papíron sem szokásom Szabadjára engedni őket, ez meg most Tolakszik föl, fölfelé, ahol különben semmi helye; még hogy Érzelem! Itt nincs Érzelem, itt csupán állítólagos Hideg Fej van meg Történelmi Vízió; a folyosókon Látnokok futkároznak, és közülük ki-ki a hátsó zsebében hordja a Marsallbotot.

Ezzel a Vízióval azonban igen sok baj lehetett, mivel elsősorban kinek-kinek a Fantáziájára bízták, hogy mit Értsen alatta, ám a Fantázia permanens roppantul Szegényes volt, és csupán egy nagy Üresség kerekedett belőle, mint-ha üres tányérjuk mélyét kémleltek, miután Kiszürcsölték belőle a levest.

Mert ez is volt itt, Levesek szürcsölése a Fantáziák Lobogásának lángjánál, vagy hát dehogyis volt az láng, inkább szentjánosbogár Nappali potroha, ilyen mutatványra, meg, ugye, még csak Látomást sem igen lehet Alapozni, s erre jött a hétköznapok ragacos, zsírral nyakon lötytyintett Főzeléke, említésre sem

érdemes Húsadaggal, Salátával, végül Süteménnyel, ingyen kapott eszmei Gyomorégéssel, amit Kövér Szakácsnők lócsöltek rá az Abonensre, Égszakadás-Földindulás!

S ebben Tátogva, vajon miféle épkezláb Elképzelés! Inkább Menekvése a szellemnek, Visongatása, mintha bőregerek szájából hangzana; vagyis hogy Van, Létezik valaki, abból a célból, hogy simán a nyakadra hágjon – ez az adott pillanatban ugyan hihetetlennek tűnik, akárcsak az, hogy egy napon majd a legragyogóbb Pályának is vége szakadjon: valójában ezt a Véget érést, ezt célozta a kitartó és türelmes várakozás, mintha a Véget éréssel valami egészen Más kezdődne, legalább Fölszusszanás, erőgyűjtés egy másik várakozáshoz, majd még másikabbhoz, en bloc csak Várakozás, habár az elszántabb Várakozók már beleöszültek ebbe az örökkéig tartó várakozásba, pedig sehol semmi, még csak jele sem, hogy közelegne a Vég, amikor majd célját éri a több évtizedes Várakozás, mi által Kiteljesülne a Beteljesedés . . . Föltéve, ha addig föl nem Hajtják a várakozót, nem maga kerül előbb Terítékre, hiszen már rég fölkészültek a fogadására: nincs olyan polgára az országnak, akit ne lehetne azonnali hatállyal börtönbe vágni – ez mindenképpen Hozzá tartozik az ebéd-lői Összképhez. Vagyis csupán az ország egyetlen polgáráról elképzelhetetlen, hogy börtönben Üljön. Ezért kell megvárni, hogy Meghaljon. No de addig is nyakalják a sűrű főzeléket, s azt forgatják a fejükben, hogyan lehetne huzamosabban túljárni a többiek eszén. Roppant méretű, szint alatti vetélkedés folyik, s az Kizárt dolog, hogy ebben valaki, legalább Kibicként, ne venne Részt. Még én sem vagyok az a Valaki; mindig ott Kártékonykodom valamelyik Táborban, mint valami Hadi lakodalmon.

Emlékszem például Bésszarion házasságára, azaz dehogyan Emlékszem, Bésszarion már Házas volt, amikor megismertem, vagyis csupán Futólag ismertem a házassága előtti Időből, ittunk talán, nagy palack Borokat, többekkel, és aztán Bésszarion eltávozott a közelemből, még szinte Gyerekfejjel, ám ha egyszer valaki arra Szánta magát, hogy ismét föltűnjön, az előbb-utóbb föl fog Tűnni – ez volt a Helyzet. Egyszóval semmiképpen sem lehettem ott a Lakodalmán, ezért aligha mondhatnék róla ítéletet, töviről hegyire leírva, mert én magát az Intézményt ismertem meg, amelyben Bésszarion házasság címén élt: ehhez azonban semmi Közöm sem volt, maradt tehát a pusztas Ismeretség, és mindenekelőtt Bésszarion Kedvelése.

Ilyen Ifjak, akik ennyire Bátorak, pontosabban annak Tűnnek vagy Annak Hihetők, eléggé ritkán akadtak itt, mert Miből állt lényegében ez a Bátorság? Tulajdonképpen abból a Botorságból, hogy egyenes Jellemű volt, és Mert nem Félni, kommunista létére sem Félt a Kommunistáktól, egyik fajtájuktól sem, azoktól sem, akik Hivatásszerűen félelmet Gerjesztettek maguk körül, meg azoktól sem, akik Belülről torkig voltak Szar Félelemmel, és mindenkit a maguk Színvonalán szerettek volna tudni. Ez a Mérhetetlennek ítélnélhető Könnyelműség táplálkozhatott a még kiforratlan Ifjonti Hévből is, amit Csodáltam, lévén kezdettől fogva Koravén, Ismereteim Birtokában akárki az lett volna, eszmei Kotyvalékok huzamos fogyasztása révén szakadatlanul tartó Rontás

áldozata; ám rajta mintha sem Rontás, sem Szemmelverés nem fogott volna, vagy csupán Kifogott rajtuk, kitért Előlük, nem volt fölötte Hatalma az ideológiának, míg én gyakorta Jutottam annak a Határára, hogy megadom magam, Elhiszek valamit, amit valójában nem Hiszek. Ám azután, Kipenderítettén a Táblás Házból, kénytelen voltam Véglegesen Ráeszmélni, hogy Egy Hiten én ezekkel sohasem lehetek, kénytelen leszek engedni annak a meggyőződésnek, hogy én Más Hitűnek születtem, pedig nem Mondhatom, hogy nem tudtam, mit veszek a Nyakamba, ahogyan Bésszarion nem tudta, hová is fog ő végül Kilyukadni.

Tél volt, valami olyan, amit kedvelek a levegőben; gyakorta maradtunk együtt, késő éjszakáig, hideg lámpafény alatt, Iszogatva, ő meg, akárcsak a Szabadúszó fiatal Írók meg Költők, megállás nélkül mart engem, egyre csak Mart, de ez nemigen rontotta a Hangulatot, én meg, mint akinek Több Esze van, még csak nem is gondoltam arra, hogy netán Visszavágjak, leüssem Elméletei fejét, amelyek végső soron nem is voltak Rosszak, csupán semmire sem vonatkoztak. Azután beindítottam a lemezjátszót, lemezt tettem föl, valami Kurucos zenéket, s ezt hallgatva előbb Kurjongattunk, majd egy sort Táncoltunk, valami haláltáncot, Férfiasat, Magyarosat – ha eszembe jut, most is azon nyomban Tánkra perdülnék, csak ne Sántítanék, mert ez, ugye, mégiscsak Visszatart. Roggyanva kerülni ki az eszmei pokolból – de hát csak ha Túléltük! Hanem mennyire éltük mi ezt túl, mostani túlélők, mily mértékben lehetünk mi még Élőknek mondhatók? Osztályos társaink is jórészt túléltek, akik ezt az egészet ránk szabadították, és bizonyos Tekintetben ők az Elevenebbek, tevékenységük számláját ugyanazok Állják, akik eddig is Állták. Semmi sem változott, ez lehetne a dolog Csattanója. És hogy nem Hiába volt az egész – merje csak valaki azt Mondani, hogy nem Hiába volt!

Krajcáros munkám során épp a Tito szóra kerestem rímet: Butító, Bénító, Pusztító, Sántító, Bitó – ezeket, ugye, nem Alkalmazhattam, bár másmit nemigen Találtam. Megrögzött szokásommá lett Mélyidióta költészetet fordítani Magyarra, hogy szaporítsam a Szennyezett hungaricák mennyiségét: derekasan Kitettem magamért, az Elvárásoknak megfelelően; továbbá fordítottam marxista Filozófiát, publicisztikát, emlékiratot, költészetet, újságcikket a Kommunista című hetilapba, ezenkívül Párthatározatot, státúumot, esszét, önéletrajzot, vitacikket, tanulmányt, humoreszket, aforizmát, szatírárt, Elme-futtatást – mindezt tettem egy Félpénzért, aminek a Javát utána Elittuk. Egy-egy ilyen Szörnyedvény árát alapján Konyakvalutában mérlegeltem, különben sem szerettem ezt a sok haszontalanságot, hanem a konyakot kedveltem, és Számos társam is igencsak Kedvelte. Megfejem naponta az Eszmét, italt a Marxizmusból eddig vajmi kevesen tudtak Csapolni, alkolholt fakasztottam az Ürességből, hivatásos Szinten. Értelmes magyar Irományra itt alig-alig volt Szükség, a megjelentetés hatvanhat Tényező egybejárásán múltott, s míg az ember a Kedvező egybeesésekre várt, addig fél kézzel nyugodtan firkálhatott valamit, a kockázat legfőljebb annyi volt, hogy senkinek sem fog Kelleni a Cizellált produkció.

Emberemlékezet óta ebből Éldegéltem.

A legfőbb Időtöltésem, amely nélkül aligha tudtam volna megenni, az volt, hogy nézegettem a sok, Esmétől terhes, hasas embert, Csodáltam görbe Útjukat, amit leírtak, Befutottak, ott, mindenki szeme Láttára, erkölcsi Gátlás, hogy ne mondjam, Szeméreméret nélkül: valamit mindig meg Óhajtottak szerezni, lehetőleg Kedvezményesen, ha nem lehetett teljesen Gratis, akinek pedig ez nem sikerült, mint valami Bizalmas értesülést adta tovább, az Illető háta mögött:

– Ez egy Egész emeletnyit Ellopott eddig a Táblás Házból! – suttogta, és akinek Suttogta, az kénytelen-kelletlen meg is Jegyezte ezt, és aki itt megfordult, nemcsak az eszmétől volt egy idő után Terhes, hanem ezektől a Közlélektől is, ha Igazak voltak, ha nem.

Az Ivást azonban időről időre kénytelen voltam Huzamosabban mellőzni, tekintve, hogy a Sor- meg az egyéb Díjaimnak végérvényesen a nyakára hágtam, és Nemigen volt, aki Pótolja jövedelemkiesésem, s ilyenkor Következtek a józan pillanataim, amelyekből igencsak Viszolyogtam: annyi mindenre gondoltam Ilyenkor, kezdve az Emberélet Végességétől egészen addig, hogy végét kéne vetnem városi Pályafutásomnak, és Vidékre kellene mennem, arra a környékre, ahol Születtem, s amelyet többé-kevésbé Ismerek, ám ettől nyomban meg is Rettentem, mármint hogy mihez is Kezdhetnék Ott? Olyan hely volt, ahol csak hűszéves Koromig tudtam Mihez kezdeni, ezt követően bizonyára merő unalom lett volna az Élet, s hogy nem Lehettem ott, azt az időt legalább kitöltötte jobbra Intenzívnek mondható sóvárgásom a vidék Után. Sohasem feledkeztem meg arról, hogy Paraszt vagyok. Nagy szerep Jutott az életemben annak a Nosztalgianak, amit csak egy Paraszt érezhet. A szörnyűség az volt ebben a Hiányérzetben, hogy én szavakkal is elég Szabatosan ki tudtam fejezni, Paraszttól egyáltalán nem várt Módon. Hozzávetőlegesen 100–150 négyzetkilométernyi Területen, ami azért aránytalanul szűkös, Hazafinak számítottam, anélkül, hogy Ott Lettem volna, meg erről valaki is tudhatott volna. Ingyen Haza volt ez, Semmiből rakott fészek. És lassan már senki sem élt ott, a Lakott helyeimet egyik napról a másikra fölszántották. Valami módon mégiscsak sikerült engem, a Parasztot, kitelepíteni. Hogy ez aljas fogás volt-e? A rezsimtől ezt, a többivel együtt, ekkorra már megszokhattam, a Vidéki szocialista gyakorlatot jobbra az Aljas Fogások és a Mélyütések összessége képezte, elképzelhetetlen volt bármiféle vita, az ottani Kommunisták azonnal Ordítózni és Vagdalkozni kezdtek, Szemük Kigúvadt, Tömpe Agyuk majd kiugrott a Fészkéből, Fülük kétfelé meredt, mintha a következő pillanatban elszántan Nyeríteni szeretnének.

Ezenkívül Létezett még egy kontroll is, amin, ha a Szemmel Tartott szellemi szinten Exponálta magát, igen könnyen Rajtaveszthetett, egy Kijelentés elég volt, ha az a Nyeríteni Készülő széjjelmeresztett fülébe jutott.

MŰVELŐDÉSI NAPLÓ

GOBBY FEHÉR GYULA

1993. június 15.

AZ ELEVEN SZÓ ÜNNEPEI

Művelődési életünk eseményein áttekintve érdekes jelenségre figyelhetünk föl. Az idén megsokasodtak vidékünkön a bemutatók. No, persze, nem a jugo-szláviai magyar színjátszás lassan-lassan mindinkább egy színházra maradó bemutatóra gondolok, hanem amatőrjeink munkáira. Egyre több faluból és városból érkezik a hír, hogy újraéledt az amatőrmozgalom, egyre több meghívó érkezik az egyesületekből, hogy közönség elé lépnek a színjátszó csoport tagjai. Ennek csak örülhetünk. Az eleven szó a lélekig hatol, semmi sem pótolhatja. Ha egy faluban ismét dolgozni kezd a színjátszók csoportja, akkor ez az esemény sohasem csak azt a színpadra lépő tíz-tizenöt embert mozgatja meg, a készülődés, az együttes munka, a közös izgalom, az eredményért való szurkolás átítatja a közösség szinte valamennyi tagját. El is gondolkodtam rajta, mi lehet az a rejtett rugó, ami ilyen nehéz időkben újraindította az amatőrmozgalmat. Talán éppen a nehéz idők? Talán az örök emberi „csakazértis”. Talán éppen a hivatásos színház hiánya. Vagy mindebből valamennyi, de biztos állíthatjuk, hogy nem csupán ezek az okok játszanak szerepet. Aki részt vett már egy-egy falusi együttes bemutatóján, érezhette, mit kap a közönség aznap este. Érezhette, hogy nem csupán szórakozást, nem csupán a megszokottnál választékosabbban és szebben csengő anyanyelvünk élvezetét, nem csupán erősebb vagy gyöngébb művészi élményt, hanem a közösség összetartozásának, stabilitásának élményét is átéli az előadás alatt. És ezekben az időkben, mikor a külső föltételektől való erős függőség már önmagában is elegendő a csoportkohézió fenntartására, szinte természetes folyamat, hogy azok az emberek, akik különben is ünnepet rendeznek néha a közösségben, akik előadásaikkal maguk köré gyűjtik a közösséget, ismét egymásra találnak, ismét gyakorolják funkciójukat,

ismét születnek az előadások a színpadokon. Persze, voltak olyan amatőrregyüttesek, amelyekben a munka eddig sem szünetelt, s amelyekről évek óta tudjuk, hogy rendszeresen dolgoznak. Kapásból tudna mindegyikünk szép példákat mondani, hiszen a mindig jelentkező hullámvölgyek ellenére a bajmokiak, akik Barácius Zoltánnal dolgoztak leginkább együtt, újabban a becseiek, azelőtt évek hosszú során át a kanizsaiak, kiváló előadásaikkal folyamatosan voltak jelen a közvetlen környezetük, és ha utazhattak, akkor egész Bácska művelődési életében. De mostanában máshonnan is jó híreket hallunk. Más egyesületek is fölébredtek letargiájukból, ismét dolgozni kezdtek. Az előadások erőt adnak a kis közösségeknek, feloldanak bizonyos feszültségeket, emberi többletet adnak minden egyes résztvevőnek. Arról persze külön kell majd egyszer beszélni, hogy milyen szövegeket, milyen darabokat játszanak az együttesek, de az most nem téma. Az a törekvés és hit, hogy igenis emelni lehet a népszerű művészet és a lagymatag művészi befogadás szintjét, párosulhat a művészi produkció és a befogadó élmények roppant szigorú megítélésével, de aki elvárna, hogy a műveltsége szerint erősen különböző közönség valaha is kulturálisan homogén, azonos ízlésű közönséggé váljék, az legalább olyan illúziókat táplál, mint az, aki egy olyan társadalomban reménykedik, amelyet nem oszt rétegekre a hatalom és a képességek különbözősége. Mostanában még a hivatásos színházak is komédiákkal, könnyű darabokkal, kabaréműsorral csalogatják a közönséget. A lényeg az, hogy szélesedjen az amatőrmozgalom. Ha alapja van, továbblépni is tudni fog.

1993. június 22.

A KULTURÁLIS TERVEZÉSRŐL

Ma délután 18 órakor tartja a Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság vitatribünciklusának utolsó előtti estjét arra a témára, hogy miképpen dolgozni tovább a háború után művelődési egyesületeinkben. Nemcsak ez az est, hanem a Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság vitaestjeinek egésze, valamint más jelek is mutatják, a jugoszláviai magyarok művelődési életében változások történnek, amelyek az emberek többségét fölizgatják, amelyeket meg kell beszélni, amelyeket tudatosítani kell. Szombaton tartott szakmai tanácskozást Szabadkán a Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség Hagyomány és önmegtartás címmel. A tanácskozáson nem vettem részt, de az újsághírből látom, hogy szintén a vajdasági magyarság hagyományörzéséről, identitásának megtartásáról volt szó, valószínűleg kissé felemás módon, hiszen a színházkultúráról is beszélték, de mint a hírből is kitűnik, erre a témára sem a szabadkai Népszínház jelenlegi vezetőségét, sem a még mindig jelesül helytálló Újvidéki Színház vezető egyéniségeit nem hívták meg. Mintegy mellékesen hozzáfűzhetjük, hogy nem vagyunk mi, sajnos, olyan gazdagok, hogy akármelyik alkotónkról vagy csoportunkról lemondhatunk, ha együttesen kívánunk továbblépni. Témánknál maradva: az újságcikkek sora bizonyítja, hogy olyan művelődési

szakaszba jutottunk, mikor eddigi tevékenységünk áttekintése, számbavétele, pozitivista rögzítése kivételesen fontossá lett számunkra, és mint a Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság sorozata is világossá tette a résztvevők előtt, az eddigi mérleg elkészítése ad csak lehetőséget rá, hogy válaszoljunk a *hogyan tovább* és a *mi a teendő* kérdésre. Miért olyan fontos az eddigiek mérlege? Azért, mert nincs realitás, amely öntudatunk számára fontosabb volna ennél. A hagyomány tartalmát tárja elénk, amelyre életünk épült. Mértéket ad, amelyhez jelenünket hozzámérhetjük. Megtanít bennünket arra, hogy merre haladhatunk, ha nem akarunk leragadni az eddig elért színvonalon. Életünk gazdagabb lesz, ha múlt és jelen megvilágítja egymást. Mindnyájan érezzük, hogy nem vehetjük semmibe tapasztalatainkat, nem zilálódhatunk szét, át kell gondolnunk problémáinkat, a mélyére kell néznünk a dolgoknak, hogy jövőnk legyen. Tulajdonképpen a kulturális tervezés módjait keressük. Lehet, hogy ebben a történelmi pillanatban, a jelenlegi körülmények között ez kissé fennhéjázónak hangzik, kulturális tervezésről beszélni, mikor az ember sokszor azt sem tudja, holnap mi történik vele. De a jugoszláviai magyarság most mégis ezt csinálja, a tények bizonyítják, a felsorolt esetek, tanácskozások, beszélgetések: a művelődési élet jövődjét kerési, azokat a lehetőségeket, amelyek között majd élni és megőriződhet és alkothat. Nem véletlen ez. A modern társadalomtervezés az egész világon egyre nagyobb hangsúlyt helyez a kulturális szféra fejlesztésére, hiszen a fejlődés útja azon át vezet tovább. Nálunk mégis arról van szó, hogy a kisebbségi lét, életünk és további meglétünk nem nélkülözheti a kulturális szférát, ha az nincs, ha nincs identitásunk, akkor mi is megszűntünk létezni. Nem mint emberek, hanem mint közösség. Önmagunkkal azonosak vagyunk, ha különböző helyzetekben önmagunkat tudjuk adni. Önmagunkkal azonosak vagyunk, ha a külső meghatározó tényezők és a belső elrendelésünk nem vezérelhet tévutakra bennünket. Önmagunkkal azonosak vagyunk, ha indíttatásaink, érzelmeink, nézeteink egyfajta csak ránk jellemző konzisztenciát mutatnak. Életünk belső igazsága egy időben nem szakadozott, folytonos létet keres. Ezért küzd a jugoszláviai magyarság saját kultúrájáért, e kultúra fennmaradásáért, keresi a továbbélési modelleket és lehetőségeket, a kulturális tervezés lehetőségét, mert érzi, hogy csak ez teszi lehetővé számára a folyamatos egzisztenciát, annak tudati és emocionális átélésével egyetemben. A társadalomban, így a kulturális szférában is, a folyamatok lassabban bontakoznak ki, mint a gazdasági szféra folyamatai, ezért befolyásolni és átalakítani is csak hosszú távon lehet őket. Az eddigi vitákból látszik, hogy kétségbeesetten igyekeztünk felmérni, milyen állapotban vannak a tudásunk megőrzésének, termelésének, elosztásának és fogyasztásának intézményei, igyekeztünk rögzíteni ezen intézményrendszer elsődleges tevékenységeit és az ezek nyomán létrejövő produktumokat, próbáltuk vázolni e tevékenységrendszer társadalmi szabályozását, kívánságainkat és vágyainkat e téren, hiszen a jelen pillanatban ennél többre nem vagyunk képesek, és megkíséreltük leírni a mostani művelődési viszonyainkat és a művelődésben lezajló folyamatokat. A továbblépés, a tervezés a legnehezebb. De erőt kell venni magunkon, meg

kell tennünk a következő lépést is. Képet kell alkotnunk magunknak a várható és a lehetséges fejlődésről vagy visszafejlődésről, hogy tisztában legyünk feladatainkkal. Könnyebb lesz mindnyájunknak akár eltérni is a részletekben egy stratégiától, ha kidolgoztunk egy stratégiát, mint hagyni, hogy sodorjon bennünket az ár, mint a Duna az öntudatlan, kavargó homokszemecskéket.

1993. június 29.

MŰVÉSZ ÉS KÖZÖNSÉGE

Több mint harminc éve járom a Vajdaságot, hivatásom, hogy figyelemmel kísérjem a művelődési életet, ismerjem a művészeket, ismerjem munkájukat, mégis mindig újra meglepődök, hány új arcot, egyéniséget, hány új művet ismerek meg egy-egy utamon. Hihetetlenül gazdagok vagyunk. Három éve, mikor a főnökök azt hitték, azzal büntetnek meg, hogy ismét a rendes munkámat végezhetem, rendszeresen körbejárom a tartomány kisebb-nagyobb városait, és még nem volt alkalom, hogy ne akadtam volna számomra ismeretlen festőre, szobrászra, grafikusra, egy-egy új könyves írópalántára vagy kivételes tehetségnek mutakozó zenészre. És ha nem is mindnyájan tudnak megélni művészetükből, de olyanok is akadnak, akik csak abból élnek, s ebben az egyre inkább elszegényedő világban is rászánják magukat, hogy művészetükből éljenek. Nagy bátorság, önbizalom és optimizmus kell hozzá, mondhatom, de hol Zentán, hol Versecen, Pancsován és Mitrovicán is találkoztam fiatal festővel, aki nem iskolában tanít, és amellet festő, vagy nem tisztviselő valamelyik községi hivatalban, hanem kizárólag és csak a művészetből él, pontosabban abból szeretne megélni. Ezért kezdtem el gondolkodni a művész és a közönség viszonyán. Nálunk sokáig divat volt, s ma is sokszor rájátszanak az alternatív csoportok, a „polgárpukkasztás”, vagyis a művésznek az a magatartása, miszerint ő semmiképpen sem érthet egyet közönségével. Csak akkor újszerű, csak akkor eredeti, ha közönségre izlésének ellentmond, attól elhatárolja magát. Közben meg ezek az általam megismert fiatalok mind a közönségükből kívánnak élni. Akkor megalkusznak, közepesek lesznek, giccset termelnek? Szó se róla. Egyiküknél sem láttam ilyen szándékot. Ismerek olyan befutott művészeket, akik nagy mennyiségben „termelnek” bevált recept szerint készülő grafikát, kerámiát, akvarellt vagy akár olajfestményeket is, hogy eltartsák magukat és családjukat, de ezek a fiatalok még nem jutottak el odáig, hogy az önfenntartásnak ezt a módját meg tudják szervezni. Megszoktuk már, hogy a művész minden intézményt, merev szervezetet, társadalmi rendet művészetellenes formának tekint, és szembefordul velük. Szembenállása onnan ered, hogy célkitűzései szükségképpen kérdésekben ebben a világban, amelyből kiviszett a humánus. A mi fiatal művészeink sem bíznak jobban az intézményrendszerben, mint a többiek. Nem is bízhatnak. A helyzet sajnos az, hogy a meglevő intézményrendszer még kevésbé segíthet nekik, mint azelőtt, mert már saját magát fenntartani sincs ereje. Egyre kevesebb pénz jut az intézmények fenntartására, ami

oda jut, rögtön lenyeli a fizetését kevesellő tisztviselőgárda, így aztán a művészek számára csak a maradékok maradéakai maradnak. Miben bíznak hát a művészek? Meglepő módon a közönségükben bíznak. Éppen abban bíznak, amiben a művészek nem szoktak bízni. Érzik, hogy nem maradnak egyedül a művükkel, érzik, hogy egyfajta elvárásnak tesznek eleget, érzik, hogy szolgálnak egy ügyet. Azért mondom: érzik, mert legtöbbször nem is tudatos cselekedetről van szó. Megérzésről van szó, és művészek esetében a megérezés fontosabb és pontosabb értékjelző, mint bármilyen meggondolt tudatosság. Ezek az emberek azt érzik, hogy a társadalomban is nő az elégedetlenség. Azt érzik, hogy a közönségükben is nő az elidegenedés, a bizalmatlanság a meglévő intézményrendszer, a hatékonytalan, de merev rend iránt. Azt érzik, hogy a közönségnek lelki szükséglete az a mű, amelyet egyedül ők képesek létrehozni, felkínálni, és amely lelki menedékké válhat a társadalom ellenében. Olyan helyzet keletkezett, amelyben a művész elégedetlensége találkozik a közönség elégedetlenségével, amelyben a művészi magány lírája megértésre talál a közönség egyre inkább a magányba és egyedüllétbe szoruló élettapasztalatában. Azt tartom különben, hogy az elégedetlenség és a bevállásához szükséges bátorság sokkal tudatosabb vállalása a társadalmi folyamatoknak, mint azelőtt a polgárpukkasztás volt, bár valószínű, hogy a művészek magatartása tulajdonképpen nem változott, csak a körülmények változtak körülöttük. A mű mindig kollektív munka is. Igaz, hogy a művész teremti, az ő lelkéből lelkedzett, de azt a többletet, amelyet az összes többi, már meglévő műhöz képest jelent, mindig a kollektivitás adja a művésznek, közönség és művész összetartozik. Még akkor is, ha a művész a közönség ellenében alkot. Hamis az a kép, amely szerint az egyik oldalon vannak a lánglelkű művészek, a másik oldalon az álmélkodó vagy éppen pfujoló publikum. A közönsége a művésznek munkatársa is. A sokféleképpen megnyilvánuló ízlésével, a visszajelzéseivel, és azzal is, hogy vásárlóerejéhez képest mennyire támogatja gazdaságilag. A műélvező emberek tagjai a művész alkotó csapatának. Felelőségük megoszlik a művész kibontakozásával, és az alkotó munka dicsőségében is osztoznak valamiképpen. Csak reménykedhetem, hogy munkámmal hozzájárulok egy-egy fiatal művész szélesebb megismeréséhez, segítsek neki közönsége gyarapításában, aztán a többi már úgylis rajta múlik. Rajta meg a közönségén.

1993. július 6.

HA ELFOGYNAK OLVASÓINK

A Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság múlt héten megtartott vitatribünjén folytatkozó értelmiségünk problémái voltak soron. Arról beszélgettünk, hányan távoztak el orvosaink, mérnökeink, jogászaink, újságíróink, filmeseink közül, miért mentek el, igazuk volt-e vagy sem, maradtak volna-e inkább. Főleg az eltávozás okait és körülményeit vizsgálták a felszólalók, főleg az értelmiségi nézőpontok merültek fel, mikor a menni vagy maradni lecsupa-

szított dilemmájához jutottunk. Egyre vártam, mikor merül fel a kérdés fordítottja is. Mikor merül fel a közönségünk kérdése, hiszen az értelmiség, az alkotó személyiség sohasem önmagáé csak, valamiféle közösségé is, egy meghatározott kultúrköré is, amelynek alapvető kérdéseit, örömeit és bánatát, érzéseit és gondolatait, lényegét és mondanivalóját érvényesíti. Gondolom, nem vagyok egyedül, mikor kimondom, hogy az ember, ha író, festő vagy más területen dolgozó alkotóművész, sokszor nem is választhat, nem túlságosan válogathat, milyen témáról fog írni, mit fog festeni, milyen zenét fog komponálni, ezt éppen a közönsége, leendő vagy elképzelt közönsége, de mindenképpen az a kis közösség sugallja neki, amelynek számára elsősorban alkot. Persze, senki sem ír vagy fest egy kritikus számára, senki sem szeretné, ha határt szabna művének a legközelebbi környezet, de biztos, kimutatható és tagadhatatlan, hogy művész és közönsége összetartozik. Thomas Mann egyszer azt állította, hogy „... a mű meg akar valósulni, alkotója élete csak eszköz és önkéntes-önkéntelen áldozat a számára”. Lehet, hogy ez a megfogalmazás kissé végletes. Túl erős. De sokan mások is megfogalmazták már, hogy alkotásuk, művük a kor és kultúrájuk nyomására született meg. Ezt közvetíti számunkra a saját kultúrkörünk, ezt közvetíti számunkra a vajdasági magyarság. Ezért fontos a felvetett kérdésnek ez az oldala is. Hány olvasó és hallgató, hány leendő színházlátogató és tévénéző marad itt. Mekkora lesz a mi közönségünk? Ez még akkor is fontos, ha az alkotók egy típusa nemcsak hordozója az általános kultúrparadigmáknak, hanem éppen szemben áll velük, tehát újítani és pukkasztani akar, eredeti kíván lenni. Ezt is csak akkor lehet, ha van *kivel* szemben állni. Ehhez hozzá kell adni azt a számunkra végeredményben mégis szerencsésnek mondható körülményt, hogy mi egy kulturális sokféleségben élünk. Nyelvek és hagyományok keverednek egymással ezen a tájon, és aki tudatosan képes hozzájárulni a szomszédos kultúrához, az érdemi is tud belőle, de ez mégiscsak adott körülmény, nem meghatározó, nem a legerősebb viszonya az alkotónak, akinek mindenképpen saját közösségre van szüksége. Még akkor is, ha az alkotás nem megadott címre küldendő, az alkotás az egész emberiségé. Mert az alkotás ugyanakkor konkrét viszonyok között születik, és konkrét válasz egy konkrét kihívásra. Vagy másképpen fogalmazva: egy munka vagy egy életmű annál többet ér, minél több kortársa tartja magáénak. Ezért indulnak a művészek versenyében hatalmas előnnyel a maguk előtt nagy piacot tudó írók, festők és zenészek. Ezért vált angol íróvá annyi más nyelvű jövevény. De ahhoz, hogy egy mű egyáltalán megszülessen, arra van szükség, hogy saját kultúrkörétől indíttatást kapjon, valamiféle megrendelést és igényt. Nem pályázatokra vagy gazdag megrendelőkre gondolok most. Ezt az igényt *érik* az alkotók. Ehhez van szükség a közönségre, az olvasókra, a nézőkre, a hallgatókra. Vajon hányan maradtak és maradnak itt? Vajon szükség lesz-e ránk továbbra is? Ezek a kérdések merültek fel bennem, hallgatva a Forum-klubbeli vitát az értelmiségről. Illyés Gyula leírta egyszer, hogy ahányszor dolgozik, tudja, hogy egy „tizenöt milliós műhely” számára old meg egy feladatot. Meg vagyok győződve róla, hogy itt nem is a szám nagyságrendje a fontos, hanem az, hogy az

író érezze a műhelyt, és érezze a feladatot, amelyet meg kell oldania. Ezért kell köréje az a környezet, amit most „saját kultúrkörének” nevezünk, és amely nálunk (sajnos) az utóbbi néhány évben csökkent. Ha csökkent. Ugyanis azok, akik távozni voltak kénytelenek, valamiképpen szélesíthetik is ezt a kultúrkört. Nemcsak hogy magukkal vitték, magukban hordozzák, de ide kötődnek számtalan fonallal. És ha mesterségesen meg nem szakítják ezeket a kapcsolatokat, ha a politika közbe nem szól, erőszakkal szét nem tépi őket, akkor bizony a kulturális eredmények, a művek tápláló nedvei lesznek ennek a szerteágazó érrendszernek. Nemcsak a távozottak nosztalgiját táplálhatják, erőt és kitarást adhatnak számukra, mert hagyományt és tartást sugallnak nekik, mert arról tanúskodnak, hogy nem gyökértelenek és nem schonnaiak ők, hanem igenis van egy közösség, amely gondol rájuk, számít rájuk ma is, van egy közösség, amelyhez lelkük egyik fele ma is tartozik. És a távozottak alkotásai is majd arról hoznak híradást, hogy indítékaik és kérdéseik még mindig innen valók, vagy részben még mindig innen valók, és ha a számtalan lehetőség közül éppen a távozást is választották, mikor életet választottak maguknak, ezt a kultúrkört, amelyben felnőttek, véglegesen el nem hagyhatták, mert velük tart akkor is, ha nincsenek tudatában.

1993. július 13.

PANG VAGY GAZDAG

Már vártam, hogy a szokásos téma fölmerüljön. Minden nyáron belekapaszkodunk, ahogy a skóciai tó szörnye megjelenik az újságcikkekben nyaranta, ugyanúgy elkezdik taglálni a művelődési rovatok azt is, hogy pang vagy gazdag. Figyeljék meg, szinte békebeli hangulatot árasztó cikkek ezek, hiszen ismerősök, és nem is szolgálnak szinte semmire. Nyári időtöltés azt taglálni, hogy pang-e vagy gazdag a kulturális élet városainkban. A múlt héten elçgedetten állapítottam meg, ime, mégis nyár van, nem csalódtam a kollégákban, mégis megbízható társaság a mienk, egyikük azt írja, kivételesen gazdag nyári kulturális élményekben lesz részünk, másikuk meg azt, hogy nagyon sajnálja a kedves közönséget, de bizony az idén csak malmozhat, merthogy minden pang, kulturális élmények híján maradunk. A dolog érdekessége az, hogy mindketten Szabadka művelődését vették alapul ítéletük meghozatalakor. És mindketten ugyanazokat a tényeket sorolták fel. Nem emlékszem már, mi minden történik az idén nyáron Szabadkán, de engedjék meg, hogy kapásból felsoroljam én is, ami eszembe jut. Készül egy filmfesztivál Palicson, tizenvalahány filmet mutatnak be, persze, nem FEST-filmek ezek, olyanok, amelyeket az embargóval nem törődő forgalmazók bejuttattak az országba. Készül az idei ristici fesztivál, amelyben négy-öt színdarabot mutatnak be, a pontos számot nem tudom megmondani, nemcsak az emlékezőtehetségemmel van baj, Risticinél sohasem tudni, mi valósul meg a bejelentett műsorból. Négy állandó tárlata van a városnak, a képeket körülbelül havonta cserélik. Megjelent az *Üzenet* új, kettős száma.

Táborozásra készülnek a művészek. Ez az a lista, ami most eszembe jut. Ha kihagytam valami eseményt, bocsássanak meg. Erre mondja az egyik kollégám, hogy igazán gazdag nyári program, a másik meg azt, hogy „akárcsak Vajdaság többi városában, Szabadkán is pang a művelődési élet”. Egy pillanatig se higgyék, hogy igazságot akarok tenni köztük. Dehogyan akarom megállapítani, hogy pang, avagy gazdag. Arra szerettem volna rámutatni, milyen nehéz megítélni a kultúrában még egy ilyen konkrét eset kapcsán is a helyzetet. Ami az egyik résztvevőnek érték és esemény, a másiknak esetleg idő- és pénzpazarlás. Mellékesen megjegyezve, ez a dilemma már évek óta jelen van a ristiçi színház és különösen a nyári fesztiválok körül. Szabadka még mindig nem döntött, hogy érték-e számára ez a színház és ez a fesztivál, vagy csak humbug, aminek véget kell vetni. A kultúrában nem ritka a hasonló eset. És gyakran igazi háborúkhöz vezet, különösen ami a pénzelosztás körül történik. A hatalom mindig szerette a manifesztációkat, a külsőlegest, a látványost, azt, amivel dicsekedhet, hogy ne mondjam: hencseghet. Nem véletlen, hogy minden központosított hatalom rengeteg pénzt költ el fesztiválokra és a műemlékvédelemre. Az ilyen hatalom részére egy évforduló többet ér, és többet is költ rá, mint akármilyen értékes mű megszületése. Az évforduló ugyanis külsőleges eseményekkel jár, vagyis ott minden esetben megjelenhetnek a politikusok, beszédek lehet mondani, fényképezkedni lehet, oda lehet csődíteni a népet, azt lehet közölni, hogy itt minden rendben van, hiszen törődünk a kultúrával is, látjátok, milyen fényes és látványos ez az ünnepség is. Erre kiváló szolgálatot tesznek a különböző fesztiválok is. A megnyitók és a díjkiosztások. A bevezetők és a zárószók. A harsonák és a zászlólobogtatás. Az összegyűlt tömeg nagysága. A sok egyszerű néző, akiből hirtelen aktív résztvevőt csináltak. Hasonló okokból fontos a hatalom számára a műemlékvédelem is, aminek igazi fontosságát persze egy pillanatig sem kívánom tagadni. Miért is tenném. Csak arra akarok rámutatni, hogy sokszor azért részesül előnyben, mert a hatalom ismeri azt az emberi tulajdonságot, hogy hajlamosak vagyunk mindent a külső jelek alapján megítélni. Így aztán azt képzelem, hogy mindenki a templomai, székesegyházai, kastélyai, palotái meg várai alapján ítél meg egy népet. Így aztán összekeveredik a fontossági sorrend, és sok esetben a falak meg a falak újrafestése eleszi azt a kevés osztható pénzt az élő és alkotni vágyó művészek elől. Pedig a kultúra igazi mércéje az volna szerintem, hogy mi történik az emberekkel a székesegyházak körül. Ápolhatunk mi minden klasszikus és muzeális értéket, ha nem tudunk mit kezdeni mai emberi és művészi erőnkkel, ha nincs lehetőség rá, hogy segítsük erejük teljében levő alkotóinkat. A kultúra csak ott tud fejlődni, ahol megvan a természetes egyensúlya. Ahol olyan humán tartalom, amely a valós életben fejeződik ki. Tükröződhet a művészetben, és a művészet ösztönözheti is, néha akár negatív provokációval, mint új művészeti irányokkal, de akármilyen módon is éljük át a kultúráértékeket, ezeket mégis egyedül és közvetlenül a társas kapcsolatainkban, a többi emberhez fűződő különböző viszonyainkban alakítjuk ki. Ha ezt figyelembe veszem annak megítélésénél, hogy pang vagy gazdag a kulturális élet városainkban, akkor azt kell monda-

nom, hogy ott gazdag, ahol termékeny körülményeket teremtettek a számára, ahol nem a fontosság látszatának a kulisszája mögé bújik, ahol egy pillanatilag sincs az erőszakos fenyegetés és cselekedet szolgálatában, ahol növeli a személyes szabadság iránti vágyat, ahol arra biztat, hogy mások érdekében cselekedjünk, ahol erőt lehet meríteni belőle az értelmes cselekvéshez és hétköznapi életünk tartalmainak a megéléséhez. Ilyen mérce alapján megítélheti mindenki, hogy pang vagy gazdag saját magának és városának művelődési élete.

1993. július 20.

A MŰLTSOKK

Úgy adódott, hogy néhány hétig az alkotásról, az alkotók körülményeiről, az alkotók és a közönség összetartozásáról beszéltem a rádió műsorában, pedig az egyik legnagyobb kulturális élményünk e korban a rombolás. Nem képes értelemben. Nem romboló erejű filmre, az ifjúságot rontó irodalomra gondolkodik, amely szörnyű vétkek ellen azonnal cenzori bizottságok alakultak valamikor. A fizikai rombolásra gondolok. A háborúban elkövetett rombolásra gondolok. A háború ürügyén és a háború örve alatt véghezvitt pusztításra gondolok, amelyet nap mint nap látunk, és sajnos, látunk még ma is. A kultúra része az alkotás is, a kultúra része a rombolás is. Ha ki akarnám hegyezni a dilemmát, akkor úgy tenném fel: vagy alkotok vagy rombolok. Ahogy az alkotás beszél megalkotójáról, a rombolás is elárulja elkövetőjét. A tettből, az elkövetéséből, a rombolás módzataiból, fokából, méreteiből és maradványaiból éppen úgy kulturális következtetéseket lehet levonni, mint az alkotásból. Első éves egyetemista voltam, amikor B. Szabó György nagy hatású előadását tartotta az abbaahagyás művészetéről. Ma valaki megírhatná a rombolás művészetéről szóló esszéjét. Böven akad dokumentálható anyag hozzá. Részpróbálkozások már voltak, az egyik legemlékezetesebb számomra Dragan Velikić esszéje, aki Vu-kováról úgy írt, mint egy posztmodern kiállításról. Mint egy olyan látványosságáról, amelyet modern, sőt posztmodern művészek készítettek tisztán polgárpukkasztásból, csak azért, hogy ne kövessék a művészet hagyományos útjait és módszereit. Ilyen szempontból aztán monumentális alkotás, nagyon enyhén fogalmazok, ha azt mondom: valóban figyelmet érdemel.

Újságíróként tavaly áprilisban jártam ott, így személyesen is bizonyíthatom, igazi kulturális sokkot éltem át. Arthur Toffler néhány évvel ezelőtt írta meg a *Jövősokk* című könyvét, amely azt taglalja, milyen kulturális sokk, civilizációs megrázkódtatás a széles néprétegek számára az új technológiák bevezetése. A széllőtt városban mindenkit múltsokk ér. Egyszerűen nem lehet elhinni, hogy ez ma történt meg. Pedig valóság. Hirosimát csak filmen láttam, Drezdában 1970-ben jártam, amikor már újjáépítették, s csak egy városrészt hagytak meg emlékeztetőnek. Meg kell azt is mondanom, hogy 1986-ban, mikor másodszor utaztam oda, már az sem volt meg, a drezdaiak nem bírták idegekkel a romok kerülgetését. Ez a város még úgy áll, ahogy maradt. Mikor odaér az ember,

megrendül a hite a dolgok természetes rendjében. Semmi se úgy van, ahogy megszoktuk. A házak helyett a falak nélküli romhalmazban felmeredő kémények között sétál. Ahol falak maradtak, ott az ablakok hiányoznak, ahol az ablakkeretek még állnak, ott üveg nincs bennük. Ami titkos volt, nyilvános lett. Ami családi élet, bizalmas együttlét, az otthon melege volt, kitarukozott, mindenki belebámulhat, belenyúlhat, szétcincálhatja. De nem számít már senkinek, hogy szerették egymást a házbeliek vagy gyűlölték, nem érdekesek a gondosan megőrzött családi képek, senki sem imádkozik a falra függesztett szentképek előtt, a fene sem törődik ezer és ezer féltékenyen megvigyázott értékkel és titokkal. Mindenkinek fontosabb dolga van: egy kiló kenyeret kell szerezni, hogy átélje a napot. Esténként csodálkozva néztem: az egyik borovói tízemeletes ház feketén busongó lyukai között a hatodik emeleten égett a lámpa. Valaki ragaszkodott a lakásához. Alatta kilógott a fürdőkád az ötödik emeletről, fölötte úgy kiégték a lakások, hogy csak a feketére sült betonfalak maradtak helyükön, de ő minden este lámpát gyújtott, megpróbálta élni megszokott életét. Pedig rákényszerült, hogy új szokásokat vegyen fel. Lenn az utcán a ház előtt háromkerékű kerékpár hevert fölborulva, mellette egy kis zöld műanyag traktor. Senki arrébb nem tette őket. Úgy maradtak, ahogy a gazdájuk otthagyta őket a kapkodásban. Hirtelen az lett természetes, hogy a tetőkön nincs meg a cserép, az lett természetes, hogy a városban nincsenek kutyák meg macskák, az lett természetes, hogy a fáknak nincsen lombja, és a lombtalan fákon nem fészkelnek és nem csicseregnek madarak. Az ember könnyen gyúrható lény. A kultúra, a beidegződések, a szokások hirtelen változtathatók. Néhány nap alatt megszoktam, hogy üvegcserepeken kell járni. Megszoktam, hogy ha egy házban folyik a csap, nem kell bekopogni, hogy zárják el, mert baj lesz. Ha bútordarabok hevernek az utcán, nem kell őket visszacipelni a házba. Az emberek többsége közben otthon ült, és nézte a televíziót, hogy mi történik. Az emberiség otthon ült, és tévézett. Annak ellenére, hogy megtanulhattuk volna már, az ember életére minden esemény hat, amely más emberekkel történik. Csak azt képzeljük, hogy nyugodtan sörözhetünk, míg mások gyilkolják egymást. Vagy csak a rettenet diktálja gondolataimat, mikor attól félek, hogy ami bárhol megtörtént, az előbb-utóbb itt is megtörténhetik? Azt mondtam, hogy a rombolás is lehet a kultúra része. A kultúra csődje is lehet a kultúra része egy időszakban. De más az, amikor nyilvánosan tévékészülékeket tör össze egy művész, hogy demonstrálja szembenállását a tömegkultúrával, a giccsel és az álértékekkel, ahogy Szombathy Bálint tette a tavasszal, és más mikor egy várost vernek szét. Az már az erő és a hatalom megnyilvánulása. A kultúra kizárja a hatalmat, amennyiben az erőszakos fenyegetést és cselekedeteket jelent. Mindig hittem abban, hogy a kultúra képes hatalom nélkül, a mű erejével hatni. Csak akkor rombolhat, ha saját művének keretében teszi. Különben megsemmisíti nemcsak objektumát, hanem saját magát is.

1993. augusztus 3.

A LÁTSZATOK VILÁGA

Mikor a színházban ledöfik a kárpit mögött rejtőzködő Poloniust, mi tudjuk, hogy az idős színész a darab végén megjelenik, és a többiekkel együtt hajlongva köszöni meg a tapsot. Mikor meghal Claudius, a testvérgyilkos, mi tudjuk, hogy a jelenet végén föláll a színész, és továbbáll a többiekkel együtt. És hiába hal meg a színpadon Laertes és hiába leheli ki a lelkét maga Hamlet is, mi tudjuk, hogy az egész csak látszat, és színpadi játék, és művarázs, és a színészek igazából nem haltak meg, csak azt játszották nekünk, de aztán velünk együtt ülnek majd a klubban, isszák a kávé, pletykálnak, és holnap újra játszanak. És élvezük ezt a látszatot. Sőt. A brechti színház óta még rá is játszanak a rendezők a látszatra. Brecht ugyanis éppen azt tanácsolta, hogy ne is akarjanak realista módon, tehát igazándiból meghalni látszani, szenvedni látszani, szerelmesnek lenni látszani, csak jelezzék a nézők számára, hogy mit is játszanak, és a néző érteni fogja őket. Aminthogy úgy is van. Képesek vagyunk megkülönböztetni a látszatot a valóságtól. Hiszen az élet és a művészet valósága közötti distinkció vonatkozásában éppen a látszat a művészet uralkodó létformája. Már Hegel leszögezte, hogy „a művészet, a műalkotás az elevenségnek a látszatáig jut el, bensőleg azonban közönséges kő vagy fa és vászon, vagy mint a költészetben, szóban és betűben megnyilvánuló képzet . . . Mármost ebből az következik, hogy az érzékinek a műalkotásban léteznie kell, de csak mint az érzékinek a felülete és látszata jelenhet meg”. Így beszélt a híres filozófus. Biztosan így is van, hogy úgy mondjam, rendes körülmények között. A látszat azonban a valóságban is roppant fontos szerepet játszik. Ha nem a látszat volna fontos, senkit sem lehetne becsapni. Ha nem a látszat volna fontos, nem lenne divat, nem készítenék ki az arcukat a nők, nem élne világszerte olyan nagylábon a híres ruhatervezők egész sora. Ha nem a látszat volna fontos, a gépkocsiipar fele azonnal becsukhatná a kaput, mert senki se venné az új köntösbe bújtatott régi motorokat, és nem foglalnék el a hegyeket lassan egész Európában a teljesen kihasználatlanul heverő, milliókat érő víkendházak, és nem lennének tele a tengeri kikötők szintén milliókat érő, de évente alig két napot hajózó jachtokkal. Ha nem a látszat volna fontos, sok mindent egyszerűbben és praktikusabban oldanánk meg mi, emberek. De a látszat igenis fontos. Mint az amerikai gyakortló pszichológusok állandóan hangsúlyozzák, mi mindnyájan szerepet játszunk, mi mindnyájan a saját magunkról kialakított látszatot szolgáljuk, és ez így van rendjén. Számukra igen, mert ezen keresnek. Segítenek a páciensnek megkeresni a számára megfelelő, pénzével megvásárolható, képességeivel elérhető életszerepet. A helyes látszatot. De vannak idők, mikor igen érdekes viszonylatokba keveredünk mi, emberek, a valóság és a látszat. Nézenek végig például egy városi utcán. A mi városunk utcáján. A mi utcánkon. Több száz kocsi áll a házak előtt, kifényesítve, lemosva, kiglancolva. A tekintet úgy látja, hogy itt minden rendben van. A külső egy rendezett, közepesen gaz-

dag utcát mutat. Csak mi tudjuk, hogy ezek a kocsik hónapok óta nem mozdultak meg. Csak mi, az utca lakói tudjuk, hogy ez dekoráció. A közepesen keresők, a középréteg illúziójának a fenntartására szolgáló látszat. Minden szomszédom bejegyeztette a kocsiját. Arra még futotta, hogy műszaki vizsgára elvigye, a rendőrségen bejegyezze, az iratokat elrendezze. A valóság az, hogy benzinre már nem jut, sokuknak már akkor sem, ha beteg van a családban, az autók az utcát díszítik, a látszatot még tartjuk. Tegnap betértem egy Zmaj utcai készruhaüzletbe. Persze, csak báméskodni. Mert arra már nem futja, hogy a tetszetős nyári öltönyt, ami becsalogatott a bolt belsejébe, meg is vegyem. A kereskedő keserű mosollyal mesélte, hogy férfiöltönyt két teljes hónapja nem adott el. Nem is csoda, ha megkérdezik az árát. Pedig a látszat az, hogy a Zmaj utcában nagyon jól öltözött emberek sétálnak. És szinte Isten áldása, hogy tartja magát a farmer divatja. Már mindenki farmerben jár, mert az olcsó, erős, elnyűhetetlen, és korra és nemre való tekintet nélkül hordható. Kétségbeesetten küzdünk, hogy fenntartsuk a normális élet látszatát. Kulturális életünkben is. Akárcsak életünk más vonatkozásaiban. Gondolják el, mi mindent megteszünk ennek érdekében. Valamikor egyetlenegy filmfesztiválja volt a régi Jugoszláviának. A pulai fesztiválon találkoztak a filmesek, ott mérettek meg a színészek, rendezők, operatőrök, forgatókönyvírók. Évente húsz, huszonöt, néha akár harminc film is vetélkedett a díjakért. Ma több a fesztivál, mint a film. Egy év alatt hét új filmalkotás született az új Jugoszláviában. Ha elhanyagoljuk azt a tényt, hogy van köztük olyan is, amely hivatalos versenybe semmiképpen nem illik, mondjam úgy, máskor figyelembe se vették volna, az idén több lesz a fesztivál, mint ahány alkotás létrejött. Már megtartották a pánszláv szemlét Újvidéken Aranyvitéz név alatt. Lezajlott a palicsi nemzetközi szemle, ahol Lifka Sándor-díjakat osztogattak, a héten folyik a Herceg-Noviban megrendezett országos szemle, amelyet jövőre szintén nemzetközivé kívánnak tenni. És még hátravan a forgatókönyvírók filmszemléje Banja Koviljačán. Még hátravan a niši filmszemle, ahol Teodóra császárnő figuráját osztogatják, és még hátravan az újonnan kitalált köztársasági szemlék valamelyike. És sorolhatnám a színházi szemlék sorát is. A látszat fontosabb lett a valóságnál. A látszathoz jobban ragaszkodunk, mint a valósághoz. A kultúrában is, nemcsak az életünkben. Lehet, hogy a látszat többet is ér, mint az életünk? Vagy mi is tartjuk magunkat ahhoz, amit a költő megírt? Hallgassuk csak:

*Kinek lehet itt nagyobb
boldogsága a földön, mint
amit adhat a látszat, mely
látszik, s látszva elenyészik?*

1993. október 5.

MEGTÖRETÉSÜNK TÖRTÉNETE

Tudják-e, mi az andragógia? A magyar szakirodalom nemigen szokta használni ezt a kifejezést, hiszen van rá megfelelő magyar szakszó, igaz, hogy kissé hosszú, de pontosan fedi a fogalmat. Felnőttképzés. Az a folyamat, amelyben már nem gyermek a diák, az a folyamat, amelyben érett emberek kénytelenek tanulni. Nem szégyen az. Sokan teszik szerte a világon, ha a kenyérükről van szó. Átképezik magukat, új mesterséget tanulnak, új szokásokat alakítanak ki az életükben. Jó pap holtig tanul, tartja a közmondás. De idézhetek a *Magyar szólások könyvéből* hasonlókat még. Aki tanul, halad, aki lusta, marad. Milyen egyszerű is volna, ha igaz lenne. De néha még a közmondásoknak sincsen igazuk. Ha az élet olyan fordulatot vesz.

Mikor megszületünk, kész világba születünk bele. Az oktatásunk rögtön elkezdődik, mikor a bábaasszony a hátunkra vág. És ez aztán folytatódik végtelenül. Hol a hátunkra vágnak, hol a kezünkre csapnak, hol a fülünket húzzák meg, hol a lelkünkbe taposnak bele, hogy okuljunk. És mindnyájan okulunk, idomulunk, tanulunk, szokásaink lesznek, dolgozunk, hogy a környezet elfogadjon és befogadjon bennünket. Az embernek egész életében bizonyítania kell, hogy képes élni. Az embernek meg kell hódítania saját hétköznapjait. Az emberek többsége küzd is szorgalmasan, hogy eleget tegyen az elvárásoknak, be akar illeszkedni, hasonulni kíván, ügyeskedik, hogy békében élhesse le az életét. Valamikor egyszerűbb volt az élet, az emberek egy adott társadalmi rendbe születtek bele, általában örökölték az apjuk mesterségét, azt otthon elsajátították, életük végéig gyakorolták. Aztán fejlődünk, nőtt a választások lehetősége, de bonyolódott az élet is, mindenki saját maga választotta meg a mesterségét, végtelen lehetőségek adódtak, de a mindennapok küzdelmessége is fokozódott, a jó papnak holtig kell tanulnia.

Napjainkban már ez sem elég. Most egy csodálatos kulturális jelenségnek vagyunk nemcsak szemtanúi, hanem aktív résztvevői is. Most mindannyian egy hatalmas andragógia-tanfolyamon veszünk részt. Hiába minden eddigi tudásunk, hiába vannak kialakított szokásaink, hiába illeszkedtünk be a környezetünkbe, hiába idomultunk az elvárások szerint. Ma minden állandóan változik. Azt hiszem, a szociológusok ideje jött el. Csak ők élvezhetik igazán, ami történik. Talán nagy tudósok születnek majd nálunk, akik újraírják és megváltoztatják az eddigi emléteket, s a francia Henri Lefebvre, aki megírta *A hétköznapok bírálata* című világhírű könyvét, vagy a magyar Heller Ágnes, akinek *A mindennapi élet* című művét harminc nyelvre fordították le, kismiskák lesznek mellettük. Nem is lesz csoda, hiszen ilyen adatokkal, ilyen élményekkel, ilyen változásokkal ők nem számolhattak.

A mi andragógia-tanfolyamunk még tart, és nem is tudjuk, mikor lesz vége. Vizsgát pedig mindennap teszünk, és aki megbukik, jaj annak, mert nagyon nehéz újra bekapcsolódní a tanfolyamba. Le kell mondanunk minden szoká-

sunkról, le kell mondani kialakított életformánkról, le kell mondani eddigi életünkről. S csak az jár tovább, aki erre képes. De még az se lehet biztos benne, hogy leteszi-e majd a záróvizsgát.

Ezen a tanfolyamon emberek százezrei tanulnak meg munka nélkül élni. Egyik ismerősöm meséli, hogy ma is minden reggel megborotválkozik, nyakendőt köt, és elmegy otthonról, mert nem tud mit válaszolni a kisfiának, mikor az megkérdezi, hogy: „Apu, ma nem dolgozol?” Emberek tömege tanulja meg, hogy munkába nem járhat, de kapja a fizetését. Még nagyobb azoknak a száma, akik kapják a fizetésüket, de rá kellett jönniük, hogy megélni nem tudnak belőle. Alkoholisták ezrei szoktak le az italról, ugyanakkor józan életű emberek ezrei szoktak rá, hogy valamelyik kocsmában üljék végig a napot. Sokan hiába kaptak fizetést, meg kellett szokniuk, hogy a bankban nincsen pénz, nem tudnak hozzájutni saját pénzükhöz. Meg kellett szokni, hogy hiába kapnak pénzt, mire hozzájutnak, a felét sem éri. Az emberek több évtizedig szoktatták magukat az autós életformához. A nagyobb mozgástérhez, a függetlenséghez, a mozgásszabadsághoz. Sokan évtizedekig takarékoskodtak, hogy ezt az ideálisnak tartott létformát elérjék. Most meg kell szokniuk, hogy a kocsit a ház előtt áll, nem ér semmit, el nem adható, mert nem kell senkinek, de állandóan vigyázni kell rá, mert lopják őket, ha meg nem viszik el, fosztogatják az alkatrészeket. A tömbházakban órséget szerveznek a férfiak, felváltva vigyáznak az autókra. Hetente sorra kerül mindenki. Hozzá kell szokni a sorhoz. Sorba kell állni a bizonylatért, hogy jogosult vagy az élelmiszerjegyekre. Sorba kell állni a jegyekért. Sorba kell állni az élelemért. Sorba állsz a pénzedért, sorba a tejért, sorba a külföldi vízumért. A sor szociológiája külön könyvet érdemel a megírandó tanulmányok sorában. Ha alkotója sort kap a könyvkiadó ajtaja előtt.

A témák kimeríthetetlenek. Csak mi vagyunk egyre kimerültebbek. Az emberi alkalmazkodás végtelenségének és szörnyiségének tanfolyamát végezzük. Idomításunk és megtöretésünk még folyik. Sok vizsgát letettünk már megaláztatásból és szégyenkezésből. De még sok vizsga áll mindenki előtt. És nemcsak az új ruháról, az új cipőről, a mindennapi tejről és a húsról kell lemondani.

Az életünk minősége változott meg. Vajon egyediségünkről és egyéniségünkről is le kell mondanunk? Le kell mondanunk arról is, hogy megválaszthatassuk saját sorsunkat? A választás lehetőségéről is le kell mondanunk?

1993. október 19.

AZ ÍRÓK ÉS A GONOSZ

Ma délelőtt tíz órakor kezdte meg munkájának hivatalos részét a jubiláris, 30. Belgrádi Nemzetközi Írótalálkozó. Az este fogadták a találkozóra érkező írókat a belgrádi Francuska 7-ben, a Szerb Íróegyesület termeiben, ahol a város középiskolásai készítettek számukra ünnepi műsort. Tulajdonképpen hónapok óta tart a vita, hogy kiket kell meghívni, milyen témáról kell beszélgetni

czen a kerek évfordulót jelölő tanácskozáson. Mióta a kulturális zárlat is tart Jugoszlávia ellen, állandó téma, hogy kik azok a külföldi írók, értelmiségiek, művészek, tudósok, akik nem tartják be a zárlatot, akik nem ismerik el a mesterséges rácsok nemzetközi rendszerét, és a hazai tájékoztatás szinte egésze hisztérikusan ünnepli azokat, akik megjelennek rendezvényeinken, és gyűlöletnek teljes kosarát önti ki azokra, akik félelemből vagy tudatosan elkerülik tájainkat. Most is ilyen volt a belgrádi írótalálkozó előjátéka. Egy sor cikk jelent meg arról, hogy kik a barátaink és kik az ellenségeink a külföldi írók közül. Úgy látszik, amíg a zárlat tart, ezt a színjátékot, ezt a vitát és ezt a totózást (ellenség – egyes, barát – kettes, semleges – iksz) minden alkalommal végig kell élnünk. Végül is mintegy tíz országból harminc külföldi író vállalta, hogy eljön, és részt vesz a nagyon érdekes téma vitáján. A találkozó fő témája: az író és a gonoszság ideje. Mellette (vagy körítésül) a szervezők még mellék-témákat is kínálnak, tehát aki nem szól közvetlenül hozzá a fő témához, az beszélhet Ivo Andrić egyik címéről is, ami úgy hangzik, hogy Mit álmodik és mi történik velem a valóságban. Vagy megkerülheti a fő témát a következő cím alatt is: A totalitarizmus és az irodalom ma. Végeredményben tehát mindenki arról beszélhet, ami leginkább bántja otthoni körülmények között, és a mi íróink is, ha akarnak, beszélhetnek az írónak és a háborúnak a viszonyáról, vagyis arról, ami mindannyiunkat leginkább bánt: mennyire járultak hozzá az írók a gonoszság és a gyűlölet elhatalmasodásához, mennyire járultak hozzá, és hozzájárultak-e a gyilkolás és értelmetlen öldöklés megindulásához. A mai viszonyok közepette nálunk ez egy kissé elvontan hangzik, hiszen elmúltak azok az idők, amikor erről elméletileg vitakoztunk. Emlékszem, 1977-ben jelent meg Georges Bataille *Az irodalom és a gonosz* című könyve Ivan Čolović fordításában, ami akkor alkalmat adott arra, hogy ilyen elméleti vitákat folytassunk. Nagy hatású könyv volt, pedig Bataille csak azt tekintette át, hogy Emily Brontë, Baudelaire, Michelet, William Blake, Sade, Proust és Kafka műveiben miképpen nyilvánul meg a rossz, a gonosz, az ördögi vagy sátáni, az emberi természet negatívuma. Mi meg, ha hozzá akarunk szólni ehhez a ma folyó vitához, konkrétan meg kell hogy mondjuk, mivel járultak hozzá íróink a gonosz jelenlegi tombolásához, az ártatlan emberek szenvedéseéhez, a lakosság üldöztetéséhez, az öldökléshez, a jajgatáshoz és a fogaknak csikorgatásához. Nagy kérdés, lesz-e valakinek elég ereje ahhoz, hogy őszintén beszéljen erről, vagy hogy van-e irodalomtudós, aki képes a jelen pillanatban objektíven lemérni, ki mit írt közülünk, és mire biztatta embertársait ebben a forrongó időben. Sokszor vigasztalom magam azzal, hogy az írók és az értelmiségiek túlzott fontosságot tulajdonítanak önmaguknak. Először szamizdatban, sokszorosított könyv formájában olvastam Konrád György és Szelényi Iván ma már világszerte ismert művét, amelynek címe: *Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz*. Ebben a két szociológus azt próbálja bebizonyítani, hogy a szocializmus akkor (1973-ban) ismert keretei között a hatalmat képes lett volna átvenni az értelmiségi réteg. Ma csupán mosolyoghatunk ezen a megállapításon, hiszen a gyakorlat azt mutatja, hogy az értelmiség ezekben az országokban, mint a történelem folyamán annyiszor, az igazi uralkodókhoz igen aláza-

tos szolgaként viszonyult, hozzájuk csapódott, kiszolgálta őket, a legértetlenebb cselekedeteiket is megkísérelte megmagyarázni, sőt kimagyarázni és megindokolni, ha eltekintünk attól az egy-két kirívó esettől, mikor maguk az értelmiség tagjai, nálunk elismert akadémikusok kezdeményezték a legbolondabb cselekedeteket. Georges Bataille könyvére különben mintegy tíz év elmúltával jött meg a válasz a francia értelmiség jobboldali köreiből, mikor Bernard-Henri Lévy megírta *Az értelmiség dicsérete* című könyvét, amelyben azt kívánja bebizonyítani, hogy az értelmiség fölösleges baloldalisága okozta a francia társadalom minden baját. Ezt is olvashattuk szerbhorvát fordításban már 1988-ban, csak akadt volna nálunk valaki, aki felméri, hogy merre vezet a nálunk érvényes rendszer, és hogy értelmiségünk az akkor meglévő tiltási, megtűrésí, kompromisszumokkal telített, öncenzúrával terhelt időben milyen tendenciák felé halad. Nem tudom, lesz-e ereje valakinek az írók közül, hogy ma Belgrádban a jelenleg folyó tanácskozáson kitárulkozzon, és teljes őszinteséggel szóljon a valós helyzetről. Arról, hogy a társadalom fő erői ma is arra kényszerítik az írókat, és nemcsak az írókat, hogy azonnal és deklaratíve kinyilatkoztassák, vajon támogatják-e az úgynevezett nemzeti irányzatot vagy pedig az úgynevezett absztrakt, nemzetek fölötti irányzathoz tartoznak. Az előbbieket a hazafiak, az utóbbiak az árulók. Milyen egyszerű felosztás! Mintha a felosztásra egyáltalán szükség lenne. Mintha az írókat a hajuk színe, a szemük vágása vagy magasságuk szerint lehetne felosztani. Közben pedig nem lehet. Ha az íróktól azt várjuk, hogy műveikkel segítsék olvasóikat az emberré válás folyamatában, hogy támpontokat adjanak a világ megértéséhez, akkor nem kellene őket ketrecekbe terelni, egymás ellen púgatni, intellektuális arénákban primitív harcosokat faragni belőlük. Sajnos, nagyon sok író vállalja ezt magától, a hatalomért folytatott küzdelemben. Nem is csoda, hogy az olvasók egyre nagyobb bizalmatlansággal fogadják az írók műveit. Ki a csoda hisz annak, aki búvészmutatványokkal biztat háborúra, öldöklésre, gyűlöletre? Olyan furcsa idő jött el, mikor örülnünk kell az olyan olvasónak, aki eleve bizalmatlan az író iránt. Tisztelnünk kell azt az olvasót, aki eleve gyanakodva fogadja az író választásait a nemzeti és polgári lehetőségek között. Dicsérmünk kell azt az olvasót, aki meg tudja különböztetni a napi politika hálójába keveredett írókat a látomásaival küzdő íróktól. Az elkövetkező négy napban, amíg tart a belgrádi írótalálkozó, az is ki fog derülni, hogy vannak-e az írók között olyanok, akik erre önmaguk képesek, akik önmaguk meg tudják határozni, hogy hol a napi politika útvesztőjének a bejárata és az igazi irodalom kapuja közötti különbség.

1993. október 26.

MARADJON A MAGYAR PARASZTNAK, AVAGY CSAK A PARASZTOK MARADNAK IGAZIAK?

Olvasom egyre ritkuló hetilapjaink egyikében egyre kevesebb szakembereink közül a magát hozzáértőnek tekintő nyilatkozatát. Azt nyilatkozta nagy hozzáértéssel, hogy a vajdasági magyarság azért maradt még mindig itt, vagyis otthon, vagyis saját szülőhelyén, a Vajdaságban, mert a többség nem tanult

tovább, paraszt maradt, és a parasztság inkább az életét áldozza föl, de földjéről el nem mozdul. Nem először olvasok vagy hallok ilyen tételt. Át is siklanék fölötte, ha nem lenne ez a mai helyzet ilyen, amilyen. A mai helyzet meg az, hogy naponta hallok új neveket, naponta mesélik, ki ment át Magyarországra, ki költözött Kanadába, ki Németországba, ki meg Új-Zélandra. Visszatérek hát ismert kollégám mondatára, újraolvasom, megpróbálom értelmezni. A magyarok többsége paraszt, a földért marad, mondja. Maradjunk parasztok, akkor megőrizzük őseink földjét, mondja. A parasztok büszkéik lehetnek önmagukra, mert ők őrzik őseik földjét, a többiek szégyelljék magukat, ők ellógnak a bajok elöl. Ezt mondja. Ezt az elméletet tulajdonképpen ismerem. Egy magyarországi írótól olvastam először, ő az erdélyi magyarokról írta ugyanezt. Vagyis azt írta, hogy az erdélyi magyarok azért szaporodnak, meg azért maradtak a helyükön, mert szerencsére nem iskoláztatják őket, és a tanulatlan ember jobban ragaszkodik szülőföldjéhez, nehezebben indul meg az ismeretlen világba, mint akinek saját mestersége, egyetemi diplomája, nagyobb önállósága van. A tény az tény marad, akármilyen érzelmi töltéssel is közeledünk hozzá. Az biztos, az tagadhatatlan, hogy akinek földje van, saját földje, amit művel is, az ragaszkodik hozzá. Az biztos, hogy akinek diplomája van, saját hivatása, és azt nem művelheti, mert munkát nem kap, az előbb gondol a távozásra, mint a többiek. De vajon ebből az következik, hogy maradjon a nemzet paraszt, és akkor itt van már a Kánaán? Akkor „talpra állunk és megmaradunk”? Nem túl egyszerű ez így? Hiszen emlékszem arra is, mennyit mérgelődtem azelőtt, kezdő újságíró koromban, hogy a magyar gyerekek nem kívántak továbbtanulni, sokuknak meg a szüleik nem engedték meg a további iskoláztatást, mert attól félték, hogy akkor otthagyják a földművelést. 1966-ban írtam az akkori *Ifjúságban* egy cikket arról, hogy Bajmokon a község 142 ösztöndíjasa közül mindössze kettő, ismétlem: kettő magyar. Közben a lakosság fele magyar nemzetiségű volt. Jó vitákat eredményező cikk volt. Végre elgondolkoztak ott is az ösztöndíjazási politikán. De a falu magyarsága nem lázadt az ilyenfajta politika ellen. És mikor végiggondoltam a dolgot, ennek két oka volt. Egyrészt egykéztek. Alig volt magyar család, amelynek több gyereke született. Másrészt a fiúkat egyszerűen nem engedték iskolába, mert akkor nem vették volna át a földet. Igaz, hogy ők sehova sem kívánnak költözni, de az is igaz, hogy egyre kevesebben vagyunk, az is igaz, hogy a lányok számára nem maradt más választás, ha a társadalmi ranglétrán egy picit is föl akartak emelkedni, ha adtak magukra, csak telepes fiút választhattak, mert a magyar nemzedéktársak mind parasztok maradtak. Ott ismertem meg egy telepes fiút, aki ma a vajdasági kormány tagja, akinek kilenc testvére volt, és ha hiszik, ha nem, mindnyájan egyetemet végeztek, hárman orvosok közülük, éppen azért, mert az apjuk nem bízott a földben, nem bízott abban sem, hogy eleget terem mindnyájuk számára, nem bízott abban sem, hogy az a darab föld az övé marad, hiszen úgy kapta a háború után, egy papírcetlire volt írva a neve, úgy kapta községi rendeletre. Ők csak abban bízhattak, amit saját maguk szereztek meg, saját erejükből, saját tudásukra hagyatkozva. Verbászon volt egy Crna Gora-i barátom, szomszédok voltunk,

akinek nem nagyon fűlt a foga a tanuláshoz. Az apja rendszeresen eltáncgált, mert nem jól tanult. Hallgattam a sírását, és hallgattam, mit mond neki az apja. Az öreg mindig azt mondta: „Te is más lába kapcája akarsz lenni, mint én? Tanulj, hogy saját gazdád legyél, ha már adva van ez a lehetőség!” Így végezte el az én Miro barátom a gimnáziumot. Az apja pofonjaitól serkentve. Retteghetesen bántott, hogy a magyar barátaim körében ilyen igyekezetet, a jövő kihívására való választ, a távlatok követését nem nagyon láttam. Féltem attól, hogy mi lesz velünk, ha mindnyájan parasztok maradunk. Nem értek egyet azzal a tétellel, hogy parasztoknak kell maradnunk ahhoz, hogy megmaradjunk. Tartok tőle, milyen következményekkel jár, ha saját nemzetünk tagjaitól még az alternatívák ismeretének jogát is megtagadjuk. Rettegek egy olyan helyzettől, amelyben még a saját kultúra keretei között történő önmegvalósítás szabadsága is illuzórikus. Hogy egy hagyományaiban elszigetelt vidéki közösség, azért hogy megőrizze saját értékeit, még annak lehetőségét is meg kívánja tagadni saját tagjaitól, hogy a modern ipari, városi életforma alternatíváit akár csak részben is megismerjék. Ez egyrészt lehetetlen, másrészt rohamos regresszióhoz vezet. A kiutat éppen az ellenkező oldalon látom. A kiút nem az, hogy mindenki egyetemet végezzen, doktoráljon és akadémiussá váljon, hanem az, hogy minden rátermett gyerek a saját maga által választott hivatást tölthesse be. Tehát, egyrészt ne hagyjuk magunkat a kulturális felemelkedés útján nyelvilag asszimilálni, másrészt aki felemelkedett, a társadalmi vezető rétegbe került, tudatosan maradjon magyar, tudatosan segítse nemzetének tagjait saját identitásuk megőrzésében, a többi kultúrával való kapcsolat egyenrangú ápolásában. Csakis a többlettudás segíthet abban, hogy saját kultúránkat, saját nyelvünket, saját szokásainkat ne tekintsük alacsonyabbrendűnek. Csakis a többlettudás segíthet abban, hogy a társadalmi felemelkedés útján a fiatalok ne hátrányosak, hanem előnyös tudják be saját anyanyelvükön szerzett tapasztalataikat és olvasottságukat. Csakis a többlettudás segíthet abban, hogy a magyar iparosok, szakmunkások, tanárok, tisztviselők ne önszántukból olvadjanak be a többségbe, hogy ellen tudjanak állni a gazdasági, szociális, politikai és kulturális hatásoknak, amelyek szinte kényszerítenék őket az asszimilációra, hogy képesek legyenek ne csak elméletben, hanem gyakorlatilag is egyenrangúak, sajátosak, magyarok maradni. A világ nagyvárosaiban most is léteznek egymáshoz testközelben olyan kultúrák, amelyek a múltban földrajzilag élesen elkülönültek. Ha nem akarunk elfogyni, ha nem akarunk gettóba záratni, ha egyenrangúak akarunk maradni, számunkra is az a kiút, társadalmilag felemelkedni a többickkel együtt, megtartva és megőrizve hagyományainkat, értékeinket, identitásunkat.

MESSIANIZMUS VAGY ÉRDEKVÉDELEM

MAJOR NÁNDOR

Az utóbbi időben ismét divatossá vált tetemre hívni az értelmiséget, s ráhá-
rítani a felelősséget a nemzeti ügyek katasztrófális alakulása miatt.

A szerb értelmiségnek felróják, hogy lelkendezve hatalomra segítette Milo-
ševićet, de nem emelte fel szavát ellene, amikor háborúba vitte az országot, így
mintha nem is Miloševićet, hanem az értelmiséget kellene kárhozatni, amiért
az ország gazdaságilag már-már összeomlott. A kosovói albán értelmiség egyre
több kiválóságát azzal vádolják, hogy felelőtlen elképzeléseikkel megbontják
a nemzeti egységet, s eljártsszák nemzetük történelmi esélyeit, hovatovább emi-
att meakulpázásra kényszerítik őket. Az illegalitásban ügyködő kosovói albán
kormányfő viszont „disszonáns módon” felrója „nemzeti mozgalmának” – s
ezért nem nagy jövőt jósolunk neki –, hogy egyre inkább „eltávolodik” az ér-
telmiségtől. A szerbiai magyar „csúcsértelmiségnek” meg azt róják fel, hogy
kényelemszeretetből, léhaságból, pozícióféltésből a múltban sem és ma sem
állt ki a magyar kisebbségi érdekekért, s azzal, hogy nem hallatja tiltakozó
szavát a kisebbségi jogok és intézmények egy-két éve folyó elapasztása és el-
sorvasztása ellen – napjainkban a *7 Nap*, a *Jó Pajtás*, a *Mézeskalács*, a *Képes
Iffjúság*, a *Magyar Szó* megszűnése forgott kockán –, voltaképpen az ő lelkén
szárad a magyar kisebbség fokozatos jogfosztása, s ezzel a nagyszerb sovíniszta
politika kiszolgálójává züllött.

Van-e alapja ezeknek a szörnyű vádaknak? Szerintünk nincs. Álláspontunk
világosabb kifejtéséhez azonban egy kis kitérőre van szükségünk. Azzal kezd-
jük, hogy a nyugati országokban – mint ismeretes – a parlamenti demokrácia
fejlődése során az állami, illetve nemzeti szinten realizálódó politika terén
hangadó szerepben kezdettől fogva a polgári társadalom autentikus képviselői
lépnek fel. Így az értelmiségnek mint rétegnek a funkciói kizárólag szakszol-
gáltatás nyújtására korlátozódtak; azok az értelmiségiek, akik nemzeti szintű
politizálásra vágytak, csak a polgári társadalom autentikus képviselőivé minő-
sülve – nem pedig értelmiségi mivoltukban – juthattak szóhoz, méghozzá a

többpárti képviseleti rendszer révén. Ebben a polgári társadalomban csak egy-két kivételes értelmiséginek, egy-két kivételes esetben – s nem értelmiségi rétegszerepben! – sikerült a közvéleményt mozgósítania, s a nemzetet felráznia kábaságából, mint ahogy Zola tette a Dreyfuss-perben.

A közép-kelet-európai országokban viszont, nem lévén autentikus polgárság, a polgárosodás politikai úton történő előmozdítását jobbra a köznemes-ség vállalta fel, a parlamenti demokráciát mímelő intézményekre támaszkodva. Ezzel párhuzamosan alakult ki a népi-agrárius, valamint a kispolgári származású értelmiségiek körében az értelmiség különleges társadalmi szerepéről szóló populista elképzelés. Eszerint az értelmiség közszereplésre hivatott „elit”: a „tudatlan” nép szolgálatában a „nemzet lelkiismerete” kell hogy legyen; voltaképpen az „igazi út” megmutatásának messianisztikus szerepe hárul rá. Ez a szerep „elsődleges”, nem függ a parlamenti demokrácia „megmértetésének” az eredményétől. Nem egy-egy kivételes értelmiségi kivételes fellépésének szorítanak így helyet, hanem az értelmiségnek mint rétegnek univerzális szerepkörét konstituálják, méghozzá a parlamenti demokrácia elé és fölé helyezve ezt a szerepet. Nem nehéz belátni, hogy így az értelmiség kiskorúsítja az egész társadalmat, s olyan önkényes szerepkört sajátít ki magának, amely a parlamenti demokrácia leértékelését és háttérbe szorítását feltételezi.

Mármost, mivel a Tito-rendszerben – s egyáltalán a reálszocializmusban – nemzeti képviselet és pluralista politikai képviselet nem létezett, némiképp még indokoltnak is látszott elvárni az értelmiségtől, hogy egy-egy sorsdöntő kérdésben más rétegekkel karöltve határozottabban „kiálljon”. Kiállt-e tehát ilyen értelemben a szerbiai magyar „csúcserntelmiség”? Noha természetesen voltak kudarcai, kihagyásai, sőt megalkuvásai is, a jogok és intézmények java részéért épp az a „csúcserntelmiség” küzdött meg, amelyet ma sokan az árulás vádjával sújtanak. Aki kételkedik ebben, járjon csak utána, melyik kisebbségi magyar intézmény megalakítása vagy megmentése milyen petíciókhoz, beadványokhoz vagy akciókhoz kötődött, s név szerint kik voltak azok, akik egy-egy ügyet révbe juttattak. Nem nehéz felfogni: ha a Tito-rendszer a hatvanas évek derekától errefelé olyan kisebbségellenes lett volna, a „csúcserntelmiség” meg olyan érdektelen a kisebbségi ügyekben, mint amilyenek újabban sokan feltűntetik, akkor nincs rá magyarázat, hogyan jutott a szerbiai magyarság mindazokhoz a jogokhoz és intézményekhez, amelyekből a Milošević-rezsimnek, öt éve tartó fokozatos jogfosztás után még mindig, ma is van mit elsvasztania, a vajdasági magyarságnak meg még mindig van mit elveszítene. Jusson eszünkbe, hogy a horvátországi szerbeknek vagy a boszniai muzulmánoknak, noha államalkotó népnek számítottak, a nyolcvanas évek végén egyetlen nemzeti intézményük sem volt. Kizárólag az úgynevezett „közös” intézményekre voltak utalva. Illuzórikus volna azt gondolni, hogy a jogokat és az intézményeket kizárólag az „önigazgató társadalom” tukmálta volna rá a „nemzetietlen” magyar értelmiségi „elitre”.

A reálszocializmusban tehát, nemzeti és már pluralista képviselő híján, talán még méltányolható, sőt indokolható is az értelmiség nyomatékosabb szerepvállalása. Amint lehetővé válik azonban a parlamenti demokrácia kialakítása, a vázolt „értelmiségi szerepnek” a fenntartása és számonkérése anakronisztikussá válik. Aki ezt a messianisztikus szerepet ma is szorgalmazza, az óhatatlanul a parlamenti demokrácia intézményesített felelősségkörének a megszilárdítását hátráltatja.

Szerbiában a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége önszántából *felvállalta* a magyar kisebbség általános politikai érdekképviseletének szerepkörét, s ezenfelül mindenkitől megköveteli, hogy ebben a szerepkörben „egyetlen legitim” szervezetként ismerje el. A Jugoszláviai Magyar Nyelvművelő Társaság, a Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság, a Magyarságkutató Tudományos Társaság, a Jugoszláviai Magyar Művelődési Egyesületek Szövetsége – egy kivételével valamennyi az utóbbi években alakult – kisebbségi érdekszervezetek ugyan, de nem tévesztendőek össze az általános politikai érdekképviselettel; ezért annak sincs semmi értelme, hogy az érdekvédelem dolgában bárki ezektől az intézményektől kérje számon az „általános” politikai cselekvést. Az említett intézményekben a kisebbségi érdek azáltal realizálódik, hogy az intézmények tagjai elvégzik – vagy nem végzik el – azt az alaptevékenységet, amely miatt egy-egy intézményt kisebbségi érdekből létrehozta. A nyelvművelés, a művelődés, a magyarságkutatás önmagában véve kisebbségi érdek. Így az értelmiségiek – s mások – valóban pusztán szakmunkájukkal is nemzeti érdeket realizálnak.

Ha tehát kisebbségi jogok és intézmények sorozatos elapasztása már politikai kérdéssé duzzad, akkor mindenekelőtt azt kell szemügyre venni, hogy megtett-e már minden tőle telhetőt, s milyen eredményt ért el az egyetlen általános politikai érdekképviselet szerepére igényt tartó Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége. Csak az erre a kérdésre adott válasz után jogos feltenni azt a kérdést is, vajon részt vállalt-e mellette még valaki a veszélyeztetett intézményekért folyó politikai küzdelemben.

A válasz világos: korántsem tett meg mindent. De mai körülményeink között az eredmény akkor is elmaradhatott volna, sőt még rosszabbodhatott is volna, ha a VMDK kitett volna magáért. Napjainkban a körülményeké a döntő szó. Mégis, a vajdasági magyarság érdekvédelmének mostoha körülményei között fel kell tennünk a kérdést: nem volna-e célszerűbb az érdekvédelmi funkciót szervezetenként különválasztani a politikai pártok hatalmi harcának és hatalomgyakorlásának a funkciójától? Egyfelől a két tevékenység természete is különbözik, így más-más eszközök alkalmazását is igénylik, másfelől a tapasztalat azt mutatja, hogy a több párhuzamos, egyenrangú funkciót betöltő szervezetek esetében szabályszerű, hogy a körülmények nyomására vagy szubjektív vonzalmak hatására valamely funkció előtérbe kerüljön, a többi pedig háttérbe szoruljon. Az érdekvédelem mindenekelőtt a már meglévő jogok pártállásra való tekintet nélküli, gondos védelmére irányul a szerbiai magyarság egészére vo-

natkoztatva is, meg az egyedi esetekben is; aprólékos utánjárást, túlnyomórészt jogi-politikai eszközök alkalmazását, tényfeltáró, szenedélymentes, tehát kooperatív fellépést igényel a mindenkori hatalommal szemben. A politikai pártok funkciója ezzel szemben egy majdan kialakítandó állapotért való küzdelmet igényel, a részérdekeken alapuló programoknak univerzális értéket tulajdonítva, a politikai eszközöknek is gyakran részrehajló, szenedélyes, bár józan alkalmazásával. A politikai pártok olykor minden kollaborálást kénytelenek elutasítani a hatalmon levő párttal; ez a kisebbségi pártokra is vonatkozik. De ha jómaguk hatalomra kerülnek – akár a helyi önkormányzat szintjén is – a kisebbségi érdekvédelmi szervezetnek elvben velük szemben is működni kell, az esetleges egyoldalúság vagy részrehajlás elhárítása végett. Esetünkben ez azért is megszívlelendő, mert a szerbiai magyar társadalomban az „uralkodó” VMDK mellett nincsenek „ellenzéki” pártok, viszont jelentős a „pártonkívüliek” száma, akik között, még ha a VMDK-ra szavaznak is, megoszlanak a vélemények a VMDK proklamált politikai céljairól. A körülmények folytán így az egypártrendszer csökevényei is óhatatlanul konzerválódnak.

Ami a konkrét helyzetet illeti, a VMDK erejét szinte kimeríti a háromlépcsős autonómiáért folytatott küzdelem és a hatalomgyakorlás konszolidálása a magyar többséggel rendelkező hét község helyi önkormányzatában. Helyzetét saját tévelygésén kívül az a körülmény is nehezíti, hogy némely szerb nacionalista párt a magyar többségen alapuló helyi önkormányzatnak még az alkotmányos lehetősége ellen is puccsok sorozatával tiltakozik. Márpedig a VMDK a helyi önkormányzat mai gyakorlatát a leendő háromlépcsős autonómia alapvetésének tekinti. Így ennek a küzdelemnek a „felszabadítása” végett is célszerűnek látszik a kisebbségi jogok védelmének különválasztása és önállóítása.

Ezt sugallják azok a dilemmák is, amelyek a VMDK politikai gyakorlatával kapcsolatban olykor felmerülnek. Az elfogulatlan szemlélő eltűnődhet, mi az oka annak, hogy a VMDK a szerbiai magyarság érdekképviseletét legjobban nemzetközi viszonylatban látja el; viszont az a mód, ahogyan azt az anyaországban praktizálja, már számtalan észrevételt vált ki, s olykor szerencsétlennek is mondható; Szerbiában meg már az igyekezet is meg az eredmények is sok kívánnivalót hagynak maguk után. Eltűnődhetni azon, vajon a VMDK a helyi önkormányzat szintjén, a hatalomgyakorlásban valóban agilisabb-e és eredményesebb-e, mint a szerbiai magyarok összességét érintő jogokért és intézményekért folyó küzdelemben, még inkább azok védelmében, s nem azt jelenti-e ez, hogy a politikai párt szerepére nagyobb rátermettséget mutat, mint az érdekvédelmi szerepre? Így felvillanhat az a kérdés is, vajon az érdekvédelmi funkció ellátását nem árnyékolja-e be az a látszat, hogy a VMDK olykor a szerbiai magyarság érdekeit pártérdekeinek szűrőjén át nézi, s leszűkíti azt; vajon kárát vallja-e ennek olykor a párton kívüli magyarság? Vajon a VMDK politikai párt-jellege nem kerül-e óhatatlanul túlsúlyba azokban a községekben, amelyeknek önkormányzatában a VMDK vezető szerepet kap, s vajon az

érdekvédelmi szerep elsorvadása nem azoknak a községeknek a magyarságát érinti-e kedvezőtlenül, akik községükben is kisebbségben élnek, s még a helyi önkormányzatot sem képesek szóra érdemes módon befolyásolni. Közben bizony a szerbiai magyarság fele az utóbbi csoportba tartozik.

Mindezek után célszerűnek látszik felvetni: talán alapítani kellene egy „pártok feletti” érdekképviselői tanácsot és nyitni kellene egy független érdekvédelmi irodát, mely szigorúan távol tartaná magát minden hatalmi harctól. Mélán remélhetnénk, hogy az utóbbi szervezet, illetve intézmény, mert hivatalyszerűen lépne fel, az eddigieknél nagyobb megértésre találna a mindenkori hatalomtartóknál, s így talán az eredmény sem maradna olykor el.

Közben jusson az eszünkbe: „végül már nem azt szeretjük, amire vágyunk, hanem magát a vágyat”, mondta a költő. Ez az, amit el kellene kerülnünk.

LÉPÉSEK UTÁN

Útkereső tünődések

VARGA ZOLTÁN

Amennyiben kedvet éreznék a büszkélkedésre, talán büszkélkedhetnek is: négy esztendővel ezelőtt, 1989 őszén (szomszédságunkban Ceaușescu hatalmon volt még!), az *Új Symposion* Merre tovább? címmel szárnyra bocsátott körkérdésétől indítatva az elsők között kíséreltem meg szorongató, de hosszú időn át megtárgyalhatatlanként nem létezőnek tekintett sorskérdéseinkre választ keresni. Úgyhogy ma, amikor a *Híd* Itt és most munkacímét viselő felszólítása állít hasonló feladat elé, mi sem látszik természetesebbnek, mint említett korábbi írásomba belelapozni. Akár az akkor elejtett fonalat is felvéve tovább folytatni.

Nem a magam vállát veregetve, hanem sokkal inkább a magammal és a magunkkal szembeni kritika kiindulópontjának is tekintve a folytatáshoz szükséges visszapillantást – főleg azt igyekezve eldönteni, miben is volt igazam, s miben nem, mennyiben is érthetek egyet akkori saját magammal. Nem utolsósorban négy év előtti „merészségemet” keveslőn, lényege szerint ma is magaménak vallva, amit, bizonyos lapuló jobbjágyvonásokat kiemelőn, a magyar „népmentálitásról” sebtében összeszedetten felvázolni próbáltam, ámde akkori „túlzott tapintatomat” jóvátevőn azt is megjegyezve egyúttal, hogy több mint négy évtizeden át szinte rutinná vált bölintőkészségünk okai közt a 44-es megtorlás akkor mindössze egyetlen sápadt célzással érinteni mert napjainak, azaz a „véres lecke” megtanulásának szerepe alighanem kiemelt is volt. Mindenekelőtt abban, hogy évszázadok során kialakult meghunyászkodásra való hajlamunkat nagyon is brutálisan igazolta és újra aktivizálta. Akad azonban egyéb korrigálni valóm is naivitásnak is mondható jóhiszeműségemmel összefüggésben: akkori feltevéseimmel ellentétben ma ugyanis már úgy látom, hogy a sokáig megkérdőjelezhetetlen pártállam kisebbségi-nemzetiségi politikájában mégiscsak több volt a „hátsó szándék”, illetve kifejezetten asszimilációs célzatú tudatoság, mint ahogy azt korábban véltem, vagy talán vélték közülünk a legtöbben – még ha egyetlen hivatalos politika esetében sem dönthető el teljes bizonyossággal, hogy mennyiben is gondolták azt őszintén meghirdetői, s mennyiben voltak inkább alacsonyabb szintű végrehajtói csupán hordozói ennek a bizo-

nyos hátsó szándéknak . . . Bár ami a hatalomnak feltételezett céljait illetően sikerült, valahogy túlságosan is sikerültnek látszik ahhoz, semhogy pusztán a körülmények „sikerés” összjátékának lehetne következménye. Alighanem akkor is, ha a kisebbségnek, főleg ha írástudónak tartja magát, akár még kötelezően is oka lehet gyanakodni egyfajta, jószerevel a kisebbségi lét lényegéből fakadó paranoiára, illetőleg azt mintegy ellensúlyozandó esni bele holmi emelkedetten áltárgyilagossá naivitásba. A „túlokosság balekságába” is akár, hogyha úgy tetszik.

Megfeledkezésre hajlamosan arról, hogy másfajta paranoia is előfordulhat. Hatalmi és hatalmiságából fakadóan minden sarokban ellenséget kereső és találó, többségi, de annál inkább kisebb(rendű)ségi érzettől terhelt, vitatható jogosságú birtokonbelüliséget akarata ellenére is megkérdőjelező, híjával a helyzetét magától értetődőnek tekintő magabiztos nyugalom öntudatának. Egyre inkább úgy tetszik, legfőbb kiváltójaként is a hosszú időn át többenpű és -nyelvű, sőt -kultúrájú (-kultúrálatlanságú) testvériségbe és egységbe kényszerített, de úgy-ahogy mégis működő, sőt maga körül messzehatóan is illúziókat sugárzó tegnapi Jugoszláviát érő katasztrófának. Mindannak, ami fenyegető árnyait előrevetette ugyan, ámde aminek valóságos méretei szinte még ma sem felfoghatóak.

Úgyhogy ami a „vészfógló látnokiság” elmaradását illeti, attól tartok, valamennyiünknek okunk lehet itt a szégyenkezésre. Illetve egyikünknek sem, feltevé hogy „kollektív bűnöket”, ez esetben a sokak ostobaságát, az illúziókban való időn túli osztozkodás vétkét nem tekintjük szégyenletesnek. Akár a pártállam túlélési és fejlődőképességével, megreformálhatóságával és demokratiázálhatóságával, mi több, „humanizálhatóságával” összefüggő önáltatásainkra gondoljunk is, akár pedig a pluralizmussal és a parlamenti demokráciával, valamint a „szociális piacgazdasággal” kapcsolatos reményeinkre. Szoros összefüggésben a sorsunkat meghatározó velünk együtt élők „nemzeti nagykorúságát” túlbecsülőkkel is, nem érzékelve igazán és nem is idejében az „epikus primitívségnek” azokat a neobarbár erőit, amelyeket Európa és a világ ugyanúgy alábecsült, mint mi is – Európa és a világ felé tekintve.

Amiért is ha korábbi írásom Léphetünk-e még? címére visszapillantva most a „léptünk-e?” kérdésre keresnék választ, féltő, hogy csak kényszerlépéseket emlegethetnék. Sőt: nem képesen hajlamomat az akasztófahumorra illőképpen megzabolázni, „meglépéseket” is egyúttal. Alighanem akkor is a magunk illúzióitól függetlenül, ha azok kevésbé nyilvánvalóak. Kényszerlépéseink okozói alkalmasint így nem is annyira a magunk reményei voltak tehát, hanem azokéi inkább, akikről egyelőre még nem is tudhatjuk: képesek lehetnek-e valaha is a maguk mértéket nem ismerő rablóillúzióival szembefordulni.

*

Zárókonklúzióként viszont a jugoszláviai magyarság országos szintű „vertikális” megszervezésének fontosságát említettem, abban bizakodva, hogy ennek lehetősége elől az akkor még létező akadályok elhárulhatnak. El is hárultak hamarosan – épp csak az országgal együtt. Azzal a Jugoszláviával együtt,

amelynek a mai felére csonkult államképződményt akkor is csupán sikerületlen karikatúrájának érezhetjük, ha az előbbire sem tekintünk vissza túlzott nosztalgiával. Függetlenül attól a pusztán elméleti kérdéstől is akár, hogy amennyiben nem hullik darabokra, kevésbé mostohán tekint-e ránk, s eltűri-e vajon olyan szervezet létezését, amely mindenekelőtt kulturálisan, ámde politikailag is képes összefogni bennünket, artikulálni létezésünket. Mivel ilyesvalamiben reménykedtem annak idején, mindenekelőtt korábbi, elsősorban „irodalmiként” meghatározható kulturális elitünktől, mondjuk úgy, hogy csúcsertelmiségünktől várva kezdeményező lépések megtételére. Elképzelhetően bizonyos történelmileg kialakult magyar és egyéb kelet-közép-európai hagyományokkal összhangban is fordítva tekintetemet magyarságunk e rétegére – attól tartok, akkor is még, amikor már egyre nyilvánvalóbb lett, hogy szóban forgó elitünk zömében inkább vonakodik, semmint igyekszik e szerepének eleget tenni. Nehéz lenne megmondani, miért is: jószerével sokkal inkább kegyes adománynak, semmint valóságos vívmánynak tekinthető intézményeink féltéséből-e, avagy ön- és pozícióféltésből mulasztva el idejében érzéklni a történelem nyilvánvaló kurzusváltását, s szabadulva meg a kelleténél nehezebben a rezsimhűség reflexeitől. Avagy netán céhbélien előkelő sznobiságból, különböző személyes rokon- és ellenszenv befolyásolta finnyásaságból is, alkati eredetű esztétikaközpontú széplelkűségből viszolyogva a „napi politikától”. Embere válogatja alapon tehát, de azért a mégiscsak megalakuló és a magyarságunk eddigi törekvéseit mindenképpen meghatározó és kifejezésre juttató érdekvédelmi szervezetünk, a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége iránt fenntartással, sőt ellenérzéssel viszonyulva, s keretein jórészt kívül maradvá. Alighanem időbelileg is elmulasztva a kezdeményező, illetve vezető szerep lehetőségét.

Alapjában véve inkább kárunkra, mint hasznunkra, ámde a szóban forgó olykor igaztalanul is vádolt s ma már „tegnapiságtól” is veszélyeztetett elit sajátosan lebegő helyzetével is összefüggésben. Abból adódóan, aminek tagadhatatlanul értékeket is hozó irodalmi avantgardizmusunk inkább csak következménye volt, vagyis hogy kulturális intézményeink helyzete (és helye is a magyar többségűnek sohasem mondható Újvidéken) ezt a bizonyos elitet – legjelentősebbnek mondható alkotóinkat – magyarságunk zömétől mintegy távol tartotta, eredeti környezetéből a legtöbb esetben kiszippantotta, s tette akár egy idegennek mondható környezet, illetve érdekösszeszövődés egzisztenciális értelemben vett foglyaivá is. Elképzelhetően egykori sorsintézőink előrelátását nagyon is igazolva, végkövetkezményeit tekintve pedig a tőle függetlenül megalakuló VMDK észak-bácskai–tiszavidéki súlypontjából is adódóan válva kívülállóvá.

Ha ugyan nem sajnálatos módon szembenállóvá is egyúttal. Akár a „periferikussá válástól” való érthető félelemmel is szoros összefüggésben.

*

Tudattalanul vagy tudatosan, latolgathatnám tovább, ámbár holmi rejtett indítékok kitapintgatása helyett inkább a fenntartások és kívülmaradások eset-

leges elvi okait kellene számba venni. Aligha könnyen, mivel ezek csak ritkán körvonalazódnak világosan, valóságos alternatívát is kínálva. Úgyhogy velük szembeni ellenvetéseimet is csak mintegy tapogatózva vagyok kénytelen megfogalmazni. Úgy is mondhatnám, feltételezett nézetek ellenében mindenekelőtt.

Kezdvé azon az elképzelt és legfőbb alapvádón, miszerint a VMDK és politikája nacionalista, nem mintha ez ma az említettek részéről kerek perec így hangozna el, s azt sem tartva valószínűnek, hogy a tartózkodók és kívülmaradók ezt így is érzik, ellenben mivel az etnikailag többségben levők véleménye (ideértve az általában demokratikusnak mondott ellenzék túlnyomó részét is) sommásan ez, természetesnek látszik, hogy főleg a kiemelt és így „kényes pozíciókban” lévők számára hasson ez megfontolásra késztetőn, sőt riasztóan. Érthetően és akár intézményeinket féltő altruizmustól motiváltan is, bármennyire képtelenségnek is tűnjék, hogy mindenekelőtt a rólunk kialakult-kialakított (torz)kép határozza meg lépéseinket. Nem mintha megítéltetésünk iránt közömböseket lehetnénk. Akkor sem, ha nyilvánvalónak tetszik: annyira „jók” semmiképpen sem lehetünk, hogy senki se mondhasson „rossznak” bennünket. Vagyis a nacionalizmus bélyegét (anélkül, hogy valóban azok akarnánk lenni, sőt védekezve is az ellen, hogy azok legyünk) mindenképpen vállalnunk kell, legalábbis ha belenyugszunk a szónak abba az értelmébe, amilyenként azt a sokáig létezett, ún. szocializmus gyakorlatában használták, agresszív és expanzív nemzeti türelmetlenséget és nem a nemzeti azonosulás vállalását és az ebből eredő értékek érvényesítésére való törekvést értve rajta.

De talán maradjunk a megszokottnál, tekintsük „rossz”-nak.

Hiszen ami körülöttünk ma van, közelebb és távolabb, szerete az egyszer volt kommunizmus-bolsevizmus térségeiben, valóban az is. Mindenekelőtt egész-ként, abban a kiúttalanságot sugalló összképből ránk tekintve, ami Ryszard Kapuscinski Hegyi-Karabáhról szóló, nemrég olvasott írásából is felénk sugárzik. Mert amint azt a lengyel „száguldó riporter” is megállapítja, ma a világot valóban „három járvány, három sorscsapás fenyegeti”, nevezetesen a nacionalizmusé, a rasszizmusé és a vallási fundamentalizmusé, szükségképpen kapva lángra egy mindent „egy csapásra” megoldani kívánó ideológia jegyében létrehozott hatalmi gépezet eltűntének nyomában, mindenekelőtt az ősi gyűlölködés „nemes hagyományainak” nyomás alóli felszabadulásának következtében. Mivel amint Kapuscinskinál olvashatjuk: „Az örmeányektól és az azerbajdzsánoktól is van mit irigyelni! Nem kínozza őket az a gondolat, hogy a világ milyen bonyolult, s hogy az emberi sors mennyire bizonytalan és törékeny. Nem ismerik a nyugtalanságot, ami általában velejáruja az olyan kérdéseknek, mint: Mi az igazság?, Mi a jószág? Mi az igazságosság? (. . .) Az ő világuk kicsi – néhány völgy és hegy. Az ő világuk egyszerű – az egyik oldalon mi, jó emberek, a másikon ők, az ellenségeink (. . .) És ha van még egy másik világ, mit akarhatnának attól: Hogy hagyja őket békén. Békére pedig azért van szükségük, hogy pontosan megszámolhassák a másik fél csontjait.”

Akárcsak valamivel közelebb, vonnám le mindjárt a következtetést, csakhogy mi itt, a bennünket megsemmisítéssel fenyegető konfliktus peremén síkságon

élünk. Toleránsabb térségben, de huzatosabban is, törzsi rezervátumokat, de gyűlöletet is megőrző, barbárságot konzerváló rekeszekre tagoltság nélkül.

Védtelebben és szabdalhatóbban is egyúttal, amint azt Trianon példája is mutatja. Trianoné, aminek következtében a történelmi Magyarország feldarabolásakor magyar többségű, sőt színmagyarnak tekinthető területeket is anélkül csatoltak el a magyar államtól, hogy erről az ott lakók véleményét kikérték volna, eladdig kisebbségi helyzetben lévő és magukat a valóságosnál elnyomottabbnak érző, s így többségi helyzet után áhítózó nemzetiségek izzó hangulatú tömeggyűlésein határozatva, mások nevében is és népszavazás helyett, a kérdéses országrészek jövője felől. Azé a Trianoné, amelyet megelőzően a feudális múltjától ugyan kissé nehezen szabaduló és gyors fejlődésétől néha elkapatott kiegyezés utáni félfüggetlen magyar állam alapjában véve mégiscsak toleráns nemzetiségi politikát folytatott, türelemmel vagy olykor némileg lenéző indolenciával olyképpen hagyva felnőni nemzetiségeinek kultúráját, hogy abból azok a határon túl élő és független anyaországot „államalkotó” néprészeknek is bőven adhattak. Akarva-akaratlanul is feldajkálva a köldökszínórjáról leszakadókat – mielőtt a hálásnak aligha mondható utódok emlékezetében végképp kegyetlen elnyomó hatalomként rögződött volna. Annyira, hogy már-már magunk is higgyük. Belénk sulykolt haraggal nézve vissza a múltra, nem igazán vagy csak késéssel tanulva meg, hogy bármennyire nemzetállamként kísérelt is meg létezni, mintegy a „korszellemnek” is engedve az a bizonyos „Nagy-Magyarország”, mindazzal szemben, ami tőle keletre és délre terült el, a civilizált-ság és az európaiság vonatkozásában mindenképpen többletet jelentett. Alkalmasint pedig annak a többnyelvű és többnépű állammodellnek a lehetőségét is egyúttal, aminek jegyében hosszú századokon át, meg-megtépetten és részekre szakadtan is, de fennállt, és amilyenként végül is éppúgy nem volt lehetősége kiteljesedni, mint annak az utódállamnak, amelynek kereteiben mi, déli peremvidékiek végül is belekerültünk vagy beleszülettünk. Abba, igen, amelyik (őszintén, avagy csak a látszat kedvéért, ma már mindegy is lehet) ugyancsak ilyen államképződményként kísérelte meg magát megfogalmazni. Némileg a néhai Habsburg-monarchia szerepébe kerülve, s hozzá hasonlóan szintén egy nemzetek feletti vagy nemzetközi ideológia csődjébe bukva bele – bizonyos szemszögből nézve legalábbis, hiszen az egyik esetben a monarchikus és dinasztikus eszme, a másikban a proletár internacionalizmus, illetve annak jugoszláv népfelszabadító változata, a „testvériség–egység” bizonyult további fenntartására alkalmatlannak, aligha pusztán „önhibájából”, sokkal inkább világméretű folyamatokból fakadóan, mintegy a történelem ügyeletes „főszórával” szembekerülve. Ám éppen egymással való összevethetősége révén mutatva meg minden ránk erőszakolt magyar büntudatot is értelmetlennek, s érvénytelenítve minden olyan felfogást, miszerint Trianon, úgy, ahogy történt, az volt, aminek sokáig még áldozatainak szemében is látszott: fájdalmas, de elkerülhetetlen történelmi szükségszerűség.

Mivel Trianont éppen ma látjuk annak, ami valójában volt: nem feltétlenül szükségszerűnek, de jóvátehetetlennek annál inkább. Kegyetlenül igazságtalan büntetésként kirótt csonkításnak, illetve a legelnézőbb megítélés szerint is té-

ves diagnózis alapján elvégzett csonkolásnak, hosszú idő után is utókezelést kívánó amputálásnak.

Megmászhatatlansága folytán emlegetni sem érdemesnek, illetve ajánlatosnak, ám olyanak is, amit lehetetlen nem emlegetni. Éppen mert . . . elvégre ezt is megpróbáltuk megtenni, attól tartok, jobb sorsra érdemes elszánással is, meglehet nem is csak azért, amiért az ellenkezőjét meg sem tehattük. Ám igyekezetünk talán éppen azért fulladt kudarcba, mert mások emlegették *helyettünk és nekünk*, bennünket gyanúsítva rejtetten egymásra hunyorító emlegetéssel. Azok, akik nem csupán a megváltozhatatlanba való beletörődést várták volna el tőlünk, hanem hogy azt igazságosnak is érezzük, sőt ünnepeljük. Vagy talán várják el ma is még – elképzelhetően belső nyugalomuk vagy inkább a véglegesség érzetének érdekében is.

Nem értve vagy nem is akarva megérteni, hogy az ilyen „nemzeti életérzésből” fakadó és egymással szembekeverülő igazságok közös nevezőre hozhatatlannak, s így nem is elengedhetetlen feltételei az együttélésnek. Annak a bizonyos Trianon utáninak, amelynek feltételeit éppen azért kellene számunkra is elviselhetővé formálni, mert Trianon megtörtént, és úgy történt meg, ahogyan történt.

*

Számunkra annyira sorsmeghatározóan, hogy ezt követően szinte minden magyar gesztus eleve meghatározott. Amiért is Trianon után magyar nacionalizmust emlegetni a szó expanziós értelmében, mindössze bizonyos megszorítással lehet indokolt, nem tagadva ugyan létezését, „hőfokának” éppen Trianon miatti emelkedését, sőt annak nyilvánvaló bűneit sem, ám ha mentséget nem is, magyarázatot mindenképpen találva rájuk. Akár még a „bűnös néppé” válásra, illetőleg mások által való ilyenné bélyegeztetésünkre is, azzal összefüggésben, hogy az annak idején „csonka”-ként emlegetett, de akár „maradék”-nak is mondható Magyarország a náci Németország oldalán lépett háborúba és maradt meg Hitler utolsó szövetségesének is, szinte máig érvényes értékelés szerint a „rossz” oldalon – holott a másik oldal sztálini része szintén „rossz” volt, amiért is a vele szövetségessé demokratikus („jó”?) Nyugat, bármennyire rákényszerült is erre az ördöggel való cimborálásra, meg is fizette annak árát – vagy inkább megfizettette. Nem utolsósorban azzal a Magyarországgal, amely több más, szintén csatlósi szerepet vállaló utódállamával ellentétben végül is nem a győztesek közt ünnepelve érhetette meg a háború végét. Újabb szükségszerűségnek minősíthető fejlemény hát, ámde legalább ennyire szükségszerűen igazságtalanságként átélhető csak. Újabb okként akár a nacionalizmusra is, ha számottevően létezne ilyen, s még inkább arra, ami valóban volt és van is: már-már permanensnek tetsző nemzeti letargiára. Egyértelműen az anyaország esetében is, ám még inkább azokéban, akik határain kívül maradtak, sőt átmeneti intermezzo után újra rajtuk kívül kerültek.

Amiért is magyar nacionalizmust emlegetni ma – legfeljebb „védekező nacionalizmus” összetételben lehetséges csak. Bármennyire a támadás is feltüntethető védekezésnek, vagy ha sok minden a védekezés jegyében is elkövethető.

Másokkal szembeni méltánytalanságként ugyanúgy, mint falnak menő őrületségként vagy bumeráng módjára visszaütő ostobaságként.

Épp csak ami magyarságunk részéről az elmúlt évtizedek során itt történt, vagy inkább nem történt, és amit a hatalom nacionalizmusnak mondott, csakugyan az volt-e vajon? Vagy aminek meg kellett volna történnie, bármennyire fennállott is annak veszélye, hogy annak mondják, vagy annak is látják, netán annak látják jónak tekinteni némelyek egykori elitünkéből is . . . így, igen, mert hát bármennyire kerülnénk is, hogy tegnapi elitünk soraiból bárkit is szemrehányással illessek, számomra nehezen hihető, hogy tegnapi csúcsertelmiségünk egyik-másik politikailag is csúcsközelségben lévő tagja ne vehette volna jobban is észre látszólag virágzó és néha látványos (látszat?) eredményeket is felmutató csúcshintézményeink talpa alól magyarságunk elszivárgását, azzal együtt, hogy ezek a csúcshintézmények alapjaik elvesztésének arányában válnak fölöslegessé. Hogy valóban nem is tehetett mindezek ellen semmit, ha másképp nem, hát legalább a szóvátétel szintjén, természetesen nem minden kockázat nélkül, ideértve szükség esetén a konzekvenciák elkerülhetetlen levonását is, mindekelőtt a tervszerűnek tetsző sorvasztáshoz való további (látszólagos vagy valódi) segédkezés megtagadását. Mert bármiképpen legyen is, ami engem illet, én főleg olyankor érzem súlyosnak e téren a mulasztásokat, ha személyes tapasztalatokra hivatkozótól hallok olykor még ma is arról, hogy a tegnapi hatalom igenis megértő volt és toleráns, lehetőségeink igenis adottak voltak.

Mert ha csakugyan így volt, ki az, aki mulasztott?

Főleg pedig nem szabadna ma fanyalogniuk (az állítólag nem is) mulasztóknak. Ma, amikor . . . azaz dehogy is, ha egyszer ma mindenki által érzékelhetően süllyedőben vagyunk, dehogy is írhatom le, hogy feltételeink jobbak, mivel inkább csak mások. Másképpen is fenyegetőek, másfajta félelmekre, de másfajta bátorságra is okot adóak. Holmi „gyanúsán” egy nemzetiségű vertikális szervezetekkel való szembehelyezkedést semmiképp sem indoklók, legkevésbé azok részéről, akik valamikor, a pártállam egy némileg szabadabb fázisának idején, maguk is ilyenek létrehozása érdekében álltak ki és „égették is meg magukat” némileg netán emiatt, főleg nem ma, máskülönben nagyon is vészterhes napjainkban, amikor ilyen szervezetek végre létre is jöttek. Törvényes alapon, sőt nemzetközileg is elismerten – de persze hogy nem gáncoskodások és fenyegetések, szitkok és rágalmak, pánikkeltő mesterkedések nélkül. Mint ha bizony bárki is hihette volna, hogy ez másképpen is történhet. Amiképpen azt sem nagyon hiheti ma már senki, hogy csúcshintézményeink fennmaradása a továbbiakban mindenekelőtt lojalitásunknak, alattvalói simulékonyságunknak lehetne még következménye. Ahogyan azt sem hihetjük, hogy mostani veszélyeztetettségük, egyre leplezetlenebben tapasztalható leépítésük annak lenne betudható, hogy a vajdasági magyarság – jórészt nem a korábbi elitbeliek befolyására – ilyenféle elvárásoknak végre mégiscsak késznek mutatkozott nem megfelelni. Megérezve, hogy végleg elmúltak azok az idők, amikor a kegyek és juttatások sajtját a hatalom hollójának énekre táruul csőréből képesek lehettünk még kiudvarolni.

Magunkat olykor ravasz rókának is érezve, de azért mégis inkább megalázot-
tan és átejtvé. És ami még ennél is fontosabb: magunkat nem igazán jól is
lakatva.

*

Elvi kifogásokat emlegettem az imént a VMDK és jelenlegi szerepe kapcsán,
ámde a fentiek még mindig nem azok, továbbra is a háttérből hatók csak, nem
igazán érvek, inkább csak érveket „súgók”.

No de előre is bocsátom talán: nem arról van szó, hogy a VMDK politikáját
egyedül helyesnek érzem, dehogya is, mindössze a jelenlegi körülmények közt
a leginkább lehetségesnek. Függetlenül attól, hogy a VMDK – s ez már „elvi
kifogás” – csakugyan „kisajátítja”-e magának a vajdasági magyarságot, hogy
indokoltta teheti-e ezt a vajdasági magyarok szavazatainak most frissen rá
adott 85%-a. Nem mintha a támogatottság mértéke mellékes lenne, hanem
mert a VMDK-val szembeni bíráló észrevételek rendszerint csak negatív meg-
fogalmazásban hangzanak el, anélkül, hogy arról is szó esne, hogy a kifogásolt
lépések helyett mit is lehetne és kellene tenni: mit, ha nem csupán fizikai
mivoltunkban kívánunk itt megmaradni, hanem nyelviileg, kulturálisán és szel-
lemiségünkben is magyarként, nem beolvadni a többség soraiba, részeként a
több országban élón is egységes magyar nemzetnek – hogy törvénytisztelő pol-
gáraiként is annak az államnak, amelyben élünk, arról talán nem is kell külön
szólni. Hogyan, ha *nem* a VMDK hármasonautómia-tervezetének megvalósít-
tásáért szállva síkra, benne látva megoldást. Nem feltétlenül attól téve függővé
a bizakodást, hogy ez az elképzelés csakugyan utópia-e, amint az nemrég el-
hangzott, s ha igen, mennyire az (mennyire ma, és mennyire holnap), sőt talán
attól sem igazán, hogy „Európa és a világ”, amelyben egyébként csalódnai is elég
okunk lehet, kedvezően értékeli, már-már más régiók számára is ajánlható
modellt lát benne. De talán még azt az állítást is megkockáztatnám, hogy va-
lamennyire is messzebb tekintő és valóságos megoldást kínáló elgondolás el
sem képzelhető úgy, hogy azt senki se nevezze utópiának – főleg ha az „erősebb
jogának” valamiképpen meghaladása lehetőségét is magában rejti. Úgyhogy
amiben semmi utópisztikus elem sincs, talán nem is megoldás. Ami tehát *ezt*
az utópiát, a VMDK hármasonautómia-tervezetét illeti, számomra pillanatnyi-
lag alig tetszik esélytelenebbnek annál, amivel leginkább összemérik, a Vajda-
ság egykori autonómiájának újbóli helyreállításánál, mindenekelőtt azért,
mert ma már szinte csak formálisán létező tartományunk többségi lakossága
jelenleg alig mutat érdeklődést iránta. Nem sok értelme lenne hát, ha a Vaj-
daság magyarsága a VMDK autonómiamodellje helyett, másoktól meg nem
támogatva, ezt tűzné a zászlajára.

Úgyhogy ezzel összefüggésben is kívánczik ide a „hagyományos” vajdasági
autonómia időszerűségének a kérdése. Nem okvetlenül úgy, hogy aktuális-e
pillanatnyilag, hanem hogy egyáltalán az lehet-e még, s nem olyasmiről van-e
szó, ami visszahozhatatlanul áldozata lett a történelemnek. Arról a Vajdaság-
ról, amely Habsburg bábakodással Szerb Vajdaságként alakult meg, s így a
Délvidék szerbsége számára addig volt jelentősége (s lehetett volna továbbra
is, ha hosszabb időn át fennmarad), amíg államhatár választotta el az „igazi”,

majdani „szűkebb” Szerbiának is mondott szerb anyaországtól. Hogy miután államjogilag is hozzá, illetve az SZHSZ Királysághoz, majd Jugoszláviához csatlakozott-csatoltatott (úgy az elsőhöz, mint a másodikhoz), létjogosultságát most már lakosságának vegyes összetétele, sőt egy ideig még többségében nem is szláv (!) jellege indokolhassa. Az a heterogén jelleg, ami ma még Európától távol is európaivá teszi, és ami az első komolyabb csapást a II. világháború után a vajdasági németiség eltűn(tet)ésével szenvedte el – elindításaként annak a délszláv jelleget „feljavító” folyamatnak, amely napjainkban mindinkább az egynyelvűségbe látszik beletorkolni. Területének nagyobb részén legalábbis, eltekintve a még úgy-ahogy magyar rezervátumot képező Tisza-vidéktől és Észak-Bácskától, amiért is jószerével az itt tömörülők jelentik már Vajdaság egyetlen jelentősebb nem délszláv nyelvű népességét csak. Nem mintha az itt élő szlovákok, románok, ruszinok jelentőségét lebecsülhetnénk, hanem mert a magyarság esetleges eltűnése után ők önsúlyuknál fogva már aligha lehetnének megőrzői ennek a többnyelvűségnek és annak az erre épülő autonómiának is, amely a délszláváson belül legfeljebb a horvátoknak-bunyevácoknak lehet szívügyük. Azaz a szerbségnek abban az esetben csupán, ha választását más, nem etnikai-nyelvi szempontok, mindenekelőtt gazdaságiak is befolyásolnák – alkalmasint még a homogenitás vonzónak tetsző távlatát is képesen ellensúlyozni. Ami bizonyos tényezők hatására akár be is követhet, csak hát ez esetben is kérdéses, hogy a Vajdaság ügyének ez a jobbra fordulása, önkormányzatának újbóli kiszélesítése, akár még az államiság valamilyen formájáig is, mennyire oldhatná meg problémáinkat, azaz mennyire lenne képes és kész ez a bizonyos vajdasági önkormányzat a VMDK által elképzelt autonómia helyett biztosítani további létezésünket. Könnyen meglehet, hogy semennyire, hiszen az elmúlt évtizedek során mind veszélyeztetettebb helyzetbe, tartományuk mind szélesebb autonómiája mellett, deklarált jogaink egyre hangsúlyozottabb gyarapodása mellett kerültünk, mivel a testvériség-egység felett éber-örökös hatalom, minden tüszentésünkben nacionalizmust látva, éppen a vajdasági autonómia fénykorában fojtotta el a legkíméletlenebbül valamennyi önkezdeményező törekvésünket. Amiért is kilátásaink a vajdasági autonómia restaurálásának lehetőségétől függetlenül nem túl rózsásak – bármennyire lényegesnek lássam is, hogy többpártrendszerű parlamentáris demokráciában ugyanez az autonómia annyira másképp funkcionálna, hogy pusztán emberipolgári jogainkból adódóan nemzeti kisebbségi jogaink is sokkal inkább képesek lennének kiteljesedni. Éppen csak nem maradéktalanul, hiszen valamely nemzetet, etnikumot, kultúrát kívülről még maximális jó szándék mellett sem lehet minden vonatkozásában megérteni, létéből fakadó igényeinek hiánytalanul eleget tenni. Annyira legalábbis nem, mint amennyire ez akkor lenne lehetséges, ha sorsukat az érintettek megfelelő keretek között maguk is irányíthatják.

Vagyis a VMDK autonómiakonceptiója, legyen bár utópia, meggyőződésem szerint aligha helyettesíthető pusztán az egykori vajdasági önkormányzat helyreállításával úgy, hogy valóban megoldást hozzon.

Azt feltételezve legalábbis nem, hogy ez a kétféle autonómia kizárja egymást. Amit egyébként nem is kell okvetlenül feltételeznünk, hiszen a kettő, minden

ellenkező állítás ellenére akár ki is egészítheti egymást, úgyhogy semmi sem akadályoz meg bennünket abban, hogy elképzeljük magunknak azt a vajdasági autonómiát, amely kollektív jogainkra sokkal inkább kész áldását adni egy centralizált Szerbiánál, ám amíg sem egyik, sem másik lehetőség sincs tőlünk karnyújtásnyira, mindkettő csakis alternatívaként mutatkozhat meg, alkalmassint, egyszer még dilemmaként is. Amiért is a kettő egymáshoz való viszonyát szemlélve akár oda is kilyukadhatunk, hogy amennyiben igaz, miszerint egy széles körű és valóban demokratikus vajdasági autonómia feleslegessé teszi a vajdasági magyarság kollektív nemzeti(ségi) önkormányzatát, úgy az is igaz, hogy ez a széles körű és valóban demokratikus vajdasági autonómia nem gördíthet akadályt e „felesleges” önkormányzat elé, ellenkező esetben ugyanis aligha lehetne valóban demokratikusnak nevezni. Vagyis a látszólag felesleges dolgokat gyakran nem azért nem könnyű megvalósítani, mert valóban feleslegesek, hanem mert egyesek szemében egyáltalán nem azok, másokéban viszont ugyanezért nagyon is veszélyesek.

Meglátásom szerint semmiképp sem elegendő okként arra, hogy róluk végképp lemondjunk.

*

Akkor sem, ha a szerb közgondolkodás ma egyik autonómia iránt sem mutat (még?) érdeklődést. Irántunk megértést pedig még ennél is sokkal kevésbé.

De ha egyszer mi sem nagyon mutatunk megértést a szerbség ügye, „igaza” iránt, holott mindenekelőtt mégiscsak a szerb néppel kell megegyezésre jutnunk – vethetné ellen erre valaki, s ezzel máris újabb érvhez érkeztünk. Nem kifejezetten az elíthez számítók által hangoztatotthoz, mivel ezzel nem is túl régen még merőben más szintet képviselő embereknél találkozhattunk. De azért ez az evidenciának is tekinthető szempont, kimondva vagy kimondatlanul, többé-kevésbé mindenkinél megtalálható. „Elvi” érvekkel is kifejezésre juttatva, s ugyanilyen ellenérvekkel történő válaszra is készítve, hiszen bármennyire „elvtelen” legyen is sokszor a reálpolitika, a mellette való érvelés is elvinek számít. Akkor is, ha a reálpolitika az erőviszonyok „reális” felmérését, a hozzájuk való alkalmazkodást jelenti mindenekelőtt. Gyakran az „erősebb jogának” elismerésével együtt és morális szempontjaink ellenére is. Lévéen a reálpolitika mindig egyfajta egyensúlykeresés és -találás valóság és erkölcs, „realitás” és „moralitás” közt, a „taktika és etika” két ellentétes előjelű tényezőjének összeadása, amelynek összege végül is a kettő valamiféle kiegyenlítő-dése lesz, kellőképpen eltalált arány esetén nem csupán sikerre vivő, de morálisan is igazolható. Nem kevésbé pedig választás is – amiért is „lelkünk rajta”, hogy mikor hogyan választunk, mi vagy ki mellett döntünk.

„Önzón” vagy „önzetlenül”, netán „önfeláldozón” is – folytathatnám tovább is még. Figyelembe véve, hogy ezek a kategóriák az emberek többségének tudatában nem is egészen ok nélkül minősülnek másképpen politikai vonatkozásban, illetve a különböző népek-nemzetek viszonyával összefüggésben, mint az egyének közti kapcsolatokban. Nemzeti szempontból nézve ugyanis amint az „én” helyébe a „mi”-t állítjuk, az önzés számít erénynek, és az önzetlenség bűnnek, minél „nacionalistább” erkölcsről van szó, annál inkább. Ami viszont

az önfeláldozást illeti . . . nos, e téren talán annyiban bonyolultabb a helyzet, hogy személyek közötti kapcsolatok esetén az önfeláldozás többnyire az esektől függően vált ki csodálatot vagy értetlenséget, míg abban nyilván mindenki egyetért, hogy kötelességként senkitől sem lehet elvárni. Addig legalábbis nem, amíg az önfeláldozás „hasznélvezője”-ként nem valamilyen közösségi kategória lép az egyén helyére, legyen az bár „haza” vagy „nemzet”, netán „osztály”, „egyház” vagy éppenséggel az „emberiség”, mert ilyenkor nyomban a „sehonnai bitang ember, ki hogyha kell, halni nem mer” képlete lép működésbe. Vagyis az önfeláldozás, életünk kockáztatása, sőt feláldozása, ebben az összefüggésben már nem csupán dicséretessé válik, hanem követelménnyé is egyúttal, vagyis aki erre nem hajlandó, az nem csupán a törvénnyel kerül szembe, hanem a gyakran manipulált közvélemény szemében is árulónak minősülve, fenyegetett helyzetbe is jut. Még ha etnikailag nem is része (vagy éppen ezért) az önfeláldozást elváró közösségnek, mindössze akaratán kívül találva magát olyan területen, amelyet az hatalmában tart – függetlenül attól, hogy az „államalkotó” nemzet „igazában” tud-e és kész-e osztozni.

Pedig az „abszolút képtelenség” éppen ez lenne: annak elvárása, hogy az egyik nép vagy nemzet magát a másikért áldozza fel, legyen bár szó annak egészéről vagy csak részéről.

Egyértelmű jogi helyzet mellett is akár, de ezt tán hagyjuk.

Annak feszegetése kedvéért, hogy miért is ne érthetnék meg a szerb népet legfőbb nemzeti aspirációjával együtt, azzal együtt tehát, hogy összességében egy államban szeretne élni. Elvégre ki értse meg ezt, ha nem éppen mi, magyarok, főleg miután ennek lehetősége minden bizonnyal végérvényesen elveszett a számunkra. Csak hát épp ezért kell pótmegoldást találnunk, mindenekelőtt a légiessé párologtatott határok Európa-modelljével összhangban, s kell előbb vagy utóbb ezt tennie nyilván majd a szerb népnek is, annak érdekében, hogy több országban élve is fennmaradhasson. Hacsak nem az következik be, ami azért lenne mindenképpen elfogadhatatlan a számunkra, mert erőszak eredménye- és jutalmaképp történe – azt követően, hogy ez az áhított állapot a szerb nép számára hosszú időn át fenn is állt, hiszen a Jugoszlávia néven ismert és olykor érdemein felül elismert állam voltaképpen a szerb nép egészének hazája volt mindaddig, amíg, elsősorban a szerbség nemzeti egységuralomra törő vezetőinek hatására, napjainkig is tartó és példa nélkülösen szörnyűséges háborús folyamat következtében szerte nem hullott. „Nemzeti önsorsrontás” következtében is akár, nem utolsósorban azzal a sajátosan „heroikus” szerb nemzeti közérzettel összhangban, amely minden államok vagy nemzetek közötti érdekösszeütközést fegyveres harccal, tehát a háborút a történelem mindörökké kiiktathatatlan tényezőjeként is kezelve, vél megoldhatónak. Nem csupán hordószőnokok és kávéházi kibicek esetében, hiszen a törzsi fegyvertánc középpontját képező tüzet a szerb szellemi élet felkent akadémiai mágusai, tudósai, művészei, írófejedelmei, felelőtlenségük egész súlyával és magávalragadó erejével szították fel és állították a maguk . . . á, dehogya is, sokkal inkább öntetszelgő szerepjátszásuktól hajtva, hagyományosan szentnek érzett, tehát soha igazán végig nem gondolt nemzeti célkitűzések szolgálatába. Azért nem felmenthetően, mert nyilvánvalóan nem csupán a szerb nemzeti jellemnek van

olyan sötét oldala, amely csak akkor kerülhet igazán felszínre, ha van, aki felszínre hozza. Nem mintha e minket is fenyegető és szülőföldünkről részben máris elúzó kataklizma rémtettei nem lennének (ma már) minden fél részéről kölcsönösek, csak hát a pokol legfőbb elszabadítójának kérdését aligha lehet mellékesként kezelni.

Vállalható ügyként sem tekinteni rá tehát, akár mindössze a szurkolás szintjén is szolidárisnak lenni iránta. Akkor sem, ha erre netán kísértést érzünk.

Vagy ha rövid távon érdekeink netán ezt követelnék.

Ámde nem is csupán etikai értelemben tetszik választásunk, autonómiatervezetünk melletti kitarásunk helyesnek, hanem taktikailag is ugyanígy, megkockáztathatóan semmivel sem kevésbé. Minden pillanatnyi vagy végleges katonai győzelem ellenére is, mivel cseppet sem alaptalan a megállapítás, miszerint a háborúban mindig győztes Szerbia a békét mindig elveszti. Minden esetleges félreértéssel s szemben nem úgy, hogy a (ma egyébként hiányzó) megfelelő szövetségesek oldalán végül is győztesen befutó Szerbia nem képes a maga számára előnyös békét kötni, hiszen akár a balkáni háborúkra, akár az első és a második világháborúra gondolunk is (akár Szerbiát, akár Jugoszláviát emlegetve), előnyösebbet már aligha köthetett volna, hanem úgy, hogy annak előnyeit képtelen tartósítani, előremutatóan ki is használni, emiatt is derül ki idővel, hogy háborújában „túlgyőzte magát”. Ereje eltékozlása folytán is, ámde legalább ennyire mindannak híján, amire nem görögütözes győzelmi ünnepeken, hanem az azokra következő dolgosan szürke hétköznapokban lenne szüksége. Egyáltalán nem valamilyen sajátosan sorsszerű „szerb átok” miatt, hanem egy olyan, a történelemben gyakori szindróma következtében, ami szinte mindig tapasztalható, valahányszor a mennyiség győz a minőség, a fejletlenebb fél a fejlettebb felett, az erőfölény a szellemi felett – nem pusztítva el egészen a legyőzöttet, de uralmát tartósan, sőt a véglegesség illúziójával terjesztve ki föltötte. Úgy, ahogyan az, szó szerint globális méretekben, a „Nagy Honvédó Háborújában” győztes Szovjetunió esetében is történt. Hasonlatosan a „történelmi Jugoszlávia” térségében az első, majd a második világháború során végbementekhez – ezért is volna ma szükségük az akkori győzteseknek nem revansra, hanem a „győzelem repetájára”, szövetségesek nélkül is, ha másképpen nem lehet, akár még Európa és a világ ellenében is. Annak az Európának és annak a világnak ellenében, amelyben joggal, de illúzióink túlméretezése követhetőnek is csaldódtunk, sőt amelyet indokoltan látunk gyámoltalannak és tehetetlennek, netán cinikusnak is, főleg amíg eszünkbe nem jut, hogy miért kellene civilizált és jól képzett emberéleteket áldozni múltba hullottan mitikus eszelősök háborúja, a „megbocsáthatatlan ártatlanság”, az emberi butaság következtében. És hát ennek az ilyen-olyan-amolyan Európának és a világnak annyi ereje még nagyon sokáig lesz, hogy némi lelkiismeret-megnyugtató, humanitárius segítség mellett viselve el mások szenvedését, ne siesse el a mégiscsak mind hatékonyabb zárlat megszüntetését. Rezigáltan legyintő türelemmel várva meg, amíg a végén még azt a győzelmet is visszaveheti, amelyet korábban némi fejszoválás mellett és elítélendő módon nem is annyira megadott, inkább „ráhagyott” csak – hiszen önnön integrációs törekvéseiről és az együttélés játékszabályairól mondana le, ha a fegyverek hozta „realitást” el is

ismerné. Idővel ugyanis „kellő szilárdsággal” párosulva, ha másképp nem, hát a kifárasztás technikája révén, akár még a tehetetlenségnek és a tanácstalanságnak ez a „módszere” is ki kell hogy váltson egy bizonyos elmozdulást a szerb közgondolkodásban, közelebb hozva azt mindannak felismeréséhez, amit a szerbségen belül ma mintha még mindig csak kevesen értenének, s még kevesebben lennének hajlandók – vállalva az áruló szerepének látszatát – ki is mondani. Mert e nélkül a folyamat nélkül helyzetünk rendezése, illetőleg a szóértés aligha képzelhető el.

Legfeljebb a behódolás, amit a jelenlegi hatalom nyilván nem azért vár el, hogy mindazt, amit elvett és elvesz tőlünk, hűségünk jutalmaként visszaadja.

*

Ám hogy ez a folyamat végül is mikor jut el a megfelelő konzekvenciák levonásáig, továbbá hogy mi ezt itt képesek lehetünk-e egyáltalán kivárni . . . nos, igen, nem utolsósorban erről kellene értelmiségünk jeleseinek felelősségtől áthatva eszmét cserélni. Azoknak, akik még itt és a helyükön vannak, ám nem kevésbé azoknak is, akik – indokoltan vagy kevésbé indokoltan – Európa távoztak.

Mármint abba az anyaországba, amely a maga európai arculatát, ha súlyos nehézségek árán és botladozva is, de mégiscsak kezdi visszanyerni, és amellyel kapcsolatunk szintén téma lehetne. Annál is inkább, mivel a hozzá fűződő szálak, nem csupán érzelmileg, hanem gyakorlatilag is mind szorosabbak – ugyanazon körülmények hatására is, amelyek egyebek mellett értelmiségünk baljós méretű átvándorlását is elindították, részben az elitbe tartozók sorából is, végképp eloszlatni látszón mindazokat az illúziókat, amelyeket mi itt a magunk sajátos „vajdaságiságáról”, kultúránk külön entitásként való számbavehetőségéről, önállóságunkról, szellemi önellátásunk lehetőségeiről tápláltunk. Attól tartok, a kelleténél tovább dédelgetve azt a narcisztikus képet, amelyet ömagunkról formáltunk, s elmulasztva idejében felismerni azokat a változásokat, amelyek következtében irodalmunk sem létezhet többé olyan „autonóm” módon, amilyenként nem utolsósorban az anyaországgal szemben is létezni próbált. Kezdetben a valamikori határon túli irodalompolitika miatt akár indokolt szembefordulással is, később viszont önmaga beidegződéseinek vagy egyebeknek is engedőn hangsúlyozva túl azt a bizonyos szelleminek érzett autonómiát, melynek szívós emléke közvetetten mintha még a politikai jellegű autonómiaelképzelések megítélését is befolyásolná. Feltehetően a sanda és fenyegető tekinteteknek attól a keresztüzétől sem függetlenül, amely napjainkban anyaországunkhoz való viszonyunk alakulását is kíséri, és amellyel ugyancsak számolnunk kell. Realitásként tekintve rá, és csakis akkor ellensúlyozhatóan eredményesen, ha úrrá tudunk lenni hosszú időn át kialakult ki-sebbségi reflexeinken.

Mind a meghunyászkodást sugallókon, mind a menekülésre késztetőkön.

Zenta, 1993. december

VÉLEMÉNYFORGÁCSOK A JUGOSZLÁVIAI MAGYARSÁG JELENÉRŐL ÉS JÖVŐJÉRŐL

GUBÁS JENŐ

Ebben a bonyolult világunkban nehéz, sőt lehetetlen dolog teljességükben feltárni mindazon tényezőket, amelyek a jugoszláviai magyarság mai helyzetét formálják és jövőjét alakítják. Az azonban biztosan állítható, hogy léteznek olyan külső és belső hatások, amelyek ezt a jövőképet meghatározzák. A külső determinánsok közül a legfontosabb az adott világpolitikai és világgazdasági helyzet, valamint ennek alakulása, amire az itteni magyarságnak a politikai vezetői révén csak korlátozott befolyása van. Mindennek ellenére ezt a korlátozott lehetőséget is a legjobb módon és maximálisan ki kell használni, mert a történelem során csak ritkán adódik hasonló alkalom az elkövetett hibák kiküszöbölésére.

Ezzel szemben sokkal inkább befolyásolhatók azok a belső tényezők, amelyeket elsősorban és kihangsúlyozottan a jugoszláviai magyarság erkölcsi és gazdasági háttere képez. Az erkölcsi háttérrel legfőképp az itteni értelmiség magatartása, tenni akarása, erkölcsössége, alkotóereje, szervezettsége, közéleti szerepvállalása és vitalitása határozza meg, mert ezzel a magyarság többi rétegének a gondolkodását, önbizalmát, nemzettudatát, a szülőföldre való ragaszkodását, kultúráját, gazdasági tájékozottságát, civilizációs szokásait, az igényes anyanyelvhasználathoz való ragaszkodását, ízlését stb. pozitívan befolyásolhatja. Még a jó gazdasági háttér is ennek az elsőnek, az erkölcsi háttérnek a függvénye, amelynek a már felsorolt hatásköre a meghatározója és a követelménye egy jól működő gazdasági rendszernek. A fent felsorolt tulajdonságokkal felvértezett értelmiségi réteg ugyanis olyan életstílust és személyiségi ideált tudna kialakítani, amely a szélesebb köz, de főleg a falu lakosságának értékrendszerét a szülőföld, a saját kultúrája, az anyanyelve stb. irányába fordítaná, és a fogyasztói társadalom élvezetei helyett egy nemesebb és egészségesebb életcél elérése felé irányít.

A jugoszláviai magyar értelmiségnek a jellemvonásai, sajnos, ma még nem azonosak az említett követelményekkel. Arculatát általában (kivételek termé-

szetesen vannak) úgy határozhatnánk meg, hogy a jelentős és irigylésre méltó szakmai tudás mellett egy nagyon szerény általános tudás, szegényes beszéd- és viselkedéskultúra, valamint a közélettel szembeni tartózkodó magatartás jellemzi. Úgy is mondhatnánk, hogy a jugoszláviai magyar értelmiségi egy kicsit szakbarbár, akinek a szakmán túli érdektelensége távol tartja minden más tudományágtól és a közélettől. Ez érvényes mind a humán, mind a reál értelmiségi csoportra, hisz alig akad olyan jugoszláviai magyar humán értelmiségi (még az írók és a magyar nyelv és irodalom tanárai között sem), akik kötetlenül, gazdag szókincssel, szabályosan ki tudná fejezni gondolatait. A reál értelmiségiek között viszont nehezen lehet találni valakit, aki tájékozott lenne az irodalmi és a művészeti élet időszerű eseményeiben. Juhász Erzsébet a magyar értelmiséggel kapcsolatos egyik írásában sajnálattal állapítja meg, hogy már évek óta nem jutott el olyan értelmiségi otthonába, ahol zongorázni is szoktak. Ezzel szemben zágrábi vagy magyarországi értelmiségi körökben járva például az ember gyakran találkozik olyanokkal, akik a magas szakmai tudásuk mellett több világnyelvet beszélnek, baráti körben kamarazenélnek, irodalom- és művészetérdekltségük, és mindemellett a közéletben is aktívak. A jugoszláviai értelmiség egyoldalúságának több oka is van. Ezek között a leglényegesebbek pl. a rossz iskolarendszer, amely csak tanít, de nem nevel, a tudós tanártípus eltűnése, akiknek erkölcsös magatartása valamint tekintélye egy egész városnak és környékének tiszteletét vallhatta magáénak, a polgári értékrendszer szétrombolása úgy, hogy a szocialista viselkedésmóddal nem vagy csak részben született meg. Még a falu hagyományos, szigorú viselkedése, szokásai is felhígultak, fellazultak az erőltetett iparosítás és a városokba való áramlás következtében, a gyökértelen új munkásréteg viszont keveredve a városi lumpen-elemekkel és könnyen szert téve az értéktelen, civilizációs dömpingjavakra, egy álkulturális szórakozási modellt teremtett meg, amely bűvkörébe bevonta még az agyonhajszolt értelmiségieket is, akiknek már nem volt erejük, se idejük egy nívósabb kultúrémény befogadására. Mivel ez az értelmiség, távol a kulturális központoktól, nem élt közéletet, klubokba, irodalmi, művészeti társaságokba járni nem volt alkalma, még az amatőr munka lehetőségét is megvonták tőle, bezárva egy szűk családi vagy baráti közösségbe, érdeklődése és igénye mind jobban beszűkült, anyanyelve szegényessé vált, a közügyek intézésétől pedig visszavonult. Eltúrta, hogy ezt helyette elvégezze az a pár ügyeletes hangoskodó, akik általában nem is a magyarságot és ezt a réteget képviselték, hisz erkölcsi értékei, világnézete, a magyarsághoz, valamint az itteni hatalomhoz való viszonya merőben eltért e rendszerhű szűk politikai elitől. Néhányszor ugyan föl akarta emelni a fejét, de a hatalom épp e kiszolgálói révén mindig vissza tudta őket szorítani (zentai színházügy, kanizsai orgonaper stb.). Ezért ma már alig akad olyan magyar értelmiségi, aki a szakmája helyett önként vállalná és alkalmas is volna egy hivatásos politikai vagy közéleti szerepvállalásra. Főleg a bánási részekre jellemző ez a magatartás, hisz pl. a VMDK vezetésében alig akad vezető politikai vagy aktív értelmiségi ezekről a területekről. Ezzel

szemben Bácskában aktívabb az értelmiség. Itt viszont egyrészt a szolid szakmai tudás birtoka tudatában, ami egy jelentős önbizalmat nyújt, másrészt a viselkedési és az általános kultúra hiányában egy olyan magatartási és érintkezési modell és vitázó stílus alakult ki, amely a primitív, személyeskedő, érvek nélküli, dölyfös hangvétele miatt meghíúsít minden olyan konszenzust, amely egy cselekvő egységbe tudná tömöríteni a jugoszláviai magyar, de nemcsak a magyar értelmiséget. Példaképpen elég csak emlékeztetni az 1993. november 23-án az Újvidéki Rádió Szempont című adásában elhangzott egyik nyilatkozatra, amelyben a megkérdezett az általa bűnösnek ítélt botlás miatt olyan egyéneket nevezett janicsárnak, akik az egész életművüket tekintve azon kevesek közé tartoznak, akik a legtöbbet tették az itteni magyarságért. Még ha ebben az egy dologban igaz is van a nyilatkozónak, akkor sem méltó ez a hangvétel egy olyan értelmiséggel szemben, akinek munkássága kitörőhatalmenül e kultúra jelentős darabja. De ez a vitastílus nincs hasznára a magyarságnak sem, mert meggátolja ezt az összefogási szándékot, amiért épp most ügködik ez a közösség, és amelynek megvalósulása nélkül az itteni magyarság sorsa végképp megpecsételődik.

Az értelmiség összefogott működésére ma már elengedhetetlenül szükség van (régebben is szükség lett volna). A VMDK sajnos még ha a szavazatok 80 százalékát magáénak is tudhatta, az értelmiség jelentős részét nem volt képes aktivizálni, még azokat sem igazán, akik jelenleg is valamilyen funkciót töltenek be e szervezetben. De nemcsak ez az értelmiségi csoport maradt ki a pártból, hanem azok is, akik nem akartak semmilyen pártkötelezettséget vállalni vagy munkájuk és hivatásuk folytán nem lett volna okos dolog bármilyen párttagságot elfogadni. Ezért szükséges egy olyan értelmiségieket tömörítő szövetség létrehozása, amely ezt a szellemi erőt teljességében fel tudná ölelni, és amelynek célkitűzéseivel mindenki egyet tudna érteni. Ebben az irányban a délvidéki Szárszó szervezése révén már történtek kezdeményezések. Az lenne talán a leghszerencésebb, ha a VMDK, felvállalva az itteni magyarság mindenféle politikai küzdelmét, egy, a radikálisabb értelmiségieket tömörítő párttal alakulna, és vele párhuzamosan, nem konfrontálódva, létrejönne egy szabadabb, főleg a kulturális és a gazdasági problémákat felölelő és a feladatokat megvalósító, de mindenféle párttagságot visszautasító, politikamentes (ha ez egyáltalán lehetséges) értelmiségi szervezet vagy szövetség, az ÉSZ. Nevéből tudatosan marad el a magyar, mert az lenne a kívánatos, hogy az ÉSZ más nemzetiségű értelmiségieket is bevonva, az itteni magyarság célkitűzései mellett a kapcsolatteremtést és egy minden nemzeti kultúrát felölelő programot is megvalósítsa. Így biztos, hogy a magyarság célkitűzései is könnyebben megvalósulhatnak. A nem magyar értelmiségiek számára pedig valószínű, hogy azért lenne vonzó ez az egyesülés, mert a jelen pillanatban ezeken a területeken a magyar értelmiség politikai nézetei, munkamódszerei és a célkitűzései legeurópaibb és mindenki számára elfogadhatóak.

Az ÉSZ regionálisan szerveződve a még ma is független magyar intézményekben központokat hozna létre (Szabadkán pl. a Népkörben, Újvidéken a színházban, Beeskereken a Madách Művelődési Egyesületben vagy alkalmasabb helyen), a különböző szakbizottságok révén a hármass autonómia megvalósításáig egy egységes program alapján kulturális és népjóléti bizottságként működne, egyrészt előkészítve a kulturális öngazdálkodás rendszerét, másrészt addig is ügyködne azoknak a problémáknak a megoldásán, amelyek nem tűrnek halasztást. Ennek a tevékenységnek a csírái már ma is megtalálhatók, hisz a körülmények ezt kikényszerítették. Elég csak emlékeztetni az oktatás területén jelenleg is folyó munkára: működik a diáksegélyező egyesület, megjelennek a tananyagpótló füzetek, szerveződik a munka nélküli tanügyesek és a betöltetlen munkahelyek számon tartása, elintéződött a Magyarországon felvételizők pótoktatása és ösztöndíjazása, mind nagyobb számú diák jut el a magyarországi vagy a hazai nyári táborokba, valamint a különböző tanulmányi versenyekre. Újvidéken és Szabadkán pótoktatást és ismerkedési rendezvényeket szerveztek, a nagy nehézségek mellett még mindig megtartható a becsei Középiskolások Művészeti Vetélkedője, a KVM. Már az itt felsoroltak is elegendőek egy oktatási minisztérium miniprogramjához, de ha még ehhez hozzáadjuk a még elvégzésre váró feladatokat, pl. magyar óvodák beindítását, az anyanyelvi pótoktatás megszervezését, a most még Magyarországon tanuló nagyszámú diák problémáinak megoldását, a diákkönyvtárak és az iskolák könyvekkel és szemléltetőeszközökkel való jobb ellátását, a diáklapok anyagi támogatását, a tanerő tudományos továbbképzésének és a tudományos fokozatok elérésének lehetővé tételét, tanulmányi versenyek és rendezvények szervezését, akkor bizonyosságot nyer egy ilyen szervezet szükségessége. Ez lenne a felelet azokra az ellenvéleményekre is, amelyek azt tartják, hogy az értelmiségiek feladata csak a hivatásuk becsületes teljesítéséig terjed. Ez talán elfogadható (de ez sem biztos) egy többségi nemzet értelmiségének szerepvállalásakor. A kisebbségben lévő értelmiségieknek azonban ennél sokkal többet kell vállalniuk, mert a kisebbségi lét és a megmaradás egyik alapfeltétele a többleteljesítmény. E többletmunka nélkül ki végeznék, szerveznék és irányítanák az előbbieken felsorolt teendőket, ki mutatna irányt kulturális és gazdasági fejlődésünkben, hisz nekünk, kisebbségieknek nincs külön kulturális vagy gazdasági minisztériumunk és más intézményrendszerünk sem. A földműves vagy a kispolgári réteg mutassa a fejlődés útját?! Ők szervezzék és alakítsák a kulturális életünket, mert az értelmiség szervezetlenül, élve az egyéni és az alkotói szabadság jogával, csak a szűk hivatásával hajlandó törődni? De megoldásra váró problémák vannak a tájékoztatásban, az egészségügyben és az egész kulturális és tudományos életünkben.

Az ÉSZ programjába tartozhatna a művészet támogatása és megnyilatkozási lehetőség nyújtása (tárlatok, koncertek, irodalmi és színházi rendezvények), a könyvkiadás támogatása, a magyar műemlékek és kegyhelyek megóvása, esetleg újabbak létrehozása, de legfőképp a falu lakosságának népművelése. A falu

elszigetelt lakosságának és az ott tevékenykedő kisszámú értelmiségének feltétlenül meg kell adni minden kulturális támogatást, hisz eddig izoláltságuk révén tudták e kis közösségek magyarságukat megőrizni. Ez az elszigetelődés azonban az európai integrációs törekvések korában már nem állhat ellen a mind erőteljesebb beolvasztási folyamatoknak, és a lassú, de biztos felmorzsolódás így elkerülhetetlen. Csakis a tudatos nemzetvállalás és a kisebbségi léttel járó többletteljesítmény mentheti meg ezt a délvidéki magyarságot, hisz már a környezetet nyelvének ismerete is többletmunkát igényel. Természetesen ez előnyökhöz is juttat, de mindezt tudatosítani kell. A zsidóság is csak azért volt képes évszázadokon át fennmaradni, mert jobban és többlet tudott produkálni. Ennek a többletmunkának a vállalását mindenképp tudatosítani kell minden kisebbségiben, és ezt a feladatot az értelmiségieknek kell vállalniuk. A kispolgári réteg, épp azért, mert felszínes ismeretei miatt nincs tudatában a nemzetvállalás fontosságának, és különben is hajlamos erkölcsi engedelményekre a magasabb tisztség és könnyebb vagyonszerzés érdekében, nem alkalmas e nemzetmentő szerepvállalásra, sőt a nemzettudat erősítésében maga is segítségre szorul. E kispolgárság alsóbb rétegeinek törekvéseit és életcélját híven tükrözik József Attila verssorai: „Ezer esztendő távolából, Hátán kis batyuvál kilából A népségből a népfia. Hol lehet altiszt, azt kutatja, Holott a sírt, hol nyugszik atyja Kellene megbotoznia.”

Föltétlenül szólni kell még a magyar műemlékek és kegyhelyek megóvásának szükségességéről. Ez a munka semmiképp sem tűrhet további halasztást, mert megeshet, hogy a mostani politikai törekvések alapján rövidesen semmi nyoma sem marad a több évszázados ittlétünknek. A szűkös anyagi helyzet erre nem lehet kifogás, hisz nagyon sok munkát önkéntes alapon is meg lehet szervezni. Miért ne alakulhatnának képzőművészeti, irodalmi és ökológiai táborok mellett műemlékvédelmi nyári táborok is? Miért ne faraghatnák a fiatalok sótaratók, hamutartók helyett pl. a palicsi Vigadó épületének teraszoszlopait, korlátját; felügyelet mellett rendbe hozhatnák a csatornákat, megigazítanák a lecsúszott cserepeket, és ha egy okos szakember önkéntes alapon hasznosítható terveket is hajlandó lenne kreálni, akkor talán anyagi támogatást is fel lehetne kutatni a teljes rendbehozatalra.

A délvidéki magyarság 1944-es áldozatainak nincs egy méltó kegyhelye. Most, hogy az 50 éves évforduló közeledik, erkölcsi kötelességünk lenne egy központi emlékmű felállítása. Ennek elkészítésére talán a legalkalmasabb és a legmegtisztelőbb lenne Szervátiusz Tibort felkérni, aki maga is kisebbségi lévén leginkább meg tudná érteni helyzetünket, lehetőségeinket, álmainkat és érzéseinket, és akinek hírneve méltón kifejezné ez emlékmű jelentőségét. Mindezeknek a tevékenységeknek az eredményességét természetesen hathatósan fokozná a már említett másik belső tényező, a délvidéki magyarság biztos gazdasági háttere, bár ez semmiképp sem feltétele ennek a munkának. A jól működő gazdaság szükségességéről és az ezzel kapcsolatos esélyekről mivel már többször is szó esett (pl. A délvidéki magyarság gazdasági esélyei, *Napló*),

főlöszleges ezt újból tárgyalni. Azt az óhajt azonban, amely a jugoszláviai magyar kulturális rendszer átszervezésére és egy hatalomváltásra vonatkozik, amit mostanában sokan követelnek, de semmilyen elfogadható megoldást nem javasolnak (esetleg elfogadhatatlan leváltásokat csupán), végképp tisztázni kell, hisz enélkül semmilyen megegyezés az értelmiségiék részéről nem remélhető. Ismeretes ugyanis, hogy ez a mostani kulturális szervezeti rendszer, amelynek fejét és irányítóját a szélesebb talaj nélküli, de a minőséget tekintve a csúcsot jelentő újvidéki értelmiségi csoport képviseli, egy ötvenéves tudatos pártpolitikai, kisebbségromboló, az értelmiséget a bázistól elszakító aknamunka következménye. Ezt az építményt megváltoztatni vagy újjászervezni máról holnapra nem lehet, ha csak a hangoskodók a teljes zűrzavart nem óhajtják. Nemcsak azért, mert ez rettentő nagy anyagi befektetést igényelne, amire ma kevesebb sem jutna, még nem is a törvényes akadályok szabta gátak miatt, hanem sokkal inkább azok miatt az egzisztenciális akadályok miatt, amelyek ezekkel a radikális változásokkal ezt az értelmiségi csoportot anyagilag, de erkölcsileg is a pusztulásba sodorná. A létminimum alatt tengődő újvidéki értelmiségiektől értelmetlen, embertelen, de légfőképp elfogadhatatlan dolog lenne kérni, hogy egy rendszer- és hatalomváltás végett adják föl állásukat, baráti és családi körüket, vagyonukat, egész egzisztenciájukat, és költözzenek Észak-Bácskába, mert itt lesz a kulturális-területi autonómia központja. Még akkor sem, ha ezt a gondolatot elvben a nagy többség helyesli és támogatja is. Az viszont érthetetlen, hogy a VMDK vezetősége kidolgozva és közzétéve a kulturális területi autonómia koncepcióját, miért nem készítette el a magyar kulturális szervezeti rendszer hosszú távú átalakítási tervét, mert tudomása volt arról, hogy a mostani kettészakadt kulturális élet az új viszonyok közepette nem tartható fenn. Az is ismeretes volt, hogy az ötven év alatt elrontott szerkezetet csak évek vagy évtizedek múltán lehet átalakítani. Ez a terv semmiképpen sem alapozódhatna a mostani intézmények átköltöztetésére vagy megszüntetésére, hanem párhuzamosan újak alakítására vagy a már meglévők felfejlesztésére. Miért szűnne meg az Újvidéki Rádió vagy a színház, mikor szerencsésebb dolog a szabadkai fejleszteni vagy Szabadkán, Zentán, Becskereken ismét alakítani. Ha a szabadkai közgazdasági karnak Újvidéken van kihelyezett tagozata, akkor az újvidéki Magyar Tanszéknek miért ne lehetne Szabadkán? Az ilyen kettős vonatkozásra már van korábbi jó példa, a *Napló* magánhetilap esetében. Ha lenne hosszú távú terv, akkor már az új intézmények létrehozását vagy a meglévők fejlesztését a program szerint lehetne alakítani, még akkor is, ha idővel ezt módosítják is a megváltozott viszonyok. De megszűnne ez a mostani feszültség és rivalizálás dél és észak viszonyában, ugyanis közös megbeszélés alapján születnének meg a tervek. Valószínűleg ezt a munkát is az ÉSZ-nek kellene felvállalnia.

Végezetül a jugoszláviai magyar értelmiség feladata egy mondatban: otthon teremteni, hogy (a most még veszni látszó) haza (a szülőföld) megmaradjon.

ÉRTELMISÉGIEK KÜLDETÉSE ITT ÉS MOST

H U Z S V Á R L Á S Z L Ó

Századunk utolsó évtizedeiben egyre gyakrabban tartottak találkozót a keresztény értelmiségiek szerte Európában, hogy megvitassák egyházuk állapotát ezen a vénültnek tűnő kontinensen. Általában könnyed biztonságérzet mutatkozott e találkozókon. Úgy viselkedtek a résztvevők, mint orvos egy olyan páciens ágya mellett, akinek a betegsége nem komoly ügy a modern orvostudomány számára: tudja, hogy betege kiállja a krízist. Az orvosok jóslatai azonban nem mindig válnak be: megjelenhet egy új vírus, és kérdésessé válhat a beteg megmaradása. Az említett könnyed biztonságérzetet, most, az ezredforduló előtti utolsó években egyszerre kétség kezdte felváltani: nyomasztó kérdések hangzanak el, részben suttogással, de fennhangon is: megmarad-e az egyház a maga kínjaiba belevénült Európában? Ezzel párhuzamosan a sajtó pontatlan fecsegéssel ír „kereszténység utáni korszakról”, „kereszténység nélküli humanizmusról”, „vallás nélküli kereszténységről”, és egyre feketébbre rajzolja az eget. De mint a sötét időkben történni szokott, megjelennek a jóakarató prédikátorok is, akik bátran szónokolnak hallgatóiknak, hogy a reményből kell élniük, s állítják, hogy a reményből meg lehet élni.

Örsy László, az *Úttalan utak Ura* című füzetében Megmaradunk-e alcím alatt a fenti gubanc feloldására az Apostolok Cselekedeteiből ismert bölcs Gamaliel rabbira hivatkozik, aki szerinte ma is csendesen derülne azokon a keresztényeken, akik merev arccal, savanyú kedéllyel küzdenek a megmaradásért, s újból elmondaná egyszerű bölcsességét: ha az egyház emberi eredetű, magától szétbomlik, bárkik is küzdenének fennmaradásáért. Ha meg Istentől való ez a közösség, minden bűbánatos vitézkedés nélkül is megmarad. Váratlan fordulattal tegyük fel a kérdést: lehet-e köze Gamaliel rabbi csendes derűjének a mi vajdasági „Megmaradunk-e?” kérdésünkhöz, s ha igen, minek alapján, kinek vagy kiknek a közreműködésével?

Szűkebb pátriánk térségeinek a határán belül eszmélődve elmondhatjuk: olyan korban élünk, amikor a körülöttünk tomboló szörnyűségek valamikép-

pen meghirdetik Isten halálát. Ezek vesztették el hitüket századunk borzalmas történései miatt, s újabb ezrek lelkéből aludt ki az utolsó két-három év során a reménykedés minden kínon átsegítő érzése. Legfájóbb, hogy ugyanekkor sok ezer ember vált a gyűlölködés rabszolgájává. Mindezzel párhuzamosan századunk egyben a vértanúk és a szentek százada is: a hitleri–sztálini örület csakúgy, mint napjainkban a bosnyákországi borzalmak sokak életéből csodálatos tanúvallomást építettek számunkra az élő Isten mellett. Sok ezer vértanú és hitvalló élete-halála fénysugárként előremutat; nemcsak napjaink emberét tölti be világosságával, hanem az eljövendő időkre is szól, amelyek, reméljük, éppen e század vajúdásaiból levonják a tanulságot, és szebbek, boldogabbak lesznek a mostaniaktól. Gondoljunk csak a sokat emlegetett Maximillian Kolbe atyára, aki önként vállalta az éhségbunker halálbüntetését többgyermekes börtöntársa helyett, amikor a Gestapo tizedelte a büntetőtábor lakóit. Itt idézhetjük a katolikus bosnyák nővérek tragédiáját is: nem egy helyen ablakon át vetették magukat a szerzetes nővérek a mélységbe, hogy megmeneküljenek meggyalázóiktól.

Irodalmi berkeinkben közismert a több évtizede papírra írt és szállóigévé vált két szóból álló gondolat, mely így hangzik: írástudók felelőssége. Az értelmiségiekre gondolok, köztük különösképpen a katolikus értelmiségiekre. Mielőtt kimondottan hozzájuk szólnék, engedtessek meg, hogy általánosságban kimondjam, és egyben testvéri üzenetképpen odaforduljak eszmélődésem minden olvasójához világnézeti vagy hitfelfogási állásfoglalásuktól függetlenül: az értelmiségieknek e mostani sorsdöntő hónapokban itt és most ki kell lépniük önmagukból, akarniuk kell többnek lenni önmaguknál, egyszerűen – szentté lenni. Egyfelől a nagyobb levés igényét kell érezniük magukban parancsolóan, másfelől kicsinységüket és tehetetlenségüket kell elviselniük anélkül, hogy belekeserednének a tehetetlenséggel járó lelki megfeszítettségbe. Így fogalmazott gondolatomat, kérem, éppen azok fogadják el és tegyék magukévá, akik bármi okból távolállónak érzik magukat a keresztény gondolatiságtól. Ne riadjanak vissza szavaimtól, ha azt kérem tőlük: akarjanak szentté lenni. Biztos vagyok abban, hogy máris egy hullámhosszon beszélgetünk: nem a templomi oszlopon díszelgő szoborszentek közé invitálok őket, hanem felelősségtudatukra kívánok apellálni. Édes anyanyelvünket beszélő népünknek, ahogyan a közelmúltban elhunyt Lőrincze mondaná, minden jajsza az értelmiségiek után kiált – és jaj ma annak a bánási és bácskai részeken élő magyar értelmiséginek, akinek az érdeklődési köre nem terjed túl önmagán. Az értelmiségiekre igenis fokozottan vonatkozik, hogy mi mindannyian őrzői vagyunk egymásnak (vö. Biblia, Ter, 4,9), másrészt az önmagunkba zárkózás mindig a rosszal való cinrosságot jelenti. Akit napjainkban nem foglalkoztat a személyi, a kulturális és a területi autonómia gondolatköre, továbbá aki napjainkban nem igyekszik jótékonykodó tevékenységet kifejteni a neki legmegfelelőbb helyen és módon, elsősorban az éleslátású tudományosság önnevelése síkján, az még mindig annak az önző anyagelviségnek a terében botorkál, amely sajnos nem bukott meg

az elméleti materializmus Marx Károly által fabrikált elképzelésével együtt. Végső ideje, hogy az értelmiségiek felülvizsgálják saját életmódjukat (és ne csak életfelfogásukat), és megkérdézzék maguktól, mi a jellemző magatartásukra: vajon csak a fogyasztói (termelői) társadalom tagjainak érzik-e magukat, és szívük bánatát egyedül az képezi-e, hogy az energiák jóval kevesebb részét fogyaszthatják 1994-ben, mint teheték ezt 1990-ben? (Nemrég olvastam valahol, hogy az északi félteke országaiban a 22 százalék ott élő népesség a világ energiáinak 70 százalékát használja fel. Egy svájci például e forrásokból negyvenszer annyit használ fel mint egy tanzániai.) A vajdasági értelmiségieknek végre (itt és most!) a termelői-fogyasztói társadalmiság szintje fölé kell emelkedniük. Tudatosítani kell magukban többre hivatottságukat, prófétai küldetésüket, és messzemenően helytállni összefogásban, egységápolásban, egymás értékeinek a megbecsülésében – és mindezt azért, hogy népünk iránti szolgálatküldetésüket tudatosítsák, s mindezt úgy, hogy nélkülözésbe kényszerült kisemberek ezreivel maguk is vállalják a nélkülözést. Bizonyosra mondható, hogy az utóbbi néhány évben közülünk eltávozottak száma sokkal kisebb lehetett volna, ha a fiatal értelmiségiek lelkét ily értelemben felfogott szolgálatküldetési tudat hatja át. Ennek az építése azonban nagyon szerény keretekre zsugorodott az előbbi évek során, mert a gyakorló vallási élettől történő elszakadás és a népi valláshagyomány tudatos pusztítása megtette a magáét. Öregapáinkat, szülikéinket nemcsak a „nincs” kényszere, hanem a természetes és keresztényi tudatú mérsékletesség erénye is őrizte a „húsfazék” istenítésétől. Az értelmiségiek komoly hányadát ily szempontból is készületlenül és teljes lelki szikkadtságban érte a többségiek keményöklű és ferdeségekkel terhelt nemzetieskedése.

Eszmélődésem során új bekezdésben írok néhány sort mind a bánásági, mind a bácskai részeken élő katolikus értelmiségiek címére, akik az eddig elmondottak ellenére kétségtelenül köztünk vannak, megfogya számban, de hűségüket illetően töretlenül. Közelebről vagy távolabbról kapcsolatba kerültek a II. Vatikáni zsinat gondolatosságával is, amely során egyházunk saját önarcúságát kívánta e kor követelményeinek megfelelően felfedni, újrarajzolni és messzemenően nyitottá tenni. Ennek keretében előtérbe került az öküme né jellegű irányultság. Bácskai-bánásági katolikusok és helvét hitvallásúak nem érzik magukat egymástól távolinak, tudják együtt átélni mint értelmiségiek szolgálatküldetésüket, s áll ez annak ellenére, hogy a tudatos és szervezett kapcsolatépítés még be sem indult köztük. Bizonyára nem tekintik megállapításomat sértő szándékúnak azok az értelmiségiek, akik a keresztény gondolatíságon kívülállónak tartják magukat, ha azt állítom, hogy a jézusi hit rádiuszán belüli értelmiségieknek még inkább ébreszteniük kell magukban a nagyobbá emelkedés igényét, másfelől még inkább tapintaniuk kell magukban kicsinységüket és tehetetlenségüket. Tudatosan az e két pólus közti megfeszítettségüket kell megélniük – és áldozatvállalási készségben elől járva, e feszültséget az „Isten és én” kapcsolat és „Atya-istengyermekség” kapcsolat egygyé válásában felol-

daniuk. Az ily öntudattal rendelkező keresztény értelmiségieknek nyugodt hitre, szolgálatra kész alázatra van szükségük. Az egyház és keresztény népünk (utóbbi: még ha már csak a szó legtágabb értelmében is az, ami), amely miatt aggodalmaskodnak, nemcsak az övéké, hanem sokkal inkább Krisztusé. Egyszerűen: nem egyedül az ő gondjuk-dolguk, hogy biztosítsák megmaradását. Ebben az ügyben nagyon régen megtörtént az eligazítás a Genezáreti-tó partján, amikor a Lélek kiáradt a Tizenkettőre. Isten nem hagyja el népét, gyönyörűsége a benne hívó emberrel lenni. És ki akadályozhatná meg Istent, hogy azt tegye, amiben kedve telik? Az következik-e ebből, hogy Istennek nincs szüksége segítségünkre megmaradásunkért? Nem pimaszság, ha kimondjuk: a világ jelenlegi rendjében nehezen boldogulna a mi munkánk nélkül. Kimondottan elvárja, hogy népünk (népe) élén hitvallók járjanak, s bár megmaradásunk az Ő visszavonhatatlanul kiáradó hűségétől függ, ezzel az értelmiségiek küldetészerepét nem kérdőjelezi meg. Közreműködésüket mélyen beleszótte gondviselő tervébe: prófétákat kíván támasztani, akik vállalják az együttjárást népükkel és népükért, az ezzel egybekapcsolódó netalán teljes nincstelenséget, a szenvedéseket és a mindehhez kapcsolódó lelki megaláztatottságot. És mindennek ellenére maradnak. Nem menekülnek el e sajátos mártíromságtól. Eligazodást mutatnak a házaselet és családtervezés sfkján, gyakorló keresztény mivoltukkal vallanak hitük erejéről, őrzik az őshonossági tudatot a kanyargó Tisza mindkét partján, és reményből élve remélni tanítják a reményvesztetteket a Szentlélekre hagyatkozva. Így válnak tudatosan kenyérfalattá a rájuk éhezõ kisemberek számára.

Betűim diplomás értelmiségiekkel segítenek párbeszédre. Szörnyűséges melléfogásnak tartanám, ha akár én, akár ők, valamit együtt elfelednénk: vannak diploma nélküli értelmiségiek is, akiknek netalán még a betűvetés is nehezükre esik, de nyugodt hitüknek és minden áldozatra kész szeretetüknek az erejében nagygyá növekedtek, keresztény családi otthonok magiszterei ők, józan élet- és gondolatvitelük láttán elszégyellhetjük magunkat, prófétai küldetésük és jelenlétük nem kevesebbet érõ a miénktõl. Ismerjük rájuk, nyújtunk nekik kezet.

Megmaradásunk sajátos értelemben rajtunk, értelmiségjeken áll. Küldetés-tudatunkat és szolgálatusunkat Isten és népünk egyaránt egyazon változtatban igényli: egyiküknek sincs szüksége nekikeseredett harcosokra. Kettejük igénye egészen más természetű: a Lélek gyöngéd ösztönzése által az értelmiségiektõl értelmet és bölcsességet, tanácsnyújtást és útmutató lelki erõsséget, tudományosságot és Isten-keresést várnak el, s nem utolsósorban a megtalált Isten iránti ragaszkodást (vö. Iz 11,1-4). Pál apostol idõszámításunk 50. esztendeje táján bizonyosan érezte a pogány világ szétmorzsoló súlyát maga körül, látta, amint az ránehezedik az akkor még rügykereszténységre. Mégsem beszél „túlélési problémákról”. Szíve-lelke teli volt a Feltámadott Úr látomásával, „szívét rabul ejtette Isten szeretetének az emberi történelemben kibontakozó misztériuma” (Örsy: *Úttalan utak Ura*, Prugg Verlag, Eisenstadt, 1971).

Maradjunk, hogy megmaradjunk – írtam a szabadkai püspökkel közösen közzétett pásztorlevelemben 1992 októberében. Elmondtam, hogy őseink, akik itt születtek, ezen a rónaságon, Isten akaratából hagyták örökbe számunkra ezt a világot, s benne azt a helyet, ahol élünk. Itt vagyunk jelen nép- és egyházként századok során, és tudtunk itt együtt élni egyetértésben és barátságban is mindazokkal, akik tőlünk különbözően gondolkodnak, beszélnek és élnek. Mire alapoztam mondanivalómat? Mi bátorított így üzeni híveinknek?

Írásom bekezdő gondolatát Gamaliel rabbi vélekedéséhez kapcsoltam. Zárósortaimat is az ő álláspontja alapján fejtem ki. Gamaliel tudta, hogy az egyház Isten hűsége miatt marad fenn. Közel kétezer év múltán igazoltnak látjuk álláspontját: Isten hűségesnek bizonyult a történelem folyamán. Erre a tényre alapoztam említett pásztorlevelem két éve közölt üzenetét. Népünk idestova 1100 éve ide költözött az akkori Pannónia térségébe, és hozzá tartozunk mind a mai napig. Áll ez annak ellenére, hogy akár megkérdezhetjük: létezik-e még keresztény Európa? Igen, mert Isten irántunk való hűségében nem következik be változás. Járt erre már török, tatár . . . – mégis itt vagyunk. Napjainkban katolikus értelmiségiek, keresztény értelmiségiek, különböző más előjelű értelmiségiek együtt keresik küldetésszerepük pontosítását. Készek erre együtt és egymásért, mert tehetetlenségérzetük odafordítja tekintetüket a Biblia mutatta „hűséges Isten”-képhez, tőle kívánnak hűséget tanulni bácskai, bánági, szerémségi jajok gyógyítására. Katasztrófális etnikumhelyzetünk, szellemi nyomorunk, különböző rétegződésű megosztottságunk, cselekvésháttér nélküli szavak, egyetlen politikai párt egyre szűkebbé váló gondolatisága – mindez elnyomorodás helyett áthidalható, mert végre minden vajdasági írástudó beiratkozni kíván annak az elemi iskolának az első osztályába, amelyben csak egyetlen tantárgyat tanít a tanító bácsi, s ennek a neve: hűség önmagunk küldetéséhez.

Ugyanaz a Krisztus Jézus, aki azt mondta volt, hogy haszontalan szolgálóként gondolkodjunk magunkról, feltételezésem szerint minden bizonnyal készséggel áldását adja a néhány sorral fentebb említett elemi iskola első osztályára.

„SZÉTHULLÓBAN, MINT AZ OLDOTT KÉVE . . .”

Gondolatok a vajdasági magyarság jelenéről és jövőjéről

SEFCSICH GYÖRGY

Mottó helyett:

Szemembe kormot szór a szél.
Mihaszna szélmalom- napom
Üres viták között enyész,
és szégyen ég az arcomon.
Salom! Salom!

A szörnyszemű jövő hová
vezet? Kópár mezőn, halott
úton jajong, nyüszít tovább
a fájdalom, a fájdalom.
Salom! Salom!

(Molcer Mátvás: Salom)

Napjainkban egyre gyakrabban esik szó a vajdasági-szerbiai-jugoszláviai kisebbségi magyarság sorskérdéseiről. A naponta súlyosbodó gazdasági helyzet, a fel-fellobbanó háborús fenyegetettség, a már tömegessé sűrűsödő elvándorlási hullám egyre inkább időszerűvé teszik a kérdést: Hogyan tovább? Tudunk-e vajon (lehet-e egyáltalán) olyan célokat és viselkedési formákat megfogalmazni, amelyek a teljes itteni magyarság igényeit és érdekeit szolgálnák? Ki az, kik azok, aki vagy akik ezt nemzettársaik nevében és érdekében meg kell hogy tegyék? Joga-e és (vagy csupán) kötelessége ez az itteni magyar értelmiségnek? Tudjuk-e, merjük-e, szabad-e felvállalnunk ennek emberi és történelmi felelősségét? Megannyi megválaszolatlan, kegyetlenül nehéz kérdéssel viaskodunk egyre; néhány (esetenként eretnek) gondolattal e válaszok megfogalmazását kívánom szolgálni, segíteni . . .

„*Trauriger Tiefpunkt.*” Rohanva közeledik társadalmunk a gyászos (politikai, gazdasági, erkölcsi) mélypont felé. Körülöttünk bűn és szenny árad „minden mennyiségben” („ . . . a Szabadság téren nagy a szemét / limlom, lószar és egyéb” – írja a költő), a szegénységből a nyomorba tántorgó emberek éhesek, megaláztatottak és megfélemlítettek – a teljes káosz küszöbén ténferegnek . . . És a bűnös hatalom – jobb híján, már ki tudja, hányadszor – saját népét lopja és rabolja meg újra. Igazi Gulág ez már, ahol még voodoo-varázslók, siralmasan szegényes csillagjósok, a balkáni „politikai kupleráj renovált szüzei” prédikálnak csak a kitartásról és ígérnek szebb jövőt . . . Pedig az illúzióknak lassan vége – és holnapra talán már össze is dől ez a bús világ?

Válogatás nélkül sújt ez a kegyetlen állapot mindannyiunkat: szerbet, magyart, románt, cigányt egyaránt. Tömegfogyasztásra szánt rettegés uralkodik felettünk, és egyre inkább érvényre jut az „erdőeffektus” (ha félek a sötét erdőben, ordibálok . . .). Vicsorít ránk a bizalmatlanság és a félelem; félünk a holnaptól, rettegünk másoktól és önmagunktól, féltjük értékeinket, gyermekeinket és barátainkat – és izelgetjük már a gyűlölet émelyítő ízeit is talán?

„*Sine diagnose.*” Vajon a túláradó délszláv (szerb és nem szerb) nemzeti és állami érdekek eufóriája valóban és tudatosan veszélyeztetnék létében is az itt élő magyarságot? Pusztítóbb-e, súlyosabb-e a mi helyzetünk a mellettünk élő „menyei” (vagy más) népekénél? Vagy az ellenkezője lenne igaz: mi még mindig – nagyrészt kisebbségi voltunknak köszönhetően – könnyebben élünk? Vagy csupán esélyünk van a könnyebb életre? És kompenzálhatja-e ez a csekély helyzeti előny az egyre töményebbé váló nyomort, bizonytalanságot, fenyegetettséget, rettegést? Aligha tudjuk ma még tárgyilagosan megválaszolni ezeket a kérdéseket, de óvakodnunk kellene az egysíkú, szubjektív megítélésektől is.

Kívül maradhatunk-e a konfliktuson? Tömegverekedés ez a balkáni kocsmában, és bármennyire is szeretnénk kívül maradni – vele, benne élünk. Nincs sok választásunk: elfogadjuk a tényt, hogy mellettünk (és velünk is) tivornyázik a kegyetlen „disznófejű nagyr” – vagy (mint már annyian) csendesen betesszük magunk mögött a kocsmáját . . .

Az „*emberi tőke*” kiáramlása napjainkban már tragikus méreteket öltött, és alapjaiban veszélyezteti az itteni magyarság fennmaradását. Nem klasszikus „Brain Drain” ez, és nem a visszatérést álmódó „Gastarbeiter”-migráció – hanem egy tömeges méreteket öltő, irreverzibilis, a kisebbségi magyarság legéletképesebb rétegeit (egy teljes generációt!) felölelő elvándorlási hullám. A lesújtó eredmény: minden tizedik vajdasági magyar „kitántorgott” az országból, „mint oldott kéve” szóródunk szerte a nyagyvilágban újra. Szétszakadt családok, fakuló barátságok, enyésző identitástudat jelzik a folyamatot.

Tudunk-e tenni, szabad-e tennünk bármit is e szomorú folyamat lassítása, megállítása érdekében? Attól tartok: nem. Nincs erkölcsi jogunk arra, hogy – a kollektivitás vélt vagy akár valós érdekeire hivatkozva – bárkit is megfoszszunk az egyéni érvényesülés szabad megválasztásának jogától és lehetőségétől.

Magyarságtudat. Kommunista internacionalizmus vagy kozmopolita európaiság felé hajló, nosztalgikusan intellektuális magyarságtudat kell-e nekünk most (olyan Konrád György-szerű, hogy „. . . magyar, aki magyarnak *gondolja* magát”), vagy nemzetét büszkén valló és azért keményen kiálló, harcos szittyia magyarság?

Attól tartok, hogy a „minden túllihegő”, nemzetáhitó és nemzetszaporító „magyar út” nem a mi utunk. Eszmei „second hand” ma már ez a „mélymagyar gypű”, a turkálóból vásárolt használt küldetésstudat. Mi nem konfrontálódni kívánunk az itt élő nem magyarokkal (hiszen „ellenségképet festeni most nem művészet”), hanem megtanulni újra (még így is és ezek után is!) velük együtt élni, ha itt akarunk maradni.

„Hangos hallgatás.” A vajdasági magyar értelmiség az „éles tárggyal” szerzett kellemetlen tapasztalat büvököréből nem tud kitörni, ezért most nem vállal közéleti vagy politikai szerepet, hallgat inkább. Vagy vállalja az eufemizmus megszüpítő enyhítéseit („ne tessék izgulni, mert ez még kap fogni egy vajszerű árnyalatot . . .”), mindvégig elkerülve a nyílt véleménynyilvánítást „érzékeny kérdésekben”.

Az aggodalom – úgy hiszem – most már megtöri „hangos hallgatásunkat”, szólásra készítet majd bennünket; megértek a viszonyok egy vajdasági-szerbiai-jugoszláviai összmagyar Forum Hungarorum megszervezésére, amelyen talán ki fogjuk mondani a lelkünket gyötrő legtitkosabb igazságokat is. Vagy „ketyegünk tovább, mint halott csuklóján a karóra” . . .

Légy a teiben? Úgy tűnik, hogy a legdemokratikusabb társadalmak sem tudtak teljességgel leszámolni a másság (a többségi standardokon kívül eső devianciák) üldözésének, kirekesztésének vagy megkülönböztetésének problémáival. A fejlett európai jogrendszerek ugyan – elméletileg legalábbis – feloldották az egyéni általános emberi jogok ösztársadalmi szintű biztosításának kérdését; nem tudnak azonban azok sem általánosan érvényes megoldásokat találni a nemzeti (vagy egyéb) kisebbségi közösségek létkérdéseire. A nemzetállam jellegű közép-európai kisállamok pedig – a napjainkban gyakran eufórikusan túlhangsúlyozott nemzeti-etnikai érdekrendszerük béklyóiban – még kevésbé tudnak módot találni az egyre inkább kiéleződő kisebbségi kérdések kezelésére.

Attól tartok, hogy erre nem is lesz mód a most erősen túltengő nemzetállami jellegek alapos átfogalmazása és fokozatos feladása nélkül.

Másodrendű polgárok. Nem lehet vitás, hogy a (nem csak nemzeti) kisebbségi státusz – a többségi közösség viselkedésétől, de a kiharcolt vagy elnyert jogoktól is függetlenül – eleve hátrányos állapot, mert feltételrendszeréhez egyaránt hozzátartozik

- az egészséges identitástudat kiépítésének és megtartásának igénye és
- a többségi populációval azonos esélyegyenlőség biztosítása a társadalmi (tehát politikai, gazdasági, erkölcsi) érvényesülés felé.

Mindkét síkon igen fontos ugyan a vonatkozó kisebbségi jogok államjogi biztosítása és megtartása – alapvető feltétel azonban a kisebbségi közösség minden tagja által folyamatosan felvállalt és produkált „kisebbségi többletjeljesítmény” is. Nem lehet ugyanis egészséges közösségi tudatról (anyanyelvi, történelmi és kulturális ismeretek alapján kiépülő identitásról) és a jogrendszer útján biztosított esélyegyenlőség mellett is szükséges versenyképességről (a többségi kommunikációs nyelv ismerete, szakmai képesítés, munkaszokások stb.) beszélni egy ilyen többletjeljesítményre való készség nélkül.

Félő, hogy a (kisebbségi) jogokért folytatott (nem sok kilátással kecsegtető, sőt gyakran kontraproduktív) küzdelemben megfeledezzünk e többletjeljesítményre való készség és vállalás hirdetésének és kimunkálásának fontosságáról.

„*Van már honnan elmenni, de nincs hova*” – írta Gulyás barátom nem oly régen. A „honnan” itt a szülőföldet, otthont, családot, barátokat, tájakat, házakat, embereket és emlékeket jelenti legtöbbszörünknek – és nem a „szentelt ősi magyar föld” siratását (a remélt vagy áhított határrevíziók történelmi és etnikai indokai megkoptak már úgyszólván). Mi, akik itt vagyunk itthon ezen a tájon, mert „itt van dolgunk”, magyarok és nem-magyarok egy különleges közösséghez tartozunk ma már, és aki itt akar (velünk, vagy akár ellenünk) magyarnak lenni, az el kell hogy fogadja ezt a tényt.

Én így értem és értelmezem az „itt maradni és megmaradni” gondolatát, mert itt vagyok itthon, és mindenképp is itt akarok magyarnak (és embernek) megmaradni.

Ráér-e a Jóisten? kérdezte tőlem valaki nemrég. Mikor fog elülni a háborús mámor, az embertelen gyűlölet, a fojtogató rémület? Lesz-e bosszú és bűnhődés? Meddig fog bennünket kísérteni az acsarkodó tömeg apokaliptikus képe? És mi lesz a mi sorsunk a közeli és távoli jövőben? Olyan irdatlan indulatok és erők működnek most itt, amelyekre mi hatni alig vagy egyáltalán nem tudunk. A megbékélésben reménykedhetünk csupán.

Ne kutassuk, ne keressük, ki kezdte, ki volt a bűnös és bűnösebb, kié a nagyobb igazság. Csak legyen már vége. Békét akarunk, békét most, azonnal, feltételek nélkül . . . Bosszú nélküli megbékélést, jogot, hogy mindenki elsírassa halottait. Általános amnesztiát („*amnestia integra sine voce*”) az elkövetett bűnökre, lehetőséget az újrakezdésre. És felkészülést a csodákra, hogy a „negy-

ven év a sivatagban” ne legyen több „hét szűk esztendőnél” . . . Meg (talán) hosszú távon mégis kamatozó emberséget.

„*Amicus Plato, sed magis amica veritas.*” Szeretem Plátót, de még jobban szeretem az igazságot – ezért meg kell bizony mondanom, barátaim, hosszú ideje már, hogy „szerelvényünk a vakvágányon zavartalanul vesztegel”, és úgy látom, nálatok sem „a megoldás a cél, hanem a cselekvés látszata”. Mert „. . . amikor már kezdtük azt hinni, hogy az eddigiek már überolhatatlanok, amikor már kínjában röhög az ember, amikor már csak azt élvezzi, hogy nem tartozik ezek közé, nem vett és nem vesz részt *ezeknek* a cirkuszában” – ti mégis elvállaltátok a cirkuszi szereplést és az illúziót, hogy „minél rosszabb, annál jobb, nemsokára úgy is mi jövünk majd és legyőzzük a szárazságot . . .”

Ti azt hittétek és hiszitek most is, hogy a gyérülő nyílt színi taps siker volt? Szerintem egyre inkább elkeseredett kiállás volt az ellenük, egyfajta „nem” sikoltása, amit *ezek* nem értenek. Ti sem értenétek?

Legitimitás és hitelesség. Perdöntő fontosságú kérdés, hogy vajon egy (demokratikusan megejtett?) választáson „inkasszált” szavazatok útján szerzett legitimitás mire jogosít fel egy érdekvédelmi (inkább politikai?) szervezetet? Milyen módon és mértékben jogosult képviselni tényleges tagságát, a rá szavazókat, a teljes választótestületet és egy teljes (nemzeti, kisebbségi) közösséget?

A választási véleménynyilvánítás valójában egyfajta (erkölcsi) takarékbetét, amelyet a feljogosított legitim módon forgathat ugyan, de alapvető erkölcsi kötelessége annak csorbítatlan megőrzése és kamatoztatása. És betéteseinek nevében nem vállalhat fel kockázatos vállalkozásokat és hátrányos következményekkel járó döntéseket vagy akciókat (ha nem kíván a begyűjtött erkölcsi tőkével Jezdo gazda vagy Dafina asszony módjára sáfárkodni). Ezen a jögron vitatom el az érdekvédelmi szervezetektől a közös (adott esetben kizárólagosan nemzeti-kisebbségi) érdekek védelmének ellátását meghaladó politikai szerepvállalás legitimitását. (A gazdasági életben megszokott „részvénytársaság” vagy „korlátolt felelősségű társaság” fogalmának a politikai szervezetek tényleges tagsági státusa felel meg, mert a tagok itt – feltehetően a nagyobb haszon reményében – vállalják bevitt erkölcsi tőkéjük kockáztatását is.)

Ezzel szemben merőben más az autentikusság fogalma, amely a teljes közösség érdekeinek, igényeinek és elvárásainak megfogalmazását, artikulációját és képviselétét jelenti – és bizony nem sok köze van a választási legitimitáshoz.

„*Júdásmadarak.*” Mindig voltak és lesznek is janicsárok, mamelukok, kollaboránsok, behódolók, megvásárolt vagy kallódó egzisztenciák. Nem kell, hogy különösebben zavarjon minket egy-egy a Nyulak szigetére tévedt Margit, kirívó fekete bárány (Istenem, Jóska, talán barátok is voltunk egykor?), vagy messzire bókklászó kertészfű . . . Ők kontrapunkt csupán az itteni magyarság számára

(de másoknak is), támasz és fájó bizonyosság arról az útról, amely nem a miénk.

De végül is az átalakulófélben lévő közép-kelet-európai közélet és nemkülönben a mi kis világunk is megrenovált hithű kommunistákból vedlett demokraták és a semmiből nőtt nacionalisták kiapadhatatlan tárháza lett. És ha a kevés számú tiszták elhallgatnak vagy távoznak – szabad lesz nálunk is az eladott csupasz lelkek tánca . . .

Kisebbségvédelem és autonómia. A nemzeti és etnikai kisebbségek sajátos egyéni és közösségi jogait az európai jogrendszerek alapvető szabadságjogoknak, az egyetemes emberi jogok részének tekintik. „Ezen jogok összessége nem a többség adománya és nem a kisebbség kiváltsága, forrásuk pedig nem a nemzeti és etnikai kisebbségek számaránya, hanem az egyén szabadságának és társadalmi békéjének tisztelete alapján a másság joga.” Ebben a megközelítésben a kisebbségvédelem és érdekképviselet elsősorúan emberjogi kérdés – és nem lehet a politikai harc célja vagy eszköze. Az eredményes kisebbségi érdekképviselet mindenkori elvi problémája az, hogy a többségi populáció nem ismeri és nem érti a másság hátrányait és egocentrikusan ki is éli a maga (ebből származó) helyzeti előnyeit. Óriási kultúraformáló tudati változásokra van ezért szükség közvetlen környezetünkben is, és mérhetetlen türelemre – mindkét oldalon.

Nem tudom elfogadni, hogy az eredményes kisebbségi jogvédelem egyetlen célravezető és üdvözítő eszköze az (etnikai) autonómia, vagy a (hármast?) autonómiák lennének. Különösen vonatkozik ez a nemzetállamokon belül elképzelt (szintén nemzetállam jellegű) területi autonómiákra. Maga az autonómia szó is az önrendelkezésre, tehát államjogi önállóságra és függetlenségre aszociál, és feleslegesen irritáló. Másrészt pedig mi nem is kívánunk magunk felett egy újabb (még ha magyar is) politikai oligarchiát sem. A magyar, „a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól” szóló 1993. évi, nemzetközi szinten is magasra értékelt törvény is csupán (települési és országos) kisebbségi önkormányzatról, ill. a kisebbségek művelődési és oktatási öngazgatásáról szól; a törvény teljes szövegében az „autonómia” szó mindössze két ízben fordul elő, de kizárólag a „kulturális autonómia” szóösszetétel formájában.

És illúzió az is, hogy a történelmi szerb határőrvidék (a szerb Krajínák) szerbségének – az erősebb eb fegyveres hatalmával kiharcolt és a végső egyezkedésben talán meg is tartható autonómiája mellett, a békecsináló lordok mellett settenkedve mi is megkaphatjuk ugyanazt . . .

„Igazat mondani könnyű, csak elhitetni nehéz.” A még megmaradt, de a nincstelenségben, káderínségben, politikai kényszerek között szárnyszegetten vergődő vajdasági magyar médiumok egyre visszatérő kérdései: a nyelvi hitelesség, politikai tárgyilagosság és a (nemzeti?) érdekek szolgálata. Én – itt és most – mindenekelőtt az írott és kimondott szó, az anyanyelvi beszéd és írás minden-

napos jelenlétét tartom fontosnak, mert – főleg a szórványmagyarság körében – annak végtelenül fontos nemzetteremtő és megtartó, tudat- és kultúraformáló ereje van. Politikai színek kérdésében a teljes pluralizmus híve vagyok (mert „senkije sincs, nem éri gyász / akire csak egy párt vigyáz”), amely csak tájékoztatni akar és nem nevelni. Ezért fogadom el és támogatom feltétel nélkül (még ilyen szegénynek, tanácstalannak és bátortalannak is) az egyetlen „magyar szót” és a még meg-megszólaló rádiót, televíziót. Elítélem azonban a lázító, „jól odamondogató”, kemény ellenzéki hangvételű szerkesztéspolitikát (az igazságot el lehet mondani sértődött gőg és „szájtépő magyarkodás” nélkül is), mert az semmiképp sem szolgálja a kitűzött célt. A mi nemzeti érdekünk nem a céltalan és kilátástalan konfrontálódás, hanem a kisebbségi többletteljesítmény vállalása kell hogy legyen. Sorskérdésünket sajnos ilyen megközelítésben alig vagy egyáltalán nem közelítik meg médiumaink.

Egy percig sem lehet vitás, hogy a kisebbségi tömegtájékoztatás – a mostani kegyetlen gazdasági és politikai viszonyok között – semmiképpen sem lehet sikeres gazdasági vállalkozások sorozata. Fennmaradását csak az állami költségvetési források (ha még lennének ilyenek), ill. azok hiányában külső alapítványok és az anyaország közvetett vagy közvetlen támogatása biztosíthatja. Támogatva és megtartva „olyannak, amilyen”, nem jobbnak és nem másnak.

Oktatás és kétnyelvűség. Ki kell mondanunk egyszer: a kisebbségi lét (egyik) alapvető hátránya (előnye is talán?) a szükségszerű és teljes kétnyelvűség. Oktatási rendszerünknek hirdetnie és produkálnia kell ezt a két- (vagy talán több-) nyelvűséget, mert anélkül nincs, nem lehet egyszerre nemzeti tudat és esélyegyenlőség (a „környezetnyelv” tanítása és tanulása jövőbe mutató szép elképzelés volt itt nemrég, a kisebbségi kétnyelvűség ezzel szemben szükség és létkérdés is!). A kisebbségi oktatásban élesen szét kell választani az általános (felkészítő) és a gyakorlati szakmai képzést. Alapvető nemzeti tudatformáló jellege miatt anyanyelven kell hogy történjen minden kisebbségi (tehát a legtávolabbi, sziget- és szórványnépeség) számára is elérhető, általános iskolai, gimnáziumi és tanító-tanárképző főiskolai és egyetemi képzés. Minden kisebbségi érdekképviselet alapvető célja kell hogy legyen egy ilyen oktatási rendszer megszervezése és folyamatos működtetése, mindenáron. Ennek érdekében meg kell mozgatni és igénybe kell venni minden rendelkezésre álló eszközt, alapítványi és anyaországi támogatást. Ezzel szemben – bármennyire is gyakorlattá vált az utóbbi évek során – nem tartom célravezetőnek az anyaországi (általános) iskolai oktatást, mert az magyarságtudatot és (akár) magas szintű ismeretanyagot is produkál ugyan, de nem tanít és nem nevel a kisebbségi lét alapvető szükségleteire, a teljes két- (vagy akár több-) nyelvűsége és a mindenkorai kisebbségi többletteljesítmény vállalására. A szakmai képzés célja mindig is a maximális esélyegyenlőség biztosítása az adott (többségi nyelvű!) társadalmi környezetben és munkaerőpiacon, ezért annak feltétlenül (még ha kisebbségi, tehát adott esetben magyar nyelven történik is) biztosítania kell a

szakmai (fizikai tevékenységek esetében), sőt a teljes (szellemi foglalkozásoknál) kétnyelvűséget is.

A vegyes etnikai összetételű, többnyire kisebbségi területek természetes és ösztönös két- (sőt több-) nyelvűsége, két vagy több kultúrához való tartozása és (nem utolsósorban) a kisebbségi többségteljesítmény gyakorlata – egyre inkább válik és lesz előny nálunk is. Hiszen köztudott, hogy a tőlünk elvándorolt magyar (és egyre gyakrabban nemcsak magyar) anyanyelvű tízezrek viszonylag könnyen illeszkedtek be, találták meg helyüket a (valljuk be) nem túlzottan nyitott és idegenbarát anyaországi gazdasági és társadalmi közegben.

Háborúban elhallgatnak a műsák. Vagy elhallgattatják őket tudatosan, szegénységgel és nemtörődomséggel? Pedig a közösségi lét élető eleme az élő, teremtő és alkotó kultúra. Legjobb embereink, közöttük a műsák barátai is – megfogyatkoztak, elvesztek, elmentek, megfutottak – mérhetetlen űrt és hiányt hagyva maguk mögött . . . Be kell vallanunk azt hiszem mégis, hogy az itteni magyar kultúra leromlásának alapvető okai nem annyira a kisebbségi jogok megcsorbításában, hanem a kultúrát teremtő igény beszűkülésében keresendők. Meg a kultúrateremtő anyagi háttér tragikus méretű elsorvadásában. Egy ilyen anyagi háttér megújítását (a jó szándéktól függetlenül is) alig lehet elszegényedő, összeomló országunk költségvetésétől elvárni; jelentős és tudatos külső támogatásra van itt rettenetesen nagy szükség. Anélkül nem lesz itt soha többé igazán magyar színház, könyvkiadás, zenekultúra és képzőművészet . . .

Eltemettük-e végleg 15 millió magyar elnökét Antall Józseffel? A gondolatot, attól tartok, igen. Mert mi – kisebbségi sorba és sorsba hajlott magyarok – nem csak azt várjuk el anyaországunktól, hogy befogadjon, ha innen elmenni kényszerülnénk (de ne a tolóablaknál a szocializmusból ott ragadt csinovnyik sértő kicsinyességével), hogy legalább emberséggel ránk köszönjön, ha földjére lépünk, vagy nyomorunkat könyöradománnyal (köszönet és hála érte mégis) enyhítse. Sokkalta többet kérünk annál: hogy felejtse el végre és örökre Trianont, és nyújtson igazi, valóságos támogatást itt maradásunkhoz és megmaradásunkhoz. Hogy vállalja fel a (talán örökre immár) kívül rekedt magyarság fennmaradásának (mindenekelőtt a kisebbségi magyar oktatás, kultúra és tájékoztatás fennmaradásának) napjainkban nem csekély anyagi terhét.

Mi nem kérjük és nem várjuk el anyanemzetünktől, hogy értünk, miattunk hadat viseljen, hogy vállalja a nyomort, hogy kiebrudalják Európából és a világból; de elvárjuk, hogy – ha nehéz is nagyon – harcos szónoklatok, lánggal égő magyarkodás helyett, csendesen és békésen, de valóban segítsen nekünk itt maradni és megmaradni.

Múltunk jövője. Számunkra a kitűzött cél – azt hiszem – egyértelmű és világos: *Itt maradni és megmaradni*, vagy átfoglalozva talán: *hogy minél tovább és minél többen megmaradjunk magyarnak.* A járható út, a legcélszerűbb stratégia

és taktika megválasztása azonban mindvégig vita tárgya maradt. Erről kellene nagyon egy, a teljes vajdasági-szerbiai-jugoszláviai magyarság érdekeit felölelő – és az egyetemes magyarság világpolitikai helyzetéhez és anyagi lehetőségeihez mért – konszenzust-közmegegyezést kialakítani. Sürgősen, most, amíg még (talán) nem késő . . .

A magam részéről („privát vélemény közügyekben”): javasolom az itteni kisebbségi magyarság érdekképviseletének teljes újrafogalmazását. Meg kell azt tisztítani a napi politikai állás- és szerepvállalás buktatóitól; súlypontját és élet – a kisebbségi és politikai jogokért folytatott kilátástalan és meddő (gyakran kontraproduktív) harc helyett – önmagunk felé kell fordítani: ki kell építenünk a kisebbségi magyarságban az egészséges (de nem túltengő) nemzettudatot és az esélyegyenlőséget egyedül biztosító általános és folyamatos kisebbségi többlétteljesítményre való készséget. Minden erőt a teljes kisebbségi magyarságot felölelő anyanyelvi oktatás, kultúra és tájékoztatás talpra állítására és megtartására kell fordítanunk; ehhez kell kiharcolni, megszerezni az itteni magyarság, az állami költségvetés, az anyaország, nemzetközi szervezetek és alapítványok erkölcsi és (mindenekelőtt) anyagi támogatását és hozzájárulását.

Én nem a nemzetállam típusú autonómiákban látom a Közép-Európát most fojtogató kisebbségi kérdések megoldását; éppen ellenkezőleg: a ma még túlhangsúlyozott nemzetállami jellegek fokozatos lebontásában, polgári demokratikus államok kiépítésében (azoktól nem idegen a regionális – de nem a nemzeti – autonómiák lehetősége!) – és a közöttük fennálló (politikai, etnikai, társadalmi és gazdasági) határok „légiesítésében”, átjárhatóságában. Meggyőződésem azonban, hogy a legidillikusabb jövőkép sem tudja soha mentesíteni a kisebbségi közösségeket a folyamatos kisebbségi többlétteljesítmény vállalásának terhétől. Megmaradásunk egyetlen záloga a jövőben is – a többségi közösség hozzáállásától teljesen függetlenül – mindenképpen ez a többlétteljesítményi készség lesz, mert annak hiányában közösségünket az elvándorlások, vagy az önkéntesen vállalt asszimilációk fogják elsorvasztani és eltüntetni örök időkre e vidékről . . .

Szabadkán, 1994. január 8-án

TOJÁSTÁNCUNK

GEROLD LÁSZLÓ

Fiamnak

A Vajdaságban élő magyarság – noha a talpra állás sloganjét tűzték homlokára – talán soha vagy legalábbis évtizedek óta nem volt a mostanihoz hasonló nehéz helyzetben. Holott immár nem elfogadni kényszerül a megváltoztathatatlant, mint történt 1918 után, amikor a nagypolitika kisebbségi sorsra ítélte vagy mint 1941-ben történt, amikor a revansista politika eszközévé vált, amiért hamarosan be is következett a (zömmel) meg nem érdemelt, súlyos traumákat okozó megtorlás. Most az súlyosbítja hagyományosan nehéz köztes helyzetét, hogy míg őrlődik az egyre elviselhetetlenebb nincstelenség s a nagyszerb tendenciák, illetve az emigráció, a szülőföld elhagyásának ugyancsak nem megoldást jelentő lehetősége, a maradni vagy menni, a maradni se, menni se malomkövei között, azt kell tapasztalnia, hogy kisebbségi belvilágában, önkeblében is éles összeütközések zajlanak, melyek fokozzák létének, gondolatainak bizonytalanságát.

Tojástáncot járatnak vele.

Most is, akárcsak az említett történelmi pillanatokban, kiszolgáltatott. Azzal a különbséggel, hogy 1918 és 1945 után arra kellett energiáját fordítania – jöllehet egyik esetben sem rendelkezett kellő szellemi potenciállal –, hogy létrehozza a kisebbségi emberi s nemzeti lét ismérveit szavatoló formákat, hogy kinevelje saját értelmiségét, amely majd megeremtheti azt a kisebbségi kultúrát, ami egyszerre kötődik a nemzeti hagyományokhoz, és tartalmazza az adott helyzetből következő egyedi jegyeket. Nem annyira az egzisztenciális lét (munka, megélhetés) volt problematikus számára, hanem a kisebbségi létezés formáinak hiánya sújtotta. Azok a keretek hiányoztak, amelyeket a kisebbség teljes emberjogú létérzésének megeremtéséhez a kultúra nyújt(hat). Az *iskola*, minden szinten. A *művészetek*: irodalom, színház, képzőművészet, zene. És a *tudomány*. S minddel összefüggésben – a *nyelv*. Az, amitől a kisebbségi is

ember. Van saját kultúrája, ami a kisebbség életében nagyobb, hangsúlyosabb szerepet kap, mint a nemzetében, mely a művelődés minden formáját eleve adottságként kapja, használja és élvezzi. Míg a kisebbségnek a kultúra formáit újból s újból ki kell vívnia – önmaga számára.

Az említett két történelmi fordulópontot követően más-más pozícióból startolt a vajdasági magyarság.

A húszas–harmincas években kevés hozzáértő, szakképzett emberünk volt, ezért elsősorban széles körű, mindenkit felölelő alapozást kellett végezni, minél több ember bevonásával bázist teremteni, hogy idővel színvonalasabb kultúra is sarjadjon itt, s ennek legyen megfelelő közönsége. Valóban talpra kellett állni, kultúrát kellett teremteni. S irodalmunk – köszönhetően mindenekelőtt Szenteleky Kornélnak, Csuka Zoltánnak, Szirmai Károlynak és Herceg Jánosnak – jó úton is járt ennek megvalósításában. Színjátszásunk, színház híján, a hivatásos szintű műkedvelés magasságába emelkedett, miközben hihetetlen szélesre bővítette a résztvevők táborát. Sajnos, közbeszólt a háború. Befejeztével mindent újra kellett kezdeni, de egészen más konstellációban, mint 20–25 évvel korábban. Igaz, ismét kevés volt a hozzáértő, szakképzett magyar értelmiségi, de létezett s fokozatosan bővült az államilag támogatott intézményrendszer. Nyílt főiskola, majd tanszék, voltak különféle középiskolák és újságok, folyóiratok, egyre bővült a könyvkiadás, volt színház, művésztelep – még ha nem is kellő számban –, melyek jelentőségét a mindenkori pártideológia cenzúráit is magában foglaló „éberségének” kétségtelen kínos jelenléte ellenére is esztelenség lenne tagadni, mint teszik manapság. Annál is inkább, mert a lehetőségek a nyolcvanas évek elejéig bővültek. Megalakult a Hungarológiai Intézet, az Újvidéki Színház, bővült a rádióhálózat és a műsoridő, beindult a televíziózás, új folyóiratok – *Üzenet, Létünk* – jelentek meg, s nem utolsósorban, mert a működési tartalmak meghatározása, a latens cenzúra ellenére, többnyire tőlünk függött. Ugyanakkor tény, hogy az intézményrendszer kiépítésével párhuzamosan folyt, a testvériség–egység sérthetetlen jelszava alatt, a kulturális élet, elsősorban a műkedvelés ellehetetlenítése. A művelődési élethez hasonlóan alakul a kisebbségi iskolaügy, azzal, hogy az évek során táguló mező az ostoiba, de perfid iskolareformok következtében egyre kilátástalanabb helyzetbe került. A reformok nyilván sújtották a többségi nemzetet is, de az oktatási rendszer leépítése veszélybe hozta a kisebbségi értelmiségi utánpótlás nevelését, aminek szándékosságát nehéz lenne elhessegetni, akárcsak a szabadkai színházrombolás gyanúját.

Most, s ezen az utóbbi három–négy évet értem, bár nehezebb körülmények között, több elutasítással – törvényessel, hivatalival – szembesülve a jugoszláviai magyarság számára még adottak azok a minimális művelődési keretek, amelyek ügyes, okos kihasználásával, valamint az új formák, lehetőségek (JMMT, VMMSZ, *Napló*) felhasználásával a kétségtelenül súlyos anyagi körülmények ellenére is tömegeket mozgató s ugyanakkor színvonalas kisebbségi

művelődési életet élhetnénk. Feltéve, ha nem viselkedünk, viselkednénk önpusztítók módjára. Pedig éppen ez történik.

Miért?

Mert különböznek a nézőpontok, válaszolhatnánk nyomban, arra gondolva, hogy másként tekint a kultúrára az értelmiség (egy része) és másként a VMDK vezérkara (elsősorban talán az ún. „kemény mag”).

De hol vannak ennek a nem csupán létező, hanem egyre mélyülő, érthetetlen antagonizmusnak a gyökerei?

Az első konfliktusszikkra minden bizonnyal a JMMT megalakulását megelőző sajtóvitában pattant ki.

A társaság szervezését végző Bosnyák István nyilatkozatában (*Magyar Szó*, 1990. ápr. 21.) említi, hogy mivel „működésének csak közvetett, az irodalmi, publicisztikai, fordítói és társadalomtudományi alaptevékenységéből eredő közéleti vonatkozásai lennének” (kiemelés – G. L.), a szellemi alkotóműhely „nem vállalna szervezeti közösséget” az alakuló közéleti demokrácia „egyetlen pártjával, szervezetével” sem. Erre reagált Hódi Sándor (*Magyar Szó*, 1990. máj. 5.), a nemrég alakult VMDK egyik alelnöke, mondván, hogy az érdekvédelmi szervezet – „mint szervezett politikai erő” – elméletben támogatja a társaság megalakulását, melynek keretében „értelmiségünk a korábbiaknál nagyobb mértékben és közvetlenebb formában óhajtana önnön társadalmi közegehez, az itteni magyarsághoz fordulni”, a várható gyakorlattal szemben azonban fenntartásai vannak, „nem teljesen világos”, hogy „értelmiségi szervezünk elhatárolódási szándéka mit takar, illetve hogy vajon miért nem vállalhat semminemű közösséget a VMDK-val”. Hódi fenntartását méltányolni is lehetne, ha nem tartalmazna túl sok árulkodó mozzanatot, s ha kísérletet tenne az alakuló értelmiségi gyülekezet szándékának megértésére, és ehelyett nem vádolna súlyosan, s nem is kevesebbel, mint hogy mit akarhat – az alakuló társaság –, „ha (. . .) a közösség ügyét és érdekeinek képviselőjét – nem vállalja, (. . .) ha a magyarságát nem vállalja?”

Hódi cikkének nemcsak nyelve („magyarsághoz fordulni”, „elhatárolódási szándék”, közösséget „vállalni” stb.), hanem szemlélete is *politikai* jellegű, s mint ilyen érzéketlen minden mással szemben, amit nem tud látókörébe befogni. Kivált pedig a szellemi értékeivel szemben, következőképpen nem is értheti az értelmiség „személyesautonómia”-igényét, s fel sem merül benne annak a gondolata, hogy több évtizednyi pártideológiai diktatúra után az értelmiség – szervezetileg! – független szeretne maradni. Szó sincs róla, hogy „magyarságát nem vállalja”, csak ezt az oktatás, a művészetek, a tudományok művelésével, erejével teszi, s nem a politika eszközeivel. Igaz, cikke végén Hódi megállapítja, miszerint „a meglevő, mozgósítható szellemi erőket ostobaság volna szétforgácsolnunk”, ő mégis ezt teszi, magyarsága feladásának súlyos vádját vágja az értelmiség „fejéhez”. Jellemzően nem veszi észre, hogy Bosnyák a *szervezeti* közösségvállalást tartja elfogadhatatlannak, amit Hódi „*semminemű*” közösségvállalásra fordít. Hiába próbáltuk többen is nyilvánosan kifejteni,

a VMDK és a JMMT nem keresztezi egymás érdekeit, egyik sem magyarabb a másikkal, hiába próbáltuk bizonygatni, igényes tanári, művészi, tudósi munkával is a „magyarságot szolgáljuk”, nemcsak az politizál, aki képviselő, vagy pártban tevékenykedik, ha az értelmiségre egyszer rásütötték a magyartalanság és az apolitikusság vádját, ennek bélyegét többé nem moshatja le magáról. Erről a VMDK gondoskodott, s tesz róla ma is, belföldön is, külföldön is. Előbb Hornyik Miklós, irodalmunk rossz szelleme ereszt meg vitriolos pamfletet (Ingyencirkusz írástudóéknál. *Napló*, 1990. júl. 18.), melyben az „Újvidékre terelt humán magyar értelmiség”-et vádolja politikai erkölcstelenséggel, le-mamelukozza, államilag irányított, hozzá nem értő báboknak nevezi az intézmények vezetőit, akiket le kell váltani, hogy „az arra érdemesebbek kerüljenek helyükre”, akik a szabad verseny szellemében, „a nyilvánosság teljes ellenőrzése alatt végeznék” munkájukat.

Nagyon is helyben vagyunk! Többszörösen!

Íme azok a vádak, melyek ma is ismétlődnek néhány VMDK-vezető részéről. Szól a nőta, táncolunk!

Kijelölték a tételeket, leütötték az alaphangot – megszólalhat a (párt)zenekar, a karmester el is tűnhet, vagy külföldre távozhat. A zenekar hangoskodik. Az egyik zenész a „vajdasági avantgárd egyeduralma” motívumot ismétli, annak adva hangot, hogy ez a monopólium meggátolta „a közösségben gondolkodó írástudók” könyveinek kiadását, s az ún. kényes témák világgá kürtölését. És közben nem veszi észre, hogy fejből játszik, mert ha előtte lenne a kotta (bibliográfiáink), felismerné, hogy hamisan muzsikál, s észrevenné, hogy kiadatlan partitúrák nem maradtak a fiókokban. De ő inkább a reflektorfénybe pillant, s ettől káprázatot lát, különféle fantáziamotívumok jutnak eszébe, nevezetesen, hogy a jugoszláv hatalom felismerve magyarellenességét „hathatósan támogatta az avantgárd törekvéseket”, s hogy a „hivatalos Magyarországon” is ezt tették, holott Aczél karmester elvtárs épp a *Symposiont* és symposionisták darabjait nem engedte az anyaországi zeneműboltok polcaira. A zenekar másik tagja a „pozicionált értelmiség” motívumot tanulta meg, fogta hangszerébe, kiegészítve azzal a dallammal, hogy nemcsak a honi kultúrát tette ez az értelmiségi csoport tönkre, hanem megteremtette „az anyanemzettől eltávolodó önálló vajdasági magyar kultúra koncepcióját”, ami egyértelműen nemzetárulást jelent. Egy szakállába dörmögő, több zenekart kiszolgált muzsikus, ki rátermettségét igazolva egyszersmind bűnbocsánatot is nyert, azt fújja, hogy azért kényszerül a nagy zenekar kebelében kamaraegyüttest létrehozni, hogy eljátszhassák a Hungarológiai Intézet által fel nem vállalt hard rockot (a kemény társadalomtudományokat), aztán már az sem baj, ha mászt játszik, mint amit ígért, fontos, hogy az együttes nevében olyan jólesik megszólalni arról is, ami nem tartozik a profiljukba: hogyan kell – kivel? – hat főiskolából és öt egyetemi karból magyar egyetemet csinálni, többek között a „magánvállalkozók számára”, akikkel viszont négy év alatt egyetlen kisebbségi alapítványt sem tudtak összehangszerelni. Új szint kap a zenekarban a könyvkiadás motívuma

is, amelyet szigorúan ellenőrzött hangfolyosón – pártcenzúra – lehet csak a nyilvánosság elé bocsátani. Zenekari feldolgozásra kerül a sajtó, az oktatás, a színház. A teljes kisebbségi kultúra.

Szól a zenekar, fáradhatatlanul. A karmestereknek csupán arra kell ügyelniük, hogy a zenekaron kívül egyetlen hangszer se szólalhasson meg. Ezért vagy el kell pusztítani, vagy meg kell szerezni minden létező hangszert, de elegendő rossz hangzásuk hírért kelteni. Esetleg az is elképzelhető, hogy a másként játszóknak el olyan motívumokat vetnek, melyeknek azok vagy nem értik a tartalmát (magyar lelkiület), vagy nem tudnak megszólaltatni (területi autonómia), s akkor eleve nemcsak kirekesztik magukat a zenekarból, hanem hozzá nem értéssel is lehet őket vádolni, vagy azzal, hogy rontják az összhangot.

Fordítsuk komolyra a szót!

A gyökerek megismeréséből és a – képes beszéddel közölt – folyamat ismeretében nyilvánvaló: igazi párt lett az érdekvédelmi szervezetből. Az történt vele, mint más mozgalmakkal, melyek ha belépnek „a hagyományos paradigma szerint működő politikai struktúrába”, kénytelenek „alkalmazkodni annak módszereihez, utóbb pedig átvenni őket”, ami által saját lényegüket veszítik el (Szilágyi N. Sándor: Paradigmaváltás előtt. *Korunk*, 1993/11). És ha már egy szervezet pártként működik, akkor mindent a politikának rendel alá. A politika pedig pártlogika szerint nem szolgálatot jelent, hanem hatalmat, amely a szolgálat álarcát ölti magára. Az értelmiség is szolgálatnak tekinti tevékenységét, de nem igényli, hogy ezért hősnek tiszteljék, hogy piederasztárra állítsák, megelégszik azzal, ha magához hasonlóan mérlegelő, mindennel szemben kritikus magatartásra nevelhet, ha „szabad, autonóm” embereket (Cs. Gyimesi Éva) lát maga körül, akik nélkül nem létezhetik polgári társadalom. Ez az értelmiség igazi értéke, s ezt az energiát kellene felhasználni, hogy – akár tesszik ez államnak, egyháznak, *pártnak*, egyeseknek, akár nem – önálló, művelt, okos emberek éljenek körülöttünk, akik majd józan ésszel tudnak nemzeti megkisebbségi kérdésben is ítélni és viselkedni, megbocsáthatatlan tévedés lenne az egypárti rendszert idéző fejbőlintókká fegyelmezni őket.

Értem én, hogy a VMDK-nak rögeszmékre van szüksége, hiszen párt, s errefelé a párthagyomány szerint fanatizálni kell a tagságot, illetve megbélyegezni azokat, akik kételkedni mernek az eszme csodálatos erejében. De ha egy vezérelv több bajt okozhat, mint amennyi hasznot hozhat, akkor tudni kell el is vetni.

Most hármass autonómia a vezérelv („megmaradásunk záloga”), holott utópiá, s mint ilyen, káros. Nem véletlenül tiltakozik a romániai magyar értelmiség is az ottani autonómia koncepciója ellen. A kolozsvári *Korunk* egy egész számot szentel annak bizonyítására, hogy „elkapkodott és kellőképpen végig nem gondolt”, „ködös tartalmú” (Salat Levente: Beszéljünk az autonómiáról, 1993/11) képződmény a területi kisebbségi autonómia. Ha náluk az, akkor nálunk még inkább az. Többek között mert aki nem a kisebbségi autonómia területén él, az magára vessen, vagy asszimilálódik, vagy szórványban marad, s

tudjuk, mi vár a szórványokra, fejtette ki érdekvédelmi szervezetünk elnöke egy tribünön. Ha sem asszimilálódni nem akar, sem szórványként tengődni, akkor viszont költözzön az autonómiába. (Ezt kívánja „ösztönözni” az iskolahálózat terve, amely szerint az egész Bánátnak és Dél-Bácskának – a bűnös – Újvidékkel együtt nem lenne magyar nyelvű gimnáziuma?) Mi ez, ha nem lakosságcsere? S akkor még nem is szóltunk a többségiekhez tartozókról, akik a kisebbségi autonómián belül egyszerre kisebbség lennének. Hogy ezt a „nemzet”, amely egy államban akar élni, semmiképpen sem engedi meg, biztos, van rá néhány elrettentő példa. Tény, hogy Európa konfliktuscsoökkentő szándékkal találta ki a kisebbségi autonómiákat, más kérdés, hogy talán soha sehol sem fogja engedélyezni, de nálunk meg, ahol az autonómiát az elszakadás előfeltételének tekintik, éppen konfliktusfokozóvá is válhat minden ilyen szándék, törekvés.

Varázsszavak nincsenek. Az autonómia sem varázsszó.

Kívált, ha nem jelenti egyúttal a szabad, autonóm emberek közösségét is. Márpedig mivel a VMDK nem érdekvédelem, hanem – befelé is – pártlogika szerint működik, arra utal, hogy nem az önálló gondolkodást kedveli, becsüli és ösztönzi, hanem a fegyelmezett, szófogadó alattvalókat, akikkel tojástáncot lehet járattatni, s közben azt hiszik, hogy értékmegőrző feladatot teljesítenek.

ÉRTÉKEINK MEGTAGADÁSA

BORDÁS GYÖZŐ

„ . . . Bizonyos, hogy nem lehet könnyű ösztönzést találni ott a végeken. Az irodalom összjáték, válasz és kérdés, és megint viszontválasz. A magányban, vagy bizonyos társtalanságban nehéz megőrizni az alkotókedvet. Ön, úgy látszik, erre képes ” – írta Márai Sándor Szirmai Károlynak 1956 áprilisában vigasztaló válaszként magányos írónk kesergésére, hogy intézményes könyvkiadás hiányában köteteit nem tudja megjelentetni, s ezért írni sem érdemes.

Sejtelmesen időszerűvé vált e baráti levélben megfogalmazott néhány gondolat, mert olyan fogalmakat tartalmaz, amelyek az elmúlt évtizedek folyamán kikoptak nyelvhasználatunkból, minthogy eltűntek azok a kulisszák, amelyek között valós lehetett a csengésük. De még visszajöhetnek. Mit ismerhetett a távolról üzenő író barát, Márai? Nyilván a két világháború közötti állapotokat, amikor az itteni magyarságnak egyetlen intézménye sem volt, még középiskoláinak zömét is becsukták, és csak a műkedvelésben megmutatkozó kultúrát engedélyezték. Kultúránk akkori szintjére kár szavakat pocsékolni, elég ha csak a körülményekre utalunk ezúttal, arra például, hogy még a falusi bál is úgy kezdődött, hogy előbb el kellett járni a királyi kólót, hogy aztán felcsendüljön a valcer, és jöjjön a csárdás. És irodalmi rendezvényeken? Előbb államnnyelven kellett lojalitástanúságot tenni, hogy aztán magyarul is elhangozhassék akár egy Petőfi-vers.

Ezeket az állapotokat örökli 1945 után e „vég”, s kultúránk lassan-lassan kezd csak intézményesedni, előbb napi- és hetilapjaival, majd színházával, később a rádióval, kiadóházával, nyelvi és irodalmi tanszékével, intézetével, lektorátusaival, majd a televízióval. Közben persze fájdalmas visszaparancsolások is történnek, gondoljunk csak a rövid életű zombori és topolyai színházra, a pártpolitika megfogalmazta program nyomán az iskolák, majd a művelődési egyesületek összevonására, aminek egyenes következménye lett, hogy mára egész régiók maradtak anyanyelvi oktatás és művelődés híján. S mindezt követte a hatvanas évek nyugati kivándorlási hulláma, a gyári munkásság ideológ-

giai beszűkültségének következtében, az aggasztó méretű asszimilálódásra való hajlam, s nem utolsósorban az egyház szerepének, hatáskörének korlátozása. Mind-mind fájdalmas nyomokat hagyva maga után, az egyébként is kisebbségben, tehát eleve hátrányos helyzetben levő magyarságban és a többi nemzeti kisebbségben is. S most minderre a háború, a behívók előli kényszerű menekvés, a létbizonytalanság elől való szökés, életszínvonalunk kétségbeejtő romlása.

Mindezt azért vetem ide talán megengedhetetlen vázlatossággal, hogy érzektessem, nincs szándékomban idealizálni a tegnapi és mai állapotokat, s még véletlenül sem kívánom retusálni művelődési életünk fényképét, de ugyanúgy nem fogadhatom el a montázsokat sem, amelyek főleg az utóbbi időben minden értéket tagadnak, minden értéket kétségbe vonnak, holott ma már nem egy szintetizáló irodalmi és művelődéstörténeti munkánk bizonyítja az ellenkezőjét.

A számonkérés idejét éljük, nem a számvetését vagy a számadását, ami minden bizonnyal hasznosabb és célravezetőbb volna, mert a felmérés pozitív és negatív tapasztalatai újabb utakat és lehetőségeket csillanthatnának föl, és újabb igényeket fogalmazhatnának meg.

A számonkérését, amely, mert csak a mások mulasztására összpontosít, önmagát eleve felmenti a számadás alól, s így zsákutcába vezet. S lehet-e, szabad-e számon kérni, ítélni mások munkájáról önkritika nélkül, önnön szerepvállalásunk kritikai vizsgálatának megkerülésével? Úgy vagyok ezzel a kérdéssel, mint az írói önéletírásokkal, amelyeknek fokmérője, hogy az író mennyire tudta megfesteni saját negatív portréját, mennyire tudott mélyre bukni saját kudarcainak fölhozásában.

Ezzel szemben tanúi lehetünk annak, hogy művelődési életünk éleslövészei most az érdekvédelmi (párt)szervezet sáncaiból pufogatnak, s immár nemcsak vaktöltényekkel. Az intézményeket és az értelmiséget vették elsősorban célba, a művelődési intézmények vezetőit, írókat, irodalomtörténészeket főbenjáró bűnük miatt, hogy esetleg aggályaik lehetnek a pártprogramban megfogalmazott hármasonautómia-konceptióval szemben. Mert szerintük megmaradásunk alfája és ómegája ez a kérdés, olyan evidencia, amelyről még csak vitát sem kell nyitni.

Szinte gyógyírként hat Markó Béla, a maga is költőből lett politikus nemrégii nyilatkozata, amelyben ezt mondja: „Az író akkor teszi a legjobbat a közösségének, ha lehetőleg minél épebben megőrzi saját egyéniségét, és kompromisszumok nélkül kimondja igazát, akár kemény kritikáról, akár bizarr különvéleményről legyen szó. A politikus nem tehet hasonlóképpen . . . A különbség a politikus és az író nyelvezetében is kimutatható. A politikus ritkán fogalmaz élesen és egyértelműen, mint az író. Ha így tesz, annak célja van. A politikus tele van talánokkal, megengedő vagy megszorító szerkezetekkel. Az író számára ez a bükkfanyelv maga a halál. Ha nekem kell így fogalmaznom, akkor az nekem fáj.”

Nos, úgy érzem, ezekkel a megengedő és megszorító szerkezetekkel van baj felénk manapság, ezért nem alakul ki párbeszéd, ezért marad mindenki a saját bástyái mögött. Elég felütni az elmúlt két-három év sok-sok „nemzetmentő” konferenciájának nyomtatásban is megjelent vitaanyagát, s bizonyosságot nyerünk, hogy érdekvédelmi szervezetünk szerint mindazok, akik nem keresztelkedtek újra keresztvizükben, hogy megtisztultan immár minden bűnűktől, makulátlan tisztasággal szolgálják az igaz célt, azok megmaradtak hatalombehódolóknak, pozicionáltaknak, volt kommunistáknak, vagy ha sohasem voltak párttagok, akkor rossz magyaroknak. Ergo: ma sem a nemzetük érdekeit szolgálják.

Nos, mit válaszolni erre? Csak azt, hogy akár felületes művelődéstörténeti vizsgálódás is kimutathatja, hogy éppen intézményrendszerünk kiépítésével és viszonylagos szilárdságával léptünk az elmúlt évtizedek során az addig viruló provincializmusból és dilettantizmusból előre a professzionalizmus felé. A lapkiadásban, a színházban, a könyvkiadásban, a rádiózásban, a televíziózásban és az oktatásban is.

Amikor ezeket a sorokat írom, éppen egy színházi könyvet szerkesztek. Az Újvidéki Színház húsz évének egyfajta almanachját. Fiatal az intézmény, de mérlege száztíz bemutató, egy tucatnyi vajdasági magyar ősbemutató, országos és nemzetközi színészi és rendezői díjak, az egyetemes magyar színjátszás szempontjából is jelentős produkciók egész sora. A *Play Strindberg*, vagy még inkább a Harag György rendezte Csehov-trilógia és mennyi-mennyi emlékezetes előadás és alakítás Romhányi Ibitől és Fejes Györgytől egészen a fiatal Magyar Attiláig. Egy életképes színház, mondom magamban, viszont amikor e színház sorsa forgott kockán, érdekvédelmi szervezetünk hallgatott. Mint ahogy hallgat annak láttán is, hogy napilapunk hetente csak kétszer jelenik meg immár, és némán nézi, hogy akadozva jelenik meg a *Jó Pajtás*, az idén még nem olvashattuk a *Képes Ifjúságot* . . . Joggal vetődik fel a kérdés, milyen érdekvédelmi szervezet az, amely bizonyos önös érdekek miatt ma gyermekeket megfosztaná lapjától, nem áll ki napilapom mellé, holott titkon (vagy már nem is?) alapítójogot követel kiadóházunk egésze fölött.

Az a kizárólagosság, amelyet a pluralista gondolkodásmód örve alatt gyakorol, talán még ennél is veszélyesebb. Mint mondtam, nem folytató párbeszédet, de feladatokat ró intézményekre, értelmiségiekre, számon kér, s szinte kötelező érvényűvé teszi számára a társadalmi folyamatokban (értsd: politikájának érvényesítésében) való részvételt. Az értelmiség egy jelentős hányada mindedig hallgatással felelt, de tette és teszi a dolgát a legnehezebb körülmények közepette is. És részt vállal a társadalmi folyamatokkal azzal, hogy ír, regényt, verset, kritikát, előadásokat, órákat tart, eljár irodalmi estekre, játszik a színpadon, szerkeszt, tudományos projektumokon dolgozik . . . És meggyőződés, hogy szívósan dolgozik, mert úgy érzi, erre született. Leküzdve azt a tudatot is, hogy „nem könnyű ösztönzést találni ott a végeken”.

ÁMÍTÁSOK ÉS CSÁBÍTÁSOK

VÉGEL LÁSZLÓ

Ideje már megszabadulni a régi újságkivágásoktól, abbahagyott kéziratoktól, feljegyzésektől. Szaporodnak azok a gondolatok, amelyeket soha többé nem lehet befejezni; a közelmúlt kifakult, a jelen zürzavaros, a *mondatok befejezetlenek*. A régi dokumentumok között turkálva egy megsárgult, a nyolcvanas évek első feléből való újságlap került a kezembe, a bal felső sarkán egy fotó. A legrangosabb tartományi pártfunkcionárius látogatta meg az újvidéki magyar sajtóházat; a kép közepén a politikus, a hatszögletű alacsony főigazgatói asztal körül kényelmes fotelekben ülnek a ház vezetői, nehéz kimondanom: túlnyomórészt értelmiségiek. Az arcukról lerí az elégedettség, a képalírás szerint a pártpolitikus átmenő osztályzatot adott a kisebbségi elitnek; ezek szerint nem történt meglepetés, előre megvásárolt idillel zárult az elvtársi eszmecsere. Ha nem így lett volna, akkor az említett férfiakat bizonyára külön-külön fogadták volna valamelyik pártirodában. Ha együtt vannak, akkor minden rendben van. Lehet, hogy ez akkor némi megkönnyebbülést jelentett, ma azonban keserűséget okoz.

De mégsem volt olyan idillikus az elvtársi eszmecsere, miként a fotó mutatja! Néhány nap múlva értesültem, hogy szóba kerültek a káros jelenségek is, többek között szerény személyem is, mármint az, hogy Magyarországon reakciós és klerikális folyóiratban közöltem írást. A *Vigiliában* napvilágot látott *Képzeltbeli térkép* című esszémről volt szó, amelyben még valahol nyolcvannegyben közép-kelet-európai embernek vallottam magam.

Az egyik résztvevő bizalmasan tájékoztatott erről, suttogva persze, saját második énjétől félt az irántam tanúsított bizalma miatt. Nem vettem a szemére, hogy miért nem szállt szembe a rágalommal, ilyesmire gondolni sem mertem volna, úgy tekintettem az egészre, mint egy természeti csapásra, hálás voltam jóakarómnak, mert legalább felkészülhettem a legrosszabbra, ami rövidesen bekövetkezett. Munkahelyemen, az *Újvidéki Televízióban* az akkoriban a törvények felett álló általános népvédelmi és honvédelmi bizottság, amely általá-

ban tele volt értelmiségekkel, természetesen ahol szükség mutatkozott rá, ott kisebbségi értelmiségekkel is, tárgyalta meg vétkemet. Az elnök kemény büntetést követelt a fejemre, olyan jelzőkkel illetett, amelyek azt sugallták, hogy nem sokáig maradhatok a munkahelyemen. Ami akkoriban súlyosabb volt, mint ma, a társadalomból való *száműzetést* jelentette. Röviddel utána a városi pártvezetőség eszmei-politikai bizottságának elnöke felháborodottan adta tudtomra, hogy nagyon kellemetlen helyzetbe sodortam, hiszen éppen neki kell irányítania a vizsgálatot. Mindenre számított, csak arra nem, hogy a reakciós, klerikális erővel szövetkezem. Másfél évtizeddel azelőtt, a laza hatvanas években együtt szerkesztettünk egy irodalmi folyóiratot, én később dramaturg lettem, ő meg politikus. Talán ő sem hitte, hogy erre a boszorkányüldözésre szükség van, bár az is meglehet, hogy olyasféle természeti csapást látott benne, mint én, ezért fájlalta, hogy gondot okoztam neki, mivelhogy őt bízták meg a piszkos munka elvégzésével. Védekezésre felvértezten elhadartam, az írásom már néhány évvel ezelőtt megjelent Jugoszláviában, kötetbe is került, amiért valahol Horvátországban rangos irodalmi díjat kaptam. Szalmaszálba kapaszkodtam, ezt tette ő is. Megkönnyebbülten vette tudomásul a mondottakat, hálás volt az információért, biztatóan megveregette a vállam, bízik benne, hogy ezt tudva megmenthet, mondta. De máskor azért jobban vigyázzak magamra.

Azóta a történelem hirtelen más irányt vett. A legrangosabb pártfunkcionárius nevét elfelejtettük, és nem értjük igazából, hogy miért halkult le a hangunk, ha róla beszéltünk. Az egykori vállalatvezetőből kisebbségi vezető lett, ma is megdöbbenem veszem észre, hogy ugyanúgy tartja a fejét, mint azon a nevezetes fotón, s az ismerős fejtartás láttán nem kis hálával gondolok az egykori nómenklatúra tagjára. A fotón látható többi értelmiségi-funkcionárius szintén kiesett a hatalomból, sebzetten, nagy-nagy keserőséggel próbálják magukra öltetni az értelmiségi stallumot. S mint ahogy lenni szokott a hatalomból kiesett emberekkel, paulusi fordulattal a demokratikus gondolat tolmácsai lettek. Úgy hiszem, az egyik már bánja, hogy tehetségét fecsérelte el a politikára, a másik megtört és hirtelen megöregedett, a harmadik, éppen az, aki a klerikalizmus miatt el akart távolítani munkahelyemről, a háború kezdetén Magyarországra települt át, és üldöztetésére, veszélyeztetettségre, nemzeti érzéseire hivatkozva keresztény-nemzeti szellemű napilapnál talált magának állást, a negyedik pedig bosszút esküdött a világ ellen, mert azt gondolja, hogy a változások kiváltképpen az ő személye ellen irányultak, s aki nem volt maradéktalanul mellette, az csakis az ellenfele oldalán foglalhatott helyet, hiszen – úgymond – más választás akkoriban nem volt.

Kezemben megrezzem a fotó, nem az arcok fontosak, hanem a mögöttük rejtőző *kisebbségi ugar*. Amelyről manapság nem illendő beszélni, hiszen a politikában, világfelfogásban, gondolkodásban, művészetben és főleg a nemzetfelfogásban a *right or wrong, my country* elve érvényesül, amely – *Fülep Lajossal* szólva – gyógyír is, de vak indulatokat szabadít fel, pótolja a tárgyi tudást, a

gondolkodás igazi szélességét, a hegeli *List der Idee* mintájára, visszajaként: mint *List der Un-Idee* becsapja híveit.

Ennyit ér a kisebbségi értelmiségi hagiográfia, az értelmiségi életút, amire legkevésbé illik a hősiesség jelzője, azt mondanám, félig groteszk, félig szárnalmas. Inkább egy abszurd és értelmetlen játékot látok a közelmúltban, mint azt a hősiesség ellenállást, amivel most annyian hivatkoznak. Játékszerek voltunk és kiszolgáltatottak, a baj akkor tört ránk, amikor komolyan vettük a szerepeket. A sajnálatos események úgy követték egymást, mint a véletlen balesetek.

*

Hallgatom az újabb *értelmiségellenes vádakat*, amelyek hálás talajra találnak a védekezésre beállított populista légkörben. A kétségbeesés órái érthetően táplálják a türelmetlenséget, a tanácstalanság ingerültséget szül a bonyolult és árnyalt gondolatok iránt. Az egyszerű emberek pontos válaszokat keresnek azokra a kérdésekre, amelyeket nem tudnak megfogalmazni. Mindenki egyszerűen keres magának alibit és bűnbakot. Melléjük azonnal ható varázsszert, habár tudják, hogy gyors megoldás nincs. Beköszöntött a politikai kuruzslás órája, amelyben érdemeket lehet szerezni olyan varázsszavakkal, amelyek ugyan nem segítenek, de legalább vigasztalnak. És vigasztalódnai is jó. Kialakult egy hangos kaszt, amely egyre nagyobb érdemeket tulajdonít magának, holott a helyzet egyre nyomasztóbb. Maradást prófétálnak azok, akiknek a közéleti stratégiájuk elválik a közpénzekkel támogatott személyes stratégiájuktól, amivel hitelenné teszik saját közfunkcióikat. Az értelmiségi réteg időközben megfeleződött, a vádak nem is az eltávozókat illetik, hanem a maradékat, hiszen a távozók között ma sokan kényelmes állami zsöllyékből ítélkeznek a maradék nemzethűsége, nemzeti érzése és kitartása felett, vagy pedig a mártíromság tudatával ecsetelik az itteni szörnyűséges állapotokat. Félelem honol bennünk, és senki sem meri megkérdezni tőlük, milyen erkölcsi jogon teszik ezt. De hogyan tegyük fel az erkölcsi kérdéseket azoknak, akik minden tettüket a nemzeti érzéssel igazolják? Ezt emelte az új elit vita felettivé.

Valójában ezek a jelenetek, magatartásminták és ezek a megsárgult vagy már új fotók is olyanok tűnnek, mint a pártállami természeti csapás, ha néha-néha megpillantok egy-egy fotót valamelyik pesti újságban, amelyen az új vajdasági magyar elit képviselői láthatók, azonnal a régiak jutnak eszembe, és ilyenkor arra gondolok, hogy a jugoszláviai magyar értelmiség történetét ilyesféle fotóalbum tudná legjobban összefoglalni. Az összefüggéstelen sorrendben sorakozó kimerevített képek . . . Talán ennél több nem is szükségeltetik, hiszen a jugoszláviai magyarság körében sohasem létezett éber odafigyelés az értelmiségi műhelyekre, akkor sem, ha azok a hatalom oldaláról beszéltek, de akkor sem, ha ellene szóltak. Erről az *elmagányosodásról* az irodalom már mindent elmondott. Ami itt szellemileg értékesnek és időtállóknak bizonyult, az sorra mind a *margón* vagy *annak közelében, a környezet értetlenségének közepette* jött

létre, ezt a tünetet a két világháború közötti alapozó értelmiségi réteg saját bőrén érezte, és tragikomikusan bizonygatta, hogy mindezek ellenére mégis szükség van rá.

A jugoszláviai magyarság körében hiányzott az élénk, kulturális érdeklődésű, a modernizációt képviselő független anyagi alapokkal rendelkező *középosztály*, amely közvetíteni tudta volna a szubverzív, a kreatív kultúrát a szélesebb rétegek felé. Az elmúlt évtizedekben pedig a kultúra napszámosai is főként állami emberek voltak, akik a lehatárolt lehetőségek tudatában duzzogva visszahúzódtak, és lassan-lassan igénytelenekké váltak. A hagyományelvűségnek ugyanúgy nem volt talaja, mint a modernizmusnak, de azért szükség volt rájuk, hogy megőrizze a kultúra látszatát. Ez a látszat volt a valóságunk. A „bátor órákban” legfeljebb néhány megbotránkoztató gondolat hangzott el, amit nemigen hallott senki, utána következett a csend. A régió sajátos történetében tágabb kibontakozásra nemigen volt lehetőség, egyféle perem voltunk, ahol gyanakvással szemlélték a peremkultúra szabálytalanságát, időnként felbukkanó, majd gyorsan elapadó lázas önreflexióját. Kialakult a hitelességképlet sztereotípiája, anélkül hogy a hitelesség szociális evidenciája létezett volna.

Ebben az általános *evidenciahiányban* az egypártrendszerű korszak idején majdnem *minden ellenállás nélkül mélyült el a szakadék az értelmiségi világok és a hétköznapi élet között*, az értelmiség magára maradt, a közösség pedig nem tanúsított nyilvános ellenállást az „áruló”, a „gyanús”, a „tisztességtelen” értelmiségiek megbélyegzése ellen, annak ellenére, hogy erre valóban ritkán volt alkalma, mert ezek a vírusok alig jelentkeztek. De mégis, néha-néha felütöttek a fejüket. Többször volt alkalmam beszélgetni azokkal, akik ma halálos komolysággal ismételtetik az értelmiség árulására vonatkozó szólásokat, megkérdeztem tőlük, miért hallgattak, amikor a helytállás miatt üldözték az értelmiséget. Ilyenkor zavart csend borult a teremre. Leggyakrabban tájékozatlansággal védekeztek, mondván, hogy semmiről sem tudtak. Hiába emlékeztettem őket, hogy az újságok mindezt megírták, a retorziók nem titokban zajlottak le, a válasz mégis mindig elmaradt. Senki sem merte kimondani, hogy amíg a veszély nem érintette személyes életüket, amíg nem lépett a házuk küszöbére, addig nem volt szükségük az értelmiségre. Jobb és kényelmesebb volt az élet nélküle. *A közösség hallgatólagosan átengedte az értelmiséget a pártállamnak.* Az egypártrendszerben az állam ellenőrizte a gazdasági életet, vele együtt a szellemi, mi több, még a lelkiismereti kérdésekben is döntőbíráskodott, cserébe biztosította a kulturális intézmények működését, s az értelmiségnek némi egzisztenciális biztonságot nyújtott. Természetes tehát, hogy általában a kis és a nagy politikai hatalmak mondták ki, sokszor vidékies túlbuzgósággal azt, hogy ki a tisztességes, és ki a tisztességtelen. Nem alakult ki szociális bázissal rendelkező alternatív ellenzéki kultúra, amely e verdiktummal felelni mert volna, a szellemi függetlenségnek, *az értelmiségi autonómiának nem volt szociális tere.* Minden kitérési kísérlet elszigetelt maradt, megrekedt egyéni szinten, és személyi kudarccal zárult, vagy pedig egy-egy szűk, leginkább irodalmi

érdeklődésű csoport belügyévé vált. Legendává, amit a vesztesek írnak. Ebben a helyzetben csak a vereséget és a kudarcot lehetett gyakorolni. A számonkérés óráiban ne feledkezzünk meg tehát arról, hogy közép-kelet-európai ellenzéki-intellektuális mozgalmakból nemcsak azért esett ki a jugoszláviai magyar értelmiség, mert képtelen volt hivatásának eleget tenni, hanem azért is, mert hiányzott az a szociális réteg, amely ilyen mozgalmat fel tudott volna karolni. Ha ez létezett volna, akkor kétségkívül megszületett volna egy rebellis értelmiségi diszkurzus is. Esetünkben azonban fordítottja történt, *sokszor az értelmiségnek többet kellett felvállalni, mint amennyit lehetőségei megengedtek*. A hatvanas évek második felében és a hetvenes évek legelején például az értelmiség emelte fel az európaizációt, a kritikai gondolkodást, a szellemi függetlenséget, a modernizációt, a kisebbségi problémavilág zászlaját – csupa mai fogalmak! –, gondoljunk csak az *Új Symposion* és a *Képes Ifjúság* szellemi igyekezetére, de nyomban a támadások kereszttüzebe került, és magára maradván, megbélyegzetten elhallgatott. Szinte nincs olyan neuralgikus pont a jugoszláviai magyarság mai életében, amelyre az értelmiségi körökben pár évtizeddel ezelőtt nem mutattak volna rá, de a bírálókat elszigetelték. A későbbiekben, a hetvenes évek elején kezdődő antiliberalis kurzus idején, minden értelmiségi diskurzus szigorú ellenőrzés alá került. A nyolcvanas évek végének változásaira tehát sem a közösség, sem az értelmiség szellemileg nem készült fel, hiszen ehhez folyamatos és termékeny egymásra hatás kellett volna. Jórészt ezzel magyarázható, hogy a kilencvenes évek elejének vészteljes helyzetében az értelmiség megdöbbentően nagy százaléka inkább a menekülést választotta, mintsem a kockázatos maradáást, holott a közép-kelet-európai vagy a kosovói példák kitűnően bizonyítják, hogy sokkal nagyobb személyes kockázatok sem teszik lehetetlenné az értelmiségi helytállást. Nálunk meg azok siettek legjobban, akik leghangosabban esküdtek fel rá.

„Tudja-e Áprilka, hogy tulajdonképpen kik csinálták a bársonyos forradalmat? Bohócok és színészek, gyerekek . . .”, így kommentálta egy alkalommal *Hrabal* a prágai eseményeket. Mi szomorúan tesszük hozzá, hogy nálunk nem voltak bohócok, színészek és gyerekek, vagyis olyan értelmiségiek, akik kibukdácsoltak volna az állam által ellenőrzött közösségből, abban a hiszemben, hogy egy alternatív közösségre lennek. Kérdezem: nem a *felelős lebegés* hiányzott-e inkább, mint a könnyelmű váteszi komolyság?

Az értelmiségünk komoly volt, félénk, patetikus és hivatalos. És nem találta a helyét. Ugyanúgy, mint a politikusaink. Megbékéltek a totalitarizmussal, és demokraták lettek.

*

A jugoszláviai magyar értelmiség évtizedeken át légüres térben munkálkodott, mostanra pedig sziszüphoszi babérjait is megtépázta az idő, de tegyük hozzá, elsősorban nem az eredendő gondolatai kárhoztatták erre, hanem a

kritikai gondolatot befogadó közeg hiánya. Akkor is félelmetes elszigeteltségben élte az életét, amikor műhelyeinek, ha nem is túlnyomó, de mégis jelentős része összhangban volt a közép-kelet-európai szellemi törekvésekkel, vagyis kifejezetten demokratikus és modern érzékenységről tett tanúságot. Elsősorban nem a szellemi kaland, a szabadság sóvárgása hiányzott, hanem ezeket a vágyakat és szándékokat elsorvasztotta a felismerés, hogy ezek még jobban elszigetelik közösségétől. A szociális elmagányosodás pedig okvetlenül szellemi válságot idéz elő, amely a tévutakat igaziaknak állítja be. Ebben a szociális vákuumban született meg az *értelmiségiek különbékéje* a hatalommal, amely időnként baljós jelleget és különböző formákat vett fel.

Mindez napjainkban rendkívül nyomasztja az értelmiség lelkiismeretét, bénítóan hat a szellemre. S nyomasztani is fogja, vagy pedig azzal a tévhittel, hogy végre megszabadult a tehertől, másféle előjellel hasonló csapdába esik újra bele, amíg nem tárjuk fel a pártállammal kötött kiegyezés belső, szellemi motivációit, nem veszünk tudomást a sajátos, csalóka jugoszláviai út meghatározó erejéről, és nem figyelünk fel a különbéke megszületésének körülményeire, vagyis arra, hogy az a jugoszláv társadalom modernizációs megtorpanása, redogmatizációja idején jött létre, amikor már csak egyetlen halálugrás választotta el az országot a szétbomlástól és az etnikai háborútól.

Nagy tévedés lenne azt hinni, hogy a kiegyezés a közösség, illetve a jugoszláviai magyarság érdekeinek tudatos mellőzése mellett tette le a voksot. Valóságos szociális bázis nélkül az értelmiség vagy megkötötte a maga különbékéjét az uralkodó politikai élittel, amiért cserébe viszonylagos alkotói szabadságot kapott, többé-kevésbé rendezett intézményes keretekkel, vagy pedig vállalta a hosszan tartó és csúfos elszigetelődést, a kívülállás reménytelenségét és szégyenbélyegét, hiszen az egész közösségi élet, a kisebbségi még hathatósabban, állami ellenőrzés alatt volt, az *állammal kötött kiegyezés nélkül még a közösséggel való kapcsolat is teljes egészében ellehetetlenült.* Jugoszláviában pedig az állam a pórázt sokszor viszonylag hosszúra eresztette, ennél fogva a kiegyezés legalább némi eredményekkel kecsegtetett.

Ebben a helyzetben az értelmiség túlnyomó többsége feladta autonóm kritikai hivatását, hogy érvényt szerezzen közösségi szerepének. A paternalista államban a közösség felé vezető úton csak az állami ideológia útjelzői vannak elhelyezve, csak ezen az úton lehet haladni, ha magában a közösségben nem alakult ki egy olyan réteg, amely megalapozza a másik út lehetőségét. Ennek a választásnak a csapdáját előkészítette az is, hogy a régió magyar kisebbségei között a jugoszláviai viszonylag rugalmasabb feltételeket vallott magáénak, amelyek – bár a rugalmas asszimiláció feltételeit is megteremtették – hatékony legitimitációt biztosítottak a hatalomba integrálódó kisebbségi elitnek. Éppen ezért felettébb igaztalan a jugoszláviai magyar humán értelmiséget, az írókat, az újságírókat, azt az elitet, amely a nyelvben egzisztált, az asszimilációért felelősségre vonni, hiszen a közéletben sokszor csak ez a réteg képviselte az anyanyelvi kultúrát. Amelyhez – valljuk be – nem ragaszkodott csökönnyösen a

közösség, főleg annak az állami holdudvarban helyet foglaló közép rétege. Az asszimiláció ugyanis nem volt durva és erőszakos, hanem szubtilis és bársonyos, mégis nagyobb hatást ért el itt, mint ott, ahol erőszakkal tombolt. A hagyomány nélküli hagyományelvűség, a kultúra nélkül való belesüppedés a mindennapokban, a jóléti ámitások sokszor jobban hatottak ebbe az irányba, mint a korszerű kihívások. Az urbanizációra való felkészületlenség nagyobb károkat okozott, mint az urbanizáció. A szocialista országok legszebb kirakátaban élő polgárok viszonylagos jóléte csökkentette az állami ideológia iránti ellenállást. Az átlagember könnyelműen behódolt az államnak, s ez vákuumba taszított minden kritikus gondolatot. A hatalom megfelelő *cinkest* talált az átlagemberben, a kisebbségiben is, ezt ki kell mondanunk, mert a hízelgő szavakkal sehová sem jutunk. Semmi okunk sincs arra, hogy ne *Ady* szellemében beszéljünk a kisebbségről.

A közösségi öneszmélés csak a tragikus órában köszöntött be. Mi sem jellemzi jobban ezt, mint az, hogy a jelenlegi kisebbségi exodus résztvevői között sokan csak most döbbennek rá nemzeti azonosságukra, vagy esetleg csak most ismerkednek meg az anyanyelvű kultúrájukkal. Vagy most kezdenek hivatkozni magyarságukra. A veszélyben fellángolt a nemzeti érzés, amely mögött meglapul az *ubi bene, ibi patria* gondosan titkolt jelmondata is, *csakhogy a néhai hazátlan kozmopolitizmus gondolata most a nemzethű szíveket hevíti.*

Az itt maradó értelmiségi elit részére viszont csak a vádak maradtak. Azokat természetesen nem kerülheti meg, s nem bújhat ki a felelősség alól. Nemcsak a fokozott kilátástalanságot kell vállalnia, hanem a felelősséget is; a jogos vádak is, de a vádaskodásból babérokat szerző értelmiségi-bírák hamis minősítéseit is.

Amint már jeleztük, ez az értelmiségi a kisebbségi közösségért hozott áldozat nevében mondott le a demokratikus és pluralista eszményekről, attól tartván, hogy a rebellis hangok gyanakvást ébresztenek fel a pártállam vezető köreiben, s minden meggondolatlan tiltakozás kárt okoz a magyar kisebbségnek. A kompromisszumokat, a kis csoportok és a személyek ellen irányuló retorziókat a kisebbségi, nemzeti érdekekkel igazolta. Sokszor a hatalmi pozícióba került értelmiségiek nem az ellenzéki gondolatokat vetették meg – hiszen például rokonszenveztek a régióban jelentkező értelmiségi ellenzékkel, annak megfelelő teret biztosítottak, amivel újabb szellemi legitimációt is szereztek maguknak –, hanem túl korainak, elhamarkodottnak tartották hazai terjedésüket. *Szélcsendet akart az értelmiségi elit, de a vihar kellős közepében találta magát.* Egészen egyértelműen kiderül az ez *Új Symposion* című folyóirat történetének legjobb szakaszait felszámoló politikai támadásokban, repressziókban, amikor sokan a szellemi erőszakot a nemzeti, kisebbségi érdekekkel igazolták, s igazolják ma is azok, akik az antidemokratikus útról lendültek át a nemzeti-populista oldalra.

Ez pedig a jugoszláv társadalom alakulástörténetének logikus következménye. A hetvenes évek elején bekövetkező *modernizációs válság felébresztette az*

értelmiség közösségi nosztalgiját. Számos író szakított a modern törekvésekkel, azoknak legfeljebb formális erényeihez ragaszkodott, amelyeket ötvözni próbált valamilyen „népies tartalommal”. Még az avantgárd is bácskai népviseletbe kívánt öltözni, ezzel is bizonyítván, hogy nem szakított a közösséggel. Az urbanitás nyelvét falusi akcentussal akarta beszélni. Ugyanakkor egyre nagyobb jelentőséget kapott a valóság utáni nosztalgia, az írókban felébredt a népi szentimentalizmus, amely nem tartalmazott ugyan olyan szemléleti elemeket, amelyekkel valóságos konfliktusok fogalmazódtak volna meg, de mindenképpen a közösség iránti hűség jegyében terjedtek. Mivel azonban az állam kiterjesztette a hatalmát az egész társadalomra, a népi nosztalgia útja csakis az államon keresztül vezetett a nép felé. Az értelmiség az autentikus kereste, a nyugati hatások ellenében. Ennek a felismerésnek a szorításában lépett be az értelmiség a hatalomba, s kötötte meg azt a különbékét, amely letompította kritikai gondolkodását, cserébe viszont könnyen ellenőrizhető, de azért létező kommunikációs rendszert alakíthatott ki saját kisebbségi közössége irányába. Ez az alku – mint kiderült – nem bizonyult távlatosnak, mint ahogy nem bizonyul távlatosnak semmiféle értelmiségi alku, de ez még nem jelenti egyben az értelmiség rossz szándékát, legkevésbé népárusítását, annál is inkább, mivel a ma jelentkező kollektivistá nemzeti retorika, a kisebbségi-populista értelmiségellenes mozgalom éppen ennek a hagyománynak a fogalomtárát próbálja továbbgondolni, természetesen új politikai keretek között, amikor az állami ellenőrzés, a legnagyobb veszélyek közepette sem olyan szigorú, mint egy-két évtizeddel ezelőtt volt. Jellegzetes helyzet alakult ki: a fiúk megtagadják az apáikat, azoknak a jelszavaknak a nevében, amit tőlük vettek át. A kisebbségben övédelemre berendezkedő populizmusra ugyanis jellemző az a kép, amelyet Czeslav Milosz fogalmazott meg, vagyis a hatalom és a nép menyegzőjén a nászágyat nemzeti címerek és zászlók borították, s tegyük hozzá, az ártatlan ünneplők a legtöbbször nem is sejtették, hogy az ágy alól kiálltak a hatalom csizmái. A gyermek pedig nem akarja tudomásul venni születésének körülményeit, csak a díszekkel ékeskedik. Ma már oda sodródtunk, hogy minden messiási küldetésű értelmiségi fennen hirdeti, hogy a kisebbség legyen óvatos a nyugati vagy – ne adj’ isten! – amerikai hatások iránt, mert köztudott, hogy a kozmopolitizmus rontotta meg a kisebbségi szellemet. Holott a veszélyek egészen mások: a nemzetinek nem okvetlenül a nemzetközi az ellentéte, hanem – mint ahogy Fülep Lajos mondta – az ál-nemzeti.

*

A másik lehetőség a *kívülállás melankóliája* volt, amely a bizonytalan, a szociális vákuumra építkező reménytelen helyzetekbe visszaszoruló elszigetelt értelmiségi magát az elszigeteltséget tette meg alapvető világgépi, diszkurzusbeli értéké. Olyan értéké, amely szintén kompromisszumkészen simulhatott bele az adott ideologikus mezőbe.

A politika ravaszágai közé tartozott ugyanis, hogy nem kérte számon a hivatalos politikai jelszavak szó szerinti elsajátítását, hiszen még ő is látta, hogy ezek nem valók semmire, hanem a *szellemi szubsztancia erőszak nélküli, önkéntes megcsonkítását* várta el. Az értelmiségtől nem kötelező politikai hittételek folytonos ismételtetését követelte, nem a hagyományos ortodoxia rituális hűségesküjét kérte számon, hanem azt, hogy, úgymond, az író, az értelmiségi ne politizáljon. Ez a sugallat látszólag levette az értelmiségi válláról azt a terhet, amely valójában nem illeti meg, távol tartotta azoktól az életszféráktól, amelyekben nincs kompetenciája, de egyben megkönnyítette, valamelyest *megszépejtette az önkéntes megadást*, mert hiszen ez a jelszó nemcsak azt jelentette, hogy ne avatkozzon be a napi politikába, amit ugyancsak nem lehet felülről megparancsolni, hanem azt is, hogy váljék közömbössé saját szűkebb, szakmai tevékenységének társadalmi összefüggésekben jelentkező kontextusai iránt. Az így megfogalmazott apolitikusságnak köszönve egyre nagyobb ellenőrzési lehetőséget kapott a kultúrában, a szellemi stratégiák megfogalmazásában. Feladta az összefüggésekben való gondolkodást, az emberi társadalom integritásmegőrzésének felelősségét, amit *Northron Fray* nyomán *concernitas*nak neveznék. Ha nem létezik az egész emberiségre és az egyes emberre vonatkozó concernitas, akkor a szellem *anxietas*ba, a közömbössé fajuló távolságtartásba fordul. Vagyis a jugoszláviai magyar értelmiség körében a *politikától való távolságtartás nevében megszüntetett concernitas helyébe lépett az anxietas*. Külön fájdalmas következményekkel járt ez a nyolcvanas években, amikor a tekintélyelvű rendszerekben derengni kezdett az értelmiségi ellenállás lehetősége, nálunk viszont alkonyi csend fogadta a régió robbanásszerű átalakulását. Ebben a korszakban a jugoszláviai magyar szellemi elit beépülése a hatalomba hihetetlen mértékben felgyorsult, mert csak ez az út mutatkozott járhatónak a közösség felé. Mialatt máshol az ellenállás fogalomtárát alkották meg, addig itt az elszigetelődés felszámolása érdekében az ellenállás nyelve egyre inkább eltompult.

Rendkívül ellentmondásos helyzet alakult ki. A populizmus magvát, akárcsak a nacionalizmusét valójában a párt hintette el, s visszaélt vele, amíg csak bírt. Ennek jegyében keresett új szövetségest az egész jugoszláv térségben, természetesen a kisebbségi értelmiségi körében is. *A pártállamhoz, a hatalomhoz fűződő lojalitás tehát könnyen összebékíthető volt a kisebbségi érdekek, úgymond, védelmével*. Ezen a síkon tehát elmosódtak a konfliktusok. A széles kisebbségi rétegekkel ezek után nem a hivatalos értelmiség került feszültségbe, hanem a modernizációs elvekkel magára maradt, a margóra taszított, a hatalom és az értelmiség kompromisszumából fakadó közmegegyezést felborító személyek vagy csoportok. Ezt éles szemmel észre is vette a hatalmi apparátus, tehát a vele szembeeszelő törekvéseket sokszor populistá, többek között a kisebbségi érdekekkel is manipuláló érvekkel szigetelte el. Nem volt tehát támogató rétege a modern, európai szellemi, művészeti irányzatoknak. Nem árt emlékeztetni, hogy ebben az időben *erőteljesebb lett az európai modernitás elleni tömeghangulat*, az értelmiség is engedte magát ettől befolyásolni, sőt időnként gerjesztette is.

A szociális bázis nélküli kisebbségi értelmiség tehát kénytelen-kelletlen, ha nem akart hivatalos értelmiségi lenni, akkor *eszképista válaszokat adott a szociális vákuumra*, a durva és végzetes ellentmondásokat rejtegető lány jugoszláviai totalitarizmus megfelelőnek bizonyult olyan *hermetikus értékrend* kialakítására, amelyben eltorzult, megcsonkult az a modernizmus is, amelyhez a legkiválóbbak ragaszkodni kívántak. Ez a *csonka modernitás* nem sértette a hatalommal kötött kompromisszumot, a *concernitas* igényének feladásáért cserébe olyan művészi szabadságot kapott jutalmul, amely megőrizte a modernitáshoz való kötődésének *látszatát*, természetesen a modernitás szubsztanciájának megcsonkítása árán.

Szemléletes példa a szellemi válság eme szimptomájára az irodalmi diszkurzus alakulástörténete. A hetvenes évek vége felé néhányadmagammal egy jeles modern költőnk mellének szegeztük a kérdést, hogy miért vállalkozott a *Titónak* hódoló születésnap-i köszöntő-vers megírására. A válasz nem az volt, hogy meggyőződésből cselekedte, mert hiszen mindannyiunk előtt nyilvánvaló volt, hogy ezzel a gesztussal megváltotta a belépőjegyet az irodalmi elithez való felzárkózásra. A válasz úgy hangzott, hogy bár a döntés morálisan problematikus, ám igazolható azzal, hogy a jugoszláviai magyar irodalom legjobb modern versét írta meg. A kontextusok szerepe itt elsorangú. Egészen más dolog ilyen verset írni Titóról ma, amikor a néhai vezér szidalmazása az uralkodó nézetek szókincse, és a néhai ódaszerzők között mind hallgat, és egészen más dolog volt a Tito-jelenséget költői szintre emelni hatalma teljében, amikor a társadalom brezsnyevista átalakuláson ment át. Más dolog megint elemezni Tito életművét, bemutatni azt személyes meggyőződés szerint, ebben az esetben csak politikai nézeteltérésekről vagy egymástól eltérő történeleminterpretációról lehet szó, míg az előbbiben a *modern diszkurzus drámájáról és tragikus bukásáról*. A költői közömbösség a költészet kontextusai iránt pontosan kifejezi az értelmiségi diszkurzus csődjét, válsághelyzetét.

Az anxiteasmítosz megfosztotta a modernizmust eleven, kritikai szellemétől, kánonná merevítette a valóság kitaszítását a szellemi horizontból. Ez legpontosabban a reprezentatív kisebbségi önmeghatározási kifejezőmódban, „lelki eseményeink naplójában” (*Babús*), az irodalomban követhető nyomon. A szociális vákuum, a közösség modernizálódásának elmaradása, a modernitást narcisszoid nyelvi univerzumba taszította. Ahogyan beszűkültek a szabadság terei, és minél jobban elkomorult a valóság, az irodalom annál kevésbé akart tudomást venni a valóságról, s egyre hermetikusabbá vált a nyelvezete. Ezen a ponton *elváltak* a nyugati modern kritikai szemlélet és a mi irodalmunkban létrejövő elméleti premisszák, és jellemző, hogy miközben az elméleti minták képviselői, mint például *Roland Barthes* arra emlékeztetett, hogy a legrégebbi idők-től egészen az avantgárd kísérletekig, az irodalom valaminek az *ábrázolásával vesződik*, annak dacára, hogy ez a valós nem ábrázolható, ám az irodalomnak éppen azért van története, mert az emberek mégis, szüntelenül szavakba akarják foglalni, a valóst, amit Lacannel együtt a diszkurzusból kicsúszó *lehetetlen-*

nek definiálhatunk, hiszen a többdimenziós rendszert (a valóst) nem lehet egydimenziós rendszerrel (a nyelvezettel) lefedni, addig nálunk, a modernitás válsághelyzetében a valós nem a megmutatandó lehetetlenként szerepelt, hanem egyszerűen másodlagos marad, egydimenziósnek kiáltották ki a nyelvvel ellentétben.

Két rossz pólus között lehetett választani: (1) a közösség érdekében kiegyezni a hatalommal vagy pedig (2) elszigetelődni, amivel fenn lehetett tartani legalább az *autonómia látszatát*. A mindkét pólust elutasító autonóm gondolkodásminta, az elszigetelőedésben demokratikus elveket és közösségi értékeket érvényesítő, vagyis a *concernitást őrző értelmiségi* ritkaságszámba ment és *nem játszott komolyabb szerepet a jugoszláviai magyar szellemi térségben*.

Ezért nem születhettek meg azok az összegező, az önreflexió drámai ellentmondásait feltáró poétikai törekvések, amelyeket a szociális, kritikus szemléletű háttérrel rendelkező magyarországi modern irodalom „klasszikusa”, *Mészöly Miklós* így fogalmazott meg. „Szembeállítva az élettel? – Csak steril teoretizálás követhet el ilyesmit. Az irodalom hibázik, ha így önhitt és autonóm. Sohasem felejtheti, hogy az élet a megfontolt káosz prae- és posztpanorámájának folyamatos tényvilágát ismerteti; s minden teoretikus szándéknál, elképzelésnél, fölépítésnél jobb.” Nálunk a modernitás elfordult az élettől, abban a pillanatban, amikor az értelmiség búcsút mondott a kritikai gondolkodásnak. Megint *Fülep* gondolatait idézve fel: „mert nem voltak elveink, azért kellett bizonygatnunk, hogy a művészetnek sincsenek, mert nem volt lelkünk mélyéig átható világnézetünk, azért kellett a művészettől is kereken megtagadnunk”.

*

Az élettel szembeállított elmélet: igazi szellemi kaland. *A válság akkor köszönt be, amikor az elméletnek nincs milyen élettel szembefordulnia*. Az élet megfontolt prae- és posztpanorámájának folyamatos tényvilága szertefoszlik, a valóságélmény egyenlő a hiányélménnyel. Az elmélet és az élet szembesülése elmarad, a hiányt nem lehet semmivel sem pótolni, hanem csak elméletileg lehetséges rekonstruálni. Ez a hiányérzet mutatja meg azt a keskeny ösvényt, amelyen feltárulkozik a *kisebbségi kételkedés minden szörnyűsége*. A hangsúlyt a tudatosan vállalt szörnyűsége helyezni, ezzel is ellentmondva annak a romantikus kisebbségi képnek, amelyhez paternalista módon hozzá akarják idomítani. E kép szerint a kisebbségi értelmiségi problémamentes profetikussá válik, aki egyértelműen megfogalmazott sorstudattal a XIX. századi, *premodern értelmiségi eszménye*. Olyan archaikus jelenség, aki – a mi esetünkben például – magyarabb az anyaországi magyarnál, példát mutat nemzeti hűségéből, mert naponta megszenvedi a nemzeti önazonosságért vívott küzdelmet, aki – mivelhogy kis közösségben él – még közvetlenül tapasztalja a közösségi energiák sokszínű ihletését. Akinek kizárólagos hivatása, hogy héralklési ihlettel megbilincselje a szükségszerűséget. Ezeket a jellemvonásokat

sokszor maguk a kisebbségek hangoztatják a mélyebb, az érzékenyebb szorongás, a frusztráció és a közösségi vákuum dacos elfedése érdekében. A dacos álarc komikus, a mögötte rejlő arc mégis az abszurdba tekint. De a komikus álarc is egy tragikus szerepkörből való. A pátosz fölénye a hiábavalóság-érzés melankóliáját hivatott palástolni. Az olyan fogalmak, mint „sorstudat”, „sorsvállalás”, „sorskereszt” politikai banalitásokká alakulnak át. Vagy pedig politikai elvárásokká, amelyek nem számolnak azzal, hogy nem tudhatja ez az értelmiség, amit a görög drámákban az istenség sem tudhat. Amiről az újszülött messiások öntetszelegve fecsegnek. Ezzel az újabban nagyon elterjedt nézettel ellentétben, úgy gondoljuk, hogy a kisebbségi értelmiségi *bonyolultabb és spirituálisabb szellemiségbe fordul*, egyszerűen azért, mert a hagyomány formái felszaggatottak, diszperzívek, kevésbé egyértelműek, azok a mítoszok, amelyek körülveszik, vagy már többértelműek, vagy pedig többértelműségekre vannak kényszerítve, a világértelmezési lehetőséget felkínáló szociális környezet más felosztásban tárul fel előtte, más civilizációs paradigmák veszik körül, s zűrzavarosabban sorakoznak fel. *Többlényegű világban él*, tehát tudomásul kell vennie a kísérteties, a hétköznapi élete mögött rejtőzködő vákuumot, a hely leírhatatlan sokértelműségét és el kell fogadnia, hogy a modernitás olyan próbatétel elé állítja, amiről *Rorty* beszélt *Foucault*-val kapcsolatosan, vagyis azt, hogy az megpróbálja az emberi szabadságot szolgálni, de az is ő, aki személyes autonómiája miatt igyekszik háttérben maradni, gyökértelen, otthontalan idegen lenni az emberek között és a történelemben. Ez *Foucault*-ra vonatkoztatva jellegzetesen személyes dilemma. A kisebbségi közép-kelet-európai értelmiség esetében azonban ez nemcsak az, hanem a sokrétűen kibontakozó szociális alap hiányából fakadó *kollektív stigma* is. Ez a hiány rendelkezik a megfellebbezhetetlen valóság varázslatával. Ilyen „harapófogóban” próbálja szolgálni a szabadságot és a közösséget, miközben tudja, hogy gyökértelen és otthontalan. *Az otthontalanságban kíván gyökeret eresztetni*, s éppen ezzel ismerjük meg azt a mélyebb érzést és gondolatot, amit a maga szorongató mivoltában *Simone Weil* fejezett ki, azzal a gondolattal, hogy amint saját gyökereinket szakítjuk ki, valószínűbb valóságot keresünk. Ha személyes életünk szertefoszlásában nem is lehetünk egyek a gyökértelenségben, miként azt *Pilinszky* remélte, de legalább jobban megismerjük egymást.

*

Ez a kísértetiesen ide-oda lengő, még a lebegésen is sebet ejtő inga, vagy a „talaj” utáni nosztalgia és a belőle következő életérzés az alapvető fogalmak képlékenységét mutatja. A fogalmak bizonytalansága általában jellemzi a posztkommunista állapotot, a kisebbségi közösségekben azonban sokkal nagyobb mértékben van jelen, mert ezek a közösségek nem képezték olyan politikai szubjektumot, amely keretül szolgálhatott volna egy ilyen közmegegyezés létrejöttére. A jugoszláviai magyar értelmiség válsághelyzetének leírásában

utaltam arra, hogy *ellentmondásba kerültek a nemzeti-kisebbségi és a demokratikus érdekek*, a hatalom ezt az árat szabta a közösséghez való közeledésért. *Bibó* nyomán tudjuk, hogy ez az „ár” a többségi nemzetek esetében fasiszmusba (is) torkollhat, ha valamilyen oknál fogva a vélt vagy valós történelmi sérelmek gyógyítására nem találunk alkalmas eszközöket. Eközben a totalitárius kísérletek, miként ezt *Hannah Arendt* feltárta, a kisebbség elleni megtorlásokkal kezdődnek. Ebből következik, hogy a kisebbség liberális-demokratikus államberendezés nélkül nem élhet szabadon. Csak az az állam képes a kisebbséggel békében élni, amely semleges a lelkiismereti, a hitbeli, a nemzeti hovatartozás minőségének, a meggyőződésnek és az erkölcsi felfogások vitájában. Ilyen állam nélkül a kisebbségi szabadságjogok felülről irányítottak, ezért megújuló konfliktushelyzetek forrásai lesznek, vagy pedig beindítják azt a folyamatot, amelyben a kisebbségi közösségek tagjai nem kényszerből, hanem önként mondanak le nemzeti azonosságukról. De ezzel nem állítjuk, hogy a demokratikus-liberális államban magától megoldódnak a kisebbségi kényszerhelyzetek. E körülmények között csak az a kisebbségi minőség marad fenn, amely saját létének szellemi önértékeinek megfogalmazásával képes egyenrangúan élni és kommunikálni a többségi nemzettel, vagyis az élet olyan vertikális koordinátarendszerét munkálja ki, amely a horizontális életszférák minden pontján – a gazdasági élettől a kultúráig – érvényesül. Ez pedig olyan kultúra, amelynek a *szálai* más (gazdasági, civilizációs) szálakkal együtt képeznek szöttest.

A kisebbségen belüli demokrácia *próbaköve a pluralitás*, az, hogy az általa létrehozott politikai keretek mennyire képesek semlegesek maradni az említett lelkiismereti, vallási, erkölcsi, a nemzeti érzés jellegének kérdéseiben, és a megadott kereten belül mennyire tud gyökeret eresztetni az autonóm civil társadalmi formák hálózata, a toleráns polgári párbeszéd, amely abból indul ki, hogy egyik emberi érték sem magasabbrendű, hogy mennyire alkalmas az egész szöttes, a sokszínű, sokszálú személyes világ befogadására. Hiszünk, hogy a másság méltóságát csak az tudja védeni, aki saját körein belül is terjeszti a másságot.

Ez több is, kevesebb is, mint amiért a jelenlegi kisebbségi politikusok síkra szállnak. *Több*, mert egy plurális, emancipált, sokféle érdeket kielégítő és azokat állandóan egyeztető közösséget igényel, *kevesebb*, mert ők a kisebbséget csak az egyértelműen meghatározható szférában, a politikai cselekvésre váltható nemzeti hovatartozás bizonyosságában ismerik el, csak ezen a ponton tudják értelmezni, csak erre a részletre építenék fel a személyiség teljességét. *Kevesebb*, mert őket csak néhány szál érdeklí csupán, ezeket akarják látványosan, őszinte meggyőződéssel, tiszteletre méltó bátorsággal kitépni, vagyis *megmenteni* az egész szöttesből. Ebből a nézetből a szöttes szálakra hullik szét, a mindennapi élet, a gazdaság, a nemzeti jelleggel ellenőrizhető szellemi tényezők *elkülönülnek* egymástól. Az emberi lényeg komplex vonatkozásai, e szemlélet szerint, *legitimálhatatlanok*, bizonytalanok, sokszor gyanúsak. Ennek következtében egy szervesen összetartozó kis közösséget képzelnek el, amely magasabbrendű célok érdekében beavatkozhat a nemzeti érzés minőségének meg-

határozásába, a lelkiismereti szabadság kérdéseibe. Egy ilyen szabályrendszer kidolgozása máris beindult, s indóknént olyan formákat vesz fel, amely az *egy politikai szervezethez való lojalitást*, vagy pedig az annak való *alárendelődést* teszi meg a legfelsőbb nemzeti értékminőség kritériumának. E szerint van egy közös érték, amely felette áll minden más polgári, személyes értéknek. *A kisebbségi kozmosz a másságon alapul ugyan, de a másságon belüli másság problematikus.* Ez az a határvonal, amelyen túl a plurális-demokratikus elv érvénytelen lesz vagy pedig gyanakvást szül.

Ezt a kérdést a kis nemzetek vonatkozásában megpendítette már *Babits Mihály* is a magyar jellemről szóló nevezetes tanulmányában, amelyben az *egycarcú* helyett az *ezerarcú magyarság* mellett vallva színt, miközben arra a – mai kisebbségi látnokok számára megbízhatóbb forrása lehet a magyar karakterre nézve, mint a költő legszebb kijelentései a magyarságról”. Különösen fontos az ezerarcúság érvényesítése a kisebbségi közösségekben, amelyekben – a „kis számok törvényei miatt” intézményesen kellene ápolni a pluralizmust, a „mátságokat”, még akkor is, ha az intézményes keretek felettébb szűkösek. Ezen a ponton bukkannak fel a kisebbség és a demokrácia viszonyában azok a nehézségek, amelyekre *Gyimesi Éva* mutatott rá a romániai tapasztalatok birtokában: „Miközben saját másságunkat védjük a többségi áldemokrácia fondorlataitól és a pluralizmusra hivatkoztunk, képtelenek vagyunk elviselni a mi társadalmunkon belüli különbségeket. Kifelé igényt tartunk a toleranciára, befelé azonban nem álljuk korlátozni a nyilvánosságot.”

Hasonló szimptómák jelentkeznek a jugoszláviai magyarság közéletében is, ahol kiélezettebb formában bukkannak fel az intolerancia nyomai. Ennek könnyen felismerhető politikai-történelmi magyarázata van. A romániai magyar értelmiség ugyanis a Ceausescu-rendszer jellege miatt nagyobb távolságot tartott a hatalom felé, mint a jugoszláviai magyar értelmiség, ezért kevésbé épült be a hatalomba, tehát a többpártrendszerbe rugalmasabban és nagyobb erkölcsi tőkével kapcsolódhatott be. De ugyanez a megállapítás vonatkozik a jugoszláviai magyar kisebbségi politikusokra is, ilyen értelemben azoknak jelentős hányada osztotta az értelmiségi elit válságát. *Az egypártrendszerű hatalomba való beépülés árnyéka mindkét rétegre egyformán rávetül*, de elkeseredett viták és durva vádaskodások lángholnak fel arról, hogy melyik árnyék a sötétebb. Igazából az egyik oldalon is, de a másikon is csak kis, egykor marginalizált csoportok mondhatják azt, hogy ki voltak taszítva a hatalommal kötött kompromisszumból. Ez kapóra jön annak a „hallgató többségnek”, amelynek tagjai „egészen biztonságosan funkcionáltak a hivatalos, legális struktúrákban” (Michnik), de mindvégig óvatosak maradtak, nem vettek részt az ellenzéki kötéltáncokban, s ezért ma tisztáknak érzik magukat. Ezek a hosszú hallgatást hirtelen fellobbanó bátor, az intézményes keretekbe elhelyezendő számonkéréssel próbálják elrejtetni, alapjaiban kérdőjelezve meg az értelmiségi autonómia elvét (aki a kisebbségi hatalmi elittől független, az elárulja a magyar ki-

sebbséget!), miközben még azt sem akarja tudomásul venni, hogy a jelen pillanatban is a független értelmiségiek sokkal inkább ki vannak téve a megtorlásnak, mint a kisebbségi szervezetek politikai elitje. Kisebbségi viszonylatban ez szemléletesen érzékelhető volt az állami médiák tisztogatásakor. Ezekben a médiákban a kisebbségpolitikai elit képviselői a helyükön maradhattak, még akkor is, ha a szigorúan ellenőrzött keretekben politikai kompetenciával rendelkeztek a média politikájának prezentálásában, ám a független kisebbségi értelmiségiek az utcára kerültek, akkor is, ha már régen elszigetelték őket a média politikai arculatának prezentálási lehetőségétől.

Ez az örökség ma is meghatározó, azokat is befolyásolja, akik a régi elitet szeretnék leleplezni, s nemcsak a jelenlegi konfliktusok forrását képezi, hanem mélyen befolyásolja az új politikai keretek kimunkálását is. Születőfélben van egy általános értelmiségellenes hangulat, melynek során egyre nagyobb számban látnak napvilágot a kirekesztő, gyakran a személyes méltóságot semmibevevő, alaptalanul rágalmazó, a kisebbségi környezetben felszínre jutó *politikai másként gondolkodást erkölcsileg megbélyegző autoritativ kijelentések*, leépül az anyaországi művelődési intézményekkel való plurális kommunikáció, mivel hogy az egy politikai csatornába helyeződik át, vagyis egy politikai szervezet sajátítja ki magának. A pártállami monista kisebbségi struktúra, más hangsúlyokkal és más elképzelésekkel, revitalizálódik. Az előző rendszer kisebbségi elitjét az előző rendszer módszereivel bírálják. *A régi elit helyébe új lép, s némi módosítással öröklí annak nyelvét.* A válságtünet tehát az új körülmények között meghosszabbodik, fennáll a veszély, hogy pusztá hatalmi redistribúció történjék, létrejöjjön a *privilegiumok újraelosztása*. A régi fotók helyett újak születnek, de régi ikonográfiával. Az alapvető kérdés továbbra is az maradt, hogy ki ellenőrizze az értelmiséget, a szavakat, a nyelvet. Holott az lenne az értelmes kisebbségpolitika célja, hogy polifón szerkezetet teremtsen, független, autonóm polgári szervezetekkel, szabadon kibontakoztatható, egymással versenyben levő intézményekkel, amelyek lehetővé teszik egymástól eltérő intellektuális, szellemi és politikai stratégiák kidolgozását. Csak ilyen légkörben jöhet létre a szellemi megújulás, az elmúlt évtizedek sebeinek gyógyítása, az előremozdító szellemi energiák mozgósítása. Ez az elképzelés segítené az értelmiség kilábalását a posztkommunista válságból, mozgósítaná a közösség szellemi energiáját. Erre felettébb szükség van, mert az értelmiség és a közösség egymásra találása nélkül, a politikai-normatív szinten bekövetkező pozitív változások sívár szellemi térségre találnak, amelyben a dimenziók beszűkülése, elsívárosodása terem újabb válsághelyzetet. Ezzel a lehetőséggel annál is inkább számolni kell, mert az elmúlt évtizedekben az értelmiségi exodus olyan nagy méreteket öltött, hogy a kulturális intézmények pusztá működtetése is veszélybe kerül, még akkor is, ha netán az anyagi feltételek javulnának. Ha tudjuk, hogy az exodus résztvevőinek csak egy része távozott a közvetlen veszélyektől menekülve (szerencsére, a másik része e veszély ellenére maradt), hanem az anyagi feltételek teljes lezülése, a több évtizedes szellemi sivárság,

a távlattalanság érzése, az intellektuális alkotómunka lényegesen jobb feltételei és a szellemi érvényesülés reménye is ösztönözte őket erre a lépésre, akkor számíthatunk arra, hogy a háborús helyzet (esetleges) csillapodása, sőt még egy (esetleges) jobb politikai légkör megteremtése ellenére sem szűnik meg az értelmiségi elvándorlás, amit nem a közvetlen háborús veszély, hanem az értelmiségi alternatívák beszűkülése kényszerít ki. Ennek a feltételezésnek némi alapot nyújt, hogy az új kisebbségi elit kompromisszumkötési próbálkozása, amelynek során a hatalom egy évvel ezelőtt még elképzelhetetlen bókokkal illette ezt az elitet, az értelmiségi elvándorlás nem mérséklődött, hanem a távlattalanság érzésétől űzve továbbra is tart. Vagy pedig fokozódik a szimbolikus szellemi elvándorlás, amit azt jelenti, hogy bár az értelmiségi itt él, a jugoszláviai magyar szellemi élettől távol tartja magát.

*

Bizonyára hálásabb lenne banális politikai jelszavakban gondolkodni értelmiségünk megújuló szerepvállalásáról. *De nincs szükség olyan hazugságra, amely felmagasztosítja a szenvedést.* Nem kell olyan fogalmakat hangoztatni, amelyek körül ma meddő és hangos tülekedés folyik. Az egész közép-kelet-európai térségben hasonló igények merülnek fel, ám egyre bizonytalanabb az a vízió, amely a vajúdo demokratikus rendben próbálná megfogalmazni az értelmiségi stratégiákat. A múlttól nem lehet néhány új politikai jelszóval megszabadulni, hiszen az új politikai elitek, egészen más legitimációs alappal, megint feltétlen odaadást követelnek az értelmiségtől. A pár évvel ezelőtti derűs jóslatokkal ellentétben kiderült, hogy a rendszerváltás nem zökkenőmentes, az egypártrendszer öröksége rávetül a többpártrendszerű körülményekre is, mi több, egyre állhatatosabban feldereng a szocialista nosztalgia, ami annak a jele, hogy ebben a térségben a szocializmus nem a pusztá erőszak szülötte volt, de arra is bizonyíték, hogy a polgárok kezdenek abból is kiábrándulni, ami az összeomlott szocializmust követte. A demokráciára vágyakozók pedig megdöbbenően tapasztalják, hogy a *totalitárius foszlányok* revitalizálódnak, új ideológiákban lelnék táptalajra.

Hatványozottan vonatkozik ez a jugoszláviai helyzetre, ahol a még mindig dúló etnikai és polgárháború, a többségi nemzet nacionalista traumái nem fognak varázsütésre megszűnni. A csodára nem szabad várni és nem lehet építeni. *A jugoszláviai magyar értelmiség többsége meg sem szabadult a régi hatalommal kötött kompromisszumának ámításaitól, de máris olyan új csábítások kisértik,* amelyek a régi sebeket újítják ki.

*

A helyzet nemcsak kívül, hanem belül is aggasztó. A politikai összeomlás következményei azonnal láthatók, a szellemieké pár év vagy évtized múlva. Az

írástudók legnagyobb felelőssége, hogy egy közösség mindinkább értelmiség nélkül marad. Az agónia besompolygott az álmainkba. *Az apák ették az értelem szőlőt, és fiaik joga vásott el tőle*, írja Jeremiás könyvében. De a fiaknak nem lesz kit faggatniuk, mert akik maradtak, azok lassan elnémulnak, akik elmentek, azok hallgatnak. Valami szörnyű dolog történt velünk, de semmire senkinek sem lesz bizonyítéka. Lehet, hogy végül majd csak *sok magányos hang beszél, amelyek ugyanazt mondják, de mégsem értik egymást*. Ezért a legnagyobb bizonytalansággal tűnődöm, hogy folytathatók-e Jeremiás próféta gondolatai, vagy pedig már arra sincs szükség. Jeremiást ugyanis – *Komoróczy Géza* értelmezésében hivatkozom rá – a nemzeti hagyományokba való bezárkózás, a nemzeti politika totális uralma idején a nemzeti pártok marginálissá tették és kiátkozták. *Írástudó volt és eretnek*, aki mélyen átérezve a kettősséget, amelyben él, így kiáltott fel: „Jaj nekem, anyám, miért is szültél? Hogy a perlekedés és az ellentmondás embere legyek az egész ország számára?” Mért tárta fel a világ előtt, hogy még azok is bukására lestek, akik a barátai voltak? Miért került Jeremiás ebbe a helyzetbe? Miért lett a perlekedés és az ellentmondás embere? Azért, mert a kisebbséget nem akarta hamis ígéretekkel ámítani, nem biztatta őket csalképekkel, nem csalogatta mézesmázos szavakkal, hanem így buzdította: „Építsetek házakat és lakjatok bennük: telepítsetek kerteket és egyétek gyümölcsét: vegyetek magatoknak feleséget, hogy fiúk és lányok szülessenek: fiaitokat házassítsátok meg, lányaitokat adjátok férjhez, hogy ők is fiúknak és lányoknak adjanak életet: nektek pedig sokasodnotok kell ott nem pedig kevesbednetek. Munkálkodjatok annak az országnak a jólétéért, amelybe vittelek benneteket: imádkozzatok érte az Úrhoz, hiszen jóléte a ti jóléteket is.” Ezekért a mondatokért fogták Jeremiást perbe azok, akik a kisebbségnek néhány varázsszóval gyors megoldást ígértek, és azzal kérkedtek, hogy éppen ők fogják megszüntetni a kisebbségi fájdalmakat, szenvedéseket. Papok és próféták rágalmazták, és hamis híreket terjesztettek róla. A nehelámi *Semaja* pert indított ellene, azzal vádolva, hogy defetista, vagyis áruló.

Ma is tele vagyunk ilyen prófétával, mint Semaja, rögtönítélő bíróságot alakítanak, a köznép előtt pedig lejáratták a jeremiási hitvallást. Arra biztatják a kisebbséget, hogy csak az ő kertjük gyümölcsét egyék, s hallani sem akarnak a *jeremiási kertekről*. Az idő múlásával azonban kiderül, hogy a kezük üres, a felelősséget a sorsra hártják, mondván, az a hibás, és nem az ő jövődőlésük volt rossz. Ezek a szónokok legtöbbször tiszteletre méltó személyes megindoklással cserbenhagyják az elámitottakat, hogy távolabbra vetődve, keményen helytállást, kitartást, hűséget kérjenek számon rajtuk.

A kert azonban szikes, a módos gazdák eltávoztak, a gyümölcs sem lesz édes. Csontfagyasztó szelek fújnak, és ritkán derül ki az ég. Minden beszéd bizonytalan, porladó és esendő. A farizeusok tökéletességre intenek bennünket, erényt kovácsolnak a vétekből, de nem felejtik el hangsúlyozni, hogy ezt mélységes hivatástudatból teszik. Az általános félelem hiszékenyekké teszi az embereket. Az értelmiségiek *jeremiási hitvallása* abban mutatkozik meg, hogy

ellenállnak a hamis próféciáknak. Ha már az éjszaka sötétjében kell szembe-
sülnünk önmagunkkal, és ilyen éjszakában kell döntenünk arról, hogy merre
tartsunk, akkor érzelmeink és szellemünk ne azonosuljon a harsány sötétség-
gel, *szellemünk legyen a tisztánlátást őrző erő* érzelmeink kétségbeesett hullám-
zásaiban, hiszen *nem a csapkodó hullámok képezik az erőt*, hanem a *virrasztó*
szellem, amely keresi a szigorú és hidegkéken felvillanó világosságot, amely a
reményt az értelem hideg fényében rajzolja elénk. Régi igazság előtt állunk, amely
most a vészterhes időkben úgy hat ránk, mint az arcunkba fröcskölt vitriol.

*

Méltó lenne hozzánk, hogy a vesztesek módjára tekintsünk az állhatatossá-
gunkra. A nagy dolgok közönségesen egyszerűek, mint egy mondat, amely sen-
kit sem akar megszedíteni. Ilyen mondatokból kell újjáépíteni egy összetett,
önazonosító eszmevilágot, amikor nem tudni mi a rosszabb: *a pokol csendje*
vagy az ítélkezők zsvivaja. A bennünk várakozó magány, az individualitás való-
ságra áhító törekvése, a szikár csend viszont ugyanolyan fontos, mint a
szerény és állhatatos összefogás.

Ez a csend, ez az összefogás annyit jelent, mint ellenállni *az ámításoknak és*
a csábításoknak. Sokkal nehezebb az értelmiség helyzete, sokkal mélyebb a
sebe, sokkal több a *mulasztása*, minthogy a felületes és banális jelszavakra hall-
gasson. Belülről kell elindulnunk. A valóság karja tárva áll, de nem dörömböl-
hetünk rajta, és vessük az eszünkbe azt a költői gondolatot, hogy *a legrette-
nesebb az, amikor a tényektől sose ismerjük fel a valóságot*. Ma minden oldalról
a tényekkel vagdalóznak. Ezeknek a nevében osztják az igazságot, és magabiz-
tosan követelik, hogy az értelmiség ne legyen független, hanem szolgál. „Szív-
ből sajnálom azokat, akik húszesztendőskorukban nem estek bele az ártatlan bün-
be és rossz sorrendet tartva a nép közé mentek, mielőtt látták volna minden
ember bűnét és szépségét”, írta Cs. Szabó László, a mának is szóló megszívle-
lendő tanulsággal, hiszen ez a sorrend a szellem minden területén érvényes.

ÚJ VISZONYOK – MÁS ÉLETÉRZÉS

REHÁK LÁSZLÓ

A jugoszláviai magyarság jövőjét ha megkíséreljük kifürkészni, körvonalazni a lehetséges távlatokat, szükséges, hogy tárgyilagosan felmérjük az itteni magyarság jelenét. Ez utóbbi azért is bonyolult, mert, véleményem szerint, az utóbbi néhány év alatt a helyzetünket meghatározó körülmények döntően megváltoztak, viszont közülünk sokan, anélkül, hogy ennek tudatában lennénk, a már vissza nem térő múlt és közelmúlt fogalomtára, képletei és hangoztatott értékrendje alapján gondolkodunk. Ennek értelmében ítéljük meg jelenünket és látni véljük távlatainkat.

Annyira megváltoztak a jugoszláviai magyarság helyzetét meghatározó adottságok, hogy egyenesen végzetes lenne számunkra, ha azt hinnénk, hogy a mostani mély válság elmúltával egyszerűen folytatható lenne az elmúlt idők kisebbségi politikája kisebb-nagyobb javításokkal. Erre képtelen a többségi nemzet, miután hivatalosan is kinyilvánította, hogy nemzetállamát valósítja meg, még akkor is, ha a „mennyei nép” részben ki is józanodik jelenlegi nemzeti révületéből. De az eltelt több mint hét évtizedes tapasztalata alapján ez a korigált nemzetiségi politika már a nemzeti kisebbségek számára is elfogadhatatlan, nemcsak nálunk, hanem általában Közép-Kelet-Európában. Mindenképpen elfogadhatatlan a második Jugoszlávia nemzetiségi politikája a mostani Jugoszlávia magyarságának nagy többsége számára, ez tény. Ezt politikai akarata kinyilvánításával, de elete sorának alakításával félreérthetetlenül kifejezte napjainkban. Schová se vezetne az, amennyiben a titói–kardelji nemzeti ségi politika számunkra a legtovábbal kecsgetető évtizedeinek hivatalosan beígért szándékaival és csupán részbeni megvalósításával számolnánk. Elsősorban nincs és a jövőben sem lesz számottevő politikai erő sem a szerb, sem a Crna Gora-i nemzet soraiban, amely felvállalná azt a politikát, amelytől már a maga idejében, az 1970-es évek legelejétől maguk azok az erők is elálltak, akik fémjelezték ezt az akkor példaadónak tekintett politikát, de erőteljesen beszűkítették. Nem számolhatunk most a felettünk atyáskodó gondnokokkal,

ma napirenden vannak a bosszús és frusztrált mostohaapák, akik azt hiszik, hogy joguk és kötelességük megrendszerbe illeszteni a nemzeti kisebbségeket a „magasabbrendű” szerb nemzeti érdek szempontjából. A rendszabályozás természetesen magában foglalja a balkáni módszerek alkalmazását is.

A jelenlegi politikai porond belső erőviszonyai alapján a cirill betűs kétnemzeti államban belátható időn belül nem képzelhető el az olyan politikai erő, amely önszántából, még akárcsak elvben is, meghirdetne egy demokratikus kisebbségi politikát. Térségünkben ez még lehetséges volna egy valóban többnemzetű országban, amelyet a szerbek és Crna Gora-iak mellett többé-kevésbé egyenrangúan alkotnák a szlovének, horvátok, macedónok, muzulmánok és hozzájuk csatolva a nemzeti kisebbségek is, amely ország még ezen kívül nem is lenne egészen balkáni. A nemzeti kisebbségek jelenlegi helyzetének megváltoztatását csak az érintett nemzeti kisebbségek politikai küzdelme hozhatja meg, úgy hogy a nemzetközi közösség tényleges segítségére támaszkodik. Ez egyben jelentősen hozzájárulhat országunk egész politikai és gazdasági életének demokratizálódásához, ahhoz, hogy közeledjünk a közös Európai Ház civilizációs normáinak meghonosításához.

Maga a vajdasági magyarság életérzése más, mint amilyen a közelmúltban volt. A horvátországi magyarság lélekszámát négy évtized alatt megfejtették, és most nagy részük hontalanná vált. A szlovéniai magyarság értelmisége 1948 után a sztálini veszélyeztetettség idején jóformán eltűnt. E két magyar tömb már számbeli nagyságrendjénél fogva is más téma, főleg azért, mert most már más államok részét képezik. A vajdasági magyarság tapasztalatai és felismerései másmineműek, más a cselekvő készsége is, mint amilyen még a közelmúltban volt. Nem a mai vagy a közelmúltbeli politikai elit réteg vagy a politikától ódzkodó értelmiségi réteg vélekedéséről és magatartásáról van szó, akik a magyarság nevében és képviselőiként beszéltek vagy cselekedtek.

Ma a magyarság nagy többsége politikai akaratát félreérthetetlenül kinyilvánítja az évenként megrendezett általános választásokon a mi úgy-ahogy többpárti politikai rendszerünkben. Magatartásával kifejezi álláspontját az uralkodó állampárt iránt, amely még továbbra is deklarálta a szocializmust építi, mint a múltban, azzal a kiigazítással, hogy a szerb magasabb nemzeti érdekeket hozza előtérbe. Ezt a viszonyulást nemcsak szavazataival mutatja ki a magyarság, hanem azáltal is, hogy a magyarok nem lépnek be az SZSZP-be. Pedig eleinte az akkori tartományi elnökük igencsak hangoztatta, hogy a VMDK-tagság mint érdekvédelmi szervezethez való kötődés nem akadályozza annak, hogy a magyarok belépjenek a Szocialista Pártba. A teljes eredménytelenség láttán – a magyarok köréből különböző indításból csak egyének léptek be az SZSZP-be – áttért a gyanúsítgatásra és vádaskodásra. De a magyarság kimutatja állásfoglalását élete sorsát meghatározó döntéseivel, azzal, hogy tömegesen távozik – ideiglenesen vagy örökre – szülőföldjéről. Ez a körülmény akkor is fennáll, ha tudomásul vesszük, hogy ilyen irányban párhuzamosan hatnak országunkban a csendes etnikai tisztogatók, akik a nem lojális magyarok mielőbbi elköl-

tözését szorgalmazták a szerintük „tartalék hazának” nevezett anyaországba. Ezek az erők igyekeznek felgyorsítani egyes vidékek etnikai szerkezetének változtatását nemcsak a menekültek betelepítésével, de a birtokviszonyok változtatásával, a nem kisebbségek gazdasági erejének további növelésével.

A megváltozott életelés a legutóbbi évek keserű tapasztalatai és kijózanító felismerései oda hatottak, hogy az itteni magyarság az 1944-es atrocitásokat és az 1944 három utolsó hónapjának megpróbáltatásait, amikor még nem dőlt el, hogy a németekhez hasonlóan kitelepítik-e a magyar lakosságot, vagy sem, nemcsak mint egyedi családi tragédiát, hanem mint kollektív megpróbáltatást éli át, ami ma is újból kísért. Igaz, ma már az atrocitásokkal sújtott családokban mind kevesebb az apjukat gyászoló gyerek, mert maguk is már eltávoztak az élők világából, és mint több az emlékező leszármazottak száma, akik jól tudják, mit jelentett családfenntartó nélkül megmaradni és felnőni.

Az eltelt néhány év kínosan pergő napjai meghozták az itteni magyarság tömegei számára a tapasztalatokban gyökerező felismerést, hogy magunknak kell kiállni saját helyzete rendezése érdekében, és nem várhatja el, hogy azt valamilyen más politikai tényező végezze el helyette, ideértve a saját soraiból eredő politikai vagy értelmiségi elitet is. Ezzel a felismeréssel megsemmisült a Kommunista Szövetség által hangoztatott elv, amely szerint a többségi nemzet tagjainak a proletár internacionalizmusuk alapján kötelességük a testvériség-egység jegyében küzdeni a saját soraiban fellelt nemzeti szűkkeblőség ellen, de egyben a nemzetiségek jogaiért, mert ha a nemzetiségek jogait a nemzeti kisebbség soraiból valók fessegetik, azt nacionalizmusnak vagy legalábbis „nacionalista irányzatú” cselekedetnek kell tekinteni, többek között azért is, mert nyugtalanságot és zavart kelt a nemzetek és nemzetiségek egymás közti viszonyában. Ez, a politikai cselekvésre és kiállásra serkentő felismerés a nehéz hónapok során csak megszilárdult és világosan politikai akaratként plebiszcitárisan megnyilvánult, mindinkább tömörítve a magyarság sorait. A saját sorsa iránti felelősség és kiállás követelményének felismerésével párhuzamosan néhány hónap alatt magyarságunk létrehozta a saját politikai érdekvédelmi szervezetét, és ezzel elsöpörte a Kommunista Szövetség eddigi tabuját, miszerint átkosnak nyilvánította a nemzeti kisebbségek vertikális szervezkedését, és utat nyitott számunkra egy egész sor közművelődési, szakmai, társadalmi, tudományos, művészeti, humanitárius és más jellegű szervezkedésre sorainkban. Ennek tudatában kicsinyes aggályoskodásnak tűnik e politikai cselekvés személyiségeinek fölösleges méricskélése. Hisz az ember élete során változik az újabb felismerések, tapasztalatok révén. Nemrég a következőt olvastam a *Nép-szabadság* 1993. december 4-ei számában Schlett István cikkében: „A politizáló ember számára azonban az egyik legnagyobb hibaforrás, ha a politikát a tudománnyal, a morállal vagy éppen az esztétikai minőséggel összekeveri.”

A jelenlegi szerbiai szocialista időszakban az uralkodó állampárt – de ebben nem különbözik a demokratikus és a nem demokratikus ellenzék sem – a szerb nemzetállam bűvöletében sorra megváltoztatta és beszűkítette a volt kommu-

nista szövetségi időszakban hozott és a nemzeti kisebbségek helyzetét úgyahogy kedvezően szabályozó rendelkezéseket. A VMDK köztársasági képviselői 18 meghozott törvényt emlegetnek, amelyek a kisebbségekre vonatkozó addigi rendelkezéseket megszüntették vagy leszűkítették. A tartományi törvénykezést meg ténylegesen felfüggesztette az uralkodó állampárt.

A magyar nemzeti kisebbséget ért sérelmek felsorolása helyett utalni kell arra a lélektani hadviselésre, amelyet sok szinten és számos eszközzel folytatnak, nyíltan, burkoltan, közvetve és közvetlenül a nemzeti kisebbségek ellen megcélózva szervezeteit és intézményeit. Gondoljunk csak vissza arra a kiközösítő és politikai légkört szennyező összehangolt kisebbségellenes kakofóniára, amely a szerbiai képviselőházi padosoroktól kezdve a tévén, sajtón keresztül állandóan szembetűnő, balkánian primitív, rágalmazó, indulatos, mert ily módon a szerb igazságot igyekeznek magyarázni. Ehhez párosult a mozgósítás, és annak durva módozatai, egy nyilvánosan letagadott háború szerb hadviselőinek anyagi és más nemű támogatása és minden erőtt meghaladó anyagi terhek vállalása. Akarva-akaratlanul mi egy be nem vallott háború részesei vagyunk, ha nem is annyira vérünkkel, de mind megalázóbb nyomorba taszítva javainkkal, egészségünkkel és jövőnkkel fizetünk.

Vannak olyanok, nem is kevesen, akik képtelenek elszenvedni a megaláztatásokat és az anyagi terheket, akik nem látnak ígéretesebb holnapot, és nem hisznek benne. Feladják egész eddigi életüket, és családostul elköltöznének, majd mindent újrakezdve emberibb körülmények között kísérelnek meg tovább élni. Nem is olyan egyszerű nekünk, akik még hiszünk jövőnkben „ÁLLJ”-t kiáltani a távozni készülőknek. De ha saját jövőnket ígéretesnek véljük a hazai magyarságban érlelődött és már nagy többségénél megérett a felismerés, hogy csak úgy szűnhetünk meg szülőföldünkön másodrendű polgárnak lenni, ha életünk lényeges elemeiről mi magunk határozhatunk és rendezhetjük saját dolgainkat.

A vajdasági magyarság számára mind elterjedtebb az a felismerés, hogy kisebbségi helyzetünket szavatolni kell az európai civilizációs rendszabályok szintjén, és ezek a garantált rendszabályok megvalósítása ne mások jóindulatától függjenek, hanem saját autonóm hatáskörünkbe tartozzanak. Így született meg a magyar autonómia mint politikai cél és követelés. Ezt az autonómiát a szerb jellegű politikai csoportosulások szinte kivétel nélkül egyöntetűen ellenszenvvel fogadták. Többségük itt, Vajdaságban is a magyar autonómiát mint a szerb nemzeti államtesttől való kiszakadást értelmezik (magukból kiindulva). A valamivel mérsékeltebbek visszasírják a volt autonómiát, amely mint tudjuk, biztosította az egypártrendszerben a szerb majorizációt, és a szerb nemzetiségű politikai elit kávéskanállal adagolhatta a nemzetiségieknek a jogokat azonkívül, hogy a tartomány társadalmi életének nem egy alsóbb szegmentumában a tartományi törvények által meghirdetett jogok megvalósítása jelentősen torzult a kisebbségek kárára és a többségek javára, amit ez utóbbiak természetesen könyveltek el.

Hogy milyen ellenszenvvel, értetlenséggel fogadják a szerb majorizációt biztosító régi autonóm Vajdaság hívei a magyar autonómia politikai programját, példázza az a tény, hogy autonómiánkat úgy értelmezik mint Ágoston úr törekvését, miszerint a Tisza mentén meg akarja teremteni magának a saját rendőrséggel és bírósággal rendelkező körletet (Katalónia, Dél-Tirol sic!).

Az egyébként nemzeti összetételénél fogva szerb abszolút többséget biztosító régi autonóm tartományt visszaállítani akaró vitakörök és politikai csoportosulások felkínálgatják szolgálataikat a tartományon belüli nemzeti kisebbségek feletti gondnokságra. Olyannyira nyilvánvaló ez a felkínált szerep, hogy önkéntelenül is a már a múlt időkben Veljko Vlahović megfogalmazása ötlük fel, miszerint nem kedveli „a térden csúszó forradalmárokat”. De a régi autonóm Vajdaság feltámasztására sok esély nincs, mert azt elsősorban a tartomány többségi szerb népessége nem igényli. Ezt az 1993. decemberi választásokon leadott szavazatok félreérthetetlenül kimutatják. Ezért volt helyénvaló az, amikor 1992 áprilisában a magyar autonómia politikai platformja jó előre leszögezte, hogy mi, magyarok elfogadjuk az egykori autonóm Vajdaság feltámasztását, amennyiben a tartomány összlakossága népszavazáson Vajdaság autonómiája mellett határoz. Számunkra akkor is lényeges egy esetleg ilyen autonóm tartományon belül a magyar önkormányzat, amely magában foglalja majd a magyar önkormányzati körletet csatolt területi részeivel. A magyar autonómia megvalósítása a Szerb Köztársaságban akár egy egységes köztársaságon belül vagy egy autonóm tartomány részeként lényeges. Nem erkölcsös, de főleg nem reális az, hogy mi, magyarok harcoljuk ki a többségi nemzet majorizációját biztosító autonóm Vajdaságot. Egy ilyen autonóm tartomány feltámasztását csak támogathatjuk, de nem mi valósíthatjuk meg – akkor is jövőnk biztosítására az még nem elegendő. Gondoljunk csak arra, hogy az utóbbi két népszámlálási évtizedben (1970–80, 1980–90) mennyire megfogyatkoztunk. Abban a két évtizedben egy-egy mezővárosnyi lakossággal lettünk kevesebben, a tartomány magyar össznépségének 10–10 százalékával (akkor még létezett a SZAT).

Az új típusú jövőnket, atyáskodó majorizáció nélküli kibontakozást biztosító önkormányzatunkat valószínűleg szakaszosan tudjuk létrehozni. Legelőször is a személyi elven alapuló kulturális autonómia épülhet ki. Néhány alapvető ok indokolja ezt a feltevést. Először is az Európai Közösség önkormányzati terüneknek ezt a pillérét szinte osztatlanul támogatja. Az Európai Közösségnek jelentős szerepe lesz térségünk békés rendezésében, ami során a nemzeti kisebbségek helyzetének rendezése – akármit mondanak Pekingtől Teheránon, Bukaresten át Belgrádig – régen már nem az érintett országok kizárólagos belügye. Továbbá az önkormányzatnak ez az eleme felőleli köztársaságunk egész magyar népességét, az ún. tömbmagyarságot éppúgy, mint a szórványmagyarságot. Önkormányzatunk kiteljesedése szempontjából is az autonómiánk ennek az eleme lényeges, a sajátos szellemi életünk intézményeit és társulásait és azok tevékenységét öleli fel, de lehetővé teszi a korszerű gazdasági és szol-

gáztatási tevékenység fejlesztését, ami egy közösség és az egyén boldogulása szempontjából a háborús körülmények elmúltával mindenképpen előtérbe kerülnek.

A személyi elven alapuló kulturális önkormányzat azért nem maradhat hu- zamosabb időn át önmagában, anyagi és társadalmi háttér nélkül. Ezért lényege a területi önkormányzat és a helyi jellegű, a településekre vonatkozó önkormányzat. Ennek elemei, legalább csírájában fellelhetők ma is, de megvalósításuk megköveteli köztársaságunk tényleges demokratizációját és európaisodását, noha ez nem könnyű feladat, és nem is lesz a mai hatalom haszonlesői számára fájdalommentes. Ugyanis a háborús körülmények lealázó nyomorba döntötték a lakosság óriási többségét, s ez egyértelmű az emberek teljes kiszolgáltatottságával. Ilyen adottságok közepette a jogállam, a civil társadalom és az emberi jogok tiszteletben tartása, valamint ennek alapján európai értelemben civilizált demokratikus társadalmi viszonyok alakítása, bizony, még váratni fog magára. A települések helyi önkormányzata is jelenleg a rideg állami összpontosítás irányába mutat, amikor Európa a balkanizálással ellentétben a decentralizálás és a civil társadalom elemeit erősíti a helyi önkormányzatok alakításában.

Szerencsére a magyar autonómia időbeni megvalósítása lehetőségeiről már nem kell jóslatokba bocsátkozni. Térségünk három éve tartó háborúja olyan szakaszába jutott, hogy a balkáni viszonyok rendezése közelinek mondható. Komoly kilátás van arra, hogy két éven belül a rendezés részeként a nemzeti kisebbségek számára a különböző jogi és tényleges garanciák megszületnek, és ehhez csatlakozóan azoknak a kisebbségeknek a számára, akik ezt igénylik, a sajátos önkormányzatok legalább részleges beindítása.

Amennyiben kismemizik az általános rendezésben a nemzeti kisebbségeket – a politikában sok minden lehetséges, de erre előreláthatólag nincs nagy esély – akkor hazánk magyarsága (az utóbbi 3–4 évben mint kollektivitás vészes sebeket kapott) a részleges pusztulás sorsára jut, méghozzá ebben az évtizedben. Ezért is pusztá megmaradásunk érdekében olyan fontos számunkra a magyar önkormányzat megvalósítása, és ezért terhel mindannyiunkat olyan nagy felelősség azért, hogy miként és hányan küzdünk önkormányzatunkért, úgy, hogy tudjuk: ez fennmaradásunk alapvető feltétele.

Már hivatkoztam arra a vészjósló adatra, hogy a legutóbbi két évtizedben magyarságunk összlélekszáma kb. 20 százalékkal megcsappant, ez népességünk egyötödét jelenti. A letűnt szocialista rendszer gyászos örökségének tudható be. A mostani szerbiai köztársaság újszocialista rendszerének soron lévő évtizedében a vajdasági magyar nemzeti kisebbségnek lélekszáma kétszer annyival fog csökkenni, mint az előző évtizedben. Csökkenni fog a 90-es évek évtizedében a kedvezőtlen demográfiai mutatók alapján (népességünk elöregedettsége, az elhalálozások és születések száma stb.) és a nyílt, erőszakos asszimiláción kívüli, ún. „természetes asszimiláció” következtében a fogyatkozás 10 százaléka lehet. Az állandó lakhelyüket elhagyók száma, akik külföldre távoztak, csak

évtizedünk első három háborús évében magyarságunk létszámának ma már további tíz százalékát teszik ki, s ez összesen ismét további egyötödét jelenti. Sokat kell tenni, a felelősség nagy, hogy ez a létszámcsökkenés ebben az évtizedben ne legyen nagyobb, mint egyötöd. Gondoljuk el, milyen megrázó kódtatás egy etnikai közösség életében az, amikor 30 év alatt (nem egészen egy emberi aktív élettartam alatt) nem létezővé válik a népesség 40 százaléka, csak az utóbbi 23 év leforgása alatt még egyharmadával vagyunk kevesebben!

Az elhunytak és a meg nem születettek nem protestálhatnak, de az élők életében alig két évtized leforgása milyen változásokat hozott településeik arculatában és civilizációs jellemzőiben, hogyan alakul környezetük közéleté, utódainak távlata? Ennek alapján nem költői túlzás, amikor a csendes etnikai tisztogatást emlegetjük.

Ezért már most a negyedik háborús év kezdetén, abban a társadalmi környezetben, amelyben vagyunk, ebben a lealázó nyomorban és az ellenünk vezetett lélektani hadviselés közepette az, ami nem várhat a holnapra, ismételnünk kell az igazságot: „Itt maradunk, hogy megmaradjunk!” Ez nem pusztán a VMDK választási jelszava vagy a hívőkhöz intézett püspöki hangzatos íge. Püspökeink nyári körlevelükben, a VMDK választási szórólapján a megdöbbentő és létünkbe vágó igazságot tárta elénk.

Az elvándorlás nem fog maholnap elapadni, noha az elköltözöttek száma már most kb. azonos az 1944. év végi atrocitások áldozatainak számával. Ez a tény, hasonlóan, mint 1944–45-ben a hazai magyar etnikumon belül, sokkal nagyobb lélekszámát a legközvetlenebbül érinti, és előttük a maga teljes súlyával veti fel a pusztaság létezés sorskérdéseit. Tehát nincs szó csak azokról, akik elhagyták (örökre vagy ideiglenesen) tűzhelyüket, és akik jelenleg a hazai magyar összlakosság 10 százalékát képezik. A lenni vagy nem lenni, hogyan holnap és a megmaradás sorskérdései a távozottak szélesebb családjában és közvetlen környezetében is begyűrűzve jelen van. Ilyen módon a jövő és a létezés kérdése a vajdasági magyarság legalább további egynegyede előtt megrázóan éles megvilágításban jelentkezik mindennapjai érzelmi és gondolatvilágában. Ez már népességünk olyan hányada, amelynek legbensőbb gondolataiba jobban beférkőzött maga a kegyetlen élet rideg tényeivel, amire képtelen lett volna bármilyen politikai propaganda. Rajtunk múlik, hogy felelősségünk tudatában odahassunk, hogy az ilyen számvetés eredményezze a tudatot a politikai küzdelem vállalására, és ne sekélyedjen el meddő és tétlen szemlélődésben és várakozásban.

Előrebocsátottuk, hogy a szerbiai nemzeti beállítottságú újszocialista rendszerben az utóbbi három háborús évben a hazai magyarság mint kollektivitás társadalmi szerkezetében sebeket kapott. Ez enyhe fogalmazás volt. Közlebb-ről szemlélve kiviláglik, hogy többről van szó, mint megszenvedett sebekről. Magyar etnikumunk társadalmi szerkezetének csonkításáról van szó.

Az ipar, a kereskedelem, a vendéglátás, szolgáltatás területéről jóformán kipusztult az elmúlt három év alatt a kisvállalkozói réteg, még mielőtt kiala-

kuhatott volna közép vállalkozói részlege. De megjelentek a távolabbi vidékek háborús haszonlesői, akik a hatalmi párt kegyeltjeiként már biztosítják privatizációs helyzetüket a jobb időkre várva. Így a tőke külföldre való mentése után, a hazai körülmények kedvezőbb alakulásával majd a tőke visszaáramlása nem kis akadályokba fog ütközni a már birtokon belüli helyzeti előnnyel rendelkező vállalkozókkal szemben. Így már világos, hogy a kulturális autonómia intézményeinek kiegészítő támogatására a jövőben létrehozott alapítványok számára a hazai vállalkozók nem jelentenek majd erőteljes támaszt. Maradnak számunkra a pótlólagos támogatás előteremtésében az anyaországi alapítványok.

Az értelmiségiek a múltban is határozottan függtek az államhatalomtól az elmúlt, letűnt szocialista érában. A mostani szocializmusban a nyomor és merev köztársasági központositás következtében még hatványozottabban ki vannak szolgáltatva a hatalom önkényének. Emberi méltóságában és szabad cselekvésében az értelmiségiek nagy része igencsak korlátozott. Az önkény, a nyomor és megaláztatás elől menekülve sokan elhagyták az országot, még ha nem is mindörökre. Mégis ez az elvándorlás magyar etnikai közösségünkben egy évszázadon belül immár harmadszor (1918–20, 1944–46 és most) játszódik le, és felmerül a továbbiak latolgatása, mitévők legyünk a megcsappant értelmiségi állag után.

Magyarságunk leginkább stabil, már hagyományosan létező magánvállalkozói irányvétellel a határozottan röghöz kötött parasztság volt, és marad is. Ez a rétegünk volt természetesen nemcsak saját etnikai közösségünkön belül, még néhány évvel kétségtelen előnyünk, mint a leendő piacgazdálkodás már létező társadalmi támasza Kelet-Közép-Európában. Ez a mezőgazdasági magántermelői réteg ma igen lesújtó helyzetben van. Belátható időn belül nem számíthatunk a magángazdaságokra mint alapítványaink adományozóira és a meglévő vagy létesítendő intézményeink és kulturális rendszereink szponzoraira. De az elkövetkező termelési tevékenység lendítói is csak részben lehetnek, mert a magángazdálkodó földműves ma a mostoha gazdasági feltételek között a pusztta fennmaradásért és túlélésért küzd. A következő kedvező lépés saját gazdaságának élénkítése lesz.

Ez van, ez a rideg valóságunk, ezzel számolnunk kell. Ezért a kitűzött politikai célok megvalósításáért a küzdelem olyan nehéz, és olyan nagy felelősséggel jár, mindannyiunk részéről.

1994. január 8-án

HOGYAN HOVÁ?

*Kiépteni magunkban életképes anyanyelvet,
hog anyanyelvünkben (is) megmaradhassunk*

ÁGOSTON MIHÁLY

Bizonyára sokan egyetértenek velem abban, hogy a délvidéki magyar értelmiségnek nemcsak kivételes („elit”) lehetősége van, s persze joga is, foglalkozni (tanulmányokban, tanácskozáson stb.) többek között az egész itteni magyar nemzeti kisebbség sorskérdéseivel, hanem ez neki erkölcsi kötelessége is. Neki, azaz nekünk, sokunknak helyi és értelmiségi voltunk révén jelentős előnyünk van ugyanis a helyi magyar kisebbség többi részével szemben, sőt még az anyaországi értelmiséggel szemben is.

Úgy gondolom azonban, hogy mai helyzetünket eleve nem elegendő meglátunk és láttatunk, hanem meg is kell(ene) értenünk és értetnünk azt, amit látunk és láttatni akarunk. Elsősorban, persze, önmagunkért, de nem kevésbé azokért, akik nem itt élnek, vagy nem régóta élnek velünk. (Szerintem ez némileg meghatározója lehetne minden magyarságtanácskozásunknak. Tudatos irányelvként.) A helyzetünk és a körülményeink megértéséhez pedig elengedhetetlen minél tárgyilagosabban tájékozódunk arról, hogy az elmúlt fél évszázadban vagy akár a hét és fél évtizedben – nemzeti létünkre vonatkozóan és kihatóan – itt milyen tendenciák, intézkedések, kísérletek és tevékenységek érvényesültek, azaz mi vezetett ide, minek eredője az, ami van, mai helyzetünk kialakulásában minek volt döntő szerepe.

I.

További fejtegetésem elé néhány olyan megjegyzést bocsátanék, melyek említését – ha jórészt közismert tényekre vonatkoznak is – ez esetben fontosnak vélem.

1: A magyarságnak itt (de nemcsak most) nem pusztán a biológiai életre, ill. a túlélésre van szüksége, hanem a n e m z e t i m e g m a r a d á s r a is.

2: Ezzel kapcsolatban (de ettől függetlenül is) nem csupán az a kérdés, hogy megmaradásunkra milyen lehetőségeket látunk, és milyenekre várhatunk a közeljövőben vagy a távoliban, hanem az is, hogy milyen l e h e t ő s é g e k

m e g t e r e m t é s é r e van és lesz szükségünk. Közgondolkodásunkból gyakran kimarad az a szempont, hogy a szükséges lehetőség nemcsak keresendő, hanem meg is teremthető.

3: Hogyha logikusan és jóhiszeműen értelmezzük a nemzeti megmaradás tézisé, bele kell értenünk a biológiai megmaradást is, de a szociális, művelődési és gazdasági európaiasodásunkat nem kevésbé. Viszont ezekkel párhuzamosan anyanyelvünk, azaz a n y a n y e l v i é s a n y a n y e l v ű k u l t ú r á n k életképességét kell létrehozni és megtartani. Ez a teljes összefogásunkkal is hosszan tartó feladat lesz, sőt komoly, sokrétű és állandó segítségre lesz szükségünk. Elsősorban az európai igényeknek megfelelő nyelvi életfeltételek javításához, illetve megteremtéséhez. Mivel az egyetemes magyar nyelv egységéről van szó, az anyaország segíthet legelőbbet.

Nem hiszem, hogy az Olvasónak újat mondok vele, de szükségesnek látom ráirányítani a figyelmet: az imént említett nyelvfejlesztés kettős feladat, sőt kettős fogalom: (1) fejlesztése az itt élő magyarság egyéni és kollektív anyanyelvi kultúrájának, anyanyelvi erőnknek, (2) és mivel az egyetemes magyar nemzet szerves része vagyunk, anyanyelvi létünk önmagában is jó vagy kevésbé hasznos, éltető vagy leहुzó formálója a magyar nyelvrendszernek.

4: Nemzeti megmaradásunknak (mint minden nemzetének és nemzeti kisebbségének) számos feltételét nevezhetjük meg. Véleményem szerint, itt és most, tehát századunk és kontinensünk megfélemlítő és tudatformáló eszmetorzulásai, eszmezavarai és -csődje után, de még régi és már új félelmek szorításában, a remélt letisztulás küszöbén a legdöntőbb és a legidőszerűbb feltételek közé tartozik m e r n ű n k v á l l a l n i m a g y a r s á g u n k a t. Mernünk fölismerni és megvallani, amit eddig is láttunk és tudtunk, de már a gondolatnak halva kellett születnie, és halálát is tagadtuk. Mernünk vállalni nemzeti hovatartozásunkat és nemzetünk hovatartozását. Nem többet, sőt ezt is józanul, amennyire csak lehet.

5: Ugyanakkor vállalnunk kellene a k i r o s t á l á s t is. Önvizsgálatunkkal kezdve, történelemszemléletünkben (ha van ilyen), anyanyelvszemléletünkben, művelődési és etnikai nemzettudatunkból kirostálni az önelégültséget, a tetszelgést, az üres, megtévesztő és önmegtévesztő n e m z e t i e s k e d é s t, mely leहुzó és megaláz, akár sért, akár nem sért másokat.

6: Remélhető, hogy a fönt említett megtisztulási folyamattal párhuzamosan lesz erőnk kiheverni a hosszú évtizedek alatt belénk nevelt k i s e b b r e n d ű s é g i é r z é s t és kollektív b ű n ö s s é g t u d a t o t. Lesz erőnk megszabadulni az állojalitástól, a janicsárságtól, a provincializmus számos tünetétől, a kollaborációs reflexektől. S ugyanakkor lesz erőnk levetni magunkról azt is, ami ösztönösen vagy tudatosan gátolná és gátolja a bennünket körülvevő természetes másság megnyilatkozásait és érvényesülését.

7: Remélhető, hogy lesz önfegyelmünk és szellemi erőnk józanul fölfedni és elhárítani a ránk nehezedő nyelvi és nemzeti h e g e m ó n i á t, mely nyíltan vagy burkoltan, tudatosan és akaratlanul (!) beolvasztási törekvéseket szolgál. (Az akaratlanság nem pusztá föltevésen, hanem közvetlen tapasztalaton is ala-

pul. Többé-kevésbé általános jelenség ugyanis, hogy a nemzeti kisebbségek ügyében intézkedő és döntő többségi funkcionáriusok tevékenysége gyakran döbbenetes tájékoztatlanságról és hozzá nem értésről árulkodik.

8: Nekünk (itt és most) nem lenne szabad nem tudnunk, hogy a gyors asszimiláció nem most kezdődött el. Sem az anyanyelvünk tudatos föladata (magyar diákok százainak átáramlása és átáramoltatása államnyelvű tagozatra), sem az itteni magyarság aránytalanul tömeges és gyors elköltözése, kiköltözése (nemcsak vendégmunkásként Németországba, hanem családostul kivándorlóként Ausztráliába, Kanadába). Már „a régi szép békeidők”-ben. Adatokkal alátámasztott tanulmányok jelentek meg róla.

9: Nekünk „itt és most” nem lehet nem tudnunk, hogy a délvidéki magyar iskola nem a közelmúltban szűntek meg, egyszerre. Elsőként éppen a tájnak szerves igényét szolgáló mezőgazdasági szakközépiskolák.

10: Értelmiséghez nem lenne méltó nem tudnunk, hogy az egy tannyelvű önálló magyar iskolák éppúgy nem az „együvé tartozás” és a „testvériség” demagóg elvét sértették volna, ha hatalmi parancsra meg nem szüntetik őket, s éppúgy nem gettósítással szolgáltak (volna) a magyarságnak, miként az egy tannyelvű, önálló szerb iskolák sem ezt a célt szolgálják, nemcsak megmaradva, hanem egyre növekvő számban. Nem azért vannak, hogy a szerb fiataltságot „elszigeteljék a más nyelvektől”, hanem hogy ott jól megtanulhassák anyanyelvüket, Vajdaság-szerbe, ahol még legalább négy más nyelvű nép is él, velük együtt.

Tehát a magyar oktatási intézmények önállóságának eltörlése éppen az asszimiláció fölgyorsítását szolgálta és szolgálja. Akármennyire igaz vagy nem igaz, hogy a magyarság beleegyezése nélkül hozott intézkedés háttérében gazdasági ok is állt és áll. Hiszen az egynyelvű kisebbségi napilap is „sok pénzbe kerül”-ne, sőt immár a kétnyelvű iskola keretében (vagy szorításában, felügyelete alatt) is „sok pénzbe kerül az államnak” az anyanyelvű kisebbségi tagozat fenntartása – hallhatjuk ezt időnként, és hallhattuk már tizenöt évvel ezelőtt is.

11: Nekünk „itt és most” – miután már annyiszor beláttuk és magunk között keseregünk káros következményei miatt – végre mérvadóan és hatékonyan ki kellene mondanunk, hogy az eddigi tankönyvek (az anyanyelvi kivételével, természetesen) kezdettől fogva alkalmatlanok voltak, a gondos és színvonalas nyomdatechnika ellenére, mert nem a tanulók anyanyelvén írta meg őket a szerző. A tankönyvfordító (mindenes) ipar nyelvezete ugyanis eleve nem lehetett és nem lehet alkalmas arra, hogy tananyagká váljon. Márpedig – jól vagy akár szörnyen rosszul is – minden tantárgy minden óráján anyanyelvtanítás is folyik (!). Természetesen, a többségi nyelvű tagozatokon is. S ebben a folyamatban a tankönyv nyelvezetének (amikor van tankönyv!) fontos szerepe van.

Monopóliuma révén az állami irányítású tankönyvfordító ipar nemcsak az anyanyelvtanítás elélettelenedését idézte és idézi elő, hanem intézményesen és átfogóan (!) a nyelvi provincializmus terjedését is. Sőt, éppen a nyelvezet élet-

telensége folytán, permanensen gátolja a tantárgyi ismeretek didaktikai átáramlását is.

Általában nemcsak a diák nem értette és nem érti az ilyen (fordításnyelvű) tankönyv magyar szövegét, hanem gyakran a szaktanár sem; azaz ahhoz, hogy megérthesse, a szerb eredetit kell föllapoznia. (Ez magában nem lenne baj, de a „föllapozás”-t a diák nem teheti meg, másrészt a tankönyv alapföladata a szaktárgyi ismeretek tolmácsolása mellett a szaknyelv megfelelő szintű elsajátíttatása. Ez utóbbi az ilyen tankönyvből elmarad, s a helyette nyújtott amorf nyelvi produktum jórészt használhatatlan, és jórészt csak zavart kelt az egyetemes magyar köznyelv kialakításában.)

Más szóval: amiatt, hogy fordítással készülnek tankönyveink, kisebb az átadott tárgyi tudás, illetve ahol lehetne is anyanyelven tanulni, többen emiatt is (!) okkal választották és választják a még meglevő anyanyelvű tagozat helyett a szerb nyelvűt.

12: „Itt és most végre színt kellene vallanunk: anyanyelvű t a n á r k é p z é s nélkül nem lehetséges az életképes anyanyelvű közoktatás, pontosabban: a közoktatás nem képes adni életképes anyanyelvi és anyanyelvű kultúrát. Amit az ilyen közoktatás adhat, az kétségtelenül érték, de megtévesztő, mert elemi fogyatékosága folytán veszteséget és károsodást okoz az anyanyelven végző diákok számára, azok anyanyelvi készségében és tárgyi tudásában, a délvidéki táj és szülőföld történelmi és szellemi hagyományainak továbbfejlesztésében.

13: Végre azt is föl kellene ismernünk már, hogy az itteni magyar értelmiségnek nem az a dolga, hogy ittmaradásra szólítsa föl a magyarságnak e tekintetben általában hátrányosabb helyzetű rétegeit, nemegyszer vizet prédikálva, hanem hogy az i t t h o n m a r a d h a t á s föltételeit javítsa vagy teremtsen meg, ill. megteremtésüket elősegítse. Olyan körülmények kialakításán kellene dolgoznunk, hogy az itteni magyarság anyanyelve átfogóan is (Versectől Bezédánig) megtartható és életképesévé fejleszhető legyen elsősorban önálló magyar iskolák és más anyanyelvi és anyanyelvű intézmények létesítésével és működtetésével, de megfelelő gazdasági és politikai viszonyokkal is.

II.

Jelenünk megértésének és megértetésének fönti előismeretei vázlatnak is hiányosak, tudom, a téma hátterére viszonylag szűk látószöveget nyitnak. De a *Híd*-olvasók többsége azt helyzetismeretével és visszaemlékezésével ki tudja tágítani.

Rátérhetünk tehát a főszerkesztői fölhívás központi kérdésének elemzésére. Az itteni magyarság jövőjének lehetőségeit kutatva sokféle gondolat és fogalom rajzza körül tollamat: utak, problémák, modellek, buktatók, esélyek, kétélyek, közöny, kishitűség, illúzió, szemléleti és lelki gátlások, (bele) fáradtságunk, rezignációnk, széthullottságunk, bizalmatlanságunk, a kevés megbecsülése, bedolgozás az egyetemes magyar kultúrába vagy részvétel annak alakításában, seho-va sem tartozásunk vagy kétirányú (s ellentmondó vagy nem ellentmondó) helyt-

állásunk, a pluralizmus produktív elfogadása és befogadása . . . Őnelégültség vagy önteltség; rosszindulat vagy rosszhiszeműség; nyelvtörvény a nyelvrendszerben és „nyelvtörvény” a nyelvhasználat ellen; a tudás hatalma és a hatalom hozzá nem értése; rendszerváltás és köpönyegfordítás; „testvériség” és emberi együttérzés; nemzettudat és hangoskodás; föltételezés és bizonyítás; mi lenne jó, és mi lehetséges; nemzeti érdek és emberi méltóság; a szavak hitele és hitünk ereje; bizalom és önbizalom; valójában mi is a lényeg? . . .

A fenti fogalomsorban, ha kuszáltan is, már jelezni kívántam, hogy kuszált napjaink válságkorszakában a választott téma megvilágításakor megszámlálhatatlan paradoxon és ellentmondás, dilemma és bizonytalanság gátolja útkeresésünket.

Az alábbi lehetséges programvázlatot magam is elégtelennek és nagyotlank vélem, de ennek tudatában fogtam tollat. Mivel eleve csak egy lehetek azok közül, akik ebben a *Híd*-számban a témához nyúlnak, a teljesség hiányát nem tartom a megnyilatkozás akadályának; írásom egyébként talán lehet hasznos építőkocka ebben a szellemi modellben.

Nemzeti megmaradásunk, szerintem, legfőképpen anyanyelvünk helyzetétől és állapotától függ. Az itt élő magyarság egyéni és kollektív nyelvhasználatára és nyelvkészségére gondolok. (Kollektív anyanyelvhasználati és -fejlesztési jogaink kétségbevonása az anyanyelv nyelvi mibenlétének tagadását jelentené és jelenti, s kétszeres benne az ellentmondás, mert az ilyen tagadás csakis egy másik nyelvközösség anyanyelvének hegemoniája érdekében történhet.)

Nyelvről, anyanyelvről gyakran nyilatkoznak emberek, s igen sokféleképpen. Főleg laikusok. De hogysisne nyilatkoznának, amikor fontosnak érzik, és közelinek. Veszélyessé főleg akkor válhat ez, amikor pl. törvényhozók teszik ezt, vagy miniszterek a mások anyanyelvéről. De egy nyelvközösségen belül is érdemes és érdekes elgondolkodnunk anyanyelvünkről. A nyelvállapot ugyanis elsősorban az egyének anyanyelvi készségében határozható meg, de a nyelv mint működő képzőrendszer csak a közösségben él, a nyelvközösségben. Nélküle nem fejlődhet.

A délvidéki magyarság anyanyelvhasználatában az itt élő egyének anyanyelvi készsége által nyilatkozhat meg és fejlődhet nyelvhasználatunk. Csak így és itt bontakozhat ki a délvidéki magyarság szellemi élete, alkotóereje; ez fogja át és fejezi ki egész életünket, illetve annak kommunikációsükségletét, gondolkodásrendszerét a családi asztaltól a traktorig, munkapadig, íróasztalig, az óvodától az akadémiai, parlamenti (vagy képviselő-testületi) tanácsstermekig. Anyanyelvünkben (különbféle és nagyszámú nyelvelemként és szerkezetként és részrendszerként) benne van az egész életünk: és egyéni készségként bennünk van az egész anyanyelv. Bennünk, de egészen csak az együttésünkben mint az egyének kommunikációpartneri, egymást kiegészítő készségei. S ami külön-külön van meg bennünk, az annyit ér, amennyire s ahogyan a közösségen belül tudjuk használni. Annyit ér tehát, amennyire átfogóan, térben és mondani-valóban, mindenre kiterjedően használni tudjuk Fehértemplomtól Bezdánig, illetve szerte a világon, hol magyarok élnek, szólnak, írnak és írtak. Annyit ér,

ha használatában (az értésben és az értetésben) nem gátol bennünket sem anyanyelvi kulturálatlanságunk, sem a többnyelvű társadalom állami nyelvtörvényei.

Ezért a témára vonatkozó mondanivalóm elsősorban anyanyelvi és anyanyelvű kultúránk kialakítására, továbbfejlesztésére és megtarthatóságára vonatkozik.

III.

A közeli és a távolabbi jövőben végzendő, indokoltnak és lehetségesnek vélt teendőinket az alábbiakban vázolom. Ezek megfogalmazásában realizmusra törekedtem, de eleve nem a jelenlegi lehetőségekből indultam ki, mivel egyrészt a létező lehetőségek megtartása nemcsak tőlünk függ, nemcsak ilyen válságos időkben, másrészt új lehetőségek teremtése nemcsak elképzelhető, hanem kötelességünk is tervezni és akarni.

A *Hid*-beli fölkérésnek igyekeztem tőlem telhetően eleget tenni. Jelzem: tudatosan nem vezérelt sem elszabadult képzelet, sem indulat, sem maximalizmus. Hacsak az nem tekinthető illúzióknak, hogy az elmúlt fél évszázadban fölgyorsult asszimilációnkat és nemzeti elfogyásunkat, elsorvadásunkat (anyanyelvünk föladását és provincializálódását, az elköltözést . . .) lelassítsuk s idővel megállítsuk. De ha ez illúzió, akkor itt csak az agóniafájdalmak enyhítéséről kellene értekezniük, vagy a nemzeti eutanáziáról. Bizonyára mindannyian úgy fogtuk föl, hogy itt és most nem ez a téma.

Szerintem vitatható és vitatandó, hogy nemzeti megmaradásunkhoz mi kell, de hogy ami ahhoz elengedhetetlenül valóban kell, azt autonómiának nevezzük-e, vagy másnak, esetleg csak tabu-nak, s hogy az „túl sok”-e, „illúzió”-e, annak eldöntése nem célja fejtegetésemnek. Nem lehet az.

1) Anyanyelvünk ma i á l l a p o t á r ó l és életképessé tételének föltételeiről napjainkban is szóltak és írtak már többen és többször. A szimptómák bemutatására itt nem térek ki, az életképesség fogalmát és a teendőket pedig ez az írás is tárgyalja. Nyelvi provincializmusunk fokát és veszélyeit mindenestre nem az esztéták, filológusok s az északkelet-bácskai magyar értelmiség anyanyelvi készségén és nyelvhasználatán mérhetjük. Továbbá: ennek a peremmagyarságra sajátosan jellemző nyelvállapotnak a természetrajzát elsősorban ezek a vonások határozzák meg: alaktani, mondattani, hangtani és szemantikai idegenszerűségek, szókészleti szürkesség és szegénység, az egyetemes magyar szaknyelv ismeretének hiánya, többértű pongyolaság, nyelvünk egyes részrendszereinek észlelhető bomlása. Az viszont, ha ezt a jelenségkomplexumot, ill. nyelvállapotot egyszerűen regionalitásnak nevezzük, nem veszélytelen elkenődése a nyelvromlásnak, azonkívül, hogy téves minősítés. Mindezek ugyanis megszüntethetők és megszüntetendők bizonyos mértékben, ha átfogóan és gyökeresen javítunk oktatási rendszerünkön, az oktatás programján és a közéleti nyelvhasználaton.

2) Napjaink rohanósága arra késztet, hogy az oktatásügyünk előtt említsem t ö m e g t á j é k o z t a t á s u n k anyanyelvi felelősségét.

A televízió műsorát sokan nézik (a szerencsésebbek a Magyar Televízió teljes napi, viszonylag jó nyelvezetű műsorait is), ezért ez nemcsak a legnépszerűbb médiuma a tömegtájékoztatásnak, hanem legnagyobb a spontán nyelvi hatása is. Várható tehát, hogy mihelyt a tévéműsorok felelős szervezői képesek és hajlandók lesznek felelősebben viszonyulni a médium spontán anyanyelvi szerepéhez, jelentősen megnövekedhet pozitív hatása a helyi magyarság anyanyelvi készségére. Ehhez viszont mindenképp az lenne szükséges, hogy az igen gyöngye dikciójú hírolvasók működését beszüntessék, s amikor a meglevő jó szereplők mellé újakat vesznek föl, azok kiválasztását hozzáértéssel tegyék. Erre nálunk van lehetőség, volt is, csak gyakran nem éltek vele az illetékesek. Tekintettel a tévéműsor nagy nézettségére, szükséges lenne sokkal többet áldozni arra is, hogy a tömegtájékoztatás szövegeinek megfelelő gondozására legyen elegendő lektor, méghozzá jó szakképzettséggel, hogy a műsorok nyelvezete ne hemzsegen a provincializmustól, mert azon a hírolvasó már nem segíthet.

A televízió nyelvi hatását jól szemlélteti az a tapasztalatunk, hogy a magyar határ jugoszláviai oldalán, ameddig fogható a Magyar Televízió műsora, a magyar lakosság anyanyelvi kultúrája átlagosan is színvonalasabb, mint ettől a zónától délre. Persze, az észlelt minőségi különbség kialakulásában más tényezők is játszhatnak szerepet, de a Magyar Televízióé markáns és döntő tényező. Sajnálatos, hogy ez a zóna bizonyára a közeljövőben sem fog kiterjedni a délvidéki magyar nyelvterület egészére, s hogy ezt az anyanyelvi károsodást nem pótolhatja a csak műholdas műsorközvetítésű Duna Televízió sem. De még jobb lenne, ha az Újvidéki Televízió magyar nyelvű programját javítanák teljesre és nyelvezetében színvonalasra. Az ellenkezője történik, sajnós.

3) O k t a t á s u n k ügye viszonylag közismert, mivel az itt fölmerült problémák régóta megoldatlanok, sőt egyre csak súlyosbodnak, az oktatásügy intézményességéből eredően pedig legátfogóbban hatnak ki nemzeti megmaradásunk problematikájára is. Ennek jövőképéről ezért nemigen szólnék.

A kérdés megoldásának lényegét abban látom, hogy önálló magyar iskolákra lenne szükségünk a kétnyelvűek mellett, főleg az olyan településeken, ahol ezt a lakosság számaránya lehetővé tenné. (Aki itt és most még kérdezné, hogy „miért önálló”, azaz miért egynyelvűen anyanyelvű, az szerintem vagy nem itt élt az elmúlt ötven esztendőben, vagy ezt a *Híd*-témát valami mással téveszti össze.) Továbbá önálló magyar oktatási program kellene, természetesen a jugoszláviai magyar kisebbség körülményeinek megfelelően. És a program alapján minden tantárgyhoz magyarul megírt tankönyvek, valamint a tanulók anyanyelvén képzett pedagógusok minden iskolatípus minden tantárgyához, tehát az idegen nyelvek tanítására is, hogy pl. a magyar diák angolról ne szerbre fordítson, ill. ne szerbről angolra. Végül pedig pedagógus-továbbképzés kellene rendszeresen az anyaországban, lehetőleg helyi szakemberek közreműködésével, de szintén minden tantárgyra.

A teljes magyar tanárképzést kellene nálunk elsőnek megszervezni, de már addig is lehetne anyanyelvükön képezni a pedagógusokat, pontosabban: a tanulók anyanyelvén. Az anyaországban, természetesen, hiszen ott erre máris megvannak a föltételek. Az idegen nyelvű pedagógusképzés a nemzeti kisebbség nyelvi provincializmusának melegágya: a végzett hallgató nemcsak rákényszerül ennek a nyelvtorzulatnak a használatára, hanem akaratlanul erre tanítja a diákjait is.

Azt ez a *Híd*-fórum szintén aligha vitathatja (nem lenne méltó), hogy az oktatási rendszerünk c s o n k a a n y a n y e l v ű s é g e nem előre vezet bennünket. Magyarul: az anyanyelvtanítást minden iskolatípus minden óráján pótolhatatlanul végzi minden pedagógus – jól vagy kevésbé jól. Sőt a felsőoktatásban is ez történik. Azok az illetékesek pedig, akik ebben „erélyesen” nem értenek velünk egyet, általában vezet prédikálnak, azaz jól tudják, amit mi tudunk.

Mihelyt anyanyelvű lesz a délvidéki közoktatás és felsőoktatás, a legtöbb magyar fiatait és családot várhatólag el sem lehet kergetni a szülőföldjéről.

Nem mellékesen kell megemlítenem, hogy, sajnos, napjainkban még nagyon is időszerű a diáksegélyezés valamilyen formája az itteni magyar diákok anyanyelvű oktatásának biztosítására. Bárhol tanulnak is, csak anyanyelvükön végzhessék!

4) A f ő l s ő o k t a t á s anyanyelvűsítése előreláthatólag igen nehéz földadat lesz, de ez nem kevésbé elengedhetetlen föltétele a délvidéki magyarság köznyelvűsödésének, az pedig nemzeti megmaradásának. Mert éppen a felsőoktatásból kikerülő magyar értelmiség anyanyelvi és anyanyelvű kultúrája lehet meghatározója helyben a magyar egyetemes köznyelv kialakulásának és elterjedésének. Fontos lenne megvalósítanunk, de pusztán a saját erőnkéből eleve nem remélhetjük. Egy-két szóval külön is kitérek erre.

Lényegét abban látom, hogy a Délvidék minél inkább helyben adhassa meg a helyi magyarságnak mindazt, ami az anyanyelvi és anyanyelvű kultúrájához szükséges. Más szóval: amitől leginkább függ nemzeti identitásunk megtarthatósága.

Nyilvánvaló, hogy kezdettől fogva is lenne valamennyi helyi erőnk a helyi program megvalósításához, de vendég tanárok átmeneti időre közreműködhetnének, hiszen vendég tanárokat szinte minden egyetem alkalmaz jelenleg is. De amíg ez nálunk nem indítható el, az anyanyelvű felsőoktatást diákjaink számára odaát kellene és lehetne biztosítani. Pontosabban: amit itthon nem tanulhatnak, arra átmenetileg az anyaországban találhatnánk lehetőséget. Ott is, persze, úgy, hogy a hallgatók már a diplomálás előtt megkapják az itthoni (nyelvi és egyéb) sajátos körülményeknek megfelelő szakképesítési többletet is, itthon pedig ezért a többletért, valamint amazért a nyelvi minőségért az anyagi díjazást is. Akár még úgy is, hogy az anyagi többlet biztosításában az anyaország is segít.

A fönti módon vagy ahhoz hasonló körütekintéssel elérhetnénk, hogy a természetes, emberi jogon alapuló kivándorláson túl kevésbé lenne esélyes a

végzett fiataljaink haza nem térése, meg az is kevésbé lenne esélyes, hogy a hazatérő nem a helyi magyarság szolgálatába állítja odaát szerzett képzettségét.

5) A t a n k ö n y v e k nemcsak a pillanatnyi ellátottsági hiánnyal okoznak gondot, hanem (az anyanyelvek kivételével) még akkor sem voltak jók, amikor megvoltak. Nem a szerzők hibájából, sem a nyomdából, hiszen jó tollú és szaktudású emberek munkáit jelentették meg korszerű kiadásban. A fordításból eredt minden súlyos didaktikai és nyelvi probléma, a fordítás tényéből, és persze a minőségéből is, de az utóbbi szempont itt másodlagos.

Azt hiszem, úgy fogalmazhatunk, hogy a tankönyvkiadás államcentrikusságából eredtek a didaktikai korlátok, ti. az állami felügyelet és irányítás már eleve tartalmazott és tartalmaz áthidalhatatlan didaktikai-nyelvi korlátokat a kisebbségi tankönyvkiadásban.

A tanításnak ezt az alapvetően fontos segédeszközét a nemzeti kisebbségek iskoláiban is föl kellene emelnünk arra a pedagógiai szintre, ahol az államnyelvű iskolákban áll. Ott a tanulók anyanyelvén van megírva a biológia, a történelem, a fizika, azaz minden tankönyv, mert mint már szóltam róla, nemcsak tárgyismeretet közvetít a diákok számára, hanem mint megtanult tananyag (jó vagy rossz, ill. kevésbé jó) elemként beépül anyanyelvi készségükbe.

Természetesen, a szaktárgyak anyanyelvűségét nem holmi tankönyvíró ipar szavatolhatja, hanem az, ha az ilyen tankönyvek szerzője megfelelő szinten ismeri a magyar köznyelvet is, az illető szaknyelvet is. Ezért nagyon is előnyös lenne anyaországi vagy ott végzett szakemberek között keresni alkalmas tankönyvírókat.

6) Anyanyelvünk megfelelő elsajátításához, folyamatos fejlesztéséhez és megtartásához többek között az is nélkülözhetetlen, hogy a tömegtájékoztató anyanyelvileg színvonalas médiumait, vagyis azok produktumát (napilapot, hetilapjainkat, a rádió és a tévé teljes napi műsorát) á t f o g ó a n é s r e n d s z e r e s e n hozzáférhetővé tegyük az egész kelet-délvidéki magyarság számára. Világosabban fogalmazva: hogy mindez el is jusson minden településre, házcsoporthoz, ahol a Délvidéken magyarok élnek. Önálló magyar rádió- és tévéműsorra gondoltam, hogy a hallgató-nézőnek kiszolgáltatottságában ne kelljen találgatnia, hogy melyik napon az önkényében kéjelgő műsorigazgató hány órára tette a magyar nyelvű híradót, s mikor hallhat egyáltalán anyanyelvén valamit.

Jelenleg számos faluban, kisebb településen a helybeli magyarság nem olvashat magyar lapot, mert nincs hol megvennie, még ha lenne is mivel. Iskolában, boltban, akár a vendéglőben, de még hamarabb egy kioszkban biztosítani lehetne helyet, hol meghatározott időben a lakosság megvehetné a magyar nyelvű sajtót, sőt ugyanitt a kiadó könyvárusítást is végezhetne.

Ma nálunk számos településnek nemcsak könyvesboltja nincsen, hanem olyan szöglete sem, ahol a lakosság magyar könyvet vehetne. A vidéki fiatalság nemzeti és anyanyelvi (ill. anyanyelvű) kultúrája pedig el sem képzelhető magyar sajtó, magyar könyvek és magyar videokazetták nélkül.

Helyi vagy körzeti (önálló) magyar rádióadók is fölgyorsíthatnák a szórványtelepek anyanyelvű kultúrájának fejlődését.

7) Az anyanyelvű k ö z i g a z g a t á s hozná, ill. hozza majd magával leginkább az anyanyelv nyilvános használatának sokoldalú terjesztését s általa az egyetemes magyar köznyelv terjedésének és erősödésének esélyét. Ennek szükségességét paradoxul éppen azok ismerik leginkább, akik ezt a nemzeti kisebbségek esetében a maguk hatalmi eszközével gátolják. De ennél gyakrabban fordulhat elő, hogy a többségiek, mivel számukra eleve biztosítva van az anyanyelvű közigazgatás, külön motiváció híján nem képesek fölismerni ennek jelentőségét, s így nemritkán a kisebbségi igényben csak intézkedésbeli és kiadásbeli többletet vélnek látni.

Előszörban a fönti helyzet teszi indokolttá, hogy egy-egy etnikum maga akarjon dönteni nyelvhasználatának módjáról, szabályairól, formáiról. Hiszen az anyanyelvű közigazgatásnak egy ezredrésze sem pl. a helységnevtáblák anyanyelvű szövege a kisebbségi területeken, az ezt ellenző többségi hatalom mégis hisztériára képes ingerelni miatta a kisebbségi nyelvhasználatban nem érdekelt lakosság kisebb-nagyobb részét. Kétségtelen viszont, hogy ugyanez a többségi réteg normális esetben (tehát ha nem uszítanak) még büszkélkedne is tájának s helyi közéletének többnyelvűségével. Bizonyítják ezt pl. az idegenforgalom céljára elhelyezett föliratok szerte a városban és a határban.

Hogy anyanyelvű közigazgatáson mit kellene értenünk, ezt a *Hid*-ban, úgy vélem, nem kell kifejtenünk. Nem lényegtelen azonban ilyenkor végiggondolnunk, hogy itt-ott, bizonyos szinten, jelentős következményekkel, mi mindent értenek rajta, ill. mi mindent nem értenek rajta.

8) A délvidéki magyarság k ö z é l e t é n e k a n y a n y e l v ű s í t é s e elemi föltétele nemzeti megmaradásunknak, de ez, ha egyáltalán eljutunk odáig, csak sokrétű, nagy és hosszan tartó folyamat eredményeként jöhet létre. Van okunk hinni abban, hogy ennek megvalósítására nyílik is alkalmunk, lesz is erőnk hozzá. Előnyünkre szolgál, hogy már nem a nulláról kell indulnunk – csak addig megőrizzük azt, ami ehhez megőrzendő, és tovább erősítsük, aminek van egészséges alapja.

Művelődési életünkben van már előzmény, tapasztalatunk is. Nyilvánvaló azonban, hogy e téren hátravan még a legszerűebb kibontakozás is. Különösen a műszaki, orvosi, jogi és más szaktudományok gyakorlatában kezdeti még a magyar nyelv nyilvános szerepe. Remélhetőleg az anyaországi kapcsolataink s az ottani szaktanácskozásokon való rendszeres részvétele a peremmagyarságnak, valamint fiataljaink anyaországi szakképesítése és továbbképzése révén (de a magukkal hozott személyes szakmai kapcsolataik által is) az itthoni anyanyelvhasználat növelni fogja a magyar nyelv itteni társadalmi szerepét. A délvidéki magyarság politikai és művelődési szervezetei, ill. azok működése révén már el is kezdődött ez a folyamat. Társadalmunk anyanyelvi megszerveződését azonban átfogóbban és sokoldalúbban kellene elindítanunk és fölgyorsítanunk, hogy itteni nyilvános használatával anyanyelvünk valóban életképessé váljon ezen a területen. Ennek jelenlegi hiánya naponta megfigyelhető, amikor

a rádióban vagy a tévében magyarul szólalnak meg vagy próbálnak megszólalni értelmiségi interjúalanyok.

Civilizációs (gazdasági, közigazgatási, szociális és művelődési) megszervező-désünk ilyen jellegű elindítása, ill. fölgyorsítása nemcsak a közvetlen anyanyelv-vűsödési célt szolgálná, hanem elősegítené polgári érvényesülésünket is a többnyelvű, többkultúrájú társadalomban.

Nem utolsósorban egy vagy több információszolgálati adatbankra lenne sürgős szükségünk a főnti megszerveződésekhez. Pl. a magyar nyelvű szakirodalmakból a szaktudományi kutatásokhoz és gyakorlathoz, de már a politikai és a művelődési szervezetek pusztá működéséhez is, továbbá anyanyelvi kapcsolatteremtésünkhöz, a munkahelyek és a munkaerő kínálatában, anyaországi és nemzetközi szakkapcsolatainkban stb.

9) Az egyetemes magyar köznyelv erejét, egységét nálunk is szilárdíthatják azok a K á r p á t - m e d e n c e i k a p c s o l a t o k (az anyaország és a peremországok magyarsága között), melyekben a közvetlen és a tömeges anyanyelvhasználat érvényesül. Ezekben általában nem is lenne szükséges az anyanyelvről, annak ápolásáról, helyességéről szólni, hanem elég ehhez pusztán az anyanyelvű kommunikálás.

Valójában nemcsak erre gondoltam, a Kárpát-medencei magyarság intenzív és sokrétű anyanyelvi kapcsolatára, hanem a Nyugaton és a világ más tájain föllelhető szórványok is rendkívül fontos (és fényes) láncszemei lehetnek az egyetemes magyar anyanyelvű kapcsolatoknak, közvetítve kétirányban is az általuk igényelt és befogadott anyanyelvű és idegen nyelvű kultúrát.

Ezekre a kapcsolatokra alkalom nyílik a különböző szaktanácskozáson, diákcserek révén, tanárcserekkel, orvosok, újságírók, színészek elképzelhető, kívánatos cseréjével, posztgraduális tanulmányok alatt stb.

Anyanyelvi szempontból rendkívüli értéke lenne úgy megszerveznünk és permanensen fönttartanunk a kapcsolatokat, hogy azokban mindig mások, azaz minél többen vegyenek és vehessenek részt. Úgy megszervezni tehát, hogy a felelős szervezők jó betekintéssel ellenőrizhessék ennek az említett elvnek az érvényesülését: más-más fiatalok menjenek a táborszásra, más-más pedagógusok a továbbképzésre, minél több ember jusson el idővel a szaktanácskozásokra, a Kárpát-medence sokféle rendezvényére.

10) Végül az intézményes anyanyelvtanítás melletti n y e l v m ű v e l é s szükségességét említem.

Hogyha Magyarországon, ahol a társadalmi nyilvános nyelvhasználat, valamint a teljesebb anyanyelvű közoktatás és fölsőoktatás, továbbá a magyar nyelvű közigazgatás és kereskedelem mellett is állandó szükség van országosan megszervezett, szakemberek által irányított és végzett nyelvművelésre: mennyi és milyen lenne a mi nyelvművelési teendőnk, szükségletünk itt, ahol viszonylag sok minden hiányzik az anyanyelvünk életföltételeiből, s ahol viszonylag sok minden megvan a nyelvészi (nyelvművelő) beavatkozást igénylő nehezítő körülményekből (idegen nyelvű közigazgatás, a magyar nyelvű oktatás csonkassága stb.)? Amott a viszonylag homogén nyelvi közeg megközelítőleg sem okoz

olyan s annyi gondot, anyanyelvi problémát, mint nálunk a társadalmunk többnyelvűsége, a jobbára idegen nyelvű tömegtájékoztató spontán nyelvi hatása, a gyorsuló sorvadás az oktatásban, a tudományos életben stb. Anyanyelvűségünk kezdettől fogva egyre hiányosabb.

Viszonylag hátrányos anyanyelvi helyzetünknek az egy századrésze is elég lenne ahhoz, hogy belássuk: nálunk összehasonlíthatatlanul nagyobb szükség lenne átfogó, sok helyen folyó nyelvművelésre, de még nagyobb szükség arra, hogy a nyelvművelést ne dilettánsok végezzék, hanem olyan szakemberek, akik még az anyaországi átlagnál is biztosabb diagnosztikai érzékeléssel rendelkeznek. S minél több ilyen szakember. Azonkívül a hatékony nyelvművelésnek feltétele lenne, hogy tudatosan és célszerűen támogassa a tömegtájékoztató minden médiuma, a közoktatás, a könyvkiadás, az egészségügyi szolgálat, a közigazgatás és azok a helybeli és anyaországi művelődési szervezetek, melyek ebben közvetlenül vagy közvetve valamit tehetnek. Egyszóval a peremmagyarságban, tehát nálunk is csak a jelentős többletű(!) nyelvművelés segíthetne célszerűen, mert az itteni szükségletek össze sem hasonlíthatók az anyaországiakkal.

IV.

a: A lehetőségünk a nemzeti megmaradásra, szerintem, jelenleg nincs meg. Ezért fogyunk és sorvadunk évtizedek óta. De ez a folyamat, nézetem és hitem szerint, megállítható, a lehetőség ugyanis megteremthető. Lenne erőnk, csak összefogni legyen értelmünk! Sőt nemcsak a saját erőnkre támaszkodhatunk. Elsősorban az anyaország támogat bennünket e tekintetben – szellemi, anyagi, politikai segítséggel. Támogatást jelent a peremmagyarság többi részének azonos politikai törekvése is.

A megmaradási akarathoz mi erőt meríthetünk belső szolidaritásunkból is – ami a kisebbségi közösségekben el is várható, feltételezhető is –, de tapasztalatunkból is.

Végül pedig törekvéseinkhez és kitartásunkhoz példaképül vagy okulásul szolgálhatnak más helyi kisebbségek és a távoliak békés és szerencsés kimenetelű politikai mozgalmi és sikerei. Föltétlenül pozitív értelemben gondolok a finnországi svéd kisebbségre, valamint a dél-tiroli osztrákokra.

Egyértelműen békés szándékú és módszerű politikai, azaz nemzeti törekvéseinkhez minél előbb meg kell nyernünk és folyamatosan biztosítanunk a velünk élő más kisebbségek bizalmát, megértését és támogatását, mindenekelőtt azonban a többségi szerbekét. Ez utóbbi az elmúlt évszázadok történelmi viharai és a közelmúlt eszmezavarai miatt akkor sem lesz könnyű és gyors folyamat, hogyha a bizalomteremtésben sohasem arra várunk, hogy a másik fél kezdeményezzen.

A többségiék mindenütt más helyzetben vannak, s ezért a mi érdekeinket akaratlanul is másképp látják. Nem elég nekünk tudnunk, hogy békés a szándékunk, s nincs benne irredentizmus; nem elég nekünk hinnünk, hogy sérelmeink vannak, hogy igazunk van, hanem a többségi nemzet és a hatalom szá-

mára is tudatossá és egyértelművé kell tennünk: anyanyelvünk, kultúránk, nemzeti identitásunk és érdekeink ápolásában és védelmében nem lehet „túl sok” mindaddig, amíg törekvéseink vagy céljaink nem sértik a többségi nemzet vagy más nemzeti kisebbségek azonos érdekeit. S tudatossá és egyértelművé tennünk, hogy mi ez utóbbi fölső határt sohasem akarhatjuk túllépni, és mindenkor készek vagyunk ennek betartását együttesen ellenőrizni. Másrészt készek vagyunk tiszteletet és megértést tanúsítani azonos jellegű törekvéseik iránt, sőt azokban kölcsönös segítséget nyújtani.

b: Az a u t o n ó m i a számunkra a nemzeti megmaradásnak elengedhetetlen és megkerülhetetlen feltétele. Nincs más választásunk; de nem is lenne okunk megkerülni, hiszen nem irányul senki ellen. A magyarság, kézzelfogható már, csak akkor hagyja abba az el-, ill. kiköltözést vagy gyereke anyanyelvének föladását, hogyha megteremtjük számára az itthonmaradás feltételét: anyanyelvének és nemzeti identitásának megtarthatóságát. (A *ható* képző ebben a célban nagyon is fontos, mert a demokratikus VMDK alaptörekvéssel éppúgy ellentétes lenne, mint az általános emberi jogokkal, ha ez a szervezet vagy bárki a délvidéki magyarságtól vagy annak tagjaitól megkövetelné vagy elvárná, hogy megtartsák anyanyelvüket, nemzetiségüket, vagy hogy itthon maradjanak. A lehetőség biztosítása és tudatosítása azonban erkölcsi kötelessége az itteni magyar értelmiségnek, s érte felelősséggel tartozik. Vagyis: felelősséggel tartozunk.)

Az autonómiakoncepció gondolatáig vagy hasonló átfogó megoldások fölismeréséig egy-egy nemzet vagy nemzetközösség, bármilyen nagyobb sorsközösség csak ritkán és nehezen juthat el, mert az eleve adott másságunkból s az „örökölt” félelemből eredő belső bizalmatlanságunk megosztja szellemi erőnket és közgondolkodásunkat. Egymás másságát ugyanis nemcsak elfogadnunk kellene, s egymást megtűrnünk, megbecsülnünk, hanem – egymást végighallgatva – sürgősen eljutunk odáig, hogy amiben egyetérthetünk, abban egyetértünk, s ahhoz a teendőket együtt határozzuk meg, a közösnek elfogadott célt lehetőleg közösen valósítsuk meg. Hogy legyen hozzá elég erőnk.

A lényeges, nagy célok megvalósítására (mint amilyen pl. az autonómia megteremtése) akkor is kicsi lesz az esélyünk, hogyha a cselekvésből sokan kimaradnak, és akkor is, hogyha a részföladatokat, -teendőket nem az egyéni erőnknek, képességünknek megfelelően vállaljuk. A föladatvállaláshoz általában elégnek szokott látszani a jó szándék és a lelkesülés. Bármilyen föladat megfelelő elvégzéséhez ez sohasem elég, mégis naponta találkozunk ilyen esetekkel. Önkéntes, de avatott cselekvőkre lenne szükség minden köztevékenységben. Amit csak lehet azonban, intézményesen, továbbá átfogóan és nyilvánosan kellene végeznünk és megoldanunk, sőt ellenőriznünk is szakmai felelősséggel. Szerencsére, intézményeink már régóta vannak: érdemes ezek alkalmasságát és számát növelnünk.

c: Legvégül paradoxonként említem, hogy nemzeti létünk megtarthatósága érdekében is a délvidéki magyarságnak több idegennyelv-tudásra lenne szük-

sége, s ezen a helyzeten fölgyorsított iramban kellene változtatni. Semmiképpen sem az anyanyelvtanulás kárára, tehát még csak részben sem a helyett.

Jó szakmai fölkészültséggel, alkalmas módon a magyar fiatalság körében kedvet kellene teremteni (és jó lehetőséget) idegen nyelvek önkéntes és intézményes tanulására. Elsősorban a szerb nyelv megfelelő (tehát igen különböző szintű) elsajátítására, de egyidejűleg világnyelvekére is, azaz kinek melyik nyelvre lesz vagy lehet szüksége.

Anyanyelvi készségünknek sohasem árt pusztán az idegen nyelv tudása, de a tanulása sem, ha azalatt amazt nem hanyagoljuk el. Akárhány idegen nyelvet tanulunk párhuzamosan. Viszont a kontrasztív (tehát a rendszerbeli és a kategóriabeli eltéréseket jól tudatosító) anyanyelv- és idegennyelv-tanulás módszere mellett (mely módszer képességet fejleszt ki a tanulóban az egyes nyelvek, elsősorban az anyanyelv tisztaságának megőrizhetőségére) elemi fontosságú, hogy a nyelvtanuláshoz spontán nyelvhasználati környezetet is biztosítsunk a tanulóknak. Anyanyelvit is, természetesen. Ennek átfogó megvalósítása a közeljövőben már aligha lesz illúzió.

d: A p l u r a l i z m u s kérdéskére, melynek alapos megvitatása és megnyugtató értelmezése megosztottságunk, bizonyos értelmiségi patthelyzetünk és bénultságunk kulcsa is lehetne, ezért erre a kérdésre írásom végén visszatérek.

A pluralisztikus látásmód és az ezt követő reagálásmód nemcsak adva van (s adva is volt, elfojtva is), és nemcsak természetes és elkerülhetetlen, tehát jogos, sőt erkölcsileg tiszteletben tartandó, hanem jó is, hogy van, mert látószögünk és meglátásunk csak így vihet közelebb bennünket a valósághoz, egymást ilyenek elfogadva és ilyenként meghallgatva, sőt erre a másásra igényt tartva egészülhet ki jelen- és jövőlátásunk. Csak sokfajta másságunkban, de józanul mérlegelve és megmérettetve vállalhatunk felelősséget a saját nézeteinkért és tetteinkért. Úgy gondolom.

Más szóval: Mindenki nélkülözhető (hiszen „az élet megy tovább”), de – véleményem szerint – senki sem pótolható. Azaz: minden olyan személy, ki jól hatni, adni, cselekedni, alkotni képes és akar: pótolhatatlan (= az ő ilyen tevékenysége nélkül szegényebbek vagyunk vagy lennénk). Tehát az ilyenek közül mindazok pótolhatatlanok, akik a már bent levők miatt vagy más okból kívül rekedtek. Ez, szerintem, időtől függetlenül érvényes egyensúlytalanság: akár nagyon is régen, akár frissen kerültek be a „bent levők”, és ki a „kívül rekedtek”.

A fönti elven tehát, ha igazán akarjuk, teendőinkhez nem leszünk kevesen; az elv nélkül pedig sohasem lehetnénk elegenden.

ADALÉKOK A VAJDASÁGI MAGYARSÁG SORSKÉRDÉSEINEK PROBLÉMAKÖRÉHEZ

DR. BURÁNY BÉLA

I. TÁMPONTOK

1.

*Itt én vagyok itthon.
Itt én itthon vagyok.
De attól még más is itthon lehet.*

Itthon vagyok pedig ismerten valami nyolc generáció egyhelyben, Zentán, meg annak határában, a Híressor, a Buránysor, a Kisút, a Tornyos-pusztá, – Felsőhegy meg az Orompart valamelyik szállásán esett születése, lefolyt élete és halála alapján. (A katonasírokat szerte a nagyvilágban nem belekalkulálva.) Egyszer, ha ráérek, kipiszkálom a még régebbi adatokat is, még mélyebbre nyúlva vissza az időben, ameddig csak az írások engedik, folytatva amit apámmal csináltattak a Szállasi-éra idején, amikor az öreg Horthyt becsukták a németek, bizonyítandó, hogy állami (városi) hivatalnok léttére nincs az ősei közt zsidó. A közelebbi ősök közül apám, öregapám, dédöregapám meg ük-öregapám kőbe vésvé is egyazon paraszt-sírban nyugszik, úgy helyezkedve mindég, hogy maradjon hely az utánuk jövőknek is.

Mindezt csak azért mondom, hogy magyarázzam: nem én vagyok a „dodjos”. (Vajdaság mai lakosság összetételét tekintve vajon milyen népességeg hány százaléka szólhat erről így, nyugodt lelkiismerettel, és mekkora hátamöggel, generációkban mérve? Magam is csak önvédelemből teszem, óriási marhaságnak tartva mindezt, hisz életem fél évszázadán keresztül az volt a természetes, hogy szülővárosomban velem együtt voltak otthon magyar, szerb, zsidó, német, tót, kisorosz, azaz rutén, ukrán, orosz, kozák, lengyel, román, horvát, szlovén, macedón, bosnyák, cseh, albán, török, háromfajta cigány, azaz magyarcigány, oláfcigány meg balkáni cigány, japán ismerőseim és barátaim, meg a Faragó

Gyuszinak nevezett abbeszin „kiségeus”, gyerekkorom éktelen rossz játszótár-sa is. Hétköznapi életünket tekintve az „egymás felett” és „egymás alatt” éles járma mindig csak a hatalmi szervek rövidlátó és tömeggyilkosságokig gonosz perverzítéseiben törték a nyakunk. De akkor mindig véresre.

Szívesen mondanám, hogy a piszkosságok dandárját mindig a máshonnan jöttek csinálták, azok voltak a tömeggyilkosságok szervezői és véghezvivői is, de el kell ismernem, mindig volt köztük „idevalósi” is. A szájszélet hasító gyp-lőt is együtt tartották.

Életem folyamán rohadt dolog volt csevegni, kezét fogni és gondolatokat cserélni olyanokkal, akikről bizton tudtam, hogy az a kéz – véres. Hogy tettese volt, akár aktív is, mondjuk az egészségházzá lett hajdani Amerika Szálló pin-céjében esett gaztetteknek, aztán a hídláb feletti, vagy mondjuk az adorjáni eseményeknek . . .

2. .

*Minden ember szabadnak születik.
Európa, te céda! A kisebbségi is? . . .*

Az állam, a hatalom, a rendszer nem adja a jogokat, csak elveszi, korlátozza azt. Nem gilt hát a „Mennyi jogot! Mekkora szabadságot adtunk! . . .” vádló mondatai sora. A rendszerek, hatalmak abban mérettetnek meg, hogy velünk-született jogainkat mennyire nyirbálják meg. Ebbe a csokorba az egyéni és a kollektív jogok egyaránt beletartoznak. Nem gilt hát az sem, hogy „. . . mi kiiskoláztattunk! Hát tanulhattál? Nem? . . .” sem. Hisz milyen jagon, jogala-pon vehetné el egy rendszer bárki elől azt a jogot, hogy tanulhasson? Abból a pénzrészből és annak jogán, amit az ő jövedelméből választanak le egész életén keresztül. – Továbblépve: a munkám által, tehát az általam megvalósított anya-gi javakból például az iskoláztatásra leválasztott pénzek útját és végcélját ma-gam szeretném megszabni, mármint azt, hogy mondjuk melyik iskolaalapba, melyik kultúralapba ömöljön. Ha ez nem így van, a hatalom akaratom ellen veszi el és irányítja oda, ahova ő akarja. Szabad társadalomban ezt úgy hívják: rablás. Mert nyilvánosan, és nem suttyomban, lopva történik.

*

Magam csak ezzel a két szememmel nézhetem a világot.

Még akkor is, ha tudom: nincs olyan szem, amelyik nem kiverhető.

II. KÖRKÉP, MAGUNKRÓL

Ami a történelemlétkönyvekből rendre kimarad.

Apámmal, ketten, két élethossznyi időben megértünk két világháborút, és saját szülővárosunk állandó lakójaként megértünk még három országhatár változást is a fejünk felett. Csak magam, a rendszerváltozások sorából megértem – hetet. Emlékszem még az 1. „govori samo državnim jezikom!” mondattal fémjelezett éveire kiselemista, egyébként roppant színes gyerekkoromnak, 2. a magyarok bejövételére, 3. a nyilasok hatalom-átvételére, a német megszállásos, zsidó-elhurcolásos időszakára, 4. az oroszok bejövételére, 5. az úsztatásos s egyéb tömeggyilkosságos, aztán beszolgáltatásos évek sötét periódusára (ha személyesen nem emlékeznék eléggé, megtanítottak volna rá a dallamos szövegek, melyek szerint „Van nekem egy imakönyvem, Belenézek, hull a könnyem, Az van abba beleírva, Pozsarévác, Mitrovica . . .”, meg a Bánátról az, hogy „Sej, jaj de magos a Vármögye kapuja, Ötszáz magyart késérnek át alatta, Mind az ötszáz éggyesbe van vasalva, Sej, csörög rajtuk a partizányok lakatja . . .”), aztán 6. a Tájékoztató Iroda utáni rendszerre, 7. az öngazgatásos periódusra. Hét istent szolgáltam hát ötven év alatt. Most tanulom a nyolcadik katekizmusát. – Mindez csak akkor érdekes, ha aláhúzom: anyám itthon volt a világnak ezen a táján akkor már, amikor az a legrégebb Jugoszlávia, az az első, még ki sem volt gondolva. Ezzel nem az állam legitimitását vitatom a fejem felett. Csak a saját emberjogi legitimitásom magyarázom újra.

*

Nemrég hallottam a TV-ben az új múlt-csináló elvet, amely szerint az összes szlávok a szerbekből vándoroltak szerte, a világnak éppen erről a tájáról . . .

Nincs beleszólási szándékom. Csak kicsit zavar a sokszáz éven át élő, nyilván nem légtüres térre nőtt adat (abból a korból, amikor nemzetek elsismákolása még nem volt divat), amely szerint Botond meg Ajtony népe, a fekete magyarok, itt, e déli végeket őrizve az Al-Duna meg a Száva alatt, – bolgár törzsekkel verekedtek, akik bizánci görög szövetségben tartották az ettől a vonaltól délre meg keletre eső részeket. Meg nemrég mosolyogtatott meg az is, Belgrád „összerb” anyakönyvi kivonata körül, hogy véletlenül azt is tudom, hogy az ezertizenvalahány éves város „Belgrád” szlávok adta nevét – bolgárok adták. A város ősi magyar neve, nyilván nem véletlenül Bolgár-Fehérvár. S mert a bolgárokat nándoroknak, lándoroknak hívták, hát Nándorfehérvár. Vagy Lándorfehérvár lett. S volt, egészen Mohácsig. A bolgárok vesztét tőlünk délre a „bolgárölő” Bazileiosz görög császár Istvánnal kötött szerződése okozta, s ez a „bolgárölés” két évtizedig egyfolytában, 1018-ig tartott. Mellesleg ezek a fekete magyarok előbb görög vallásúak voltak, s csak István kényszerítette őket fegyverrel a római „egy akol, egy pásztor” karámjába, szóval bizánci kereszt-

nyek, „görög-keleti”-ek voltak, amit a szlávok sajátítottak ki „pravoszláv”-vá, pedig pl. a finnek is azok. (Az orosz úton keresztül jutott el hozzájuk a kereszténység, messze az időben.) Az általános tájékozódás kedvéért tán nem rossz, ha tudjuk, III. Béla (1173–1196) Bizáncban nevelkedett Árpád-háziaként a bizánci trón várományosa is volt. Ez is csak azért érdekes, hogy lássuk, a keleti egyház elterjedtsége a középkorban, kolostorok, monostorok vagy csak romjaik láncolata alapján se szerb találmány volt itt Dél-Pannóniában. Itt, a később besenyő, Kun, még később huszitaként eretnek-magyar, szóval egy kicsit mindig (néha nagyon is) pogány Dél-Vidéken. A nem német papok hirdette tanok „rebellis” (kormányellenes), de mindig népközeli életszemlélete jó táptalajon volt erre mifelénk mindig, olyannyira, hogy a központi hatalomnak gyakran-gyakran fegyverrel kellett szétcsapnia ezen a tájon – nem a szerbek között. Nyilván nem véletlenül. Rakásra hordva soknak látszhatott a „van”-ból összehordott, István által bevezetett tized (száz marhából 10 marha, száz lóból tíz ló évente!), különösen a régi, pogány gyakorlattal vetve össze, meg azzal, amit a nép érte kapott . . .

Az Árpád-háziak magyarság-közelsége még óvott Róma ellen is (hisz tulajdonképpen mind Vazul-származékok voltak!), Béla nem véletlenül nevelkedett Bizáncban, s Kálmán (1095–1131) sem véletlenül mondta történelmi mondatát a Magyarországon is máglyázní akaró inkuizítorok szemébe, hogy „Boszorkányok meg nincsenek! . . .”, és kísérte végig sereggel az országon átvonuló keresztéseket.

Az első nem-Árpád-házi királlyal, Károly Róberttel szakadt ránk, immár fék nélkül, az áldás, amikor a pápai adó méreteiben elérte a királylásra fordított pénzék mennyiségét . . . A boszorkányégetés meg az 1700-as évekig tartott . . .

A gazdag (és tanult!) délen nem véletlenül sorjázik az ellenállás, már Gyula, Ajtony, Thonuzóba, Kötöny idején és után (Nagy Antal, Dózsa), sok évszázadon át a nyugat felé fordult központi hatalom tartós gondjaként, messze a török elől menekülve szivárgó, később hullámokban e tájra érkező szerbek előtt is.

Ez a szivárgás, a közös ellenség által összeszorító vagy más érdekből összevert lépésű, jószomszédi évszázadok alatt természetes és magától értetődő volt. Például azokban a századokban, amelyekben Mácsva, a Macsói Bánság, hozományként is használva, hol ide, hol oda fordított háttal volt a sokáig tartó pásztorokcsapások színhelye, amelynek következtében a mácsvai sajkacsás, barna szőrnadrágos, bocskoros paraszt 1960-ban is még „Kuss-ki!”-val hajtotta ki a malacokat az ólból, s tán hajtja ma is („Znate li šta ste sad rekli?” „Pa teram ih napolje!”), a kutyának meg azt mondja: „Csibe!” Egy másik ilyen sajkacsás, szőrnadrágos, szépajúzú, mácsvai, két tehenét terelő „Nye, Sárga, nye!” szavától, Hajduk Sztánkó szülőfalujában, a mácsvai Crna Barán meg majd leestem egy bicikliről. Természetes volt mindez még azokban az évtizedekben is, amelyekben Hunyadi Mátyás Fekete Sereg-ének megdöbentően nagy százaléka a délszláv Balkánról verbuválódott.

A katolikus Bécs szemüvegén át vezetett tollú tankönyvek nevelte generációk „köztudatával” ellentétben, a „baj” nem „a negyvennyócban” kezdődött, amikor a jó király rossz miniszterei „összeveszejtettek bennünket”. Jelen volt az már jóval előbb! Amikor a vallásilag és gondolkozási módban, Szent István óta! egy kicsit (vagy nagyon), de mindig, és okkal! lázadásra hajló, s tegyük hozzá: gazdaságilag is példásan prosperáló fekete magyarokat, az idegenházi királyok által „keresztény” osztrák, cseh, lengyel irányba hajtott magyar politika és közszemlélet – felmorzsolódní hagyta. Ott, a török elleni hadviselés elején, majd közepette, előbb a Duna–Száva alatt, később felett. Egy kicsit alighanem szándékosan is . . . Vallási meggondolásból . . . (Is . . . Legalábbis áltatólag . . .) Hisz a felmorzsolódás előtt még nagyon is kézzel tapintható, nagyapai távolságban (közelségben!) égette jezsuita máglyáit a Szerémi Szigeten, Zsigmond zsoldosai segítségével Jakab, akit ezért később szentté avatott a Római Egyház, halott magyar papok kiásatott hamvait is máglyára hányatva, többek között Belcsény, a mai Beočin terén, s a Kárpátokon túlra, országon kívülre ugrasztva a Bibliát magyarra fordító Kamancot papostul (Sremska Kamenica), és – nyilván nemcsak azokat . . . Tette ezt az a „Zsigmond király, a császár” (akit „Jól fogadott István Vajda, István, kinek apja Lázár”), s aki szinte kéjelegve fejeztetett le 32 magyar lovagot a déli végekről, („Fejet nem hajtának! Süveget nem vetének . . .”). Azokat is csellel elfogatva, Karom (Sremski Karlovci) piacán lefegyverezve, s onnan Budára való hurcolásuk után.

Ezt a leckét persze, hogy nem szerette tanítani sem a Béccsel kiegyezett politika, sem az Egyház. Meg azt sem, hogy az ország fedetlen köldökét védő fekete magyarok, valószínűleg szintén nem véletlenül kialakult jellegzetességgel, – nem hódoltak. Alighanem erre mentek rá, török fenntartóság alá kerülve. Mert a török, a behódolt népeket, nem sok gyengédséggel ugyan, de élni hagyta.

A császárilag és királyilag szétugrasztott déli magyarság megüresedett házai helyét persze, hogy szívesen vette a török elől akkor még csak szivárogni torló, trón-politikailag veszélytelen, lokál-politikailag jól kihasználható délszláv népesség. Jól felfogott élettér-érdekből, ha kellett aktívan is, – kéznél. (A hadjáratvesztett Hunyadit már egy Brankovics fogta el, s váltságdíj ellenében engedte szabadon.

A török elleni harc összefűzött érdekláncolatában a nagyobb csoportos felvándorlás Hunyadi hadjárataival csak fokozódott, a hazafelé tartó hadakhoz kapcsolódva, úgymond: a sereg után.

Szinte természetes, hogy a Galambóc (Golubac) várát védő, akkor már szerb helyőrség az érkező török seregnek szó nélkül adta át a várat. (Az ostromlók között több lehetett a török vazallus rokon, mint a . . .) Csak vallási különbségekért meg, a szilárduló élettérérdekkel fordulva szembe, kinek van kedve megdöglenni? . . .

Rohadtul keserves állapotok teheték lehetővé az utat, amelyik Hunyadi Mátyás híres, délszláv katonákkal teli Fekete Seregétől a „rác martalóc” (= mrtvolovac, azaz hullarabló) nevet hordó szabadcsapatok kialakulásáig vezetett! . . .

Ilyen szabadcsapatokból tömörült a Jován Nenád, azaz Cserni Jován, vagy Crni Jovan, sőt, Cár Nenád serege felső Bácskában, alkura érdemes méretekig, amíg a „Fekete Ember”-t, Szegeden jártában, felismerte egy hajdu, (hisz előzőleg lovász volt Zápolya János szolgálatában), s golyó nála éppen nem lévén, egy levett pitykegombbal oldalba nem lőtte. A személyesen kifürkészendő Szeged várát szerette volna, ajándékként vinni, Zápolyától Ferdinándhoz való párt-átálltában. A sebesülten menekvő vezért Czibak Imre huszárjai a Csikér nádasaiban, Tornyospusztá táján érték utol. Halálán lehetett már. Komolyabb védelemre érdemtelen. Levágott fejét Zápolyához küldték, az meg lovagló pálcájával háromszor arcul ütötte. A levágott fejét . . . (Egy minősítő, egyoldalú véleményformálás helyett: ugyanezt tette Miloš is Karadjordje levágott fejével. Csak jóval később.)

Csendes somolygásra késztető adat viszont, hogy a Čarnojević Pátriárkával érkező, nagyobb „seoba”-hullámot befogadó okmány egyik tételéről hogyan feledkezik meg következetesen a politika által csak meghatározott helyeken fényesre szidolozott „napi” történelem. Történetesen arról a cikkelyről, amely szerint a befogadottak, hazájuk török alóli felszabadulása után, oda majd visszatérnek . . .

A Koszovó-Metóhija-beli kolostorokat bemutató, színes, vastag, nagyon szép szerb könyv szerint, ezeket az ősi szerb földeket akkor annyira kiürítették, hogy a kolostorokban is csak egy-egy öreg szerzetes maradt. Amíg az is meg nem halt. Hogy kezdetét vegye a romosodás. Immár őriző nélkül.

*

A Bécs ellen török segítséggel is küzdő Rákóczi-szabadságharc egyik hadjárata, a természetesen aktívan is császár párti szerbség ellen, itt, a déli végeken, tehát csak folytatás. Még akkor is, ha ezt a hadjáratot a százvalahány évvel későbbi, 1848-as, 49-es szerb vérengzések „nem felejtett” előzményeként is emlegetik. Szerb részről, persze. A negyvennyolcas események egyik példájaként: az anyaországból ájtott „rác”-okkal feltöltött szerbek, 1849. január 20-án „elfoglalják” a formális helyőrség által védett Zentát. Ott háromnapos szabadrablást kaptak. „Eno madjaro, ubi ga!” jelszóval azt öltek, akit akartak. E három nap „eredményeként” több mint 2.000-en haltak meg akkor Zentán. A III. 10-én megérkezett Perczelék kivégeztek 117 szerbet, akire rábizonyítható volt az aktív részvétel. (Zentán, M. Knežević (1935.) kimutása szerint, 1847-ben 2.170 szerb élt összesen.)

Jovan Djordjević naplója szerint: „Srpska je vlada u Senti trajala od 20. januara do 10. marta 1849. To je vreme bilo žalosno za oba naroda”. (Brankovo Kolo, 1900, str. 908.)

*

Tovább vezetve a térben leszűkített, beszédes mutatókat: az 1941-ben, politikai (és nem nemzeti!) alapon történt felelősségrevonás után, nyilvánosan felakasztottak hét zentait: öt zsidót, két magyart. „Mindent összegezve, a magyar fasiszták Zentán 17 éharcost öltek meg, köztük öt zsidót, tíz magyart, egy szerbet és egy németet.” (Matuska M.)

Az 1944. novemberében „megtorlásként”, jogszerű eljárás nélkül kivégezettek közül 65-ről, levéltári hulladékból megőrzött névsor is tanúskodik. Meg az érintett családok emlékezete. Az összesen „eltűnt”-nek nyilváníthatók száma 70–90 között van.

Vajdasági méretekben a múlt háború áldozatainak hely, mód és egyéb mutatók szerint is bontott kielemezése, úgy tűnik, még sokáig lehet „folyamatban”.

*

A Cseres Tibor által megírt, megfilmesített, és a szomszédos baráti országokban sokszor és sokáig forgatott „Hideg napok”, az író szerint írószövetségek közötti megbeszélésre készült. Az egyik oldalon. A „Ki-ki maga szennyését . . .” csillaga alatt.

A másik oldal adóssága napjainkig nem törlesztetett.

„Az ám!
Hazám! . . .”

III. „MI LESZ VELÜNK, KISFIAM? . . .”

Olyan néppel, amelyik gyereket nem akar csinálni, jövőt nyerni semmiképp sem lehet. Jelent is csak véletlenül. És az sem sokáig tart.

Vannak dolgok, amit, azt hisszük, mindannyian tudunk. Ismerünk. Minden dohányos állítólag „tudja”, mit csinál, amikor rágyújt. Pedig ha valóban tudná, szinte holt biztos, hogy nem csinálná. A csak félig normálisa sem, akinek azért mégsem egészen mindegy, hogy mikor s milyen körülmények között fog „megdögleni”. Az más kérdés, hogy nem szereti tudni. Egész a neurasthaeniás felhangig a fintorgásban. A beérkezett büntetést azért mind a „mért pont én?! . . .” kétségbeesett lázadásával veszi át. Pedig állítólag tudta, mit vállal, s hogy az csak természetszerűleg következik be.

Egy-egy nép, népesség, vagy népcsoport vitálstatisztikai mutatóiból alakult, korcsoportszerinti felépítése, mind a hétköznapi, mind a hosszabb léptékkel mért életének úgyszólván minden megnyilvánulásában jelen lévő realitás, az „alapfokú jelleg” meghatározó jelentőségével. Egy nemzet korcsoport szerinti megoszlását tükröző korpipiramisa, statisztikai életfájának, a korfájának az alakja rengeteg szempontból beszédes, egészében, véve egy rátekintéssel is, vitalitás mutató.

E piramis, vagy korfa egyik felén a férfiak, másik felén a nők mutatói sorjázanak egymás fölé, úgy, hogy a legelső ág a nulla éveseké, azok százalékos részvételét mutatja az össz férfi, illetve a másik oldalon az össz női lakosságszámában. Felfelé a következő ág az egytől két éveseké, aztán a kettőtől három éveseké, s így, felfelé haladva, a 100, vagy még több éves legöregebb korcsoportok egyre rövidülő százalékat mutató ágaival alakul a piramis hegye.

Azoknak a nemzeteknek, népcsoportoknak, amelyeknek a korcsoportpiramisa széles alapokra épül: jövője van. Azoknak a népességeknek, amelyek piramisa hasáb alakú, – történelmük van. Akár a falra is akaszthatják, vagy tükrük elé, mert a valós, az életés élet törvényei szerint – mennek ki a divatból. Lassúbb, vagy sebesebb kihalásra ítélték magukat, saját fajtájukat, más nemzetekre, népcsoportokra hagyva, hogy helyüket elfoglalják a földkerekségen, annak azon a részén, amelyen laktak. Ezt a jelenséget hívják úgy, hogy „fehér halál.”

A piramis aljának, alapjának a beszűkülése erről, mint tendenciáról beszél.

Egy-egy háború életvesztésegei, amelyek rendszerint és első sorban épp a regeneratív korcsoportokat, a népesség újratermelésére hivatott egyedek sokaságát érintik, hisz legtöbben azok pusztulnak el, általában tartós „kimarások” formájában rajzolódnak e piramis külső körvonalain. Ezek a kimarások az évekkel lassan haladnak felfelé, amíg az érintett generációk megmaradt részének megöregedésével és elhalálózásával ezt a rajzolatot a népesség egészen ki nem növi.

Az elvándorlások, kivándorlások is ilyen „kimarás” jellegűek, ugyancsak fokozott értékkel. Általában a vitális, a fiatal, a sorsukkal meg nem elégedett egyedek és csoportok kelnek útra (elsőként), akikre várt volna a rájuk eső újranépesítés mellett, a gazdasági, a kulturális, és minden egyéb szempontból fontos nemzeti, népességi, közösségi érdekvédelem. Ez helyett, a közösség vesztésglistáján negatív előjelű tétellé vállva, gyakorlatilag szökevényként, mindezt a feladatot más, idegen népességekben érvényesítik majd. A tipos esetekben szűkebb, vagy tágabb hozzátartozóik sorát utólag szokták maguk után húzni. Mindez, különböző vidékeken különböző előjellel, egy-egy országvezetés célja is lehet . . .

A nemzet, vagy népesség vitálstatisztikai alapja a természetes szaporulat, az ezer lakosra számított élő újszülöttek száma évente. Amellett, hogy ez, a közösségek leglényegesebb B I O L Ó G I A I mutatója G A Z D A S Á G I jelentősége is óriási. A korpipiramis középső része tartja el, ugyanis, mind az

alatta levő még nem, mind a felette levő már nem munkaképes részét a közönségnek. Azok a népeiségek, amelyeknek korpíramísa széles alapú, minden új esztendővel növekvő számarányú, új és új, munkaképes korosztályokat, szabad munkaerőt robbantanak bele a közösség életébe. Ezek munkába állítása a politikai és gazdasági rendszerek feladata. Természetes közösségi érdek, hogy a nemzeti jövedelem megvalósításában aktív részesként, a közösség gazdasági előrehaladását gyorsítsák. Ha a gazdasági és politikai rendszerek erre bármilyen oknál fogva nem képesek, a rendszer a népesség előrehaladásának fékezőjévé válik. (Az hát a változtatni való . . .) A halmozódó számú munkanélküliek belső feszültséget szülnék, a megalkuvási lehetőségek százféleségével tarkítottan, vagy pedig a hatalomtartók arra kényszerítik az általuk vezetett népességet, hogy az, generációkat, generáció részeket, kivándorlásra termeljen. Annak minden negatív hatásával a közösségre nézve. A történelem tömegvándorlásai, az útrakelt népességek egy helyen való letelepedése, új élettérhódítása, mint ahogy a történelem folyamán is volt, napjainkban is csak fegyverrel legyőzhető érdekelletétekbe ütköznek. Az új hazában való biológiai elszaporodásuk, entitásuk megtartása mellett, egészen más kérdés. (Mint pl. a néger kérdés Amerikában.)

Ha a természetes szaporulat gazdasági kérdés, akkor az abban a pillanatban P O L I T I K A I kérdés is. Minden ország politikai vezetése minden korban rajta tartja a szemét a természetes szaporulat mutatóin. Kitűzött céljaitól, s a mutatók tartalmától függően, vagy mosolyogva hallgat, vagy ilyen vagy olyan intézkedésekre kényszerül.

– Hitler plakátraírva mondta ki: a némettség szaporodása hatalmi cél is. „A németységnek élettérre van szüksége!” Hozzá kidolgoztatta a némettség felsőbbrendűségéről szóló fajelméleti teóriát. (A magát kiválasztott népnek tartott zsidósággal természetszerűleg is összeütközésbe került. A számottevő anyagi javak felett való rendelkezés problémakörét elválaszthatatlanul belekalkulálva.)

– Csauseszku, 2000-ig negyvenmillió románt szeretett volna céljai vitorlájába fogni. (A szigorúan tilos abortusztvörvények elképesztőnek ható büntetésrendszerében, mondják, akkor egy doboz jó prezervatív-gumiért, rossz gépkocsikülcsőjét akár Mishelin-re is kicserélhette, sunyítva hozzá egyet, az élelmesebb vajdasági. A legszigorúbb titoktartás mellett, persze. Egyébként . . .)

– Az ötvenes évek orvosi egyeteméin iskolapéldának számított a két háború közti francia példa. Az erősen csökkenésnek indult mutatókat az ország vezetése kedvezményekkel akarta egyensúlyba billenteni. Andrija Štampár előadásai szerint, (akinek képmása később bélyegre is került), egy ötgyerekes hadnagy fizetése egy gyereketlen tábornokéval vetekedett. (Európa mosolyától kísérve.)

– A magyar társadalom (főleg polgári rétege) által, a szocializmus éveitől kezdve is, ma is, közútállattal és hangos gyűlölettel emlegetett „Rattkó korszak” abortuszellenes rendelkezései következtében, a hirtelen felduzzadt gyerekszám problémahullámban kísérté végig e generációk növekedését az óvodás- és is-

koláshelyek lépcsőin, fel, egész a munkahelyigény kiélesedéséig. Az izgalmas benne az, hogy ez így volt akkor is (és annak ellenére is), amikor szinte állandó volt az üzemek ajtaján a kiírás: „ilyen meg ilyen munkaerőt azonnal felvesszünk.”

A későbbi magyar kormányok segítő, úgymond: stimuláló intézkedésekkel próbálták megállítani a népesedési helyzet nagyon rossz mutatóit. A Vajdaságból, ahol 75 nap, aztán 100 nap, aztán egy év lett a szülési szabadság, az asszonyok számára elérhetetlen álom ma is a három éves szülési szabadság. És mindez a gyerektáplálékok, gyermekruhák, kiscipők árának állami dotálása mellett. (Ismét csak ennek következtében, a gyerekcuccot jobbra odaát szereztek be a vajdasági kis- és nagymamák, nemzetiségre való különös tekintet nélkül.) A helyzet mégis, az európai ranglista legalján, legfeljebb stagnált.

(Tán jellemző fényt vet e komplex helyzetre és álláspontokra egy felidézett beszélgetés, ami a Budapesti Egészségügyi Minisztériumban esett, valahol az 1970-es évek derekán.

A beszélgetés, összetolt asztalok mellett, kávécsészék felett folyt, közös út előtt, egy tudományos gyűlésre, – meghívott státusban, egy szakmai téma kapcsán.

A téma keresetlenül terelődött a populációs politika kérdéseire. A tájainkon állandóan élen álló gondolatok természetességével vetődött fel:

– Tényleg! Hogy engedhetitek meg magatoknak, hogy a magyarság Európá utolsó, legalsó lépcsőin botladozzon a populációs újratermelődés terén?

Sok kéz nyúlt egyszerre a kávécsészéért. Aztán a vendégnek kijáró tisztas, de a kénytelenség melléköngéjével a hangszínen jött a visszakérdés:

– Mért? Hát hol vannak Európában ekkora kedvezmények? . . . Három éves a GYES! Meg a rengeteg egyéb állami segély . . .

– Igen, de . . . Itt van ez a GYES! . . . Adott formájában mintha csak az lenne a célja, hogy elvegye, vagy csak tompítsa a politikai élet annak a ténynek, hogy a magyarság ott van a ranglista alján . . . Mintha nem „megoldani” akarna! . . . A GYES-en lévő kismamák, országos szinten, valami 2000 forintot kapnak a szülési szabadság egész időtartama alatt. Ez egy gyenge, mondjuk egyetemista megélhetőségi átlag. (Volt akkor!) Azok az asszonyok, akik ennyiit, vagy ez alatt keresnek, azoknak érdemes ennyiért otthon maradniuk. Az ötszörösét is megkereső asszony meggondolja, hogy ennyiért otthon maradjon-e. Mintha nem az lenne a cél, hogy az egész magyarság részt vegyen az ország újránépesedésének állandó folyamatában . . . Ez a törvény nem növeli tudatosan, szándékosan, a szociálisan veszélyeztetettek számát? . . .

Az orrok egyre mélyebbre süllyedtek a feketekávé csészékbe. A bőr, valahogy úgy feszült az arcokon, mint amikor egy családban, egy vendégként betévedt, a család üdvöskéjére hangosan kimondja: „Ez a gyerek debil. Mért nem kezdetek vele valamit?”

S akkor, az összetolt négy asztal túlsó feléről egy hang, csak úgy, az asztal fölé azt mondta:

– Tudod, nem is olyan régen még, az egyik miniszterünk azt mondta: „Aki pedig ezt a kérdést nagyon feszeti, meg kell vakarni, nincs-e benne valamilyen Horthysta beütés . . .”

A két kézzel visszafogott kantárszárú visszakérdő mondat hangja szelídségében hordta egyik erejét:

– És senki sem vakarta meg, hogy őbenne milyen beütés volt a domináns? Mert hogy ez nem magyarság érdek, az ugye szakmabeliek közt nem szorul magyarázatra? . . .

Az asztal másik oldaláról jött a felmentő témarészlet:

– Te! A szociális problémáink tényleg növekvőek! A cigányság száma egyre nő! Azoknak tényleg kifizetődő állami pénzen szülni láncrendszerben . . .

Aztán, minden esetleges további feszültséget feloldandó, a cigány-storyk következtek erre a témára, falukról, amelyekben a cigánygyerekek veszik át iskolatérben a falu iskolájának szinte egész épületét, meg a ginekológus asszonyról, aki egyik falu cigánynegyedébe ment ki kontracepciós előadást tartani. Amíg az egyik öreg cigányasszony fel nem kelt, s a szaporaság erejének öntudattá kristályosodott hangján nem mondta:

– Doktorné! Tuggya mit? Ircsa maga a maga fajtáját, bennünket még hagyjon nyugton!

Később, már a gépkocsi izoláltságában alakult a magyarázat:

– Komoly erejű orvosi érdekcsoportok meg tudták győzni Rákosit, hogy a privát praxis szükséges, egy olyan korban, amikor az nem ment mindenütt simán. Nálatok sem. Ez valóban tartotta országon belül a minőség-szintet, magad is tudod. Hogy ebben a levegőben, más témában, a magyarság érdek a politikai érdek árnyékában mozog, azon meg ne csodálkozz! . . .)

Az országok, világrészek népesedési mozgása egy V I L Á G M É R E T Ű P R O B L É M A K Ö R részei, nem mindenütt egyforma előjellel. Kínában a plusz-reprodukciónak még az évi 20 millió körül mozgott. Tapintásközelbe hozva a számok mondandóját, egy „elvont” példával élve: „ha egy isten egy csapással kiirtaná a teljes régi Jugoszláviát, mind a 20 millió lakosát, egy év múlva, ugyanekkora lakosságszámmal . . . csak más fajtával . . . Az Egyetemes Emberiség számbéli alakulásában ugye nem volna számottevő változás? . . . Vagy mégis? . . .”

Indiában, s Afrika nem egy országában, a termelési eszközök fejlettségi fokához mért túlszaporodás miatt, az évente néha többszáz ezres éhhalál, szinte belekalkulált része a vitálstatistikai mozgásoknak. – Az utóbbi évtizedben, a központos hatalmú Kínában, a radikális megoldások okozzák a családi tragédiák sorát. Ha az engedélyezett szülés nem hoz fiú örökösöt, évszázadok óta számontartott, híres családok vannak névfolytatás-megszakításra ítélve.

A szétbomlott Jugoszláviában az ország népességének szaporulatát elsősorban a mohamedán lakosok adták.

N É P E G É S Z S É G Ü G Y I szempontból: a népeségek korcsoportok szerinti összetételétől függően, a gyerekgyógyászati, vagy a gerontológiai túlsúly hatalmas különbségei közt nagy a variációs lehetőség.

Ha a korfa piramisának az alapja adja a népesség túlnyomó többségét, a K Ö Z É L E T N A P I G O N D J A I, az óvodák, az iskolák befogadó képességei, a dolgozók gyerekeinek, lehetőleg munkahelyközeli ellátottsága, a gyermekruhák árának alakulásai köré csoportosulnak. Ha keskeny bázisú, hasáb alakú ez a korfa, ez a „piramis”, az újságokban megjelenik a nyugdíjasok oldala, a közvéleményt a „napos ősz”, a hol, a hogyan tisztes módon meghalni problémái foglalkoztatják . . (Mintha ismerős lenne valahonnan . . .)

*

A fehér ember társadalmának az alapját az 1+1-es, egy férfiből és egy nőből álló „sejt” képezi: „a család” néven. Erre van állva a társadalom két igen fontos pillére: „a kereset”, (a családi jövedelem), és „a lakás” is. Az 1+1-es alapsejttel kapcsolatban jegyezzük meg: nem mindenütt van így a világon, s nálunk sem volt mindig így. A fehér embernek eme egyedül üdvözítőnek tartott társadalmi felépítését tulajdonképpen a héber hitből kivált keresztény vallás és a magán-tulajdon együtt igazította mai állapotába. A házassággal „szentesített” 1+1-es viszony: társadalmi felépítmény tehát, és csak részben biológia. Az 1+több, a több+1, a több+több szexuális és/vagy családmodelljei, teljességükben vagy rudimenáris alakban ma is előforduló életformák a földkerekségen. Vitálistatiztikai erejüket illetően, azaz biológiailag, általában a mienktől nagyobb prospektív potenciával bírnak. Valljuk be töredelmesen: korunk szexuális életében az 1+1-es életforma a statisztikai véletlenek kategóriájába sorolható. Az egy élet alatti szexuális partnerszám, sokminden függvényekénti alakulásban és egyedenként nagy tarkaságban, erről is, meg arról is, kívül van ezen a kereten.

(Az 1+1-be kényszerítő társadalmi rendekben elsőrendűből sokadrendűvé degradálódott az élet egyik legnagyobb, egyéniség alakító, biológiai életélménye: a szerelem. A teoretikailag nulla naptól, vagy egy naptól életfogytiglan nyúló lehetséges időtartamból, ameddig egy szerelem eltarthat, úgy tűnik, „gáláns” felbecsüléssel, öt év körül szabva meg az „átlag”-ot, s az erre az életélményre alkalmas életperiódust, ismét felnagyolt mércével csak 20-tól 45 évig véve, ahová az esetek zöme halmozódik, az élet kínálta öt ilyen életélményből, a fehér ember társadalma – egyet engedélyez . . .)

Ha az 1+1-es társadalmi alapsejt egy utódot reprodukál, a közösség száma egy emberöltő alatt *kevesebb mint felére* esik vissza. Mert az egyikékből is hálnak el, mielőtt reprodukációs életkorukba érve, ezt a szerepet be is töltenék. Az egyke elvesztése 300%-os veszteség. Két szülője élete is folytatástalan marad. A nép nyelvén: „hiába éltek.” A családonkénti két gyerek az ún. szimpla reprodukció, a népesség számszerű megtartására *nem elég*. Amíg az ilyen új generá-

ciók elérnének életük reprodukzív fázisáig, soraikból is természetes egy, a körülményektől függő méretű, kisebb vagy nagyobb elhullás. A kétgyerekes családok tehát lassú népességcsökkenésre ítélik a közösségüket, amelyben élnek. A „Nekem kettő van!” tehát önmegnyugtató áttatásaink dédelgetett tévedése . . . Nem véletlen hát, hogy súlyos és gazdag értelmével ma is vitán felüli értékkel él a történelmi mondat: „Egy gyerek nem gyerek, két gyerek fél gyerek, három gyereknél kezdődik a család! . . .” Minden más álláspont tudatos tervezése a közösség kipuштulásának. A „vállalja más! . . .” mint sunyi kibúvó-keresés, csak azonos gondolkodásmódú szomszédok közt érvényesül. Az élet és a történelem csak beteljesíti a tenmagunk által választott kipuштulást.

Ezért látszik szükségesnek, hogy ez az állásfoglalás ne legyen ismerethiány kérdése.

Kérdés, nem zárójelben: Mi lenne, ha az egyke szüleire a megérdemelt, a tudatos és szándékos közösséggyilkosnak kijáró megvetéssel nézne a társadalom? Abból is, elsősorban a saját ivadék, aki arra ítéltetett, hogy szüleitől közvetlenebbül érezze egész életén át a közösségi erővesztés kísérő életelményeit . . . (Az egészségi okokból „nem lehet több . . .” terhének hordozóira meg, – a keletázsiai asszonyok megértő, szó nélkül, elgondolkozva néző, sajnáló együttérzésével.)

Az itt és most szemszögéből akármilyen furcsa: ilyen lenne egy egészséges társadalom. Minden más csak körüljárás.

*

A gyerekszám vállalásának kérdéseiben meghatározó és perdöntő okokat keresve, folyó évtizedeink legszokványosabban felmutatott válasza „A G A Z D A S Á G I H E L Y Z E T”. Bármennyire is meggyőzően hangzik ez a válasz, így, önmagában, befejezetlen mondat, amelynek a világ összes statisztikája elene beszél. SZABÁLY, ugyanis, hogy mindig a szociális jólét ranglistáján alacsonyabban álló közösségek mutatói a jobbak, azaz, hogy e ranglistán felfelé haladva (mind közösségileg, mind páronként szemlélve), a gyerekszám csökkenő tendenciát mutat. SZABÁLY tehát, hogy a családonként kitűzött, csak látszólag indokolt, de egy ilyen beállítottságú közszellemben meggyőző célok utánra (ház, autó), aztán újabb célok utánra hagyott gyerek kérdésében, a visszatérő, típusos mondatok mögül, amelyek szerint „. . . ha olyan standardom lenne, mint (mondjuk) a nyugatnémeteknek . . .” általános információk alapján hiányzik az igazság fedezete: „akkor, átlagban, még kevesebbet szülnék . . .” SZABÁLY, hogy a populációs expanzió a fejletlen országok népességére jellemző.

Mégis, ebben a feltétlenül többletényezős problémakörben, a mi, magyar vitálistisztikai mutatóinkra nem egy szélsőségesen magas életszint üti rá mindent megmagyarázó pecsétjét. Statisztikailag nem lemért, feltevésként nem verifikált, tán meg sem fogalmazott tényezőként, helyzetünk alakulásában úgy tűnik, mégis szerepet játszik egy, a fokozott igény, s a (történelmileg külső

hatalmak által csikorgásig fékezett, visszafogott) lehetőségek közötti feszültség, annak is önpusztításba visszakunorodó kiútkeresése, amely, lassan egy évszázada már! a becsapottság (emberi, biológiai és társadalmi) érzetéből táplálkozik. (Gyerektelenség, öngyilkosság szám, alkoholizmus méret, országos cigarettaszám stb.) Ne feledjük: a századvégen s a század elején még, a magyar ipar a világszint élvonalában van jelen. Afrika kontinensen az első mozdony magyar gyártmányú volt. A Titanic fúldoklói, a véletlen legközelebb hajózó Kárpátia, magyar óceánjáró szedi össze, stb. A kilenc magyar Nöbel-díjas, – másfél millió magyarra egy, – az ösz olimpiai érmek lakosságszámra visszazámítva, stb., e század minőség-mutatói. Mégis, (mi az, hogy mégis?! Épp ezért! . . .): az angol-francia tollal írt Trianon, amellyel a magyarság egyharmada országon kívülre kerül, amely körül a Wilson féle világelv, az önrendelkezési jog, gyakorlatilag csak a magyarokra nem érvényes, s olyan országterület vesztés, amelyből a háborút vezető és vesztő Ausztria is részt kap!; aztán ugyanezen hatalmak által, majd fél évszázadra szovjet kizsákmányolásra, szabad kirablásra ítéltetés – egy nemzeti öntudatot ilyen évszázadon keresztül hordozó generációk számára, nem kis tehertétel.

A nemzetek fennmaradásában ritkán vannak tehertétel nélküli századok. E vitathatatlanul összetett történelmi hátamög ellenére is, a magyar gyerekszámot meghatározó, kézzelfogható és mindennapi testközelségben tapintható tényezők közt a legelső, legigazibb nevén tán mégis úgy nevezhetnénk, hogy: *polgári kényelem*. Asszonyi-, férfiúi-, „családi” szinten, alighanem esetenként variálható dominanciákkal, végeredményben: közös megegyezéssel.

Hát ebbe halunk bele.

Ha ki nem lépünk belöle.

*

Az 1+1-es alapra berendezkedett „család”, (azaz csak házastársak) gyermek-vállalási hozzáállását, úgy tűnik, még egy lényeges úton tudja befolyásolni a hatalom, a társadalom-politikai vezetés: amikor megvonja a lakásépítésre fordítandó pénzelés mennyiségi határait és megrajzolja megvalósítási rendszerét (árát). A „modern” városi fiatal házastársak álma, az ún. „kétszobás, összkomfortos lakás” – egy gyerekre elég. Ha a vállalt két gyerek véletlenül (?) külön nemű, a szülök „magától értetődő” igénye, hogy legalább a pubertás tájától külön szobába rakja őket. De akkor hova lesznek maguk? – A nemzeti jövedelemnek e célra fordítandó százaléka s a lakáselosztási rendszer a mindenkori kormányok politikai céljainak függvénye. A végeredményeket, a felelősség beérését, a kormányok általában nem érik meg.

*

A társadalmi biztonság érzete, (ki a fene hitte volna, hogy ehhez egyszer a személyes biztonság is társulhat!) a politikai rendszerektől, (a termelt javak elosztási rendszerétől) joggal elvárható követelmény. A beszédes: „Szüljön a doktor úr, amikó az uram éggyik lába kilóg a gyárbú! . . .” mondat. Hisz ritkán lopódkodik mellé a másik: „Nem szülne ez, doktor úr, akkó sē, ha nem lógna ki! . . . Kényelmes ez ahhó! . . .”

Az alapigazság alighanem másutt keresendő mégis. A nincstelenség biztonsága szülte megfogalmazás mögött, amely szerint: „Doktor úr! Hát nem lássa?! Hát sēmink sincs! . . . Hát ez sē légyēn?! . . .” Az önmagunk folytatásának legtisztább, minden társadalmi maszlagtól megtisztult, eddig legigazabban megfogalmazott, „az én kölköm, az én életēm! az én folytatásom! az én örömöm! . . .” mondat mögött.

Ez a keresendő, népünk pulzusára tett ujjaink alatt.

*

Tekintsünk vissza: Az 1948-as hatszázvezres vajdasági magyarság gazdasági helyzetébe napjainkig végig belefért volna a családonkénti +1 gyerek. Az általános s a családonkénti gazdasági helyzet lényeges romlása nélkül.

Csakhogy akkor mára egymilliónyian lettünk lenne . . . És nem felezett hatszázvezren . . .

Életünk utóbbi ötvenéves periódusára visszapillantva: egyetlen olyan esetről sem hallottam, aki ezidő alatt a világnak ezen a táján éhen halt volna. Hogy megfagyott? – Háromról tudok. Mindahárom olyan részeg volt, hogy árokba esve nem bírt belőle kimászni . . .

*

- Erre a világra szüljek?! . . .
- Nem. Ellene.

*

IV. ITT ÉS MOST?

– Tudod mért haltok ti ki? Mert olyan ügyben adatok döntési jogot asszonyaitoknak, amelyhez azok nemzetileg, társadalmilag, szóval közösségileg éretlenek.

*

*Az itthon másfél gyereket vállaló vajdasági asszony, Boszniába férjhez menve, szó nélkül és természetes örömmel szülte le a maga három, sőt, négy gyermekét . . .
Bizony, vajdasági férfiak! . . .*

*

– Hát mégis lehet közszellem az öntudat?
– Volt az nálunk is! A negyvennyolcban is. Meg ötvenhatban is. Letörték mindakétszer . . . De lehet.

Öntudat . . .

Úgy, hogy tudjuk, csak olyan nép prosperálhat, amelynek vezető rétege, belső erőforrásaira támaszkodva, irányítani tud. Példával is. Hisz azt is tudjuk: a történelem végleg elvitte a „nemzet gondját” évszázadokon át rosszul, vagy jól hordozó nemességet, a moszkovita megszállás meg elgereblyézte az ún. nagypolgárságot. Az öntudatosítás felső példaként sehonnán sem várható. Itthon, 1944-ben, az volt a szabály, hogy akinek „azelőtt” valami vezető szerepe volt, „. . . szóval aki vezetni tudott . . . Érti? Annak el kellett tűnnie . . .”

Önmagunkból kitermelt öntudatra kényszerülünk tehát. Olyan körülmények között, amikor:

– a kispolgárásszony „úri” életet akar. De mindjárt, mert szalad az élet, és másik nincs; a rengeteg pózzal bélelt kapaszkodást, a „grasszálás” gyönyörét, amelyben a gyermekáldás belső minőségében és intenzitásában semmivel sem helyettesíthető öröme, egy célok és lehetőségek közé feszített életpályán, – alapfokon tehertétel. Tehát afféle „rangon aluli” kategória is. („Nem vagyunk mink nyulak! . . . Vagy cigányok! . . .”)

– Életünk olyan jellemzői között, mint a „kistelken nagyház”, az évente cserélt soklóerős kocsí (hozzávaló utak nélkül); Hi-fi magnós házi technika, óvodás korban az Izékének, hogy tanulja, időben; jappán nagymotor kísérettségire, messze a valós, felelősséget is ismerő érettségi fok alatt, a „mán minden izének van! . . .” elsőpró és perdöntő érve fényében; ifjúságunk szellemi szintje, amelyben a minél üresebb pózokkal teli, annál gyorsabban és könnyebben követhető,

szinte félhülye „stósz-krapék” az idol; amelyben a minél korábban kezdett, annál biztosabban és előbb várható halálos büntetéssel járó „cigi” sztátusz-szimbólum a kisiskolás korban, mint a férfiaság megrögzött jelkép-póza, s az asszonyi emancipáció öntudatos, tüntető, magasra emelt jelképe immár a falusi asszonyok körében is terjedőleg;

– olyan korban, amelyben a keresztény vallások természetellenes tana, amely szerint a gyerekcsinálás célja nélküli szeretkezés házasságon belül is: bűn, még szelídített kiadásban sem látszik járható útnak a huszadik század végén, különösen nem a még természetellenesebb cölibátusba kényszerített papok szájából, tehát az ebben a problémakörben rájuk épített népnevelés, ha szükséges is, önmagában roppant kétséges kimenetelű, s az Isten-hitre visszaépített morálból is nehezen elképzelhető;

– olyan körülmények között, amikor a ma rendelkezésünkre álló pedagógusaink, az évtizedek óta (szándékosan?) békasegge alatt tartott fizetésszint miatt, rendre azokból verbuválódtak nagy számban, akik egyéb, jobb keresetű egyetemi diplomát nyújtó szakmákból már a startnál elesetek, vagy belőlük később buktak ki, kivéve a kisszámú, bolondnak tartott és hősies, szakma-szerelmes hivatásost;

– amikor az emberek és magyarok közt egyre több az olyan, akiből hiányzik a „tartás”, az önmaga megbecsülése, hisz erről ismeretanyaga is rémisztően hiányos, a hatalom által generációkba sajtolt és röhögve nevelt kisebbségi érzet meg egyre nő, s csoportonként szinte általános; amelyben gyerekei vegyes házassága „ilyen körülmények között, ahogy élünk, ugye természetes . . .”, s egy fura nemzetköziség jegyében („nem vagyunk mink emaradottak, mint némelyek! . . .”) szinte teljesen feladott gyökérrendszer felett az is, hogy másik gyereke szerte van, Ausztráliától Kanadáig, s tenmagában, egyfajta öngazolós reakcióként, egy iszonyatos egyensúlykeresésben, most, 75 éves korában buzog fennem kebefeszítően, hogy ő mennyire „magyar érzelmű”, és dicsekvésre ok, hogy az unokája, itt, Vajdaságban, „azé héhány szót magyarul is beszél! . . . Hogyne, hogyne! . . . Nekem is mindig aszongya, hogy natata! . . .”;

– olyan korban, amelyben az anyaország népe egy vajdasági (nem is kis) „opština”, mondjuk Becse község 40. 000-nyi lakosával lesz kisebb évente; s ahol egy (állítólag) fiatal orvos „Fogyunk! . . .” felkiáltására, nemrég, egyetemi orvosprofesszorok! szinte hisztériáshangú, polcos lekezeléssel reagáltak, mondván: „szociális problémákat meg nem növelünk! . . .”, mindezt az országos Rádió lelkes szerkesztő asszonya néma, de hangjával is meggyőző, láthatatlan fejbőlintásai közben, ott, két megleghangú műsorvezetői kérdés helyén, hogy pl.: „Ugye a tanár urakat is azért zavarászták gyerekkorukban az asztal körül, mert nem akartak helikopterrel az óvodába menni? . . .”, vagy esetleg azt, hogy „Ugye a tanár urak, az országos szinttől elütő jövedelmük szerinti arányban vállalták a magukra eső gyermekszámot? Vagy nem?”; ahol az anyanemzet ez ügyben nem példa, sőt!, s ha nem az, hát nem is támasz, az erő biztonságvál a hóna alatt, (csak menekülési megálló? . . . másoktól függő

időtartamig? . . .), hisz saját kórképünk fokozott intenzitású tünetlancolatával a szervezetében, a pártok közötti harcok tisztátalanságaival is terhesek hétköznapjai;

– amikor a vajdasági magyarság napipolitikai életében, és népességének tájolódaibaiban, a népesség teljes tömegét átfogó érdekszövetség vezérelve helyett a pártos eltolódások egyre nagyobb teret látszanak hódítani;

– olyan korban, amelyben Európa nagyhatalmainak kisebbségi ügyekhez való viszonyulását elsősorban a saját fejük vája befolyásolja és határozza meg . . .

Igen. Öntudatra nevelés. Olyan körülmények között, amelyekbe rajtunk kívül álló erők sodortak minket. Itt is és most is.

Csodakulcs hiányában . . . úgy tűnik, a másik út a Fehér Halál.

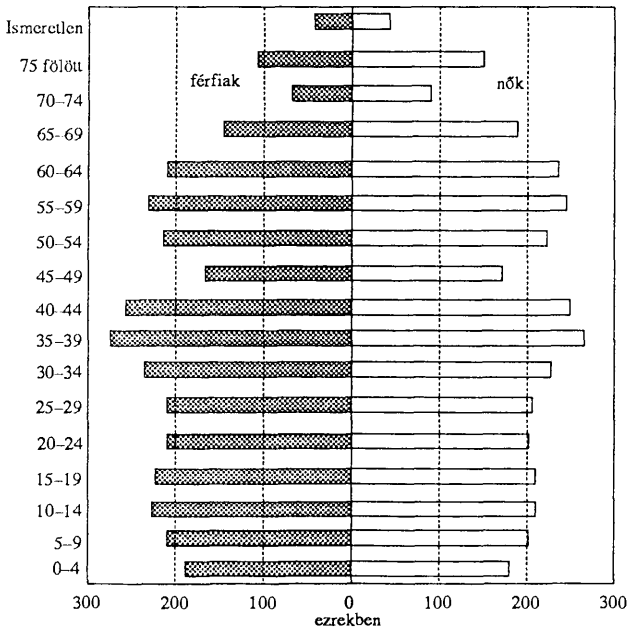
És akármilyen furcsa, épp itt és most! mindez nem látszik megvalósíthatatlannak.

Kamanc felett a hegyen

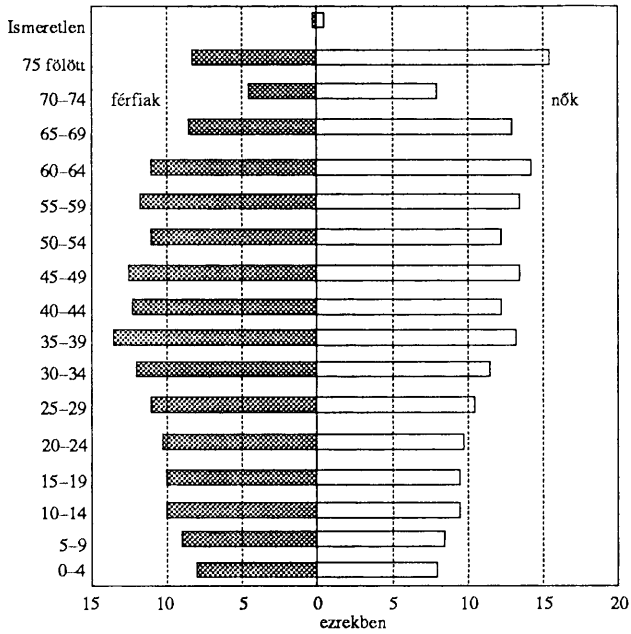
1993. karácsonyán,

(A szerző kérésére a kéziratot a szerkesztőség nyelvilleg nem munkálta meg.)

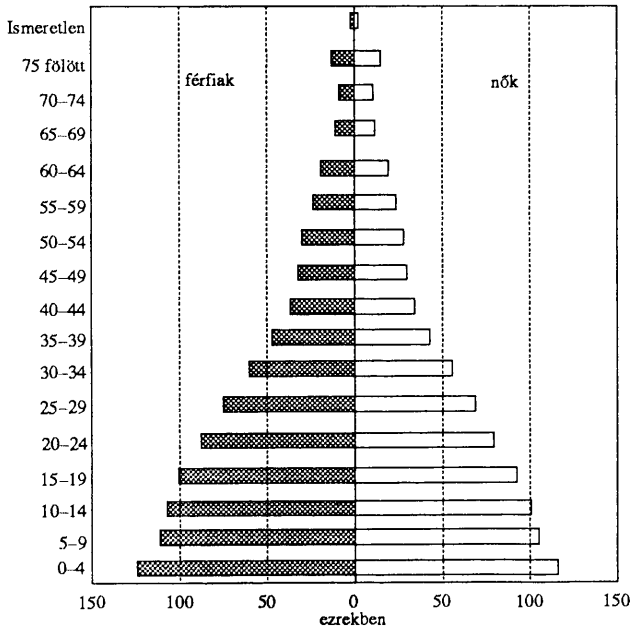
JUGOSZLÁVIA LAKOSSÁGÁNAK KORFÁJA (ÉLETPIRAMISA) AZ 1991. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁS ADATAI SZERINT SZERBEK

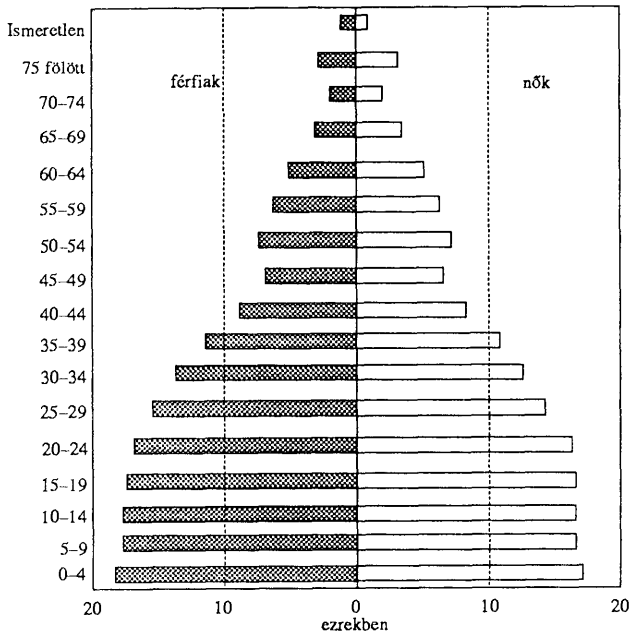
MAGYAROK

ALBÁNOK

MUZULMÁNOK

EMBERI DOKUMENTUM

FAGGATÓ

DARUSI PÁL

Darusi Pált faggatom ma . . . Darusi Pálról azt kell tudni, hogy Becskereken él, és kertész. Az, amit én tudok róla, és amit még nagyon sokan szintén így tudnak, hogy Darusi Pál nagyon szereti az embereket, és nagyon szereti a szakmáját. Így van ez?

Hát, ebben igazad van. Először a szakmánál kezdeném. Azt tényleg nagyon szeretem, és sokat tettem érte. Ilyen komplexumban éltem, hogy nem tudtam az egyetemet befejezni, ezt próbáltam pótolni azzal, hogy nagyon sokat olvastam és utaztam, hogy ezt a hiányosságot valahogy pótoljam. És a kolléga itt, Vajdaságban, ahogy ezt viccből szokta mondani, mi, kertészek olyanok vagyunk, mint a cigányok: mindannyian rokonok vagyunk, akárhova mégy vannak kollégák, a régi Jugoszlávia területén is nagyon sokan vannak, de hát Európa-szerete is.

Ahhoz, hogy valaki szeresse a munkáját, olyan munka kell, ami sok pénzt hoz a konyhára. Vagy az ember anélkül is tudja szeretni?

Hát, nem hiszem, hogy materialista vagyok, inkább alapvető elvem, hogy a jót és a rosszat megosztom az emberekkel. Így az alkalmazottakkal, a barátokkal, a testvérekkel, a rokonokkal, a szomszédokkal. De hogy szeresse a munkáját, biztos, hogy nem utolsó helyre kell hagyni az anyagot, de indirekt kell ezt csinálni. Nem azért vetek meg ültetek, hogy ebből majd ennyit keresek, mert ha esetleg úgy történt, hogy ez megfordult a fejemben, akkor éppen nem sikerült. Ezt azért kell csinálni, mert ez a világ rendje, és ezt jól kell csinálni, mint ahogy a csillag megy az égen, és akkor hát majd terem, és ebből természetesen meglesznek az anyagiak is.

Az embereket is szereti Darusi Pál. Ebben is egyetértünk . . .

Hát, azt hiszem, hogy ez a legnagyobb gazdagság . . . Nem tudom, sokszor már úgy megfordult az eszemben – hogy ez mennyire egészséges vagy nem –, de nagyon szívesen teszek az embereknek szívességet, így a szomszédoknak. Például egy olyan dolgot mondok, amin sokan most elmosolyodnak, de nekem nem volt még sose rossz szomszédom. Fölmértem a helyzetet, és hát úgy közelítettem meg, és abból csak egymásnak hasznunk volt. Láttam, akivel közelebb lehetett, azt közelebb engedtem, vagy közelebb mentem, akivel távolabb, annak csak jó napot, de megértettem. És hát így van ez a családban is nagyjából, meg a barátokkal, a kollégákkal, és azt hiszem, hogy a legboldogabb az a napom, amikor valamit tehetek valakinek – jót. Volt egy idős ismerősünk itten – közös ismerősünk –, a Váradi Jóska bácsi, és a Petőfi évi közgyűlésén egyszer így vitáztam, hogy az amatőrök azért különös emberek, hogy adnak a közönségnek szépet, jót, és ha a közösség örül, hogy azt kapta, amit ők játszottak, énekeltek, akkor boldogok. Tehát tulajdonképpen az lehet igazán boldog ember, aki tud adni, és hogyha azt boldogan el is fogadják, akkor az még plusz . . .

Visszatérnék a szakmához . . . Ahhoz, hogy Darusi Pál kertész lett, ahhoz szükség volt-e ahhoz, hogy falusi parasztyerek legyen? Vagy anélkül is esetleg kertész lett volna?

Hát, tudod, ez 55-ben történt, amikor elmentem inasnak, és ez egy olyan fogalom volt . . . és emlékszem, a mi nyolcosztályos iskolánkból, amikor szétszéledtünk, hogy hárman–négyen mentek csak gimnáziumba, a többi – akárkivel így beszélgettünk a gyerekek közül – főleg szakmára: cipész, borbély, és én akkor csináltam egy ilyen listát, amire körülbelül hajlamom volt. Ide rákerült az asztalosszakma, a szobafestő, és akkor, már akkor tizennégy éves fejvel analizáltam: hát nincs eléggé ügyes kezem, hogy szépen fessek, úgy éreztem, hogy a szobafestőnek ez kell; asztalos szerettem volna lenni, pintér szerettem volna – ilyen faragó –, meg szerettem a természetet. És akkor egy alkalommal ülteték a virágot a városban, és odasompolyogtam, és megkérdeztem, hogy én elmennék kertészinasnak, hogy elvállalnának-e. Mondták, hogy menjek be a városi kertbe az irodába, elmentem, és akkor ez így lett.

Merem állítani, éppen tegnap Zentán az egyik kollégámmal, Szerb Bálinttal beszélgettünk, és ő sincs még hatvanéves, és egészségileg eléggé ki van borítva, és mondja, hogy tudod, kiskomám, ez a szakma megcsinált bennünket. Mert egész embert követel, elég sokat kell tudni, sokat kell dolgozni, ott kell lenni, ha hideg van, harcolni a hideg ellen, nyáron a meleg ellen, öntözni, kapálni, mindig résen kell lenni – nyugodtan nem lehet aludni, ezt a parasztemberek értik meg a legjobban, mert ők is ezt csinálják. És hát amellet mostan – hát nem azért mondom, hogy az ember hengegjen –, de legalább ezer növényt kell ismerni, azoknak a latin neveit, a familiáját – egy iparosembernek ez nem is kevés –, azoknak a szaporítását, azoknak a betegségeit, azoknak a csínját-bín-

ját, hogy azokból a növényekből hasznot is húzzon. És ezért nehéz szakma, de valahogy így van az életben: minden, ami nehezebb, az szebb is . . .

Én Darusi Pált úgy ismerem, hogy mindig el van késve, mindig siet valahova, de azért a Petőfiben, a becskerei Petőfi kultúregyesületben, ha megmozdulás van, ha bál van, vagy ha a segítségére szükség van, akkor ott van. Úgy érzem, ez rendkívül fontos dolog az életében . . .

Hát, ezt tényleg jól érzed, mert ez tényleg így van. És nem most, hanem húsz-harminc év óta . . . Az az érzésem, hogy az emberek a mindennapi gondjaik mellett nem is törődnek a nemzeti kultúrájukkal. És sokszor így analizáltam, hogy nekünk van. És ha nem törődünk vele, úgy, ahogy ezt Tolsztoj mondta: aki nem törődik a jövőjével, annak nincs is. Hát ezt ápolni kell, ezeket a hagyományokat, ezt a kultúrát, és amellet, hát, szeretem is az irodalmat, szeretem a táncot, a zenét, és hát a Petőfiben mindig elég sokat tettünk – mert mindig voltak jó páran, akik ezt csinálták –, és merem állítani, hogy az egyik jobb művelődési egyesület. 45 májusában alakult meg, jövőre lesz az 50. jubileumunk. Soha nem voltunk valami extra eredményesek, de mindig ott voltunk. És most, mikor analizáljuk, hogy értünk-e valamit, az elmúlt időszakban voltak idők, amikor a zrenjanini község területén negyven művelődési egyesület működött, és hát mi ott voltunk, azok között voltunk . . .

A negyven között . . .

A negyven között . . . És most, amikor alig maradt egy-kettő, a Petőfi se jobb, se rosszabb, mint az elmúlt időszakban. Szóval, ez a bizonyíték arra, hogy a Petőfinak igen jó gyökérrendszere van, igen jól csinálta a dolgokat, most is, szegényesen, de csinálgatjuk. Hát nagy dolgokat nem lehet csinálni, mert hát elég kis emberek vagyunk mi – de hogy vagyunk, az már sokat tesz . . .

A múltkor hallottam – nekem rendkívül szimpatikus ez az ötlet –, hogy a Petőfiben játszóház van? Így nevezik?

Igen. Azért alapítottuk meg, mert tulajdonképpen borzasztó gyorsan pereg a világ, és a hagyományos módszereken talán változtatni kell. Régen, mikor nem volt a televízió, a video, akkor hát az emberek jobban el-ellátogattak. Mostan ez inkább kevésbé történik az utóbbi időben, és hogy – ezt kertészszemmel mondom – jó növényeket tudjon az ember nevelni, az elsődleges, hogy jó palánta legyen. És a palántanevelést már négy-öt éves korában kell elkezdeni az embernek, és hetente egyszer ezek a kisgyerekek, óvodás gyerekek főleg, elsősök, bejönnek a Petőfibe, van ott két-három kedves pedagógus, akik foglalkoznak velük, játszanak – egyszerűen mókázni –, és én úgy gondolom, hogy már ez az egy év lefolyása után elértük – az én unokám is, aki ott van, tele szájjal mondja szerdán, hogy: Megyünk a Petőfibe! –, szóval, ő már otthon

van. A többit aztán átveszi, és viszi tovább annak idején. És ha ezt sikerül tovább csinálni – és én bízom benne –, akkor már amit akartunk, azt elértük . . .

Mennyire fontos az, hogy Darusi Pál – mert elég gyakran találkozunk, mert ismerjük egymást elég régóta, és Csernye nem marad ki a beszélgetésből sose – Csernyéről jött, hogy csernyei származású?

Hát, sok mindenre az ember szívesen gondol, de úgy érzem, hogy a szülőfalumat külön szeretem, és büszke is vagyok rá. Egy csendes, békebeli falu, és nagyon sok rendes, szorgalmas ember van ott, és úgy érzem, valahogy hasonlók is Magyarcsernyére, és ha csak lehet – ha ott is valami megmozdulás van, az ember szívesen segít, és most is az egyik tanító bácsi, a Tanók tanító bácsi megírja a falunak a történetét elég jó sikerrel, és hát ezt is támogatni kell, és úgy gondolom, hogy ezt a gyökörendszer is ápolni kell, hogy ha az ember tovább akar fejlődni. Nem szabad onnét kiszakadni.

És ezt hogyan lehet ápolni mondjuk egy kertésznek? Egy falu monográfiáját?

Hát, mondjuk, ezelőtt egy huszoneve csináltak a falu központjában egy parkot, akkor az ember elment, és belesegített, amit tudott; akkor az iskolában csináltak egy ilyen . . . az új iskola körül építettek egy ilyen parkot – akkor oda is belesegít, akkor ha valaki megkéri valami szaktanácsra a faluban, hogy a háza táján akar valamit, hát akkor oda is belesegít a szakmában, ugye, és akkor megkértek, hogy a nőszervezetben a virágról tartsak előadást, akkor oda is belesegít az ember – hát így. Ha kell, ott van az ember . . .

Magyarcsernyéről, a falu széléről indult el Darusi Pál, és ezt még nem mondtam ki – lehet, hogy már más kimondta –, módos embernek tartják ma . . . Hosszú volt az út, vagy nehéz, vagy ez nem is így van?

Hát, nem tudom. Tudod, ez most egy kicsit olyan mellbe vágás, ha azt mondd, hogy „módos”. Tulajdonképpen tényleg nagyon szegények közül – szegény családból származom –, de nagyon. És mostan ebben a nehéz világban sűrűn mondom, hogy ha létezne olimpia a szegénységről, akkor én biztos valamilyen érmet nyernék, mert én ott otthon voltam a szegénységben. És ez, ami most történik, most csak szedjük vissza azokat a régi módszereket, hogy az ember megmaradjon, ugye. Nem tudom, azt tudom, hogy mondjuk rá, nagyon sokat dolgoztunk, és azt nem kell külön hangsúlyozni, hogy jól nősült az ember, hogy szorgalmas, megértettük egymást, és csináltuk. Egy, az biztos . . . öreganyám azt így mondaná: hogy a jó Isten látja a lelkem, hogy nem loptunk. De elég sokat összeszedtünk. Csináltuk. Talán ez egy olyan szakma is, hogyha ezzel sokat dolgozol . . . az államnak is iparkodtunk, tudod, már '66-ban kivették ezt a . . . előbb az ilyen honoráris engedélyt, hogy dolgozzunk munkaidő után, aztán a feleségem volt iparos, aztán mi voltunk ilyen magániparosok,

ugye, és hát csináltuk, csináltuk, csináltuk . . . Na, nem voltunk nagyon igényesek. Igényesek nem voltunk az öltözködésben, és mindig Renault-kat hajtok, a régít lehajtom – most is kétszázhuszezer van a kocsi-ban benne, de hát megy . . . És elég sokat utaztunk. Esetleg az, hogy tagjai voltunk a Szlovén Kertészege-sületnek több mint húsz évig, és azok évente egy-két ilyen kirándulást rendez-tek Nyugatra, és azt hiszem, hogy ez nagyon sokat segített . . . és mentünk Hollandiába, Franciaországba, Németországba, Olaszországba, ahova érdemes volt. Ezt kellene itt is csinálni, és hiszem, hogy ha majd egy kicsit rendeződnek majd nálunk is a soraink, hogy a fiatalok ezt majd így fogják csinálni, mert az utazás és a kopírozás, az sokat jelent az életben.

Még egy picit a múlttól. Újabban egyre többen szidják a kommunistákat, és van, aki szégyelli is, hogy kommunista volt. Te nem szégyelled, hogy kommunista vol-tál?

Nem szégyellem. Nem szégyellem. Először nem szégyellem, mert én abból tényleg nem csináltam semmilyen hasznot. És az olajgyárban mindenféle-fajta, ami csak lehetett – ifjúsági elnök, szakszervezeti, munkástanács, igazgatóta-nács –, ilyen elnök voltam. A feleségemet nem tettem állásba, lakást nem kér-tem, diplomát nem szereztem – nem azért talán, hogy nem . . . hát, ment az, minden ment a maga rendjén. Nekem az volt az érvem, hogyha egyedül tudtam valamit teremteni: házat építesz, a feleségemnek is munkahelyet egyedül csi-náltunk. No, de sokszor azért megfordul a fejemben, hogy miért is voltam tulajdonképpen.

Tudod, ha valaki a falu szélén születik, és az egyik nagybátyja kanász, az apja béres, a másik szolgálóember, és egy olyan környezetbe jut, ahol embert látnak benne, embert látnak benne, és megállnak vele emberségesen beszélni, akkor mindenkinek, azt hiszem, jólesik. No, én amikor egész fiatal voltam, az ifjúsági szervezetben kezdtem dolgozni, akkor hát talán fölfigyeltek rám, hogy én ezt elég becsületesen csinálom, és akkor hát egy kis hátszéllel ment a dolog. So-hasem akartam magas pozíciókra, mert én sokkal jobban éreztem magamat a földön. . . . Mikor éreztem, hogy most már magasabbra kell menni, akkor fogtam magamat, és akkor a helybeli politikai szervezetek legszűkebb körében dolgoz-tam – elmentem privátnak, önállónak. Mindenki kérdezte, hogy most mi tör-tént velem. Hát én így érzem jól magamat. De hát én tovább csináltam a dol-gokat. Mindig azt mondták: neked a túloldalon kellene lenni, az oppozícióban. Hát én elvileg elfogadom ezt, ezt a demokráciát, ezt a . . . amit az a párt akkor hangosan mondott, és amikor visszavezetem a dolgot, akkor látom, hogy tulaj-donképpen hol is voltak ott a hibák: hogy abba a zsákba, ha többet vesznek ki, mint amennyit tesznek, akkor az kiürül egyszer. Hát így volt a szocializmus is, ugye. – Tudod ezt a Biblia valahogy meg is írta. Hogy Jézus Krisztus, mikor – mert én a keresztény vallást eléggé tudom, mert volt egy nagyon talpraesett öreganyám, aki gyerekkorunkban sokat ránk ruházott ebből a tudásból –, és . . . mikor Jézus Krisztus föl volt feszítve, akkor két lator volt jobb és bal oldalról.

S az egyik, mikor megkérdezte, hogy megbánta-e a bűnét, azt mondta: nem, a másik meg: igen. És akkor az, amelyik igen, hát az azt mondta, az atyám majd megbocsát, és az Úr mellett lesz a helye. És hát ez így van a mindennapi életben, úgyhogy nem az a jó ember, aki nem téved, hanem az, aki beismeri, hogy esetleg tévedett.

Ismered a Bibliát is. Újabban nagyon sok az új, idézójelben hithű keresztény katolikus. Én ezeket ilyen divatkatolikusoknak tartom. Te nem estél talán át a ló másik oldalára?

Nem, nem. Nézd – úgy gondolom, hogy ezt nem rosszul csináltam –, én amikor azon a másik oldalon voltam, nagyon sokszor meghívtak a nővérek, hogy segítsek valamit a kertjükben – én azt nagyon szívesen csináltam, az egyházban is, a parókián megkértek, a rózsákat, citromjuk volt –, és akármikor találkoztunk az utcán, emberségesen beszélünk, és én nem vagyok kimondottan a vallás ellen, csak nem szeretem, hogyha a vallást mint ópiumot adagolják az embernek. A vallás, a Biblia, és amit a vallás évszázadokon, -ezredekén keresztül összeszedett, az az emberiség története és tapasztalata. Ezt így kell ismerni, akkor abból rengeteget lehet tanulni. Nincs ottan semmi olyan, ami ártana az embereknek. Csak az úgy szokott lenni, hogy úgy, ahogy az egyik oldalon kihasználják, aztán az embereket ópiumozzák, ugyanúgy a másik oldalon is, akkor az egy kicsit, úgy gondolom, hogy árt a szélesebb tömegeknek. Én ezt így látom . . .

Nehéz-e Becskereken, itt Bánátban – mondjam így, keményen? – magyarnak lenni, maradni?

Tudod, mindenesetre van egy természetes folyamat, hogy meddig leszünk magyarok. Ugyanúgy, ahogy Zilahy megírta, hogy A lélek kialszik . . . Hát itt is biztosan egy természetes folyamat játszódik le. Nehéznek biztos, hogy nem nehezebb, mint másutt. Én gazdagabbnak érzem magam azért, hogy itten a más nemzetekkel éltünk. Azt merem állítani, mert ha ezt nem így mondanám, ahogy van, akkor hazudnék, hogy harminc évet laktunk egy utcában, ahol harminc – éppen harminc szomszédunk volt –, és soha nem mondhatom, hogy volt valami problémám amiatt, hogy magyar voltam – egyedül voltunk magyarok –, és hogy most milyen magyar voltam – nem tudom. De azt tudom, hogy tizenegy magyarországi lapot járattunk, majdnem, ez a harminc év alatt. Ott volt a Ludas, ott volt a Nők Lapja, a Kertészet – főleg szaklapok voltak –, szóval jelentett nekem valamit a magyarság. Amivel szoktam hencegni, hogy amikor én kisgyerek voltam, minekünk egyetlenegy könyvünk nem volt a házban, és ahogy megnősültem, azóta legalább három ezer van. És hát ezt is ez idő alatt vettük, vásároltuk – mert szerettük –, és főleg magyar könyv. Szóval, jelentett valamit a magyarság. De hát ez valami intim énnekem. Én úgy mondom: az én nemzeti érzésem, az olyan, mint az én érzésem a család iránt, a feleségem iránt

– ami hát intim valami. De a kultúrát szerintem ápolhatjuk, különösen most, a technikának köszönhetően, hogy hát nézheti az ember a tévét, videót, most már ez nem probléma, mint régebben volt, és úgy gondolom, hogy nem is kell hogy szégyelljük a nemzetünk kultúráját, mert van ott nagyon sok értékes, de kimondottan tényleg soha nem éreztem, hogy magyar vagyok.

Egypár jó baráttal is, mikor ezek a témák vannak, merthogy ilyen divatos idők vannak, hogy erről muszáj vitázni, még egytől sem hallottam volt, hogy mondta volna, hogy őneki lett volna valami diszkriminációja azért, mert más nemzethez tartozott.

Ellenben, azt hiszem, ebben egyetértünk, hogy kevés olyan és valószínűleg nemcsak bánáti magyar ember van, aki igyekszik magyar könyveket olvasni, aki magyar folyóiratokat is vásárol, és még a Petőfibe is rendszeresen eljár – Becskerekről lévén szó . . . Mi van azokkal a magyarokkal, akik nem igénylik, akik nem akarják – itt, Bánátban, ahol főleg szláv közegeben élnek a magyarok?

Tudod-e, biológiaiilag nézve tulajdonképpen egy nemzethez tartozni, az már egy faj. Az már genetika. Nem lehet azt olyan gyorsan kicsupálni, azt a gyökérrendszert, ami – én ezt a szakmából nézem –, ami egyszer honos. Az elfelejti esetleg a nyelvét, de a fajta csak ott van. És énnekem ebből van egy elég jó – úgy gondolom – reális meglátásom. Ugyanúgy, ahogy most . . . ezelőtt száz évvel kezdődött a nemzeti hovatarozás nagy divat lenni – azok a nemzetek, akik elkéstek, azoknál mostan nagy divat, ugye –, én hiszem, hogy talán még száz év sem kell, hogy európai emberek legyünk. Mindenki megtartja magának a nemzeti fajtáját, ugyanúgy, ahogy van savanyú alma, borízú alma, kásás alma – de alma az mind –, így lesznek a nemzetek is, és hát egyik jobb, mint a másik, ugye . . . De azt hiszem, hogy ezek a viszályok ezen a nemzeti dolgokról, majd ilyen kontinentális viszályok lesznek, hogy európai ember – az lesz az álló, és akkor jönnek az afrikai, ázsiai, mindenki az állón akarja majd kipróbálni, hogy mire képes, és ez a nemzet veszt az erejéből, ez a nemzeti hovatarozás, habár ez fontos, és kell, mégis úgy, mert ez még egy plusz – még egy plusz az életben . . .

. . . amellelt, hogy ember az ember . . .

Igen.

A múltkor, amikor találkoztunk, akkor elég szomorúan mondtad, hogy az elmúlt egy esztendőben tíz-egynéhány jó barátot elveszítettél, akik meghaltak. De én tudom, hogy sok olyan barátot is elveszítettél, akik elmentek, eltávoztak, elköltöztek . . . Ilyen gondolat nem fordult meg a fejedben? Mert ha valakinek komoly tőkéje van, állítólag, és szorgalmas is, és talpraesett is, és jó szakmája van – márpedig Darusi Pál, azt hiszem, hogy ilyen ember –, annak el kellett volna már mennie, mert kint jobban lehet érvényesülni . . .

Tudod, abszolút nem gondoltam arra, hogy most szedjük a sátorfánkat, és kimegyünk. Ilyesmire nem gondoltam. Nohát, hallod, hogy egyik is elmegy, másik barátod is elmegy . . . Ez az elmenés, ez az elmenés, ez volt a 30-as években sláger. – Az egyiknek sikerül, majd a másiknak, sajnos, nem. Én, ahogy tudom, hallva az idősebbektől, ez most egy ilyen harmadik népvándorlás. 18-ban, amikor Vajdaságot hozzácsatolták Szerbiához, akkor is volt egy komoly népvándorlás, és amikor úgy reálisabban megnézzük azokat a 20-as, 30-as éveket a két világháború között, majdnem jobban jártak azok, akik maradtak. Aztán 45-ben, 42-ben, 43-ban, akkor is volt egy ilyen népvándorlás, akik maradtak, jobban jártak. És hát most ez a harmadik, mondjuk, úgyhogy ebben az elmúlt században – úgy, ahogy én szoktam mondani: hogy háromszor ránk szakadt már az ég, és talán egyszer majd ez is megáll, de azt hiszem, hogy akik maradtak, azoknak nehezebb, mert válásnál mindig nehezebb annak, aki marad, de . . . úgy gondolom, hogy a nagy átlagban jobban járnak, és hát mindenki nem mehet.

Én például személyesen, itt vannak az idős szülők, ezeket nem hagyhatja az ember. Másodsor van egy elvem, amiben én nagyon hiszek, hogy a többi nemzetekkel, akikkel itt élünk együtt – a szerbek, a szlovákok, a románok –, hogy a nagyon nagy átlag és a többség, azok rendes emberek, és ezekkel a rendes emberekkel akarnám osztani a jót és a rosszat a véksőkig: ami lesz az ő sorsuk, az legyen az enyém is . . . Ez az én nézetem, és ezt nem is olyan tragikusan nézem, én bízom benne, hogy ezen a részen itten, mert nagyon pozitív emberek élnek, elég sokat utaztam, és ahogy ezt mondjuk, ezen az égalján rengeteg energia van az emberekben, és biztos, hogy lesz majd olyan ember, aki ezt az energiát pozitív irányba fogja majd terelni, és ha ez az energia pozitív irányba fog majd haladni, akkor majd tudunk mi jót is csinálni.

Van egy szerencsétlen sorsunk, hogy ezek az emberek itt minálunk nem akarnak gazdagok lenni – átlagban –, mindenki boldog akar lenni, és sajnos, a jelen pillanatban ebből a boldogságból is jó lefaragtak, de ha abból egy kicsit visszaadnak, akkor minekünk már minden meglesz . . .

*Elhangzott az Újvidéki Televízió Faggató című műsorában 1994. március 7-én.
Az interjút Rácz József készítette.*

DOKUMENTUMOK

MIT AKAR A MAGYAR-PÁRT?

A pártprogram főbb elvei

1. Egyenlő jogot és egyenlő elbánást minden állampolgár részére, nemzeti-ségre, osztályra és felekezetre való különbség nélkül. Mindenki maga döntse el azt, hogy milyen nemzetiségű. Akarata ellenére hatalmi eszközökkel senkit se lehessen nemzetiségétől megfosztani.

2. Földet a magyar földnélkülieknek, méltányos kártérítést a kisajátított föld tulajdonosának, bírói oltalmat úgy a földigénylők, mint a kisajátításra kötelezettek érdekeinek megvédésére.

3. Olyan állami nép- és középiskolák felállítását, melyekben magyar szülők gyermekei anyanyelvükön részesüljenek oktatásban. Minden szülő maga válasszthassa meg azt az iskolát, amelyben gyermekét taníttatni akarja. Ezekben az iskolákban a vallástan tanítása legyen kötelező és a tanítást a felekezetek lelkészei végezzék.

4. Anyanyelvét úgy a magánéletben, mint az üzleti forgalomban minden magyar szabadon használhassa. Ott pedig, ahol a magyarság nagyobb számban lakik, úgy a közigazgatási hatóságokkal, mint a bíróságokkal szóban és írásban anyanyelvén közvetlenül érintkezessék.

5. A magyar rokkantakat, a hadiözvegyeket és hadiárvákat ne zárják ki továbbra is az állami segélyezésből.

6. A gyülekezési, egyesülési és sajtószabadság biztosítását és bírói oltalom alá helyezését.

7. Az állampolgársági törvényt, mely véget vet ezen a téren minden hatalmaskodásnak és jogsértésnek.

8. Az egész gazdasági élet szabadságának helyreállítását. Új, egységes progresszív adórendszert. Az a jövedelem, mely a szegény ember megélhetéséhez szükséges, legyen adómentes. Aránylagos adózást úgy az egyes osztályok, mint az egyes országrészek között. A Vajdaság ne legyen továbbra is az az országrész, mely a legtöbb adót fizeti és melynek gazdasági érdekeire van az államhatalom legkevésbé figyelemmel.

Szűnjék meg az adókivetés és adóbehajtás terén ma uralkodó zűrzavar. A magyarság számarányának megfelelően legyen képviselve az adókivető bizottságokban. A jogtalan kivetés és jogtalan behajtás ellen minden polgár a független közigazgatási bírósághoz fordulhasson orvoslásért.

9. A munka és a munkások szervezkedési szabadságának és sztrájkjogának elismerését. Új munkaalkalmak teremtését az ipari munkásság számára. Az ipari és mezőgazdasági munkásság jogos igényeinek a termelés fokozásával együtt járó kielégítését. A munkásjóléti és munkásvédelmi intézmények kiépítését és önkormányzati joguknak tiszteletben tartását.

10. A bevett és elismert felekezetek önkormányzatának elismerését és a lélekszám arányának megfelelő segélyezését.

11. Becsületes és igazi önkormányzatot úgy a községekben, mint a járásokban és kerületekben. A községi, járási és kerületi választások mielőbbi kiírását. A községi elöljáróságot, a községi képviselőtestületeket, a járási és kerületi gyűlések tagjait ne a kormány nevezze ki, hanem a nép válassza meg. Azért, mert valaki nem tudja az állam nyelvét, ne legyen a megválasztásból kizárható. Ezeknek az önkormányzati testületeknek ülésein mindenki anyanyelvén szólalhasson föl. A jegyzőkönyveket az államnyelven kívül az illető vidék lakosságának anyanyelvén is vezessék és ugyanúgy adják ki az összes hirdetményeket is.

12. A mostani kerületi beosztás megváltoztatását. A Vajdaság egyes részei ne egyesíttessenek egy kerületté más országrészekkel. A Vajdaság területéből alakított kerületek székhelye csak vajdasági város lehessen.

13. Egyforma általános egyenlő titkos községenkénti aránylagos szavazati jogot az egész vonalon. Aki választó, legyen választható is. Minden község, járás és kerület egy választói egységet képezzen a maga képviselőtestületeinek megválasztásánál. Az egész Vajdaság pedig mint egy választókerület válassza meg képviselőit. Csak így lehet szó igazán aránylagos választási rendszerről és igazságos kisebbségi képviseletről.

A választási névjegyzék elleni felszólalásokat meg kell könnyíteni, a választás szabadságát megsértő közhivatalnokot szigorúan meg kell büntetni.

14. Becsületes, tisztakezű, gyors és pártatlan közigazgatást. Kevés számú, jól javadalmazott és megfelelő képesítéssel bíró és a nép nyelvét értő tisztviselőket kell alkalmazni, akiket törvény véd a kormány vagy egyes politikai pártok üldözése és önkényeskedése ellen. A korrupciót ki kell irtani, a bűnözőket feleletre kell vonni.

15. Jó, gyors és olcsó igazságszolgáltatást, meg kell szüntetni a bíróhiányt, le kell szállítani a magas törvénykezési illetékeket.

16. A magyarság az állami és helyi közigazgatásban számarányának megfelelően nyerjen alkalmazást. Az elbocsájtott és képesítéssel bíró régi tisztviselőket fogadják vissza, vagy legalább nyugdíjazzák őket a változott megélhetési viszonyoknak megfelelően.

17. A magyar kulturális, gazdasági és szociális intézmények a közpénztárakból aránylagosan olyan állami támogatásban részesüljenek, mint az államalkotó többség hasonló intézményei.

Ezekért a célokért a magyarság csak törvényes és alkotmányos eszközökkel akar küzdeni.

Mindenki, aki magyarnak érzi és magyarnak vallja magát, segítsen azokat diadalra vinni.

(1922–1924)

KISEBBSÉGI ESEMÉNYTÖRTÉNET

FEKETE LAJOS ÍRÁSAIBÓL

1936. június

A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG A POLITIKA MÉRLEGÉN

A jugoszláviai magyar kisebbség politikai hovatarozása a volt magyar párti vezető férfiaknak, de a többségi szerb politikusoknak is egyaránt nagy gondot okoz. Míg előbbiek egy önálló magyar kisebbségi politikai pártban, addig utóbbiak a jugoszláviai radikális egységpártban (Jugoslovenska Radikalska Zajednica) látnák legszívesebben a magyarságot. Mint korábbi beszámolóinkban megírtuk, egy jugoszláviai választás kiírása könnyen megtörténhet s a különböző politikai pártok máris komoly propagandamunkát fejtenek ki a választók megnyerésére, illetve a választások előkészítésére. Így a kormány radikális egységpártja részéről Stanković földművelésügyi miniszter maga járta végig a vajdasági (főleg a kisebbségek által lakott) községeket, és különböző ígéretekkel édesgette a JRZ táborába a hiszékeny magyarokat és németeket.

A feloszlott jugoszláviai Magyar Párt egykori képviselője, dr. Strelitzky Dénes, a jugoszláviai magyar kisebbség jövő feladatairól és politikai orientációjáról a Törökkanizsán megjelenő *Jugoslovenski Sever* című hetilapban nyilatkozott. A nyilatkozat szerint a földművelésügyi miniszter vajdasági politikai körútja után a magyarság soraiban erőteljesebb politikai mozgalom tapasztalható, de jelentős átcsoportosulás is a volt magyar párt híveinek sorában. A kisebbségek dilemma előtt állanak – mondja a nyilatkozat –, hogy belépjenek-e a kormány radikális pártjába, vagy pedig a volt magyar párt esetleges életre keltését várják meg. Bár ez utóbbira alig van kilátás, mert a mai törvényes előírások nem teszik lehetővé a magyarság régi politikai csoportosulásának felújítását . . .

AZ ÚJVIDÉKI MAGYAR ŐSTEHETSÉGEK KIÁLLÍTÁSA

Az újvidéki Református Olvasókör nagyszabású közművelődési terveinek megvalósítása során újabb lépést tett. Az egyesület legutóbb színműpályázatot írt ki, majd pedig a képzőművész őstehetségek felkutatására és felkarolására indított mozgalmat. Evégből kiállítást rendezett április hó folyamán a jugoszláviai magyar rajzoló, festő és szobrász őstehetségek alkotásaiból. A kiállítás iránt hatalmas érdeklődés nyilvánult meg, amelynek eredményeképpen több mint 300 kép, festmény, rajz, szobormű, faragás és dombormű érkezett be. A sok másoló-, utánozótehetség mellett örvendetesen lehetett megállapítani, hogy néhány műkedvelő szobrász és festő egyéni, bár primitív alkotókészsége vitán felül áll. Ha a kiállítók közül tehát csak két-három őstehetség fejlődését lehet remélni és egyidejűleg ezek továbbképzését biztosítani, a kiállítást rendező újvidéki Ref. Olvasókör máris elérte célját és az arra érdemesek továbbképzésére a jugoszláviai magyar társadalom támogatását joggal elvárhatja.

ZENTA NEM KAP FŐGIMNÁZIUMOT

Jugoszlávia második legjelentékenyebb magyar–szerb párhuzamos tannyelvű gimnáziuma Zentán van, amelynek régi sérelme, hogy nyolc tanosztályos legelőt a tanügyi hatóságok megszüntették, és csak mint négyosztályos, alsó fokú gimnáziumot engedték működni. Jugoszlávia egész területén azóta is egyetlen nyolcosztályos gimnázium van, Szabadkán, melyben a kötelező államnyelv mellett magyar tannyelvű oktatás is folyik. Most azután Zenta város képviselő-testülete beadványban kérte alsó fokú gimnáziumának főgimnáziummá való átszervezését. E kérést a város magyarságán kívül a szomszédos (majdnem egészen magyar) községek, sőt Magyarkanizsa városa is évi 27 000 dinár iskolafenntartási segéllyel kívánta támogatni. A belgrádi vallás- és közoktatásügyi minisztérium azonban a napokban elutasította Zenta kérését s az elutasítást azzal indokolta meg, hogy az eddigi önkormányzati iskolák nem mutattak fel kellő eredményt; egyébként is a közeli városokban elég felsőfokú gimnázium van, és így a zentai és környéki diákok ott folytathatják tanulmányaikat. Az elutasító végzés indokolásával kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy Zentához a legközelebbi nyolcosztályos gimnázium a negyven kilométernyire fekvő Szabadkán van, amely távolság iskolalátogatás szempontjából nem jöhet figyelembe. Ami pedig az indokolásnak az önkormányzati iskolák ki nem elégitő tanoktatására vonatkozik, nem lehet kifogás a zentai gimnáziumra, mert mindenki által tudott dolog, hogy a zentai gimnázium nem önkormányzati, hanem állami tanintézet. Reméljük, hogy erről lassacskán a belgrádi közoktatásügyi minisztérium is tudomást szerez, s a zentai állami gimnázium esetleges újabb kérésének elutasításánál ezt figyelembe veszi. Végül pedig a Magyarkanizsa által állami középiskola fenntartására felajánlott 27 000 dinár sem megvetendő összeg, ha arra gondolunk, hogy a jugoszláviai iskolák éppen nem nívón felüli

felszerelésűek, amint azt az alábbiakból is látni fogjuk. Nagykikindán a képviselő-testület a város nehéz pénzügyi helyzete miatt beszüntette a helyi polgári iskola szubvencióját, amelyet a város már 30 év óta tart fenn. Április hónapban az intézet tanárai már a saját fizetésükből fedezték az iskolaszolga fizetését, irodaszereket, villanyszámlát stb. költségeket. A szülők kétségbe vannak esve, hogy most a záróvizsgák előtt két hónappal tették lehetetlenné az iskola fenntartását, és így a gyermekek egy teljes évet veszítenek. A legfőbb baj, hogy a háború előtt épített modern iskolaépületet az orosz „Invalidus-Otthon”-nak adták át, s a polgári iskola egy rozoga, egészségtelen épületben maradt. Most az iskola fenntartásáról tárgyalások folynak a polgármester és a báni hivatal, valamint a minisztérium részéről, hogy az iskola pénzügyi alapjait újra megvessék.

AZ ÓBECSEI MAGYAR NÉPKÖR MŰKÖDÉSE ÉS A VAJDASÁGI MAGYAR ÍRÓK JUTALMAZÁSÁRA KITŰZÖTT EZÜSTKOSZORÚ-JELVÉNY

Az óbecsei Magyar Népkör, amely a Vajdaság egyik legrégebb és legtekintélyesebb magyar kultúregyesülete, megtartotta idei tisztújító közgyűlését dr. Draskóczy Ede elnökletével. A közgyűlésen nemcsak az óbecsei, hanem a környékbeli testvéregyesületek is képviseltették magukat. Draskóczy Ede elnöki beszámolója után kihirdették a Kör vezetőségének határozatát, mely szerint a vajdasági írók egy-egy jelesének évente kiosztani szokásos ezüstkoszorút ezúttal Szirmai Károlynak, a *Kalangya* című irodalmi folyóirat főszerkesztőjének ítéltek oda. Szirmai Károly méltán megérdemelte a kitüntetést, mert Szentleky Kornél halála óta lankadatlan fáradtsággal és igyekezettel tartja kezében a vajdasági magyar irodalom irányítását, szervezését, és végzi azt a tisztító munkát, amely nélkül a vajdasági irodalom hímes mezői elgazosodnának. Az óbecsei Magyar Népkört dicséret illeti azért az áldozatkészségért, amellyel a vajdasági magyar irodalom felkarolásában és a délvidéki irodalom jeleseinek kitüntetésében és buzdításában mindig elől jár.

MAGYAR NÉPOLVASÓKÖR ALAKULT NAGYBECSKEREKEN

A jugoszláviai magyar kultúregyesületek száma eggyel szaporodott: Nagybecskereken Kelemen János hírlapíró (a *Híradó* szerkesztője) kezdeményezésére Magyar Népolvasókör elnevezéssel a magyar közművelődés terjesztésére egyesület alakult. A február 23-án közgyűlésileg elfogadott alapszabályt az illetékes hatóságnak jóváhagyás végett benyújtották. Az egyesület egyik sarkalatos alapszabálypontja a többségi nép részéről olyan kevéssé honorált és már unalomig hangoztatott jugoszláv–magyar kultúrközeledést hirdeti; ennek szol-

gálatában kíván állni az egyesület. Az egyesület tervbe vett könyvtáralapítása azonban jó szolgálatot tehet a könyvhiányban szenvedő bánáti magyarságnak.

1936. október

PÁRHUZAMOS MAGYAR TANNYELVŰ OSZTÁLYOK, MAGYAR ISKOLÁK ÉS TANERŐK HIÁNYA

A jugoszláviai magyar művelődés jövőjére nem közömbös az a körülmény, hogy a múlt esztendőék szigorú tilalmaival szemben most már szabad a magyar lapokban olyan közleményeket megjelentetni, amelyek a magyar tannyelvű iskolaköteleseknek a magyar párhuzamos osztályokba való minél nagyobb számú jelentkezése érdekében szólnak. Így az idei iskolai beiratkozások előtt a délvidéki magyar sajtóban egyre sűrűbben jelentek meg ezek a felhívások, amelyeknek jelentőségét akkor érthetjük meg valójában, ha tudjuk azt, hogy a múltban is nem egy magyar tannyelvű elemi iskolai osztályt zártak be a jelentkezett növendékek elégtelen száma miatt. Reméljük azonban, hogy a magyar ajkú növendékek kellő számú jelentkezése ezúttal még pár elemi iskolai magyar osztály megnyitását fogja eredményezni. Egyébként jellemző, hogy a felhívás közzétételét csak az újvidéki *Reggeli Újság*, az ugyanott megjelenő *A Nép* és az újverbászi *Középbácska* című lapok vállalták, míg a legnagyobb jugoszláviai magyar napilap, a szabadkai *Napló* nem vállalt erkölcsi felelősséget e közlemény tartalmáért, és így nem közölte. Pedig a felhívás az öntudat-ébresztetésre nagyon is rászoruló délvidéki magyarság körében igen fontos, mert az egyéb nemzetiségekkel elkeverten élő magyarok számának megtartását szolgálja.

Máskülönben a magyar iskolákban és tanerőkben való nagy hiányra mutat a zentai magyarság tagjaiból alakult belgrádi küldöttségjárás a zentai és Zenta körüli tanyai iskolák ügyében. E küldöttség kérte a közoktatásügyi minisztert, nevezzen ki magyar tanítókat, mivel a zentai járásban 15, Zenta városában és a tanyákon pedig 9 elemi iskolai osztály áll tanító nélkül. Ezekben a tanosztályokban, sajnos, esztendőék óta szünetel az oktatás, és a zentai iskolaszék megállapítása szerint a tanulók 10%-a éppen a tanítóhiány miatt nem jár rendszeresen iskolába. Nem különb a helyzet az adai külső tanyákon sem. Az újvidéki *A Nép* című lap A betű száműzöttei címmel június 6-i számában cikket közöl analfabéta sorsra kárhoztatott 80 jugoszláviai magyar kisdiajról. Az Ada környéki tanyák 15–18 km-re vannak a közsétől, amely távolságot megjárni iskolalátogatási szándékkal a legszívósabb tanyai gyermek sem képes. Inkább marad írástudatlan. „Iskolát kérünk tehát és tanítókat – végződik a cikk – olyan tanítókat azonban, akik magyarul is tudnak, mert magyar anyanyelvű a 80 írástudatlan kisdiajk.”

A jugoszláviai magyar tanítóhiányról szóló sajtóközlemények mellett, álljon itt a jugoszláv közoktatásügyi minisztériumnak évenként, a hivatalos lapban (ezúttal a *Službene novine* 1936. július 11-i számában) közzétett kimutatása az üresedésben lévő magyar tanítói állásokról. E kimutatásból első pillanatra látni fogjuk, hogy a kérdéses tanítói állások helyenként évek óta betöltetlenek.

Betöltetlen magyar tanítói állás

	az 1935/36	és az 1934/5		az 1935/6	és az 1934/5
<i>isk. évben, járásonként</i>					
1. Alibunári járás	2	3	11. Nagyikindai járás	1	3
2. Alsólendvai járás	–	1	12. Óbecsei járás	1	2
3. Apatini járás	1	1	13. Titeli járás	–	1
4. Bácsstopolyai járás	6	4	14. Törökbecsei járás	1	2
5. Kevevári járás	2	2	15. Törökkanizsai járás	4	3
6. Kiskőszegi járás	2	3	16. Újvidék város	–	4
7. Kulai járás	–	2	17. Újvidéki járás	–	1
8. Magyarkanizsai járás	–	2	18. Verseci járás	1	1
9. Módosi járás	1	1	19. Zentai járás(ebből Zenta 9, a múltban 6)	15	6
10. Nagybecskereki járás	5	4	20. Zombori járás	–	1
			21. Zsabyai járás	1	3
Összes betöltetlen tanítói állás				43	50

A fenti táblázat végső eredménye szerint az elmúlt iskolai évben üresedésben volt 50 tanítói állásból 7 betöltetett ugyan, a tanerő nélkül maradt 43 tanosztály minimálisnak előírt (osztályonként 30) 1290 növendéke azonban tanító hiányában nem látogatta az iskolákat. A magyar tanítóképzés elégtelen volta és a tanerők utánpótlásában szinte leküzdhetetlennek látszó akadályok miatt évről évre több magyar ajkú kisdíák szorul ki az iskolákból, akiket végül is a többségi nemzet iskolapadjaiba szorít majd valamilyen rendelkezés.

KÖZÉPISKOLAI MAGYAR NÖVENDEKEK ÓRIÁSI BUKÁSI ARÁNYA A JUGOSZLÁV KÖZÉPISKOLÁKBAN

Most néhány szót a jugoszláviai magyar középiskolásokról. A délvidéki középiskolai vizsgák lezajlása után megállapítható, hogy a múlt esztendők gyakorlatával szemben is feltűnően sok az osztályismétlésre utasított növendék, különösen a magyar tannyelvű párhuzamos osztályokban. Hogy jó és rossz tanuló a világ minden táján akad, az kétségtelen, de hogy Jugoszlávia egyene-

sen a rosszul tanuló növendékek hazája volna (különösen ha a diák magyar), azt kétségbe kell vonnunk. A kérdéssel foglalkozókat mindenesetre gondolkozóba ejtik azok a vizsgaeredmények, amelyek például a szabadkai állami fiúgimnáziumban kerültek nyilvánosságra. A gimnázium, amelyben párhuzamos szerb–magyar tanítási nyelv mellett folyik az oktatás, egyike a magyar növendékek által legjobban látogatott tanintézeteknek. Az intézet növendékeinek ez évi általános bukási aránya 47% volt. Ha azonban az elbukott növendékek nemzetiségi megoszlását figyeljük, a bukott diákok 70%-a magyar. Tehát önmagától adódik a kérdés: miért kell ugyanabban a tanintézetben a magyar tannyelvű növendékeknek magasán (70%) az általános (47%) bukási arányszám felett megbukniuk. Vajon nem a tanítási rendszer terhére kell itt írni bizonyos százalékot? Megadja erre a kérdésre a feleletet a dunabánsági tanítók július 10-én Újvidéken tartott kongresszusa (e közgyűlésről az alábbiakban még bővebben szólunk), amely közgyűlésen a tanítók összessége határozatlan állapotban megállapította, hogy a középiskolai tanulók rossz előmeneteli eredményéért az elemi iskolai tanítási rendszer a felelős, amelyet sürgősen át kell szervezni.

A JÁNOS VITÉZ TEMERINBEN

Temerin, a tízezer körüli színmagyar lakosú bácskai falu már többször tanújelét adta, hogy kulturális téren a legjelentékenyebb magyar községek egyike Jugoszláviában. A helyi műkedvelő egyesület ezúttal nagy felkészültséggel szabadtéri előadásban a János vitézt mutatta be, s erre az előadásra a távolabbi környék magyarsága is nagy számmal jelent meg. A nagy sikerű előadásra a bácskai szerbség is felfigyelt, és az újvidéki *Dan* c. napilap e szabadtéri előadással és a mostanában több helyen megtartott magyar Gyöngyösbokréta-ünnepségekkel kapcsolatban megállapította, hogy amíg a szerbek politikai gyűléseiken az egymás iránti izzó gyűlölködésben és az üres frázisok hangoztatásában élék ki magukat és a politikai szenvedélyek romboló hatása alatt a széttagozódás felé haladnak, addig a magyarok tervszerűen dolgoznak kultúrájuk fenntartásán és nemzeti egységük megvalósításán.

A magyar szempontból igen jelentős temerini szabadtéri előadással kapcsolatban azonban nem lehet keserű szájíz nélkül elhallgatni, hogy az ilyen színmagyar darab előadása előtt lojalitásból elmondott államnyelvű bevezető beszéd mennyit ront a darab értékén. A János vitézt is szerb szavaltatok előzték meg, amely szavaltatok sehogy sem illeszkedtek bele a magyar levegőjű est keretébe. Itt említjük meg, hogy a temerini Katolikus Kör igazgatója, dr. Fehér Mihály ügyvéd a saját költségén régészeti ásásokat kezdett a község határában. Az ásások már az első napon eredménnyel jártak és IV. Béla király korabeli csontvázak, edények, fegyverek és egyéb tárgyak kerültek felszínre. Az ásások sikerén buzdulva a Katolikus Kör most hatósági támogatást kér a feltárás további munkálataihoz.

A HARMADSZOR MEGALAKULT BÁNÁTI MAGYAR KÖZMŰVELŐDÉSI EGYESÜLET MŰKÖDÉSÉT NEM ENGEDÉLYEZTÉK

Ugyancsak ismételten tesszük szavá a nagybecskereki Bánáti Magyar Köz-
művelődési Egyesület sorsát, amely egyesületet tudvalévően 1934 áprilisában
báni rendelkezésre bezártak. Az egyesület azóta egy ízben újjáalakult, alapsza-
bályait azonban a közoktatásügyi miniszter azzal a megokolással nem hagyta
jóvá, hogy vezetősége és választmánya politikailag exponált embereket is fel-
vett a soraiba. Ezáltal nincs biztosítva a kultúregyesület politikamentes mun-
kássága, és ezért elvetette a miniszter az akkori betערjesztést.

Az elutasító közoktatásügyi miniszteri végzés után az egyesület most új ve-
zetőkkel harmadszor is megalakult, olyan személyek bevonásával természetese-
sen, akik életükben politikával nem foglalkoztak. Most azután, amit senki se
várt, bekövetkezett a harmadszori elutasítás is, amely az előbbiektől csak
annyiban tért el, hogy ezúttal meg sem indokolták, miért nem fejthet ki mű-
ködést a Bánáti Magyar Közművelődési Egyesület!

1937. január

TÍZTAGÚ MAGYAR KÜLDÖTTSÉG BELGRÁDBAN

A volt Magyar Párt vezeterei kellő politikai tapintattal igyekeztek bizonyágot
szerezni a kormány újabb hangulatáról a kisebbségi kérdésekben és egy tíztagú
küldöttség Belgrádba utazott, hogy a kormány tagjai előtt ismertesse a magyar-
ság kulturális kívánságait és átadja memorandumát. A küldöttség tagjai dr.
Deák Leó, dr. Draskóczy Ede, dr. Strelitzky Dénes, Marton Andor, dr. Várady
Imre, dr. Batta Péter, Vámos János, Nojcsék Géza, Horváth László és Gros-
singer Károly voltak. A küldöttség először a földművelésügyi és közoktatásügyi
minisztert kereste fel, aki előtt ismertette a magyarság kívánságait és régi ke-
letű sérelmeit. Kérte a küldöttség a belgrádi tanítóképző magyar tagozatán az
első osztály megnyitását, egyes betöltetlen magyar tanítói állások betöltését és
a tanítóhiány miatt bezárt kisebbségi iskolák megnyitását, a más bánóságokba
elhelyezett kisebbségi tanítóknak a Vajdaságba való visszahelyezését és az ele-
mi iskolai törvény végrehajtását oly módon, hogy a névvegyelemzésnek még a
maradványai is eltűnjenek. Kérte a szabadkai Magyar Népkör és a becskereki
Magyar Közművelődési Egyesület működésének újbóli engedélyezését. A két
miniszter figyelemmel hallgatta meg a magyar küldöttség előterjesztését, majd
a miniszterelnök előtt a küldöttség kijelentette, hogy hajlandó részt venni a
kormány munkájában, amennyiben a magyarság jogos kívánsága meghallgatás-
ra talál. Stojadinović miniszterelnök félórás beszédben válaszolt a küldöttség

tagjainak és hangsúlyozta, hogy a kormány a demokrácia elveit teljes mértékben érvényesíteni akarja a kisebbségi kérdésben. Továbbá elítél minden olyan szándékot, amely a magyarság elszlávosítására törekszik, és a jugoszláv kormány a magyar kisebbség jogos kívánságait teljesíteni fogja.

A BECSKEREKI MAGYAR KÖZMŰVELŐDÉSI EGYESÜLET ÉS A SZABADKAI MAGYAR NÉPKÖR MŰKÖDÉSÉNEK ÚJBÓLI ENGEDÉLYEZÉSE

A magyarság vezetői, de maga a délvidéki magyarság is tisztában van azzal, hogy a hivatalos helyről elhangzott ígéretnek nem szoktak százszázalékos konkrétumot jelenteni, éppen azért az adódott körülmények között meg kellett elégedniük a becskereki Magyar Közművelődési Egyesületnek november 6-án történt olyan értelmű engedélyezésével, amely az egyesület működését kizáróan Becskerek város területére korlátozza, és megtiltja az egyesületnek az ország más részein fiókok nyitását. Az egyesület az új engedély alapján november 22-én nagy múltjához méltó fényes külsőségek között tartotta meg alakuló gyűlését és Marton Andor megnyitó beszéde után elnökké dr. Várady Imrét, alelnökké Kovács István pápai prelátust, igazgatóvá Marton Andort, ügyésszé pedig dr. Borsodi Lajost választották meg.

Az egyelőre csak elvben engedélyezett szabadkai Magyar Népkör november 30-án nevének és alapszabálya egyes pontjainak megváltoztatására közgyűlést hívott egybe. Ennek az alapszabálymódosító közgyűlésnek összehívása arra enged következtetni, hogy a nagy hírű régi Népkör bizony elég súlyos feltételekkel kapta meg egyelőre elvben, de az alapszabályok módosítása után valóban is működési engedélyét. A magyar közművelődési egyesületnek ilyen feltételekhez kötött engedélyezése legsúlyosabban a becskereki Közművelődési Egyesületet érinti, amely mint a legrégebb (több mint 60 éves) kultúregyesület hivatva lett volna éppen szélesebb körű szellemi kisugárzásánál fogva a magyar kulturális egyesületek központja lenni. Sajnos, éppen ezt az egyesületet érte az az alapszabály-megszorítás, hogy fiókokat az ország más részeiben nem nyithat. Viszont a Délvidék két legnagyobb közművelődési egyesülete engedélyezésének bátorító hatására a bácskai és bánági községekben több magyar közművelődési egyesület alakult. Így Zomborban, Zentán, Regőcén, Csonoplyán, Doroszlón, Gomboson, Bezdánban, Magyarkanizsán és Bajmokon.

A NÉVVEGYELEMZÉST TÖRLŐ ÚJ MINISZTERI RENDELET

A jugoszláviai kisebbségek több mint egy évtizedes sérelmét, a Pribečevic által még annak idején elrendelt névvegyelemzést részben és egyelőre papiroson orvosolta most a közoktatásügyi miniszter egy kiadott rendelete, amely szerint utasította az iskolaügyi hatóságokat, hogy a jövőben a kétes hangzású

névvel rendelkező tanulók nemzetiségi hovatartozását minden esetben a szülők személyi bevallása alapján ítélik meg. Eszerint a magyar, német és más kisebbségi tanulók arra a tagozatra iratkozhatnak be, amelyre nemzetiségük bevallása alapján a szülők kívánják. Sajnos, e rendelkezésnek tárgyi értéke csak a jövőben, az új iskolai beiratkozáskor lesz, feltéve, hogy addig újabb rendelkezés nem gátolja meg ennek a rendeletnek a végrehajtását.

A BÁCSTOPOLYAI POLGÁRI ISKOLA ÉPÜLETÉNEK KÉRDÉSE

Ha már az iskolai kérdéseknél tartunk, akkor itt említjük meg a közép-bácskai magyarság egy ugyancsak régi keletű sérelmét, a bácsstopolyai polgári iskola katonai célokra történt lefoglalását. Még évekkel előbb, a Jeftić-kormány a nagy magyar község polgári iskolájának fokozatos megszüntetését rendelte el, és az iskola épületét a katonai hatóságoknak adták át. A folyó iskolai évben az iskola első osztályát már meg sem nyitották, és ezért több ízben népes küldöttség járt Belgrádban, hogy a nélkülözhetetlen iskolaépületet visszaszerezze. A község magyarsága áldozatkészségében már odáig ment, hogy a beszállásolt katonai szervek céljaira új épület felállítását határozta el. Most azután a bácsstopolyai polgári iskola sorsa végre dűlőre jutott, és a sok huzavona és deputációjárás meghozta eredményét, mert az iskolaépületet visszaadták a községnek. A miniszteri rendelet értelmében a beiratkozások is megkezdődtek, jóllehet előbb csak a II., III. és IV. osztályra szóló beiratásokat engedélyezték, utólag azonban az I. osztályra szóló felvétel is megkezdődött.

A DUNABÁNSÁGI KÖZÉPISKOLÁS NÖVENDEK STATISZTIKÁJA

A Dunabánság közoktatásügyi osztálya az idei iskolai év megkezdésekor hivatalos kimutatást adott a különböző középiskolákba beiratkozott növendékekről. Eszerint a középiskolások száma a múlt évihez viszonyítva jelentősen növekedett, bár a lakosság számához viszonyítva még mindig a normális alatt van. A Dunabánságban 24 teljes fokú középiskola van, amelyekben az államnyelvű tagozatra 9119 fiú- és 5435 leánynövendék iratkozott be. A középiskolák kisebbségi tagozatán a fiútanulók száma 365, a leánynövendékek száma pedig 104 volt. A dunabánsági középiskolák tanulóinak száma összesen 15 023, míg a múlt tanévben mindössze 14 254 volt, a növekedés tehát 769 növendék. Különösen Újvidéken, Szabadkán és Kragujevacon okoz nagy gondot a tanulók nagy száma mellett az iskolák szűk volta. A Dunabánságban minden 103 257 lakosra esik egy középiskola.

A teljes fokú középiskolák során ki nem mutatott, de jelentékeny magyar növendékszámánál fogva minket közelebről érdeklő négyosztályos zentai reál-

gimnázium beírt növendékeinek megoszlása az idei iskolai évben így alakult: a szerb tagozaton 186 fiú és 120 leány, a magyar tagozaton pedig 80 a fiú és 49 a leány beírt növendékek száma. Így tehát a szerb tagozaton lévők száma összesen 306, a magyar tagozaton lévőké 129.

Még az újvidéki elemi iskolákba beírt növendékek számát jegyezzük ide. A 18 újvidéki elemi iskolába összesen 3374 fiút és 3060 leányt írtak be, vagyis a beírt tanulók száma 6434, a tavalyi 6184 növendékkel szemben. A tanulók nemzetiségi megoszlása a hivatalos jelentés szerint a következő: 3865 jugoszláv, 1390 magyar, 658 német, 178 zsidó, 154 tót, 149 orosz, 36 rutén, 3 román és 1 bolgár. A 18 újvidéki népiskolában 119 tanosztály van, az oktatást pedig 130 tanító látja el.

AZ ÚJVIDÉKI POLGÁRI MAGYAR KASZINÓ EGYESÜLETKÖZI ÉRTEKEZLETE

Az újvidéki magyar társadalmi egyesületek közös akciót kezdtek a különböző kulturális egyesületek összemunkálkodása érdekében. Ezért az újvidéki Polgári Magyar Kaszinó, mint a legidősebb társadalmi egyesület, közös értekezletre hívta össze az Újvidéken működő magyar egyesületeket. A megbeszélésen valamennyi magyar társadalmi egyesület képviseltette magát. Dr. Brezovszky Nándor, a kaszinó elnöke, az értekezlet céljaul az egyesületek kulturális programjának összeegyeztetését, békés és súrlódásmentes munkálkodásának biztosítását jelölte meg. A megjelent delegáltak egyesületeik részéről kivétel nélkül örömmel csatlakoztak ehhez a mozgalomhoz, és a legmesszebb menő támogatásról és megértésről biztosították egymást.

Az egyesületközi értekezletre az a körülmény adott okot, hogy két újvidéki egyesület egyazon darabot akarta ugyanabban az időben bemutatni, ami nyilvánvalóan mindkét egyesületnek anyagi kárát jelentette volna. Ilyen események elkerülésére alakult meg az egyesületközi bizottság, amely a jövőben a kultúrmunkát kifejtő egyesületek célirányos vezetésére és működésének összehangolására kíván befolyást gyakorolni.

MAGYAR SAJTÓSZEMLE

Röviden még a délvidéki magyar sajtóról szeretnénk szólni. Így a jugoszláviai magyar egyetemi ifjúság Szabadkán megjelenő *Híd* című folyóiratáról, amely megindításakor a magyar egyetemi fiatalság érdekeit és szellemi törekvéseit látszott szolgálni. Sajnos, valószínűleg a lap vezetésében és a munkatársak megválasztásában beállott változás miatt e folyóirat nagyon eltért eredeti célkitűzéseitől. Hangja is megváltozott, és újabb számaiból ítélve a *Híd* szinte már kommunista felfogásnak állt a szolgálatába. Legalábbis a spanyolországi viszonyokról írott cikke semmi kétséget nem hagy efelől. Kár, mert az a délvidéki ifjúság, amely életre keltette ezt a lapot, azt remélte, hogy komoly kisebbségi

kultúrtörékvéseinek ez a folyóirat lesz a szócsöve. Sajtószemlénk során említjük meg, hogy az újvidéki *Reggeli Újság* Egyesületi Közlöny címmel heti mellékletet ad ki a népnevelés, könyvtárélet és a vajdasági hivatásos színészetet helyettesítő műkedvelő színészet gyakorlati fejlődésének irányítására. Örömmel köszöntünk még egy sajtóvállalkozást, a Nagybecskerekben, Kelemen János szerkesztésében megjelenő *Ifjúság* című folyóiratot, amely régi hiányt igyekszik pótolni. A folyóirat első számának átlapozása után megállapíthatjuk, hogy a délvidéki magyar ifjúság szellemi nevelése jó kezekben van. Különösen a lap vezetőcikke biztosít bennünket erről, amelyet Marton Andor, egyik leglelkesebb vajdasági magyar írt az ifjúsághoz. Cikkében külön kihangsúlyozza, hogy „... az igazságnak mindig helye lesz e lapban, bár az igazság szava néha keserű, a kisebbségi magyar ifjú jellemének kialakításához azonban nélkülözhetetlen az önbírálat legszigorúbb szava is”.

Természetesen a magyarságnak mindezért áldozatokat kellett hoznia, amint azt a volt Magyar Párt vezető férfiainak a Szabadkára összehívott nagygyűlésen elhangzott nyilatkozataiból is tudjuk, amikor ezekért az engedményekért a magyar szavazókat a kormánypárt listáján való szavazásra hívta fel. Tényleg a szerb kormány azért ígérte ez engedményeket, hogy a 70 000 főnyi magyar választó a községi választásokon reá szavazzon. Ez meg is történt. Meg fogjuk látni, vajon ennek fejében a kulturális engedmények tartósak lesznek-e.

A BÁCSKAI ÉS A BÁNSÁGI PÜSPÖK KÖZÖS PÁSZTORLEVELE

MARADJUNK, HOGY MEGMARADJUNK

„Mi ugyanis mindnyájan egy Lélekben egy testté lettünk a keresztség által . . . , s ha szenved az egyik tag, valamennyi vele együtt szenved . . . (1 Kor 12,12 stb.)

BEVEZETŐ

1. Szeretett Testvérek, mint pásztoraitok, akiket Isten arra választott ki, hogy e helyi Egyházak együttiségének szolgáljunk, ismét szólunk hozzátok, Krisztus hívő családjához: ébresztünk, oktatunk és bátorítunk benneteket, hogy e mostani felelősségteljes időkben megfeleljünk annak az elvárásnak, amelyet Isten és a történések rónak rá helyi Egyházainkra.

2. A mindenség Teremtője gondviselő Atyaként helyezett bennünket világunkba. Akarta, hogy otthona legyen benne mindannyiunknak, akiket életadó és teremtő erejéből a történések ösvényére helyezett. A világmindenséghez képest parányi világunk Istentől kapott rendeltetése, hogy azok otthona legyen, akiket ő hív életre. Isten minden egyes embert öröktől fogva megálmodott. Mindannyiunk nevét és létezését öröktől isteni Szívébe írta. Ő választotta ki a pillanatot, amikor szüleink közreműködésével meghatározott helyen életre hívott bennünket, és életünkkel együtt otthont, családot, szülőföldet, nyelvet, kultúrát ajándékozott számunkra, hogy megvalósíthassuk magunkat e világi létezésünkben. Ezért minderre elidegeníthetetlenül jogunk van: vagyis a Teremtő Isten akaratából nyer az ember életet, családot, otthont, hazát – és tartozik saját népéhez.

3. Testvérek, ha a természetjogból következő kristálytisztá életelveket látjuk veszélyeztetve, mi, a ti pásztoraitok, de ti is mint Isten népe – válaszra vagyunk kötelesek. Véleménynyilvánításunk igazoltságát ugyan elvitathatják tőlünk, mégsem vállalhatunk részt hallgatással olyan jogtiprásban, amely az Isten-védte emberi jogokat vonja kétségbe. Krisztus evangéliumába lapozva emelünk

szót keresztény lelkiismeretünk felelősségtudatával, és üzenjük nektek azt, amit e történelmi pillanatban elvár tőlünk Isten.

MARADJUNK, HOGY MEGMARADJUNK

4. Elsősorban maga Isten, de Isten kegyelméből őseink is, kik itt születtek, örökbe hagyták számunkra e világot és a helyet, ahol élünk, mint otthonunkat és hazánkat. Itt vagyunk jelen nép- és Egyházként századok során, itt élvén együtt egyetértésben és barátságban mindazokkal, akik tőlünk különbözően gondolkodnak, beszélnek és élnek. Mi, krisztusi emberek mindnyájan egy Lélekben, egy Testként élünk – Krisztus rejtelmes testeként. Pál apostol tanítja, hogy egy testté lettünk a keresztség által, és jellemzőnk a teljes egymásra utaltság (vö. 1 Kor 12,13–27). Elmondja az Apostol azt is, hogy e Testben, ha szenved az egyik tag, valamennyi együtt szenved vele – ha örvend az egyik tag, vele örvend az egész Test. Helyi Egyházunk is ilyen oszthatatlanul egy Test, amelynek ha bármely tagja szenved – vele szenvedünk mi is mindannyian. E rejtelmes Testbe, Egyházunkba a jelen pillanatban félelem és szorongás költözött, miatta sokan idegenbe távoznak elhagyva az atyai házat, nyomására a világ valamely más sarkában remélnék jobb életet. Felelősséggel üzenjük: senki ne hagyja el a családi tűzhelyet. A rejtelmes Testről egyetlen tagot letépni szörnyű fájdalmat okoz, akár egynek a hiánya is fogyást és haldoklást jelez. Semmilyen körülmények közt sem szabad könnyelműen elhagyni a szülőföldet, szegényebbé tenni Egyházát és Népet, amelyhez századok során tartozunk.

Még kevésbé szabad elásnunk Istentől kapott talentumainkat, a tőle népünk javára nyert ajándékot. Isten azért alakított bennünket egy Testté, mondja az Apostol, hogy a tagok törődjenek egymással (vö. 1 Kor 12,24). Miféle törődés az, ha valaki idegenbe menekül, illetve lelép? Egyházat és népet kinek van joga könnyelmű megfutással csonkítani vagy haldoklásra ítélni?

5. Főpásztori szeretettel kérünk mindnyájatokat, kerekedjete felül minden szorongáson és félelmen, különösképpen az önző és könnyelmű élet utáni vágyakozáson. Ha felelőtlenül és kizárólagos önszeretetből vele menekülünk, magukra hagyjuk munkájukban az itthon maradókat, üres marad a családi ház, helyünk a templomban, üres marad a közélet: egyaránt csonkítunk Egyházat, kultúrát, gazdaságot, életteret. Fennmaradásunk válik kérdésessé. Aki idegenbe tekint, előbb ilyen szempontok szerint vizsgálja meg jól lelkiismeretét!

6. Istennek valamennyiünkkel terve van, s ehhez ad mindegyikünknek sajátos kegyelmet jósága, hogy megvalósuljon bennünk örök elképzelése. Ha tőle önkényesen megfosztjuk magunkat, az örökre gyökértelenné vált ember sorsa lehet osztályrészünk: elveszítjük önazonosságunkat, névtelen, jelentéktelen labdaemberré leszünk az otthontalanok és hazátlanok tengerében. Aki hazáját vesztette, annak az idegen égbolt mindig felhősnek tűnik. Gyakran megtörténik, hogy a fészket vesztette ember személyes értékrendje összeomlik, beleértve akár hitének elvesztését is. Ezért Isten igéjének tekintélyére hivatkozva „megállj!”-t kiáltunk, és a történelmi pillanat komolyságának megfelelően ki-
mondjuk: MARADJUNK, HOGY MEGMARADJUNK.

SZÓLJUNK, HOGY SZAVUNK LEHESSEN

7. Isten népének Egyháza mint ilyen meghatározott politikai állásfoglalások és célkitűzések fölöttinek, illetve ezen kívül állónak vallja magát. A keresztény embernek azonban rendelkeznie kell egyéni hozzáállással, aminek megfelelően lelkiismerete szerint köteles kivenni a maga részét felelős és valós módon a közösségi életfeladatokból.

8. Az Egyház az isteni Üzenet tanítójaként mindig szerepet vállal a jobb világ építésében. Világosan tolmácsolja az isteni Üzenetet, ezért mint ilyen nem kötődhet rendszerhez vagy uralmi berendezéshez. Szolgálatát minden idők emberének nyújtja különböző körülmények között az üdvösséget. Ez azonban nem azt jelenti, hogy az Egyház mint hívőközösség felelőtlenül viszonyul az isteni jog világos álláspontjához és az evangéliumi alapelvekhez. Ellenkezőleg. A II. Vatikáni zsinat éppen ezért így tanít az idevágó felelősségtudatról: „Épp az üdvösség rendje nevében tanulják meg a hívek: mik a jogaik és kötelességeik mint az egyház tagjainak, illetve mint a társadalom polgárainak. Törekedjenek arra, hogy a két közösség zavartalan együttműködését biztosítsák: fontolják meg azonban, hogy a keresztény lelkiismeretnek kell vezetnie őket minden világi dologban . . . El kell ismerni, hogy az e világi államot, mely jogosan fordítja figyelmét a világ ügyeire, a saját elvei vezetik ezekben. Ugyanakkor azonban méltán elvetjük azt az áldatlan elméletet, amely szerint a társadalmat a vallás teljes mellőzésével kell építeni (LG, 36). Amikor tehát a keresztény embernek állást kell foglalnia az adott napi politika történéseivel, felnőt és érett lelkisége felelősségtudatában az Evangélium világosságát kövesse. Nem rejtőzhet névtelenségbe, nem vonatkoztathatja el magát állampolgári és társadalmi feladataitól, nincs joga elmenekülni ez irányú felelősségtől, ha mégis ezt teszi: közömbösségével vagy mulasztásával súlyosan vétkezhet. A közjó érdekében kötelességünk szót emelnünk. Véleménynyilvánításra gyakran idéznek bennünket, felszólítanak állásfoglalásra, akaratnyilvánításra szavazások és választások kiírásával. A keresztény tanítás erre vonatkozóan világos: az Evangélium legfőbb elve a szeretet. Nem nyerhetnek részünkről bizalmat, akik a szeretetet rombolják, akik bizalmatlanságot, félelmet, bizonytalanságot váltanak ki. Nem ajándékozhatjuk bizalmunkat azoknak, akik ártnak a közgazdaságnak, vagy elpocsékolják térségünk Istentől ajándékozott természetes javait. Nem támogathatjuk felelőtlenül azokat, akik gyűlölködést szítanak, embereket fordítanak szembe egymással, és halálba kergetnek.

ÉS NEM HAGYHATJUK szó nélkül fájdalmainkat: az áldatlan szerénsségi állapotokat, ahol megfélemlítéssel testvéreinket hajlékaikból kényszerítették távozásra: a szorongással teli dél-bácskai és dél-bánati hívek szomorúságát, akik nem egy helyen feldúlt templomaikat siratják.

Ha hívó ember a társadalom tagjaként nem foglalna állást adott kihívások esetén, a költő Babits Mihály sora vonatkozna rá: „Vétkesek közt cinkos, aki néma!” Közreműködőjévé válna összetorlódó tragédiáknak. Ezért Pál apostolnak a szavaival üzenjük minden hívó embernek, mintegy személy szerint: „Istenre és Krisztus Jézusra kérve-kérlek, mondd ki az igét! Állj elő vele, akár

alkalmas, akár alkalmatlan! . . . Eljön ugyanis az idő, amikor a józan tanítást nem hallgatják szívesen az emberek, hanem ízlésük szerint seregszámra szerznek maguknak tanítókat és csiklandoztatják a fülüket, elfordulnak az igazság meghallgatásától és mesékre hajlanak. Te azonban mindig maradj meg gondolt . . .” (Vö. 2 Tim 4,1–5) Minden hívő ember lelkiismerete szerint köteles szót emelni a jobb társadalom építése, a szabadság és felelősségteljesség érdekében. Ezt megerősíti a II. Vatikáni zsinat kijelentése is: „A társadalmi rendnek állandóan fejlődnie kell, alapja az igazság legyen, igazságosságban építsék és szeretettel itassák át; a szabadságban egyre emberibb egységyra felé haladjon . . .” (GS, 26)

9. Szeretnénk, ha a mostani drámai változások közepette minden hívő ember megértené biztatásunkat: ma azért SZÓLJUNK, HOGY SZAVUNK LEHESSEN holnap! – Egyházunk, népünk és otthonunk javára. Felelősségvállalásunk legyen világos, ne terhelje félelem, keresztényi és érett legyen – Isten, aki áldását adja a jószándékúságra, bátorítsa szíveteket, világosítsa értelmeteket, hogy azt válasszátok, ami üdvösségetekre szolgál. Ha nem így tennétek, szörnyű ballépés terhe nehezede ránk e történelmi pillanatokban Isten előtt, amely megkérdőjelezné megmaradásunkat és jövőnket.

10. Az Úr Jézus arra hív bennünket, hogy a jó és a rossz mostani nagy ütközésében álláspontjaink nagyon világosak legyenek: „igen, igen – nem, nem” (vö. Mt 5,37). Nem szolgálhatunk egyszerre két úrnak (vö. Lk 16,13), ezért minden kétarcúság a jó és a rossz szembeütő ütközésében erkölcstelen. Aki félreáll, az határozatlanságával bűnrészességbe sodorhat másokat is, mert nem jár elől jó példával, nem hiába figyelmeztet bennünket Pál apostol: „Erősödjete meg az Úrban, hathatós erejéből . . . , hogy helyt tudjatok állni az ördög cselvetéseivel szemben” (Ef 6,11).

KERESSÜK AZ URAT, HOGY MAGUNKRA TALÁLHASSUNK

11. Szeretett testvérek, mindabból, amit közöltünk veletek elvi hozzáállás-ként, elénk rajzolódik a hit világos válasza az Úr tanítása szerint. Az Úr Jézus elsősorban megtérésre hív. Közel van az Isten országa, térjete meg tehát, higgyete az Evangéliumnak. Mi, hívő emberek jól tudjuk, hogy a rossz az emberszív mélyén születik, ha azt rabul ejtette a bűn. Ezért a rossz problémájának a gyökere orvoslása úgy lehetséges, hogy eltávolítjuk szívünkéből a bűnt. Komoly szóval biztatunk azért benneteket: Térjete meg, higgyete az Evangéliumnak. Megtérésünk abból a tartós, őszinte törekvésből születhet, amellyel Isten akaratát kívánjuk elfogadni. Hogyan?

12. Elsőnek mind egyéni, mind családi életünkben engedjük vissza a maga helyére az imádságot. Akik imával kapcsolódnak Istenhez, azok belső béke és erő birtoklói, melynek segítségével az élet minden adottságai közt isteni megvilágításában látják meg a helyeset, és döntenek mellette. A családi ima fontossága abban rejlik, hogy általa a család Isten előtti közösséggé válik, nélküle viszont közössége felbomlik. A szentsége által Isten minden családba az együttiséget összekötő lánc.

A házasság szentsége által úgy lép Isten minden családba, mint tartópillér és összekötő kapocs. Kegyelmi jelenléte a családi ima által váltja ki hatását: szeretni, szenvedni és helyesen élni tanít.

13. A család tartósságát legjobban mégis a szentségi életből kiáradó erő munkálja. Átala a családtagok egyre istengyermekségükben épülnek, de egyben az Üdvözítő Jézus jelévé is válnak, aki a szentségek által viszi végbe az Üdvösség művét. Gyakori szentáldozás, cselekvő részvétel az eukarisztikában, vagyis a szentségi élet a szó legmélyebb értelmében lelke a vallásosságnak, nélküle nem létezhet sem a családi, sem a hívőközösség. Érthető, ha a II. Vatikáni zsinat ezt tanítja: „A házastársaknak a családban sajátos hivatásuk van: egymás előtt és gyermekeik előtt tanúi a hitnek és Krisztus szeretetének. A keresztyén család hangosan hirdeti az Isten országának máris ható erőit, de a boldog élet reményét is. Tanúságtételével vádlón bizonyítja rá a világra a bűnt, és megvilágosítja azokat, akik keresik az igazságot (LG, 35.).

14. A keresztyén olyan ember, akit az Úr arra hívott, hogy Istentől kapott kegyelmi ajándékait a szeretet és az igazságosság építésére fordítsa, de úgy, amint az Apostol tanítja: e szeretet ne szóban és nyelvben, hanem cselekedetben és igazságban nyilvánuljon meg. Előttünk a tél, amely sok testvérünk számára körünkben vagy közelünkben nincstelenséggel, sőt éhséggel fenyeget. Itt a pillanat, amikor Jézus nevében szolgálhatjuk az éhezőt, aki felénk nyújtja kezét, akár közülünk egy-egynek, akár hívőközösségünknek. Ne feledjük Jézus szavait: „ . . . Éheztem ugyanis és ennem adtatok, szomjúhoztam és innom adtatok –, jöjjetek Atyám áldottai!” (Vö. Mt 25,31-35)

15. Mindig a személyesen átélt hit volt a növekedés forrása: akár egyéni, akár hívőközösségi szinten. Ha valaha, akkor e mostani napokban is egyedül az érett hitű emberek képesek kitarítani a jóban, felelősségvállalásuk építi az Egyház jelenlétét napjaink világában. Ezért kell lelki életünket egyre mélyíteni.

16. Hívőközösségként a keresztyén közösségi élet alapvető értékeit kell szem előtt tartanunk. A családi élet szent mivoltáról már szóltunk. Csonka vagy egészen szétzúzott családok jelzik a bűn és az elanyagiasodottság következményét. Ezt orvosoljuk imával, szentségi étellel, az irgalmasság cselekedeteinek gyakorlásával. Gyógyításra szorul azonban a gyermekek iránti szeretet, a felelősségteljes apaság és anyaság tudata, a szülői nevelés felelősségtudata. Vanak, akik anyagi okok miatt menekülnek a gyermektől. Ne vonjuk kétségbe, hogy az életet ajándékozó Isten mindig áldást is ajándékozik. S mintha egészen feledésbe merült volna, hogy a legalaposabb és legeredetibb vallási nevelést csakis a család képes nyújtani. Van-e még helye családaink mindennapi életében a hitoktatásnak, és van-e hozzá ereje a lelki dolgok vállalásától menekülő szülőknél?

17. Düledező a fiatalok és öregek egymás közti viszonyulása is. A beteggondozásnak pedig már pusztá említése is terhet jelent sokak számára. Idevonatközoán is az Úr Jézus szavait ismételjük: Térjete meg, közel van az Isten országa. Mindarra, amit sajtó sebként felsoroltunk, a megújításra váró családi és hívőközösségi életre, nemkülönben plébániáinkra és püspökségeinkre Isten áldását

kérjük. KERESSÜK AZ URAT, HOGY ISMÉT RÁTALÁLHASSUNK ELFELEJTETT KERESZTÉNY MAGUNKRA.

ZÁRÓKÖVETKEZTETÉS

18. Pásztorlevelünk zárórészében vigasztalni kívánunk benneteket, szeretett testvérek. Nehéz és felelősségteljes időket élünk. Vállaljuk jelenünket felelősségtudattal, nyújtson reményt számunkra a tudat, hogy a történelem Ura éppen minket ajándékozott meg bizalmával: tőlünk várja el, hogy igazságos és szeretete törvényén új és jobb világot építsünk. Pál apostol ezt írja: „Ezért, szeretett testvéreim, örööm és koronám, maradjatok, szeretteim, erősek az Úrban . . . és örvendjete az Úrban szüntelen! Újra csak azt mondom: örvendjete! Lelki jószágokat ismerje meg mindenki! Az Úr közel van, ne aggódjatok semmiért. Minden imádságtokban és könyörgésetekben terjesszétek kéréseiteket Isten elé, hálaadástokkal együtt. Akkor Isten békéje, amely minden értelmet meghalad, megőrzi szíveteket és elméteket Krisztus Jézusban. Gondolataitok arra irányuljanak, ami igaz, ami tisztességes, ami igazságos, ami ártatlan, ami kedves, ami dicséretre méltó, ami erényes és magasztos . . . , és veletek lesz a béke Istene” (Fil. 4,4–9).

19. A Megváltó ezért jött közénk, hogy minden embert jobb és tökéletesebb életre segítsen. A keresztény ember ezért minden időben a reményből él, mert tudja, hogy Jézus Krisztus legyőzte a világot és benne a bűnt keresztalálával és feltámadásával. Zárjuk jól a szívünkbe az Apostol üzenetét: „ . . . ismeritek a mai időket. Itt az óra, hogy felébredjünk az álomból, mert üdvösségünk közelebb van, mint mikor hívők lettünk. Múlóban az éjszaka, a nappal közel. Vessük le hát a sötétség tetteit, s öltük magunkra a világosság fegyvereit” (Róm. 13,11).

20. Fordítsuk fejünket az ég felé, onnét érkezik üdvösségünk, és bizalommal imádkozzunk: Jöjj, Uram, Jézus! Töltsd be terhek alatt görnyedő életünket. Jöjj el aggodással teli napjainkba. Lépj szétromcsolt életünkbe. Jöjj, és mentsd meg, ami neved dicsőségére maradt belőlünk. Készek vagyunk hívő lélekkel újból vállalni az Apostol tanítását, és egymást elvállalni, amint Krisztus elvállalt bennünket Isten dicsőségére: Töltsön el titeket a reménység Istene a hit teljes örömeivel és békéjével, hogy bővelkedjete a reményben a Szentlélek erejéből” (vö. Róm 15,7–13). A Szentlélek nekünk ígért és szívünkben bőségesen kiáradó erejét a ránk bízott minden hívőközösség és minden hívő ember nyerje el bőségben, ajándékozzon nekünk Isten békét és biztonságot. Engedje, hogy minden jó akarató emberrel megértésben és igazságosságban, szeretetben és békében éljünk – egy nyáj, egy pásztor. Ennek jegyében adjuk áldásunkat az Atya, a Fiú és Szentlélek nevében.

Pénzes János bácskai
és Huzsvár László bánsági püspök

(Magyar Szó, 1992. október 26.)

NYILATKOZAT

VÁRADY TIBOR –
MOMČILO GRUBAČ

BEVEZETŐ MEGJEGYZÉSEK

Az itt közzétett szöveget külföldön menedéket talált (vagy kereső) „katonaszökevények” kéréseire írtuk. Idézőjelbe teszem a „katonaszökevény” szót, mert jelentéstartalma nem tükrözi az adott körülmények különösségét, sajátos tragikumát. Akikről szó van, nem egy tisztes köteleességnek, hanem egy esztelen vérontásnak fordítottak hátat. E polgárháború céljai (akár vélt, akár valós célokról beszélünk) egy pillanatig sem egy ország vagy egy társadalom céljai voltak, hanem egy etnikumé. A jelszavak ezt lelezní sem próbálták; a tettek még kevésbé. Ezért – ha az értelmetlenséget és esztelenséget egyáltalán fokozni lehet – még esztelenebb és értelmetlenebb volt a részvétel azok szempontjából, akik nem tartoznak a történelmi igazságot keresni vélő etnikumhoz.

Biztosnak a külföldi menedék sem mutatkozott. Egyre több jelzés érkezik (Svédországból, Dániából és máshonnan is), hogy kiutasítják vagy kiutasítással fenyegetik azokat, akik polgárháború helyett a hontalanságot választották. E gyakorlatot elítélte – de nem akadályozta meg – az Európai Parlament. Szembeszegültek mások is. A kiutasítások jogosultságát igyekszünk cáfolni Grubač kollégámmal mi is, mutatva, magyarázva, hogy a jugoszláv jogszabályok alapján továbbra is komoly következmények fenyegetik azokat, akik megtagadták a katonai szolgálatot.

A szöveget eljuttattuk az érdekelt országok parlamentjeinek és különféle humanitárius szervezeteknek. Igyekeztünk minél pontosabban, jelzők nélkül fogalmazni. Szakmai tanúságtételt csak gyengítene a jelzők és érzelmek. A mai jugoszláv katonakötelesek tragédiáját azonban nem rejtheti a jogászszöveg sótlan tárgyilagossága.

A szöveg angolul íródott. A magyar fordítást a *Létünk*¹ olvasói számára igyekeztem készíteni, mert végeredményben róluk (rólunk) van szó.

Dr. Momčilo Grubač egyetemi tanár, korábban a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság emberi jogi és kisebbségi jogi minisztere Milan Panić kormányában és dr. Várady Tibor egyetemi tanár, korábban a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság igazságügy-minisztere Milan Panić kormányában, számos levél és felkérés nyomán a következő

NYILATKOZATOT

teszik:

1. 1991 óta, a volt Jugoszlávia számos polgára hagyta el az országot, hogy elkerülje a részvételt azokban a fegyveres konfliktusokban, melyek a polgárháború méreteit is elérték. E magatartást büntetendőnek tartotta és tartja Jugoszlávia (ma Szerbia és Crna Gora) Büntetőtörvénykönyve. Azok a jugoszláv polgárok, akik a katonakötelezettség megtagadásával hagyták el az országot, felelősségre vonhatók a jugoszláv BTK-ban körülírt több törvénysértés kapcsán. Ezek többek között „a behívó és a katonakötelezettség megtagadása” (214. szakasz); „fegyver elfogadásának és használatának megtagadása” (202. szakasz); „szökés a fegyveres erők kötelékéből” (217. szakasz) és egyéb tényállások. Vizsgálódásaink szempontjából a legfontosabb a 214. szakasz („behívó és katonakötelezettség megtagadása”), tekintve hogy a külföldön menedéket kereső jugoszláv polgárok zömét éppen e szakasz alapján fenyegeti eljárás és ítélet.

2. A 214. szakaszban körülírt cselekménynek több változata van:

a) Ha a katonaköteles (indokolt ok híján) nem tartja be egy személyes (vagy általános) behívó parancsát, pénzbüntetéssel vagy egy évig terjedő börtönnel sújtható.

b) Ha a katonaköteles nem tartja be egy személyes (vagy általános) behívó parancsát, és rejtőzködik, hogy elkerülje a katonai szolgálatot vagy hadgyakorlatot, a büntetés háromtól öt évig terjedő börtön.

c) Ha a katonaköteles elhagyja az országot, vagy külföldön marad, hogy elkerülje a katonai szolgálatot vagy hadgyakorlatot, a legkisebb büntetés egy év, a legnagyobb pedig tíz év börtön.

d) Vád alá helyezhetők és büntethetők azok a személyek is, akik felhívnak vagy rábeszélnek másokat, hogy elkövessék a 214. szakaszban körülírt valamelyik cselekményt. Ha a fenti a) pontban megjelölt tényállásról van szó, akkor a „felbujtót” fenyegető büntetés három évig terjedő börtön; ha pedig a b) és c) pontokban körülírt cselekményekről van szó, a törvényben előírt büntetés minimuma egy év, maximuma pedig tizenöt év.

3. A 214. szakaszban körülírt különböző tényállásokra vonatkozó büntetések béke idejében alkalmazandók. Azokban az időszakokban azonban, melyeket hadiállapotnak vagy közvetlen háborús veszély állapotának minősítettek,

ugyanczekhez a tényállásokhoz szigorúbb büntetések fűződnek. A közelmúltig azokat, akik „hadiállapot” vagy „közvetlen háborús veszély állapota” időszakában hagyták el az országot vagy maradtak külföldön hogy elkerüljék a katonakötelezettséget vagy hadgyakorlatot, minimum öt év börtön fenyegette, a maximális lehetséges szankció pedig a halálbüntetés volt. Az 1992-es új Jugoszláv Alkotmány (ellentétben Szerbia és Crna Gora érvényes alkotmányjaival) megszüntette a halálbüntetést. Vitatott maradt egy ideig, hogy vajon a Szövetségi Alkotmány ide vonatkozó rendelkezései közvetlenül alkalmazandóak-e, vagy pedig a szövetségi törvények módosítása is szükséges ahhoz, hogy – szövetségi szinten – el legyen törölve a halálbüntetés. A vita tárgytalanná vált 1993. július 16-án, amikor a Szövetségi Képviselőház módosította a jugoszláv BTK-t. E módosítások eredményeként a halálbüntetést 20 év börtön helyettesíti.²

Ezek szerint, akik „hadiállapot” vagy „közvetlen háborús veszély állapota” idején hagyták el az országot (vagy maradtak külföldön) a célból, hogy elkerüljék a katonakötelezettséget, illetve hadgyakorlatot, minimum öt év és maximum 20 év börtönbüntetéssel sújthatók.

4. Annak a joga, hogy kihirdessék a „hadiállapotot” vagy „közvetlen háborús veszély állapotát”, Jugoszlávia Elnökségét illette meg az 1974-es Szövetségi Alkotmány alapján. Jugoszlávia Elnöksége egy ízben kihirdette a „közvetlen háborús veszély állapotát”, mely 1991. október 18-tól 1992. május 22-ig tartott.³ E határozat alkotmányos volta kétségbe vonható. A döntést csonka elnökség hozta, nyolc tagból csak négy vett részt a döntéshozatalban, és e négy közül egynek (Kosovo Tartomány képviselőjének) a jogosultsága vitatható volt. Véleményünk szerint a határozat alkotmányossága erősen megkérdőjelezhető. El kell mondanunk azonban azt is, hogy nem létezik ide vonatkozó alkotmánybírói döntés, és a jugoszláv bíróságok sohasem vonták kétségbe e határozatot. Más szóval – függetlenül attól, hogy a határozat sérti-e vagy sem az Alkotmányt – az 1991. október 18-a és 1992. május 22-c közötti „közvetlen háborús veszély állapotát” szilárd tényként kezelik a jugoszláv hatóságok.

5. E szöveg célja hogy tisztázza, milyen büntetőjogi következmények fenyegetik azokat a jugoszláv állampolgárokat, akik külföldre mentek vagy külföldön maradtak azzal a céllal, hogy elkerüljék a katonai szolgálatot vagy hadgyakorlatot. Ezért valamivel részletesebben foglalkozunk majd az ide vágó jugoszláv büntetőjogi normákkal.

a) A 214. szakasz 3. bekezdésében a következő tényállást írták körül: „elhagyja az országot vagy külföldön marad a célból, hogy elkerülje a behívót, katonaidót, hadgyakorlatot, vagy egyéb katonai szolgálatot”. A 214. szakasz 4. bekezdése azokra ró büntetést, akik a 214/3-ban megfogalmazott cselekmények elkövetésére bujtatnak. A BTK 226/3 szakasza szigorúbb büntetéseket helyez kilátásba azokra vonatkozólag, akik e cselekményeket „hadiállapot” vagy „közvetlen háborús veszély állapota” idején követték el.

b) A 214/3, 214/4 és 226/3 szakaszokban körülírt cselekmények elkövetője lehet bárki, aki katonaköteles jugoszláv állampolgár. A katonakötelesség az 55. életévig terjed (ha közkatonáról vagy altisztről van szó), illetve a 60. életévig, tisztek esetében. A 214/4 és 226/3 szakaszokban körülírt cselekmények elkövetője lehet bárki, korhatár nélkül – lehet békemozgalom résztvevője, lehet barát, közeli rokon.

c) A behívó személyes kézbesítése nem nélkülözhetetlen feltétele a megtagadás büntetethezességének. Büntetőjogi felelősség fennállhat akkor is, ha egyéb bizonyítékok mutatják, hogy a katonaköteles személy tudatában volt annak, hogy személyes behívót intéztek hozzá, vagy hogy vonatkozott rá általános felhívás.

d) A jugoszláv krízis kezdete óta a behívókat többször megismételték. Ez azt is jelenti, hogy ha valaki a „közvetlen háborús veszély állapota” előtt ment külföldre (vagy hosszabbította meg külföldi tartózkodását), mégsem kerüli el teljesen a 226/3-as szakasz szigorát, ha későbbi, a kritikus időszakban küldött megismételt behívók rá is vonatkoztak.

e) Ahhoz, hogy „az ország elhagyása vagy külföldön maradás” bűncselekménynek minősüljön, bizonyítani kell azt is, hogy az illető személy ezt a katonakötelettség elkerülésének szándékával tette. E szándék fennállása nemigen vitatható, ha a katonaköteles a behívó kézbesítése után hagyja el az országot; de kikövetkeztethető a szándék egyéb körülményekből is. Szándékra utal például, ha az érintett személy tömeges mozgósítások idején vagy a „közvetlen háborús veszély” kihirdetésekor hagyja el az országot. Elképzelhetők más bizonyítékok is.

f) Amikor a vád a BTK 214-es és 226-os szakaszaira épül, katonai bíróságok illetékesek. E bíróságok az általános jugoszláv büntetőeljárás szabályokat alkalmazzák, néhány kisebb módosítással, melyet a Katonai Bíróságokról szóló törvény tartalmaz.

g) A 214/3, 214/4 és 226/3 szakaszokban foglalt cselekmények tekintetében eljárást 10 éven belül lehet indítani, ha a cselekményt béke idején követik el. 25 év azonban az elévülési határidő, ha a cselekmény „közvetlen háborús veszély” időszakában történik. Az elévülés az elkövetés napjától számítható.

Nem folyik az elévülési határidő, amíg a körülmények lehetetlenné teszik eljárás folytatását. (Ennek egyik tipikus esete, ha a katonaköteles személy külföldön van – tehát a jugoszláv állami szervek hatáskörén kívül.)

Létezik abszolút elévülési határidő is, mely független a körülményektől (függetlenül attól, hogy a vádlott elérhető-e), és mely a rendes elévülési határidő kétszerese. Ez az abszolút elévülési határidő tehát 20 év, ha a cselekményt békeidőben követték el, illetve 50 év, ha „közvetlen háborús veszély” állapotának idején történik a katonai szolgálat megtagadása.

6. Nincsenek pontos és teljes adatok arra vonatkozóan, hogy hány személy ellen indult eddig büntetőeljárás, és hányat ítétek el a BTK 214-es és 226-os szakaszai alapján. Amikor Milan Panić miniszterelnök kormánya Amnesztia-

törvényt terjesztett elő, a katonai hatóságok közzétettek néhány adatot, melyeket említ is a Törvénytervezet indoklása.

Ezek szerint az adatok szerint, 1991. január 1-je és 1992. július 1-je között 3748 személy ellen indult büntetőeljárás a katonakötelezettség megtagadásával kapcsolatos bűncselekmények miatt. Ebben az időszakban további 5497 személy ellen is kezdeményeztek büntetőeljárást, de azt nem indították meg 1992. július 1-jéig.

Ezek a hiányos adatokon túlmenően csak feltételezéseket lehet megkockáztatni. Megítélésünk szerint azoknak a száma, akik ellen büntetőeljárás indult, 15 000 és 20 000 közé tehető.

Nincsenek pontos adatok arra vonatkozóan sem, hogy hogyan oszlanak meg a 214. szakasz egyes bekezdései alapján emelt vádak. Értesüléseink szerint a vád és az ítéletek az eddigi esetekben leginkább a 214. szakasz „enyhébb” kitételeire támaszkodtak (tehát az 1. és 2. bekezdésre); kevésbé mutat adat a 214/3 szakaszra, mely azokra vonatkozik, akik elhagyták az országot, hogy elkerüljék a katonai szolgálatot.

7. 1992 júliusában a JSZK Igazságügy-minisztériuma (melynek élén akkor e szöveg egyik szerzője, Várady professzor állt) amnesztiatörvényt terjesztett elő, mely vonatkozott valamennyi polgárra, akik – ilyen vagy olyan módon – elkerülték a részvételt a volt Jugoszlávia területén dúló katonai konfliktusokban, illetve megtagadták a katonai szolgálatot. A tervezet mentesítette volna minden felelősség alól azokat, akik ellen még nem indult eljárás, azokat, akik ellen eljárás indult, és azokat is, akiket már elítéltek.

A tervezetet – erkölcsi okok mellett – gyakorlati megfontolások is vezérelték. Egyszerűen lehetetlen szabályszerű eljárást folytatni olyan jogszabályok kapcsán, melyek ellen több százezren vétének.

Az Igazságügy-minisztérium tervezetét a Szövetségi Kormány elfogadta és továbbította azt a Szövetségi Képviselőházhoz még 1992. július végén. A tervezetről mindeddig nem született döntés, és kicsi a valószínűsége, hogy a közeljövőben elfogadásra vagy akár megvitatásra kerüljön.

8. Következtetésünk az, hogy azok, akik külföldön találtak menedéket, hogy elkerüljék a fegyveres konfliktusokban való részvételt, továbbra is komoly veszélyben vannak. A lehetséges legnagyobb büntetés 10 év börtön (illetve 20 év börtön), ha a cselekményt „közvetlen háborús veszély állapota” alatt követték el vagy ismételték meg.

Igaz persze, hogy valamennyi elkövetőt nem lehet bíróság elé állítani. Senki sem tudja azonban megmondani, ki ellen indul és ki ellen nem indul majd eljárás. A vádlottak kiválasztásában a legkülönbözőbb megfontolások játszhatnak szerepet – és sok minden függhet a véletlentől is. Több ezer ember ellen indult eddig eljárás, valószínűleg újabb ezrek is következnek még. Világos, hogy senki sem lesz biztonságban, amíg el nem fogadják a betervezett amnesztiatörvényt, és amíg a helyzet nem rendeződik.

Mi – dr. Momčilo Grubač és dr. Várady Tibor – legjobb tudásunk szerint és teljes erkölcsi és szakmai felelősséggel írtuk ezt a szöveget. Célunk az volt, hogy segítsünk tisztázni azon jugoszláv polgárok helyzetét, akik elhagyták az országot, hogy ne kelljen részt venniük egy polgárháborúban. Igyekeztünk pontosan leírni e magatartás következményeit az érvényes jugoszláv jog alapján, hogy megkönnyítsük a méltányos és igazságos elbírálást azokban az országokban, ahol e jugoszláv polgárok menedéket találtak.

Újvidék, 1993. november 18-án

JEGYZETEK

¹ Várady Tibor a közlés jogát átengedte a Hídnak is.

² Mindez nem jelenti azt, hogy Jugoszláviában megszűnt volna a halálbüntetés. A Szövetségi Alkotmány csak azon bűncselekmények tekintetében követeli a halálbüntetés eltörlését, melyeket szövetségi törvény ír körül. A köztársaságok törvényhozása továbbra is előírhat (és elő is ír) halálbüntetést. Ennek azonban nincsen fontossága a jelen elemzés szempontjából, mert a katonakötelezettséggel kapcsolatos tényállások a szövetségi törvényhozás hatáskörében vannak.

³ Lásd a JSZSZK Hivatalos Lapját, 1991/75 és 1992/6-os számok.

NYÍLT LEVÉL ÁGOSTON ANDRÁSNAK!

Kedves barátom!

Legszívesebben észrevétlenül, minden feltűnés nélkül mondtam volna le a VMDK tiszteletbeli elnökségemről, mint aki meg sem érdemelte ezt a kitüntetést. Elhatározásom okát azonban a nyilvánosságnak szánt igaztalan és fulmináns cikk váltotta ki, amelyben Mirnics Károly, a VMDK egyik vezetője kollektív népárulás bűnében marasztalja el a vajdasági magyar írókat. Így hát én, legalább ennek tagadásában vállalom velük a szolidaritást. Anélkül, hogy a legcsekélyebb mértékben változtatnék tiszteletteljes elismerő véleményemen a VMDK bátor és áldozatos munkájáról. Jómagam abban sajnos nem vehettem részt, már azért sem, mert nem vagyok politikus és közírói tevékenységem bőven ad alkalmat a magyar sorskérdések érintésére. Többet ennél korom és falusi magányom már nem enged meg. De sosem felejttem el azt a szép kora tavaszi vasárnapot három év előtt Doroszlón, amikor mintha hely és idő varázsában hosszú évtizedek után végre találkozott az itteni magyarság. Isten veletek!

HERCEG János

(*Napló*, 1994. február 9.)

LEVÉL A KURATÓRIUMNAK

Művelődési és Közoktatási
Minisztérium
A Határon Túli Magyar Könyvek
Kiadását Támogató Kuratóriumnak
Budapest

Tisztelt Kuratórium!

A Magyar Köztársaság Művelődési és Közoktatási Minisztériumának a határon túli magyar könyvek támogatását szolgáló 1994. évi pályázati kiírása után a vajdasági magyar írók, irodalom- és művelődéstörténészek, néprajzkutatók legjelesebb képviselői tiltakozásuknak adtak hangot, amiért a pályázat lebonyolítását a Minisztérium kiadók helyett politikai testületre – esetünkben a VMDK-ra – bízta. Véleményük szerint ezzel személyük és művük politikai alkalmassági átvilágítás alá kerül, ami számukra elfogadhatatlan. Úgy vélik, hogy mint eddig, kézírataikat csakis esztétikai és szakmai mércék szerint lehet vizsgálni.

A Forum Könyvkiadó is úgy gondolja, hogy meg kell őrizni a szerző autonómiáját és méltóságát, és ugyanakkor a Kiadó szuverenitását is a kéziratok elbírálása és kiadása tekintetében.

A Forum Könyvkiadó és szerzői 1994. február 22-én munkatársi értekezletet tartottak, amelyen nagy örömmel állapították meg és elégedettségüket fejezték ki, hogy az eddigi támogatás kultúránk és könyvkiadásunk folyamatosságát és megmaradását tette lehetővé. A Forum Könyvkiadó gondozásában a Magyar Köztársaság Művelődési és Közoktatási Minisztériumának köszönhetően ötvenegy könyv jelent meg. Különösképpen ifjúsági és szépirodalmunk, hagyományápoló és önismeretet szolgáló sorozataink, néprajzi és irodalomtörténeti kiadványaink biztosították szellemi életünk kiteljesedését ezekben a számunkra nehéz időkben.

A levél aláírói:

Bányai János, Bordás Győző, Bori Imre, Bosnyák István, Böndör Pál,
Burány Nándor, Fehér Kálmán, Gerold László, Gobby Fehér Gyula,
Harmath Károly, Hornyik György, Jódal Rózsa, Juhász Erzsébet,
Jung Károly, Kalapis Zoltán, Kontra Ferenc, Maurits Ferenc,
Németh István, Pap József, Penavin Olga, Sinkovits Péter, Szeli István,
Toldi Éva, Torok Csaba, Utasi Csaba

A tiltakozólevelet a Forum Könyvkiadó eljuttatta dr. Mádl Ferenc művelődési miniszternek is.

SZÁMUNK SZERZŐI

- Dr. Ágoston Mihály nyelvész, egyetemi tanár, Újvidék
Dr. Bányai János irodalomteoretikus, egyetemi tanár, Újvidék
Bordás Győző mgr., író, kritikus a Forum Könyvkiadó
igazgató-főszerkesztője, Újvidék
Dr. Bori Imre irodalomtörténész, egyetemi tanár, a Szerb Tudományos és
Művészeti Akadémia rendes és a Magyar Tudományos Akadémia külső
tagja, Újvidék
Dr. Bosnyák István irodalomtörténész, egyetemi tanár, Újvidék
Böndör Pál költő, az Újvidéki Rádió dramaturgja, Temerin
Brasnyó István író, Újvidék
Dr. Burány Béla epidemiológus szakorvos, egyetemi tanár, Újvidék
Dr. Gerold László irodalomtörténész, egyetemi tanár, Újvidék
Gobby Fehér Gyula író, a Forum Lap- és Könyvkiadó, Nyomdaipari
Vállalat megbízott vezérigazgatója, Újvidék
Dr. Gubás Jenő orr-fül-gége szakorvos, Szabadka
Huzsvár László, a bánsági püspökség püspöke, Zrenjanin
Dr. Juhász Erzsébet író, irodalomtörténész, egyetemi tanár, Újvidék
Dr. Jung Károly költő, néprajzkutató, egyetemi tanár, Újvidék
Kalapis Zoltán művelődéstörténész, közíró, Újvidék
P. Keczei Klára újságíró, Újvidék
Koncz István költő, ügyvéd, Kanizsa
Major Nándor író, politológus, Újvidék
Dr. Pap József nyugalmazott bőrgyógyász szakorvos, költő, Újvidék
Dr. Papp György nyelvész, egyetemi tanár, Kanizsa
Dr. Rehák László szociológus, nyugalmazott egyetemi tanár, Szabadka

Dr. Sefcsich György mérnök, Szabadka
Toldi Éva mgr., kritikus, szerkesztő, Újvidék
Dr. Utasi Csaba irodalomtörténész, egyetemi tanár, Újvidék
Varga Zoltán író, Zenta
Végel László író, Újvidék

A Dokumentum rovatban

Darusi Pál kertész, Zrenjanin
Fekete Lajos (1900–1978) költő, Budapest. Az 1920-as években
Jugoszláviában emigrációban élt
Dr. Momčilo Grubač jogász, egyetemi tanár, Újvidék
Herceg János író, a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia rendes
tagja, Doroszló
Pénzes János, a bácskai püspökség püspöke, Szabadka
Dr. Várady Tibor jogász, egyetemi tanár, a Szerb Tudományos és Művészeti
Akadémia levelező tagja, Újvidék

- Bosnyák István*: Néhány dokumentum, némi kommentárral és konklúzióval 67
- Jung Károly*: A felállítással lenne éppen baj 92
- Brasnyó István*: Rokonság téli ágon 95
- Gobby Fehér Gyula*: Művelődési napló 111
- Major Nándor*: Messianizmus vagy érdekvédelem 129
- Varga Zoltán*: Lépések után 134
- Gubás Jenő*: Véleményforgácsok a jugoszláviai magyarság jelenéről és jövőjéről 147
- Huzsvár László*: Értelmiségiek küldetése itt és most 153
- Sefcsich György*: „Széthullóban, mint az oldott kéve . . .” 158
- Gerold László*: Tojástáncunk 167
- Bordás Győző*: Értékeink megtagadása 173
- Végel László*: Ámítások és csábítások 176
- Rehák László*: Új viszonyok – más életézés 194
- Ágoston Mihály*: Hogyan hová? 202
- Dr. Burány Béla*: Adalékok a vajdasági magyarság sorskérdésének problémaköréhez 216

EMBERI DOKUMENTUM

Faggató – Darusi Pál 236

DOKUMENTUMOK

- Mit akar a Magyar-Párt? 244
- Kisebbségi eseménytörténet (Fekete Lajos írásaiból) 247
- Maradjunk, hogy megmaradjunk (a bácskai és a bánási püspök közös pásztorlevele) 258
- Várady Tibor–Momčilo Grubač*: Nyilatkozat 264
- Herceg János*: Nyílt levél Ágoston Andrásnak! 270
- Levél a kuratóriumnak 271
- Számunk szerzői 274

Melléklet:

A Híd 1993. évi tartalommutatója

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. 1994. január–április. Kiadja a Forum Könyvkiadó. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/611-300, 602-es mellék. – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető a 45700–601–3–14861-es zsíroszámlára; előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj belföldön egy évre 20 dinár, fél évre 10 dinár. Egyes szám ára 2, kettős szám ára 4 dinár, e számunk ára 6 dinár; külföldre egy évre 40 dinár, fél évre 20 dinár. Külföldön egy évre 12, fél évre 6 dollár. – A szedés a Híd szerkesztőségében készült. – Tördelőszerkesztő: Bozsoki László. – Készült az újvidéki Dániel Print Nyomdában